

FRÅN TID
OCH EVIGHET

FRÅN TID OCH EVIGHET

Predikningar från 200-tal till 1500-tal

FÖRORD AV

Stig Strömholm

ÖVERSÄTTNINGAR OCH KOMMENTARER AV

Olof Andrén, Per Beskow,
Oloph Bexell, Gunilla Björkvall,
Stephan Borgehammar, Anders Ekenberg,
Monica Hedlund, Jan Arvid Hellström,
Sten Hidal, Gunilla Iversen,
Ritva Jacobsson, Jan Fredrik Kindstrand,
Bertil Nilsson, Anders Piltz,
Samuel Rubenson, Per Ström,
Henrik Vitalis

REDAKTÖR

Stephan Borgehammar

Artos Bokförlag

INNEHÅLL

Förord	7
Inledning	11
ORIGENES, <i>Om Moses strålande ansikte ...</i>	41
PER BESKOW	
ALEXANDER, <i>Om kropp och själ</i>	55
SAMUEL RUBENSON	
GREGORIOS, <i>På Kristi himmelfärds dag</i>	71
JAN FREDRIK KINDSTRAND	
JOHANNES CHRYSOSTOMOS, <i>Homilia VII över första Timotheosbrevet</i>	81
<i>På Påskdagen</i>	89
OLOF ANDRÉN	
MAXIMUS, <i>På Påskdagen</i>	103
ANDERS PILTZ	
AUGUSTINUS, <i>Om Fader vår</i>	113
<i>Om när Jesus sover i båten</i>	118
<i>Om att förvalta sin talent</i>	121
STEN HIDAL	
LEO, <i>På juldagen</i>	129
RITVA MARIA JACOBSSON	
FULGENTIUS, <i>På S:t Stefans dag (annandag jul)</i>	139
STEPHAN BERGEHAMMAR	
CÆSARIUS, <i>Om Bibelläsningens nödvändighet</i>	149
ANDERS EKENBERG	
»EUSEBIUS GALLICANUS», <i>På påskdagen</i>	159
STEPHAN BERGEHAMMAR	

PRODUCERAD I SAMARBETE MED
Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse)

ISBN 978 91 7580 076-4

© Artos bokförlag och författarna

GREGORIUS, <i>Homilia IV över Hesekiel</i>	167
GUNILLA IVERSEN	
»KORSETS UPPHÖJELSE», Upphöjelsen av vår herres Jesu Kristi	185
STEPHAN BERGEHAMMAR	
BEDA VENERABILIS, <i>Under Advent</i>	195
GUNILLA BJÖRKVALL	
HAIMON, <i>På en kyrkas invigningsdag</i>	207
PER STRÖM	
ÆLFRIC, <i>På en kyrkas invigningsdag</i>	221
STEPHAN BERGEHAMMAR	
ÆLRED, <i>På juldagen</i>	237
<i>På jungfru Marias födelses fest</i>	242
STEPHAN BERGEHAMMAR	
»GAMMALNORSKA HOMILIEBOKEN», <i>På en kyrkas invigningsdag</i>	255
BERTIL NILSSON	
JAKOB, <i>På Passionssöndagen</i>	267
MONICA HEDLUND	
ÅKE JÖNSSON, <i>På S:ta Birgittas kanonisationsdag</i>	289
HENRIK VITALIS	
MARTIN LUTHER, <i>Om tre slags rättfärdighet</i>	307
<i>På tjugufjärde söndagen efter trefaldighet</i>	318
OLOPH BEXELL	
LAURENTIUS PETRI, <i>Om tecknen vid Jesu död</i>	337
JAN ARVID HELLSTRÖM	

FÖRORD

DET FÖREFALLER SOM ett särdrag för de successiva epoken i de mogna kulturerna – och inte nödvändigtvis de övermogna och dekadenta – att de uppsöker avgränsade epoker i det förflutna, med vilkas hjälp de främjar sin identitetskänsla och sin självkänedom genom långa, detaljrika och jämförande samtal, liksom de uppsöker sina kära eller avskydda landskap, städer och gestalter. Det vaga begreppet »medeltiden» har – kanske just på grund av sin bekväma brist på precision – fått tjäna som fromt glimmande spegel eller skrämmande fond (*repous-soir* är den uttrycksfulla franska målartermen) alltsedan fyndiga historieskrivare bestämde sig för att uppfinna och utdela denna egendomliga periodbenämning. Med »medeltiden» har också vederbörligen förknippats ett oräkneligt antal föreställningar av varierande art, inte så få präglade av frodig fantasi, många eller de flesta av djup okunnighet. Det är självfallet ingen slump att bilden av medeltiden kommit att bli särskilt oklar och vanligen också negativ i protestantiska kulturmiljöer. Ännu för ett drygt århundrade sedan var »påfviska tiden» i Sveriges historia ett mörkrets hemvist i de nationella hävdtecknarnas verk.

De snabba psykologiska gatuskissernas mästare i den tidiga industrialismens Europa – Charles Dickens – låter med sedvanlig

ackuratess sin kringvandrande komediant, Mr. Alfred Jingle, sammanfatta den protestantiska populäruppfattningen i en filosofisk digression om den medeltida borgen i Rochester: » – ståtlig byggnad – hotande vatten – vacklande valv – mörka vrår – multnande trappor – gammal katedral också – gravlukt – gamla trappor nötta av pilgrimers fötter – små sachsiska dörrar – biktstolar lika biljettkontor på teatern – underliga kurrar de där munkarna – påvar och allmosesamlare och alla slags gamla stofiler med stora röda ansikten och knäckta näsor dyka upp där varje dag – buffelkyller också – muskedunder – sarkofag – vackert ställe – gamla legender också – underliga historier – storartat!»¹ Se det är medeltid, det.

Tonfallen blir andra, mindre avlägsna, mindre gemytliga, skarpa med den hatfyllda samtidsuppgörelsens skärpa, när en antiklerikal talesman för ett trots allt övervägande katolskt land tar till orda i det utgående 1800-talets Frankrike. Så i Lecomte de Lises svidande rapp:

Hideux siècles de lèpre,
de foi et de famine

(*Förfärliga århundraden av spetälska
av tro och hungersnöd*)

I dagens Sverige vågar man förmoda att den dominerande hållningen till medeltiden, om någon sådan alls låter sig fastställas, präglas av okunnighet. Att århundradena mellan romarikets fall och reformationen skulle rymma skeden, minst lika rika på nya impulser som våra allt kortare »årtionden» och lika olika sinsemellan som våra allt snabbare växlande »generationer» torde vara ett påstående i huvudsak dömt att falla på hälleberget. Att man i 1100-talets Frankrike kan finna uttryck för en förnufts- och logiktro som får den frejdiga voltaireska upplysningstiden att te sig ängslig och att 1300-talet kan bjuda på filosofiska analyser av isande skepticism är något som de flesta för enkelhetens skull bara inte vill acceptera.

¹ *Pickwick Papers*, 2 kap., August och Célie Brunius' översättning.

Likväl är det väsentligt att erinra sig sådant, när man närmar sig den samling som här presenteras, en lärd och ansedd medeltidsforskare till ära. Det är en samling predikningar. Detta innebär *inte* en samling texter kännetecknade av dovt, fromt, mystiskt och intellektuellt ogenomträngligt mummel. Predikningen var under medeltiden – med talrika förändringar under det medeltida årtusendet och med de kraftiga nyansskillnader som svarade mot den väldiga intellektuella och materiella klyftan mellan t. ex. norditalienska köpstäder och nordeuropeiska bondbyar, mellan franska katedralskolor och nordiska sockenkyrkor – en kommunikationsform besläktad med dagens pressartikel, dess tidskriftskronika, dess tv-rapport – och dess predikan. Litteraturarten rymmer en värld, låt vara en helt annan än vår. Inblicken är direkt, oftast okonstlad, betryggande »äkta».

Predikosamlingens mottagare utgör i sig bokläsarens och bokköparens bästa garanti mot världsloshet, överdrift eller okunnighet i urval och översättning: professor Alf Härdelin, född den 23 februari 1927, som denna bok tillägnas, hör till den handfull svenska lärde vilkas kunskaper om medeltiden gör dem till kompetenta domare i allt som rör detta skede. När hans vänner nu framlägger sina översättningar av, och sina kommentarer till, medeltida predikotexter i en vänbok till den lärde forskaren och bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek, sker det i den lugna förvissningen att företaget från den samhällseliga allmännyttans synpunkt är helt riskfritt: mottagaren kommer inte att låta någon onöjaktighet passera oanmärkt och orättad. Alf Härdelin är en av de ledande – kanske den ledande – i den krets företrädare för främst de historiska och filosofiska vetenskaperna som under de senaste årtiondena ägnat medeltidens studium ett lika lärt som skarpsinnigt och entusiastiskt intresse. Hans ursprungliga teologiska bakgrund, i skön och rik förening tillsatt med ständigt förnyade filologiska och idéhistoriska insatser, har också varit den starka bakgrunden för en omfattande och inspirerande insats – en »dirigentsats» – som ledare för det intensifierade medeltidsstudium inom många veten-

skaper som idag präglar Uppsala och även andra institutioner. Det är med glädje och stolthet, samt med de varmaste lyckönskningar, som denna bok tillägnas den grundlärde medievisten.

UPPSALA I DECEMBER 1991
Stig Strömholm

INLEDNING

DET BERÄTTAS OM en präst som kom ny till en församling att han vid sin första högmässa fann kyrkan nästan tom på folk. Följande söndag predikade han inte utan ställde sig i stället på huvudet i predikstolen. Ytterligare en vecka senare, när kyrkan var full av människor som strömmat till för att se den galne prästen, serverade han dem en rungande botpredikan.

Jag vet inte om berättelsen är sann, men förutom att den tydligt visar att predikan inte behöver vara något tråkigt, så understryker den vilken stark ställning förkunnelsen har i den kristna kyrkan. Vi ler åt prästens djärvhet men tycker att det i grund och botten var ett bra knep. Hade han däremot slagit kullerbyttor på syföreningsmötet hade det bara varit fånigt, och hade han stått på ett ben när han delade ut nattvarden hade det varit hädelse.

Allt tycks vara tillåtet, inte bara i krig och kärlek utan även i förkunnelsen av Guds rike. I det avseendet skiljer sig kristendomen från andra religioner. Det är ett utmärkande drag för kristendomen att den från början tycks drivas av ett inre tvång att förkunna något. Den har ett budskap, den är behärskad av ord som tränger på och måste ut. Man tar alla tillfällen i akt: »Förkunna ordet, träd upp i tid och otid, vederlägg, tillrättavisa, vädja tålmodigt och med ständig undervisning» (2 Tim 4:2). Man gör vad som helst

för att nå åhörarna. Det kan heta så här: »Fri och oberoende av alla har jag gjort mig till allas slav för att vinna så många som möjligt. För att vinna judar har jag varit som en jude, för att vinna dem som är utan lag har jag varit som en som är utan lag, för att vinna de svaga har jag varit svag. Allt har jag varit för alla, för att åtminstone rädda några» (1 Kor 9:19–22). Eller så här: »Jag vet vad fruktan för Herren är och försöker därför vinna människor. Har jag varit i extas, är det för Gud. Är jag sansad, är det för er. Kristi kärlek lämnar mig inget val» (2 Kor 5:11, 13 f).

Den som uttrycker sig med sådan glöd är Paulus, han som först undervisade ett år bland de kristna i Antiochia för att sedan resa runt i medelhavsvärlden och predika i synagogor och kristna församlingar överallt dit han kom. När han kom till Athens torg predikade han, ställd inför domstol predikade han, i bojor inför kung Agrippa predikade han (se Apg 17:16, 24:10, 26:1). I ett hus i staden Troas predikade han en gång så länge vid ett kvällsmöte att en yngling som satt i fönstret somnade, föll ner på gatan och slog ihjäl sig. Efter att ha väckt ynglingen till liv gick han tillbaka in och fortsatte predika till gryningen (Apg 20:7–12).

Men även om Paulus är en ovanligt framstående och ivrig predikant, är han inte ensam om att ha ägt denna inre glöd som tycktes driva honom. Det faktum att det finns minst hundratusen bevarade predikningar enbart från medeltiden är nog för att vi skall förstå att predikan har en alldeles speciell betydelse inom kristendomen. Inte bara Paulus har upplevt att Kristi kärlek tvingade honom. Orden har trängt på i otaliga hjärtan.

Det var Jesus själv som tände glöden. Även han predikade när som helst, var som helst. Han talade i synagogorna, på ett berg, på en slätt, från en båt, i människors hem. Det heter att han vandrade »från stad till stad och från by till by och förkunnade budskapet om Guds rike» (Luk 8:1). Han sände ut sina lärjungar för att predika detsamma (Luk 9:2). I sin kanske mest berömda liknelse talar han om förkunnaren som en man som sår och som kastar säden åt alla håll, varhelst han går, så att den inte bara

hamnar i åkern utan på vägen och bland stenarna och i tistelsnåren (Matt 13:3–23).

Vad är det då som är så viktigt? Vad är det som tränger på och vill ut? Vad är det som får kristna människor att predika i både tid och otid? Det är inte så lätt att svara på. Ser man på predikan genom historien tycks det inte gå att finna en gemensam nämnare, ty mångfalden är närmast kaotisk. Ändå kan det inte råda någon tvekan om att förkunnelsen tränger fram ur den kristna trons innersta. Jesus själv säger att det är Guds rike det handlar om. Men vad är då det? Vissa formuleringar, särskilt i Johannesevangeliet, antyder att riket inte går att skilja från hans egen person. »Den som hör mitt ord», säger han, »och tror på honom som har sänt mig, han har evigt liv» (Joh 5:24). Eller ännu starkare: »Alla som ser Sonen och tror på honom skall ha evigt liv» (Joh 6:40).

Jesu budskap går kanske att reducera till en enkel formel. En del har gjort det. Men de flesta har i hans budskap, och framför allt i hans person, funnit en ousinlig källa till reflektion som kastar ljus i ständigt nya riktningar, ut över tillvarons flacka landskap och ger det färg och djup. Äkta kristen predikan handlar verkligen alltid om samma sak, men det är en sak som man inte så lätt blir färdig med, därav mångfalden. Saken är den, att vår tillvaro av jord och damm, skogar och sol, vänner och fiender, smärta och sång, har fått ta emot besök av Gud den Ende och Evige. Oändligheten har lagt sig till vila i världens trånga bröst. Och sedan dess utgår från denna heliga viloplats med obeveklig kraft ett budskap till varje lem i världens kropp: Herren har kommit, tag emot honom!

Det är för att evigheten vill tränga sig in i tiden som orden tränger på i predikanernas hjärtan. Gud har blivit människa. Jesu person är spjutspetsen för ett generalangrepp på jorden från himlen. Kristi kärlek lämnar verkligen inte predikanerna något val. Allt är tillåtet, för predikan är faktiskt både krig och kärlek.

Vi kan konstatera att predikan är central inom kristendomen därför att kristendomen menar sig ha ett budskap från Gud som skall föras ut till alla. Men är det vettigt att kalla alla sätt att föra ut detta budskap för predikan? I äldsta tid var det muntliga framförandet det viktigaste av alla kommunikationsmedel, men idag finns det tryckta ordet, radion och televisionen, och nya sätt att sprida information står för dörren. Alla dessa sätt att kommunicera tas i anspråk för förmedlingen av kristendomens budskap. Men allt detta är väl inte predikan?

Det är nog klokt att tala om predikan i både vid och snäv mening. Predikan i vid mening skulle vara alla former av förmedling av den uppenbarelse som den kristna kyrkan bär vittnesbörd om. Allt som vittnar om trons hemlighet, Guds människoblivande, förtjänar i någon mening att kallas predikan. Det kan även vara bilder och handlingar, för som alla vet säger en bild mer än tusen ord, och vad en människa gör kan vara mer värtaligt än vad hon säger.

Predikan i snäv mening skulle vara ett speciellt fenomen som uppträder *inom* kyrkan och som så att säga är mönstret eller idealformen för predikan i vid mening. Det är vad vi för det mesta syftar på när vi använder ordet predikan: prästens eller pastorerna tal i en gudstjänst. Att säga att predikan i snäv mening är ett 'mönster' för predikan i vid mening kan låta väl pretentiöst, särskilt med tanke på vissa predikningar man har hört. Men jag använder uttrycket för att framhålla den vanliga predikans symbolfunktion. Talet till församlingen i en gudstjänst har praktiska syften, men det är också en symbol för detta som kyrkan alltid måste syssla med, i alla sammanhang – detta som tränger på, budskapet som måste ut. Det predikas i kyrkor och möteslokaler, inte bara för att präster och pastorer har något viktigt att säga till de församlade, utan för att predikan i *vid* mening, proklamationen av att Gud blivit människa i Jesus från Nasaret, är konstitutiv för kristendomen.

Den kristna kyrkan vilar på vad Jesus har sagt och gjort. Visserligen har hans gärningar, i synnerhet hans död och uppståndelse, verkningar långt utanför kyrkans gränser, och hans ord likaså.

Men kyrkan har som sin särskilda uppgift att förmedla hans fortsatta närvaro i världen till tidens slut, och att samtidigt vara tecknet på närvaron. Därför måste hon ständigt fira mässa till åminnelse av vad han gjorde och ständigt hålla predikan till åminnelse av vad han sade.

*

Låt oss nu söka definiera predikan i snäv mening. Om vi utgår från att predikan inte bara har ett praktiskt syfte utan också funktionen att representera Jesu egen förkunnelse som en nödvändig beståndsdel i kyrkans liv, kommer vi fram till fem element som tycks nödvändiga: Predikan är 1) ett tal, som 2) är offentligt, 3) förmedlar gudomlig uppenbarelse och 4) framförs inom en organiserad kyrkogemenskap 5) av en person som har kyrkans uppdrag.

Att predikan är ett *tal* är självklart. Ännu har ingen föreslagit att den kan ersättas av pamfletter eller videofilmsvisningar.

Att predikan skall vara *offentlig* beror på att Jesu budskap gäller alla. Ett personligt samtal är ingen predikan, inte heller ett tal i ett slutet sällskap. Under förföljelser måste givetvis undantag göras, men huvudprincipen tycks vara att hellre riskera upptäckt än riskera att någon stängs ute. Kloster utgör också ett specialfall eftersom predikan ofta har skett i kapitelsalen dit endast munkarna har tillträde. Som förebild kan man emellertid nämna hur Jesus ibland tog sina lärjungar avsides och talade endast till dem. Ett faktum som tycks motsäga predikans offentliga karaktär är att de vanligaste grekiska och latinska termerna för predikan, *homilia* och *sermo*, båda betyder 'samtal'. Men här döljer sig nog i själva verket ett ideal för kyrkolivet som idag nästan har glömts bort, nämligen att det skall vara familjärt, inte på något ytligt sätt utan i ordets egentliga mening. I latinska liturgiska texter kallas församlingen regelmässigt för 'Guds familj', och på motsvarande sätt har man tänkt sig att den som predikar skall tala som en far till sina barn. Predikan är 'samtal' därför att den är ord från hjärta till hjärta. Det

skulle vara predikans inre karaktär, men detta hindrar inte att den till det yttre är offentlig.

Att predikan skall förmedla *gudomlig uppenbarelse* tycks också självklart. Borde man kanske skärpa formuleringen och säga att predikan alltid skall utgå från en bibeltext? Faktum är att även om majoriteten av alla predikningar som hållits har utgått från bibeltexter, så finns det rätt många undantag. I den här volymen finns en predikan som börjar med en liknelse hämtad från Odysseen, en som skildrar Jesu nedstigande i dödsriket enligt apokryfa texter, en som bygger helt på en kristen legend och en som utgår från en liturgisk text (se s. xx). Före reformationen fanns inget *absolut* krav på att man skulle utgå från bibeltexter. Det viktiga var att man förmedlade vad Gud hade uppenbarat.

Att predikan skall framföras inom en *organiserad kyrkogemenskap* beror på att predikan i snäv mening bör ses som en konstitutiv del av kyrkans liv. Termen *organiserad* använder jag för att markera att det hör till kyrkans karaktär att vara en offentlig institution, liksom hennes gudstjänst och hennes predikan är offentliga. Med ordet *kyrkogemenskap* vill jag säga att predikan är en inomkyrklig angelägenhet. Härmed är det också sagt att evangeliserande föredrag och liknande inte bör kallas predikan i snäv mening. Det är värt att överväga om man i stället för att tala allmänt om kyrkogemenskapen som predikans kontext inte skulle löpa linan fullt ut och säga att predikan hör hemma i *mässan*. I den äldsta beskrivningen av en kristen gudstjänst, hos Justinus Martyren († omkr. 165), finns predikan med som en självklar beståndsdel, och på samma sätt är det idag i de flesta kyrkor i västerlandet. Det betyder inte att mässan är ofullständig utan predikan, men kanske predikan är bunden till mässan? Frågan är intressant, men svaret blir trots allt nej. Även predikan i snäv mening har ju en praktisk funktion, ett ärende, annars vore den inte predikan. Ärendet är så angeläget att symbolfunktionens ramar ofta måste sprängas. Historiskt sett har det predikats en hel del utanför mässans ram, till exempel vid laudes, i klostren och på marknader. Vidare har den lutherska traditionen

infört rena predikogudstjänster. Det sistnämnda är måhända en innovation, men en innovation som måste beaktas. Den hade nog inte varit möjlig om det inte legat i predikans väsen att vidga sina egna gränser.

Sista punkten är att predikan skall framföras av någon som har *kyrkans uppdrag*. Även det har med predikans representativa funktion att göra. Varje kristen har visserligen uppdraget att representera Kristus för sin medmänniska, men offentligt, i den organiserade kyrkan, kan ingen representera Kristus som inte har kyrkans uppdrag därtill. I den äldsta kyrkan var det biskopen som hade huvudansvaret för både gudstjänst och predikan. Bådadera kunde han delegera, men man förstod att när mässa firades och predikan hölls så skedde det på biskopens uppdrag. För båda uppgifterna har som regel också krävts en vigning, men undantagsvis har det förekommit att lekmän har fått tillstånd att predika – återigen ett exempel på hur predikans ärende tvingar andra hänsyn att ge vika.

Våra överväganden visar att predikan verkligen är ett svårgripbart fenomen. Den går att definiera i stora drag, men för varje kriterium man ställer upp finns det undantag och tveksamma fall. Denna bångstyriga mångfald, vill jag göra gällande, speglar det inre tvång som diskuterades ovan. Något avgörande för hela tillvaron har inträffat, och orden svämmar över alla bräddar. Predikan hotar hela tiden att spränga sina egna ramar. Oro är inbyggd i dess väsen.

*

I den här boken finns predikningar från fjorton århundraden, en eller ett par från varje sekel. Det är en kör av röster från olika tider som alla vill säga något om evigheten. Perspektiv öppnar sig åt otaliga håll i en textsamling av det här slaget, men för att ge någon orientering om de historiska och litterära sammanhang som texterna kan sättas in i, följer nu en kort översikt över predikans historia fram till 1500-talet med särskild anknytning till innehållet i denna bok.

Seden att i en gudstjänst läsa ur de heliga skrifterna och därefter predika över dem tycks den kristna kyrkan ha övertagit från synagogan. Ändå dröjer det innan predikan får litterära former. Breven i Nya testamentet har många gånger predikokaraktär, de tyder på att författaren är van vid rollen som predikant, men ingen nytestamentlig skrift är en predikan i snäv mening. Det är först mot slutet av andra århundradet som vi möter vår äldsta bevarade predikan, en påskpredikan av Melito, biskop av Sardes.² Några årtionden senare träder den man fram som jag vill kalla predikohistoriens portalfigur, Origenes.

Origenes från Alexandria är den förste kristne författare som har lämnat en hel samling predikningar efter sig. Dessutom är vi lyckligt lottade genom att predikningarna i allmänhet inte tycks överarbetade för publicering utan i hög grad speglar vad Origenes har sagt vid bestämda tillfällen. Vi bjuds fascinerande situationsbilder av församlingslivet i Mellanöstern vid 200-talets början.

För vår lilla exposé är det av betydelse att notera form och innehåll hos vår Origenes-predikan. Formen är ganska lös. Det finns ingen tydlig inledning, och förklaringen av bibeltexten varvas fritt med förmaningar. Utgångspunkten tycks vara en text från Andra Moseboken, men förklaringen dröjer mest vid ett parallellställe från Andra Korintierbrevet. Det finns inget som tyder på att Origenes följer något etablerat mönster för hur en predikan skall byggas upp.

Innehållsligt däremot behärskas predikan av en tanke som hör till de mest centrala i den kristna tron: spänningen mellan det Gamla och Nya förbundet. Allt som är skrivet under det Gamla förbundet får sin förklaring i Kristus, som har instiftat ett nytt förbund. Hela Gamla testamentet är idel förningar och antydningar

² Melito av Sardes, *Om Påsken*, översatt och kommenterad av Per Beskow, Artos 1984. Vissa reminiscenser av Melitos stil finns i Alexander av Alexandrias predikan nedan – se ssk. s. xx.

om Den som skall komma, och det som ligger fördolt i det Gamla får sin förklaring i det Nya. Det är en spänning mellan gammalt och nytt, då och nu, som motsvaras av en spänning mellan löfte och fullbordan. Men det är också en spänning mellan bokstav och ande, eller mellan kött och ande. Löftet gavs i bokstaven, förningararna förnams i den köttliga tillvaron, men uppfyllelsen måste tas emot i anden. I sin predikan lägger Origenes hela tonvikten vid den omvändelse och hängivenhet som behövs för att ta emot Nya förbundets gåvor. Men det är ett faktum att samma spänning mellan löfte och fullbordan, mellan bokstav och ande, utgör motivering för vad som kallas den allegoriska uttolkningen av Bibeln. Läsaren av den här boken kommer gång på gång att möta uttolkningar av bibelord som bygger på principen att det som står skrivet har en djupare innebörd. Tolkningarna kan ofta tyckas lättsinniga och omotiverade, men de bygger på övertygelsen att Bibelns bokstav, i synnerhet Gamla testamentets, är ett slags chiffer för Kristusmysteriet. Att nöja sig med den bokstavliga eller (som det ofta heter) historiska innebörden i bibeltexten är att hänga kvar vid löftet och inte vilja ta emot fullbordan, att föredra det köttliga framför det andliga.

Sättet att tolka Bibeln är en viktig innehållslig konstant i predikans historia. Rörelsen från löfte–historia–bokstav till fullbordan–allegori–ande är något av den äldre predikans livsnerv. Somliga predikanter, som Johannes Chrysostomos, har varit mer återhållsamma i det här stycket, medan medeltidens munkar firar verkliga triumfer och till slut förmår ge i stort sett vartenda ord i Gamla testamentet en allegorisk tolkning.

Vi kan i dag skaka på huvudet åt detta, kanske främst därför att resultatet tycks så givna: allt fås ju att passa in på kyrkans lära om Kristus och sakramenten, eller på vissa erkända mönster för det andliga livet. Det kan vi inte acceptera, vi som lever i ifrågasättandets tidsålder. I den mån vi vill ha Bibeln som auktoritet vill vi att den skall vara en kritisk instans, att den skall kunna bjuda ett korrektiv mot hävdvunna åsikter. En tolkningsmetod som får den att

säga detsamma som kyrkan säger verkar vara ren humbug. Men man måste förstå att äldre tiders kristna inte väntade sig några nyheter. De trodde fullt och fast att den slutgiltiga uppenbarelsen redan var given, *och* att den levde ett vitalt liv i kyrkan. Allt *skulle* kretsa kring Guds människoblivande, frälsningen genom hans död och föreningen med honom genom sakramenten, ty på dessa mysterier vilade universum.

Reformationen tog avstånd från medeltidens intensiva bruk av allegorin och främst från sådana tolkningar som var förbundna med katolsk kyrko- och sakramentssyn, men behöll en begränsad del av det allegoriska tolkningsarvet under benämningen typologi. Det är först i vår egen tid, delvis som resultat av de historisk-kritiska idealens segertåg inom exegetiken, som den allegoriska tolkningstraditionen tycks ha brutits på många håll.

*

Om sättet att tolka Bibeln erbjuder en innehållslig konstant i predikans historia så erbjuder å andra sidan predikans form ett fält med stor variationsrikedom. För enkelhetens skull kan man skilja på fyra huvudtyper: bibelkommenterande predikan, festpredikan, kateketisk predikan och manande predikan. Alla fyra finns representerade i vårt texturval.

Med *bibelkommenterande predikan* menar jag en predikan som behandlar en avgränsad bibeltext (*perikop*) genom att gå igenom och kommentera den vers för vers, ofta fras för fras eller till och med ord för ord. Gregorios av Nyssa är den förste i den här textsamlingen hos vilken vi möter en tendens att mer systematiskt kommentera bibeltexter, men fullt utbildad finner vi metoden i Johannes Chrysostomos' utläggning av 1 Tim 2:2–7 (se s. xx). Här läses perikopen upp och kommenteras en mening i taget. Bibeltexten bildar predikans ryggrad och allt som sägs är avhängigt av den. Ja, predikantens kommentarer följer texten så slaviskt att man ibland har beskyllt predikningar av det här slaget för att sakna

struktur och inre sammanhang. I själva verket är det naturligtvis omöjligt att kommentera en text utan att föra in sina egna perspektiv. Alf Härdelin har i ett par uppsatser tydligt visat att den här sortens predikningar innehåller teman som inte går att härleda ur bibeltexten utan som förs in av predikanten själv. Den som läser noga kan märka att dessa teman ger de bibelkommenterande predikningarna en fast innehållslig struktur. Hos predikanter av Johannes Chrysostomos' kaliber kan man dessutom märka en klar medvetenhet om bibeltextens egna tematiska sammanhang. Hans bibelkommenterande predikningar bildar sammanhängande utläggningar av hela bibelböcker, och man märker ofta att han får lov att knyta an till vad som har sagts i en tidigare predikan för att göra de övergripande motiven i en bibelbok rättvisa.

Även i yttre mening har Chrysostomos' predikningar struktur. Vers-för-vers-utläggningen avslutas nämligen regelmässigt med ett förmanande avsnitt, en 'moralisk tillämpning', som knyter an till något i perikopen. Strukturen kommentar-tillämpning blir stilbildande. Vi finner den i vår textsamling hos Gregorius den store och Beda Venerabilis, och man kan med fog säga att det är den klassiska formen för predikan under äldre medeltid, i synnerhet inom klostren. Hos författare som Gregorius och Beda markeras dessutom skillnaden mellan de båda delarna av att kommentardelen i så hög grad inriktas på en allegorisk, ganska teoretiskt hållen utläggning av bibeltexten. Deras predikningar kan därför verka torra och svårsmälta, men det går inte att förneka rikedom och komplexiteten i de teologiska tankar som de innehåller. Predikningarna var också avsedda för en monastisk publik som var väl inövad i detta sätt att bedriva teologi och inte hade behov av insmickrande ord för att tillgodogöra sig den krävande undervisningen. Tvärtom låg det nog för dem en poäng i att vägen till insikt var svår. Den port är ju trång och den väg smal som leder till livet. Skulle det vara annorlunda med den port och den väg som leder till sanningen?

*

Festpredikan är, som benämningen antyder, predikan hållen vid en större kyrklig högtid. I äldsta tid rör det sig endast om påskpredikningar eftersom påsken var den enda stora fest som firades allmänt i kyrkan fram till 300-talet. Påskens allt överskuggande ställning i den tidiga kyrkan är en viktig del av bakgrunden till dessa predikningar. Man får tänka sig hur spänningen byggdes upp under förberedelsestiden före påsk. En kortare eller längre fasta, som togs på stort allvar, leder fram till påsknattens långa gudstjänst. En grupp katekumener – människor som vill upptas i kyrkan och som har förberetts för det under en tid av ett eller flera år – väntar spämt på att få stiga ned i dopets vatten. Medan församlingen sjunger, ber och lyssnar till långa läsningar ur Bibeln sker dopen i en angränsande byggnad. Så förs de nydöpta in, klädda i vita kläder, för att med församlingen för första gången få delta i nattvarden. Det är i det ögonblicket av förväntansfull glädje, i ett mörkt rum upplyst av fladdrande lågor, som biskopen levererar sin predikan.

I den här textsamlingen finns flera festpredikningar. Den äldsta är en påskpredikan av Johannes Chrysostomos, och även här kan man tala om 'klassisk': i den grekisk-ortodoxa kyrkan består nämligen sedan länge påsknattens predikan av högläsning ur en av Johannes' påskpredikningar. Man förstår varför när man läser denna text med sin höga temperatur och sitt bländande bildspråk. Här finns ingen given struktur och predikan kretsar inte kring någon bestämd bibeltext. Ämnet är själva festen, och predikanten öser fritt ur kyrkans traditioner om vad firandet går ut på. Illustrationsmaterial hämtas såväl från vardagslivet som från Bibeln och liturgin. Det viktigaste enskilda elementet i predikan är det lilla ordet 'idag' (gr. *sämeron*). Med det antyds något som är centralt för kristen tro, nämligen att Guds frälsande gärningar i historien är ständigt verksamma som mysterier i vardagen och blir påtagligt närvarande när de firas av kyrkan. *I dag* är uppståndelsens dag, sä-

ger Johannes, *i dag* har Jesus segrat och brutit djävulens makt, *i dag* lossas dödens bojor och människan återställs till sin ursprungliga höghet.

Detta *i dag* går igen i all senare festpredikan, i både öst och väst. Intressant är att se hur utropet sprider sig till andra fester än påsken allteftersom kyrkoåret tar form. Påven Leo den store är en av de första som har predikat om julen på det viset, och hans julpredikningar (av vilka en återges på s. xx) anses ha varit av stor betydelse för att julen i västerlandet skulle få en nästan lika stark ställning i kyrkoåret som påsken. Går vi ytterligare litet längre fram i tiden, till 500-talets början, möter vi hos Fulgentius av Ruspe en tendens att binda samman kyrkans fester till ett kontinuerligt heligt år; på annandag jul, Stefansdagen, binder han samman Stefans martyrium 'i dag' med Kristi födelse 'i går' och antyder ett inre sammanhang mellan de båda festerna. Det är ett av de tidigaste exemplen på en kyrkoårsteologi.

*

På *kateketisk predikan* finns endast ett tydligt exempel i den här boken: Augustinus' utläggning av Fader vår (nedan, s. xx). Den kateketiska predikan har varit en viktig genre men har inte bevarats i skrift i någon större utsträckning. Med *katekes* menas i det här sammanhanget grundläggande trosundervisning. Under kristendomens första århundraden, framför allt under 300-talet då stora skaror strömmade till kyrkan, satsades betydande resurser på att undervisa människor som ville låta sig döpas. Före dopet måste de ju lära sig trons grunder, och ett minimum var att de var förtrogna med trosbekännelsen. Därför instiftades särskilda predikotillfällen då tron och t. ex. Herrens bön förklarades för katekumenerna. Katekesen fick tidigt en rituell inramning och förklaringen av olika stycken fixerades till bestämda dagar under fastan (med betydande regionala variationer).

När kristendomen så småningom blev folkreligion och alla döp-

tes redan som barn försvann vuxenkatekumenatet och därmed den kateketiska predikan i egentlig mening, medan den rituella ramen fortlevde som dopförberedelse för spädbarn under ganska lång tid. Emellertid måste ju människor fortfarande lära sig trons grunder. Dessutom hade man under äldre medeltid, och i viss mån ännu mycket längre fram i tiden, svårt att upprätthålla bildningsnivån hos präster ute på landsbygden. Det finns därför många vittnesbörd om att just kateketisk predikan kom att betraktas som ett slags minimum i församlingskyrkorna. Helst skulle prästen återberätta evangeliet i enkel form, men om inte annat skulle han i alla fall läsa upp trosbekännelsen och Fader vår och se till att folket kunde dem och förstod dem. Dessa predikningar har för det mesta aldrig varit nedskrivna, och de som eventuellt skrevs har man inte brytt sig om att bevara till eftervärlden. De hade ju varken teologiskt eller litterärt intresse. Därför har, ironiskt nog, vad vanligt folk under medeltiden bör ha betraktat som normal predikan inte alls blivit bevarat.

Några enstaka exempel på folklig predikan när den höjer sig litet över vardagsnivån har vi dock kvar. I den här volymen finner man en predikan från sex- eller sjuhundratalet om Korsets återfinnande som kan betecknas som ett mellanting mellan kateketisk predikan och festpredikan. På helgondagar och andra festdagar som hade anknytning till utombibliska händelser får man nämligen anta att landsortskyrkans predikan ofta bestod av en enkel berättelse om helgonet eller händelsen, i samma mån som predikan på vanliga söndagar bestod av ett enkelt referat av evangeliet. Dessa berättelser, som i dag ofta föraktas, var en gång en viktig del av den kristna undervisningen.

*

Med *manande predikan* menar jag en typ av folklig predikan på litet högre nivå än den kateketiska. Sammanhanget är den vanliga söndagsgudstjänsten. De tänkta åhörarna är människor som går re-

gelbundet i kyrkan utan att för den skull tillhöra de ivrigaste, människor med medelgod utbildning tillhöriga städernas mellanklass. Vi får nämligen tänka oss att under senantik och äldre medeltid var det ont om landsortskyrkor, och människor från landet kunde komma till staden bara på stora högtidsdagar. Festpredikningarna är alltså riktade till den mest blandade åhörarskaran. Omvänt förekom det i större städer många gudstjänstillfällen som bara de mest hängivna – vanligtvis välbärgat och välutbildat folk – begav sig till. Det torde vara främst vid sådana tillfällen som de krävande bibelkommenterande predikningarna har hållits. Men på vanliga söndagar infann sig varje församlings ryggrad, den stabila medelklassen. Till dem gällde det att ge undervisning och förmaningar på lämplig nivå.³

Både Origenes' och Alexander av Alexandrias predikningar bör väl hänföras till den här kategorin. Därefter kommer Augustinus' predikningar över hur Jesus stillar stormen och liknelsen om talenterna, båda ovanligt korta men utmärkta exempel på hur den store biskopen kunde få bibeltexter att tala rakt in i människors vardagsliv. Dessutom är de levande tidsbilder, stenografiska nedteckningar av vad Augustinus har sagt när han har talat utan manuskript.

Den siste store folkpredikanten före 900-talet är Caesarius av Arles (åtminstone den siste vars predikningar är bevarade). Det är från överskrifterna till hans predikningar som jag har hämtat termen *manande*. Han rubricerar nämligen sina predikningar med diverse ord av typen 'påminnelse', 'uppfordran', 'förmaning'. Innehållet är också till stor del uppfordrande, men vad han säger har inte så mycket karaktären av pålaga som av påminnelse. Han talar till åhörarna om vad de redan vet, han påminner dem om vad kristet liv är och förmanar dem att göra nya ansträngningar för att leva så som de själva inser att de borde. Bakom ligger naturligtvis en hel teologi om det kristna livet.

³ Om predikans publik i senantiken, se Ramsay McMullen, »The Preacher's Audience», *Journal of Theological Studies* 40 (1989), s. 503–511.

Caesarius av Arles ivrade verkligen för folkets kristna fostran. Han ligger bakom ett beslut vid konciliet i Vaison år 529 som tillförsäkrade präster rätten att predika både i städerna och på landsbygden. Vid den här tiden var den rätten nämligen inte självklar, eftersom predikan i princip sågs som en biskoplig uppgift. Dessutom bestämdes det att om prästen var förhindrad skulle en diakon läsa upp en predikan av någon kyrkofader. Ingen kunde invända mot det, menade Caesarius: Det är ju diakonens uppgift att läsa det heliga Evangeliet, skulle han då inte också få läsa upp vad en kyrkofader har skrivit?

Till hjälp för prästerna samlade Caesarius ett antal av sina egna predikningar till ett *homiliarium*, dvs. en antologi ordnad efter kyrkoåret. Den skulle de kunna använda som källa och förebild. Därmed är vi inne på ett nytt fenomen i predikans historia.

Inte utan skäl kunde perioden 500–1100 kallas homiliariernas period. Under den här tiden är nämligen dessa predikoantologier betydligt vanligare än samlingar med nyskrivna predikningar. Ett skäl är naturligtvis den kris för det antika bildningsväsendet som det romerska imperiets fall innebar. Ett annat är den konservativa inställning som präglade hela epoken och som innebar en enorm vördnad för de gamla auktoriteterna, parad med en viss skepsis mot nya initiativ. Mycket av det som gjordes i samtiden föll snart i glömska, eftersom man inte kände någon pietet mot det, medan Fädernas ord noga bevarades. Faktum är att det är den här epoken och dess mentalitet som vi har att tacka för att så mycket av kyrkofädernas skrifter har bevarats till våra dagar.

När det gäller homiliarier skiljer man på två typer: patristiska och karolingiska. De patristiska innehåller predikningar av kyrkofäderna medan de karolingiska huvudsakligen består av nyskrivna predikningar från perioden 750–900. Den mest påtagliga skillnaden mellan dem är emellertid att de har helt olika syfte. De patristiska homiliarierna skrevs för bruk i klostren, och deras innehåll

var inte avsett att läsas upp som predikan under mässan utan som kommentar till evangelietexten i matutinen (den nattliga tidebönen). De karolingiska homiliarierna däremot var främst avsedda för privat läsning, men tycks också i vissa fall ha använts som material för predikan i domkyrkor och församlingskyrkor.

Två problem måste hållas i minnet när man vill göra sig en föreställning om predikan under den här epoken. Det ena är att predikan hade kommit att förlora sin självklara plats i mässan. Ofta firades det mässa utan någon predikan alls, och när det predikades kan man inte vara riktigt säker på i vilket sammanhang det skedde. Liturgikommentarer från den här tiden nämner inte predikan som en del av gudstjänsten. Det har med goda skäl hävdats att predikan i församlingskyrkorna nog trots allt förekom på ungefär sin vanliga plats – inom ramen för ett särskilt moment med kungörelser och böner, kallat *pronus*, som vid den här tiden hade introducerats efter textläsningarna i mässan men som inte sågs som en integrerad del av liturgin – men det är också möjligt att predikan har hållits efter mässans slut. I klostren blir det så småningom sed att predika vid den dagliga samlingen i kapitelsalen i stället för i mässan, men det tycks inte vara klarlagt när och hur seden etablerade sig. Det är alltså som regel oklart både hur ofta och i vilket sammanhang man predikade under äldre medeltid.

Det andra problemet gäller språkförbistringen. Germanstammarna lärde sig nog aldrig särskilt mycket latin, och fram på 600-talet har även befolkningen i de romanska länderna svårt att förstå det som en gång var deras modersmål. När därför Karl den store år 813 låter sammankalla ett flertal provinskoncilier för att fastställa vad vi i dag skulle kalla en 'pastoral strategi', sägs vid flera av dem att det skall predikas på »böndernas romanska och tyska språk» (*rustica Romana lingua aut Teotisca*). Biskoparna skall tillse att det finns lämpliga homiliarier som kan översättas till folkspråket.

Tyvärr är det först från 900-talet som vi har någon folkspråkig predikan bevarad, och då på engelsk mark. Ett led i den engelska

restaurationen efter vikingarnas härjningar var att förbättra folkets kristna fostran med hjälp av predikan. Den mest namnkunnige i det företaget är Ælfric. Ælfrics predikningar är inga självständiga skapelser utan öser det mesta av sitt material från kända patristiska homiliarier, men det är uppenbart att han siktar på en helt annan publik än vad de gjorde. Han förbigår de djuplodande allegorierna med tystnad och siktar på att referera bibeltexten och göra några konkreta tillämpningar.

Om vi ser på det material i föreliggande volym som härrör från vad jag har kallat homiliariernas period, finner vi i stort sett två kategorier av predikningar: folkpredikningar och texter för klosterläsning. Först kommer Caesarius av Arles och 'Eusebius Gallicanus'. Båda texterna har ingått i samlingar som från början var avsedda för folklig predikan och nog huvudsakligen har använts så. Sist i raden står Ælfric. Däremellan kommer, om vi bortser från den predikan över Korsets återfinnande som jag redan har diskuterat, Gregorius den store, Beda och Haymo. Gregorius' predikningar över Hesekiel hölls i en mindre krets av hängivna och blev snart, tillsammans med hans övriga produktion, klassiker i de västerländska klostren. Beda skrev i samma tradition och kom tidigt att liksom Gregorius införlivas i de patristiska homiliarierna. Haymo avviker något genom sin lättare, mer resonerande stil – kanske ett resultat av hans pedagogiska verksamhet – men även han blev så småningom en klosterklassiker.

*

1100-talet är en av dessa perioder i mänsklighetens historia då kreativiteten inte tycks se några gränser. Plötsligt händer allt, på alla områden: uppblomstring för ekonomin, ny djärv arkitektur, stora religiösa väckelser, stark intellektuell nyfikenhet och produktivitet. Nu träder också flera predikanter av betydande resning fram, män med lärdom och stilkänsla som förmedlar en på en gång vital och innerlig fromhet. De mest berömda tillhör den nya cister-

ciensorden, och mest berömd av alla är väl Bernhard av Clairvaux. För den här boken har vi emellertid valt två predikningar av en mindre känd samtida till Bernhard: den engelske abboten Ælred. De exemplifierar två skickelsedigra trender i predikans historia vid denna tid.

Ælreds juldagspredikan är ett retoriskt mästestycke, men den språkliga konstfullheten skyler inte över det ytterst nyktra tankearbetet. Diskussionen av skälen varför Gud måste bli människa har väl sina rötter närmast hos Anselm av Canterbury, men den klaraste parallellen i den här boken är mer än 800 år äldre, nämligen Alexander av Alexandria. Det visar på en likhet mellan 300-talet och 1100-talet: Under båda epokerna pågår en livlig filosofisk diskussion, delvis i dialog med icke-kristet tänkande. Den kristna tron kan inte undvika att dras in i diskussionen, och det faller sig naturligt att problematisera den och resonera kring dess förnuftiga grundvalar.

Ælreds predikan vid Marias födelse innehåller få teoretiska resonemang, men bör nämnas på grund av sin form. Den är ett tidigt exempel på ett helt nytt *sätt* att predika som blir helt förhärskande under medeltidens tre sista århundraden. Detta predikosätt tar metoder i bruk som har utvecklats i skolorna. Utgångspunkten är ett *tema*, dvs. en fras vanligen tagen från någon av dagens bibeltexter, som görs till föremål för en *distinktion*, dvs. man särskiljer ett antal olika betydelser eller aspekter hos temat. Distinktionens delar bildar så predikans huvuddelar, och varje huvuddel förses med underavdelningar i en eller flera nivåer. Varje underavdelning skall dessutom förses med ett belägg i form av ett resonemang eller (helst) ett auktoritativt citat (*auctoritas*), och gärna illustreras med något konkret exempel (*exemplum*).

Det predikosätt jag nu har beskrivit kallas ibland 'tematisk predikan' med tanke på bruket av ett *tema*, ibland 'skolastisk predikan' med tanke på anknytningen till skol- och universitetsutbildningens metoder. Ælred illustrerar, med sin filosofiska diskussion om inkarnationen och sitt sätt att strukturera sin Mariapredikan,

trender som han ironiskt nog i andra sammanhang tar avstånd ifrån. Principiellt är nämligen han och cistercienserna i allmänhet motståndare till den intellektualisering av tron som håller på att äga rum. »Du, min son bör studera fromhet, inte frågor. Då vässas inte tungan, men kärleken uppväcks», skrev Ælred en gång till en yngre munk. Men den nya tidsandan var så stark att han själv inte kunde undgå att ryckas med av den.

*

Den 1200-talspredikan från Norsk homiliebok som vi har tagit med i boken påminner närmast om Ælfrics folkliga stil. Den skäms inte för sig, men den är fjärran från utvecklingen på kontinenten under detta århundrade. De nya predikarordnarna, dominikaner och franciskaner, gör den skolastiska predikan till sin. Ett enormt arbete sätts igång med att producera hjälpmedel för den armé av predikanter som nu sprider sig över Europa: handledningar i predikokonsten, modellpredikningar, bibliska ordböcker, *temata* och *distinctiones* ordnade alfabetiskt, *exempla* ordnade tematiskt, kataloger över dygder och laster m. m. Hjälpmedlen kommer också många församlingspräster till del, vilkas genomsnittliga bildningsnivå höjs väsentligt vid samma tid.

Den nya sortens predikan kräver ingen litterär talang, den kan monteras ihop som en legobyggsats. Huvudkravet är att den skall vara logisk och renlärig. Men samtidigt som man sörjer över att de konstnärliga värdena i 1100-talets predikan så snabbt gått förlorade, kan man inte annat än beundra det ambitiösa program för folkbildningen som genomförs i och med den nya stilens genombrott. Den sanna trons och de goda sedernas otaliga beståndsdelar börjar nu flitigt serveras alla och envar i portioner av ständigt ny men alltid lika balanserad sammansättning. För att det hela inte skall bli för torrt varvas det med lättflytande små exempelberättelser.

Jacobus de Lausannas predikan är ett paradexempel på genren.

Även om den nog främst var avsedd för klosterfolk förundrar man sig över att det någonsin kan ha funnits åhörare som förmått ta emot och uppskatta en sådan störtflod av information, låt vara oklanderligt ordnad. Även Åke Jönssons predikan, som är ett exempel på skolastisk predikan för folket när den är som bäst, verkar krävande med våra dagars mått mätt. Man känner respekt både inför åhörarna, med tanke på vad som förutsätts av dem, och inför predikanten, som i Åke Jönssons fall inte bara har komponerat ett litet konstverk på latin utan också har stått i pulpeten och återgivit det på fornsvenska, av allt att döma utantill.

*

Så kom reformationen, och med den förändringar på predikans område. Man kan dock diskutera om det var reformationens religiösa brytningar eller renässansens kulturella som påverkade predikan mest.

Av Martin Luthers otaliga predikningar presenterar vi här två som illustrerar hans egen övergång från en skolastisk stil till en informell och mycket personlig. Den tidigare skiljer sig i formellt hänseende inte mycket från exempelvis de svenska Vadstenamunkarnas predikningar. Den har inget exordium, men den börjar med en *distinctio* som delar predikan i tre delar, var och en försedd med underavdelningar som styrks med *auctoritates*. I innehållet finns däremot sprängstoff dolt. Den senare predikan präglas av en karakteristisk växling mellan inlevelsefulla referat av evangelietexten och reflektioner över det som för Luther blev kristenlivets kärna: spänningen mellan synd och nåd, mellan tvivel och tro.

Sist kommer en predikan av Laurentius Petri. Den är enkel till innehållet och mycket lättläst. Jämför man den med Åke Jönssons ger det anledning att fundera över den välkända polemiken från reformationens män mot hur dåligt det hade varit med predikan före dem. I moderna framställningar av saken har man intill nyligen kunnat få intrycket att det predikades mycket sällan och illa i

Sverige före reformationen. I dag vet vi att det inte är så. Snarare måste man skilja på två trådar i reformatörernas kritik. När Olaus Petri skriver att prästerna »ganska skröpliga hafva lärt ... somblighe ganska siellan eller aldrih», så torde det spegla en otillfredsställelse han har ärvt. Kraven på god predikan, även i den obetydligaste lantkyrka, var vid medeltidens slut *höga*, och de kraven har Olaus övertagit. När däremot Västerås riksdag begär att »rena Gudz ordh» skall predikas, »ecke oviss järteken, menniskio dikt och fabel», så är det en kritik mot den medeltida predikans *innehåll*, främst, tycks det, exempelberättelserna. Man begär i stället en utförlig och enkel presentation av bibeltexten. Det är inte ett nytt steg utan snarare en återgång till äldre ideal för folkpredikan, sådana som de möter hos t. ex. Ælfric.

Förr ansågs det självklart att reformationen i Sverige innebar en väsentlig uppräckning på predikans område. I dag ter sig saken inte fullt så enkel. Vad säger egentligen förändringarna på predikans område om övergången från katolicism till lutherdom? Bland de många frågor som den här boken kan ge bidrag till reflektion över är detta inte den minst viktiga.

*

Exposén är slut. Efter dessa ord om ord skall nu strax vidta orden själva, de ord som vittnar om gångna tider och om evigheten. Det är min förhoppning att denna antologi skall bidra till ett förnyat intresse för predikan och dess historia. Vi har på sätt och vis varit privilegierade i Sverige eftersom vi har ägt Yngve Brilioths *Predikans historia*, en av de få handböcker i ämnet som över huvud taget existerar. Men den som till äventyrs inte har nöjt sig med Brilioths beskrivningar och omdömen har saknat möjlighet att själv ta del av texterna annat än på originalspråken, eller via ofta svåråtkomliga översättningar till tyska, engelska och franska. Vad gäller svensk predikan har sedan länge funnits en utmärkt antologi, Henning Wijkmarks *Svensk predikan* (3 bd, 1934–39), som sorgligt nog blivit

föga känd och brukad. Men svenska översättningar av predikningar från senantik och medeltid har inte alls gått att uppbringa; Bertil Brismans översättningar av mästern Eckeharts predikningar får ses som undantaget som bekräftar regeln. Situationen ljusnade 1976–78 när Alf Hårdelin gav ut sina båda antologier *Kyrka gudstjänst sakrament* och *Vägledning*. Här gavs nu ett rikt urval andliga texter från medeltiden på svenska. Emellertid var långt ifrån alla dessa texter predikningar, och ingen predikan återgavs i sin helhet. För kunskapen om äldre tiders predikan var det därför en viktig händelse när Olof Andrén 1987 publicerade sin antologi *Evangelietets ljus. Homilier av kyrkofäder* (en del II planeras utkomma 1992). Andrén utgick från evangelietexterna i Svenska kyrkans evangeliebok och presenterade predikningar över dem, i helhet och i utdrag, från Origenes till Bernhard av Clairvaux. Hans bok är är ordnad efter kyrkoåret och är alltså inte avsedd för ett historiskt studium av predikan, men den innehåller icke desto mindre många texter av predikohistoriskt intresse.

Föreliggande bok är den första kronologiskt ordnade antologi med predikningar från senantiken och medeltiden som getts ut på svenska. Möda har lagts ned på att få fram ett allsidigt urval som kan ge en bild av predikans brokiga mångfald under den långa tidsperiod det är fråga om. Alla predikningarna återges i sin helhet, i övertygelse om att de är litterära verk och förtjänar att studeras som sådana. I väntan på en efterträdare till Brilioths handbok (och en sådan lär dröja) kan alltså *Från tid och evighet* användas som komplement och korrektiv till Brilioth vid studiet av predikans historia. Inte minst viktig är den som korrektiv, eftersom Brilioths behandling av äldre epoker, framför allt medeltiden, bestäms av en omotiverat negativ inställning. Det bästa vaccinet mot svepande omdömen är att bekanta sig med den verklighet de karikerar.

Så några ord till förklaring av hur denna bok är redigerad. Alla predikningarna är nyöversättningar från originalspråken (dvs. grekiska, latin, fornengelska, fornnorska, 1500-talstyska och 1500-talssvenska). Till varje predikan har översättaren själv skrivit

en kommentar. Likaså är fotnoter, om inte annat anges, översättarnas. Litteraturhänvisningarna som följer kommentarerna har däremot satts in av redaktören, på grundval av förslag från översättarna.

Bibelcitats och -allusioner i predikningarna har i princip den ordalydelse som predikanten själv har använt. De avviker därför i större eller mindre grad från gängse svenska bibelöversättningar. Normalt kan man räkna med att grekisktalande predikanter har använt den grekiska bibelöversättningen Septuaginta medan de övriga har använt den latinska Vulgata, men enstaka citat från andra antika bibelöversättningar förekommer. Perikoptexterna, som i förekommande fall finns angivna i sin helhet före predikningarna, har också fått den ordalydelse som predikanten använder. Vad gäller bibelhänvisningar bör nämnas att Jakob från Lausanne och senare predikanter ofta har satt in sådana själva – dessa står då utan parentes, men *versnumren* har lagts till av översättaren eftersom versindelningen genomfördes först på 1500-talet.

Avslutningsvis ber jag att till alla mina trogna och skickliga medarbetare få rikta ett varmt tack. Det var ett nöje att trä era pärlor på en tråd och se ett vackert smycke växa fram.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Allmänna översikter över predikans historia

Éd. Boucher, *L'éloquence de la chaire. Histoire littéraire de la prédication*, Lille 1894; M. Schian, »Predigt, Geschichte ... der christlichen«, *Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, bd 15 (1904), s. 623–656; bd 24 (1913), s. 333–346; E. C. Dargan, *A History of Preaching*, I–II, London & New York 1905–1912, 2nd ed. Grand Rapids, Mich. 1954, vol. III by R. G. Turnbull, *ibid.* 1974; F.

Stingeder, *Geschichte der Schriftpredigt. Ein Beitrag zur Geschichte der Predigt*, Paderborn 1920 (Predigt-Studien. Beiträge zur Geschichte, Theorie und Praxis der Predigt 2); Yngve Brilioth, *Predikans historia. Olaus Petri-föreläsningar hållna vid Uppsala Universitet* [29 februari–16 mars 1944], 1945, 2 uppl. 1962, eng. övers. *A Brief History of Preaching*, Philadelphia 1965; A. Niebergall, »Die Geschichte der christlichen Predigt«, i *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, II, Kassel 1955, s. 181–353; Johann B. Schneyer, *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg i. B. 1969; *Twenty Centuries of Great Christian Preaching. An Encyclopedia of Preaching*, ed. C. E. Fant & W. M. Pinson, Waco, Texas, 1971; Werner Schütz, *Geschichte der christlichen Predigt*, Berlin–New York 1972; D. T. Holland, *The Preaching Tradition. A Brief History*, Nashville 1980; *Beiträge zur Geschichte der Predigt: Vorträge und Abhandlungen*, hg. Heimo Reinitzer, Hamburg 1981 (Vestigia Bibliæ 3); *Predikohistoriska perspektiv. Studier tillägnade Åke Andréén*, red. Alf Härdelin, Sthlm 1982 (Skrifter utgivna av Svenska kyrkohistoriska föreningen, II. Ny följd, 35).

För svensk predikan, se Albert Wifstrand, *Andlig talekonst. Bidrag till den svenska predikokonstens historia*, Sthlm 1943 (Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 6).

Senantiken

Hugh T. Kerr, *Preaching in the Early Church*, New York 1942; Ph. Rouillard, »Homélie«, *Catholicisme*, bd 5 (1959), sp. 829–833; Jean Bernardi, *La prédication des pères cappadociens. Le prédicateur et son auditoire*, Paris 1968; Thomas K. Carroll, *Preaching the Word*, Wilmington, Del., 1984 (Message of the Fathers of the Church 11).

För enskilda författare, se O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Litteratur*, I–V, Freiburg i. B. 1902–32; J. Quasten, *Patrology*, I–III, Utrecht & Westminster 1950–60; och B. Altaner–A. Stu-

iber, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8. Aufl., Freiburg–Basel–Wien 1978.

Medeltiden

R. Cruel, *Geschichte der deutschen Predigt im Mittelalter*, Detmold 1879; A. Linsenmayer, *Geschichte der Predigt in Deutschland von Karl dem Großen bis zum Ausgange des 14. Jahrhunderts*, München 1886; G. R. Owst, *Preaching in Medieval England*, Cambridge 1926; id., *Literature and Pulpit in Medieval England*, Cambridge 1933, 2nd ed. Oxford 1961; J. A. Jungmann, *Missarum Sollemnia*, bd 1, 3. Aufl., Wien 1952, s. 583–590, 628–633; R. C. Petry, *Preaching in the Great Tradition. Neglected Chapters in the History of Preaching* (The Samuel A. Crozer Lectures for 1949), Philadelphia [1950] [utgör en följeslagare till antologin *No Uncertain Sound* som nämns nedan]; de inledande kapitlen i Milton McC. Gatch, *Preaching and Theology in Anglo-Saxon England*, Toronto 1977; Jean Longère, *La prédication médiévale*, Paris 1983; *De Ore Domini. Preacher and Word in the Middle Ages*, ed. Thomas L. Amos, Eugene A. Green and Beverly M. Kienzle, Kalamazoo, Mich., 1989.

Några viktiga monografier: A. Riising, *Danmarks middelalderlige praediken*, København 1969; David L. D'Avray, *The Preaching of the Friars. Sermons Diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985; Hervé Martin, *Le métier de prédicateur en France septentrionale a la fin du moyen age (1350–1520)*, Paris 1988.

För enskilda författare, se *Medioevo latino. Bulletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIII*, Spoleto 1980–; *International Medieval Bibliography. Bibliography for the Study of the European Middle Ages (450–1500)*, Leeds 1967–; F. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, I–, München 1975–; samt *Lexikon des Mittelalters*, I–, München 1977–.

Bysantinsk predikan är ett förbiset område som tyvärr inte alls

kunnat uppmärksammas i denna bok. Den intresserade får konsultera Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453)*, 2. Aufl. 1897 (= Handbuch der Altertumswissenschaft, Abt. 9, T. 1).

Antologier med predikningar i översättning

Allmänt: *Die Predigt der Kirche. Klassikerbibliothek der christlichen Predigtliteratur. Mit einleitenden Monographien*, 36 bd, Leipzig 1888–1908.

Fornkyrkan och medeltiden: *No Uncertain Sound. Sermons that Shaped the Pulpit Tradition*, Philadelphia 1948; *The Sunday Sermons of the Great Fathers*, ed. M. F. Toal, I–IV, London–New York 1955–63.

Sverige: *Svensk predikan*, utg. Henning Wijkmark och Edvard Rodhe, 1–3:2, Sthlm 1934–39.

Bibliografier

Jean Longère, *La prédication médiévale*, Paris 1983, innehåller en utmärkt systematisk bibliografi. Se även J. J. Murphy, *Medieval Rhetoric. A Select Bibliography*, 2nd ed., Toronto 1989 (Toronto Medieval Bibliographies 3), s. 136–156.

Bibelbruk

Till den viktiga frågan om tolkningen av Bibeln i senantikens och medeltidens kyrka, se Alf Härdelin, »Bibelbruk och bibelsyn», *Tanke och tro. Aspekter på medeltidens tankevärld och fromhetsliv*, red. O. Ferm och G. Tegnér, Sthlm 1987 (Studier till det medeltida Sverige 3), s. 27–46, med där anförd litteratur.

ORIGENES

VERKSAM I ALEXANDRIA OCH CAESAREA *OMKR. 185

† 253/4

När sedan Mose steg ned från Sinai berg, och på vägen ned från berget hade vittnesbördets två tavlor med sig, visste han inte att hans ansiktes hy hade blivit strålande av att han hade talat med honom. Och när Aron och alla Israels barn såg hur Moses ansiktes hy strålade, var de rädda för att komma nära honom. Men Mose ropade till dem. Då vände Aron och menighetens alla hövdingar tillbaka till honom, och Mose talade till dem.

Därefter kom alla Israels barn fram till honom, och han gav dem alla de bud som Herren hade förkunnat för honom på Sinai berg. Och när Mose hade slutat sitt tal till dem, hängde han en slöja för sitt ansikte. Men så ofta Mose skulle träda inför Herrens ansikte för att tala med honom, lade han av slöjan, tills han åter gick ut. Och sedan han hade kommit ut, förkunnade han för Israels barn det som hade blivit honom befallt. Då såg Israels barn varje gång hur Moses ansiktes hy strålade, och Mose hängde då åter slöjan över sitt ansikte, tills han ånyo skulle gå in för att tala med honom.
(2 Mos 34:29–35)

Gud har gett mig förmågan att vara tjänare åt ett nytt förbund, som inte är bokstav utan är ande. Ty bokstaven dödar, men Anden ger liv. Om redan dödens ämbete, som huggits med bokstäver på stentavlor, hade en sådan härlighet att israeliterna inte kunde se på Moses ansikte på grund av dess strålgans som snart försvann; hur mycket större härlighet skall då inte Andens ämbete ha? . . . Ty om det som försvinner hade härlighet, hur mycket större är inte härligheten hos det som består?

När jag nu har detta hopp, kan jag uppträda med stor frimodighet och gör inte som Mose: han satte en slöja över sitt ansikte för att israeliterna inte skulle se hur det som var på väg att försvinna tog slut. Deras förstånd är förstocket, ty ännu i denna dag hänger slöjan kvar när det gamla förbundets skrifter läses upp, och den lyfts inte bort, eftersom det är genom Kristus den försvinner. Än i dag ligger en slöja över deras hjärtan när man läser ur Mose lag. Men för den som vänder sig till Herren tas slöjan bort. Men Herren är ande, och där Herrens ande är, där är frihet. Och vi alla som utan slöja för ansiktet skådar Herrens härlighet förvandlas till en och samma avbild; vi förhärligas av denna härlighet som kommer från Herren, Anden. (2 Kor 3:6–18)

OM MOSES STRÅLANDE ANSIKTE OCH OM SLÖJAN SOM HAN SATTE ÖVER DET

DET STYCKE som har lästs för oss ur Andra Moseboken sporrar oss att söka dess innebörd eller också stöter det bort oss. Det sporrar ivriga och öppna sinnen men stöter bort de slappa och självupptagna. Ty det står skrivet: »Aron och alla israeliterna såg Mose, hans ansikte och dess hy strålade av härlighet, och de vågade inte komma fram till honom» (2 Mos 34:30). Och något senare: »Mose satte en slöja över sitt ansikte, men när han skulle träda fram inför Herrens ansikte och tala med honom lade han av slöjan» (2 Mos 34:33 f).

Detta stycke tolkar Aposteln med samma storartade insikt som annars, så som han har sagt: »Vi tänker Kristi tankar» (1 Kor 2:16). Han säger: »Om redan dödens ämbete, som huggits med bokstäver på stentavlor, hade en sådan härlighet att israeliterna inte kunde se på Moses ansikte på grund av dess strålgans som snart försvann; hur mycket större härlighet skall då inte Andens

ämbete ha?» (2 Kor 3:7 f). Och något längre fram säger han: »Inte som Mose: han satte en slöja över sitt ansikte för att israeliterna inte skulle se det. Deras förstånd är förstocket, ty ännu i denna dag hänger slöjan kvar över deras hjärtan när det gamla förbundets skrifter läses upp» (2 Kor 3:13 f).

Hjärtats slöja lyfts genom omvändelse

Vem beundrar väl inte storheten i dessa mysterier? Vem fruktar inte att bli klandrad för att ha ett trögt hjärta? Moses ansikte strålade av härlighet, men israeliterna kunde inte se på det, synagogans folk kunde det inte. Men den som har en vandel och ett liv som står över den övriga hopens kan betrakta hans ansiktes strålgans. Men nu är det så som Aposteln säger: »Slöjan hänger kvar när det gamla förbundets skrifter läses upp» (2 Kor 3:14). Också nu talar Mose med strålade ansikte, men härligheten i hans ansikte kan vi inte betrakta. Vi kan det inte, ty vi är fortfarande enkelt folk och har inte mer iver eller förtjänst än den övriga hopen.

Den helige Aposteln säger: »Ännu i denna dag hänger slöjan kvar när det gamla förbundets skrifter läses upp» (2 Kor 3:14). Han skulle ta ifrån oss allt hopp om att förstå dem, om han inte tillade: »Men för den som vänder sig till Herren tas slöjan bort» (2 Kor 3:16). Orsaken till att slöjan tas bort är alltså att vi vänder oss till Herren. Av detta kan vi dra följande slutsatser: när skrifterna läses upp men vi inte förstår dem, när det skrivna tycks oss dunkelt och slutet, då har vi ännu inte vänt oss till Herren. Men om vi vänder oss till Herren kommer slöjan utan tvivel att tas bort.

Låt oss nu se vad det är att vända sig till Herren. För att vi klarare skall kunna förstå vad det är att vara omvänd, låt oss då först säga vad det innebär att vara bortvänd. Den som ägnar sig åt alldagligt prat när man läser lagens ord, han är bortvänd. Den som bekymrar sig om världsliga affärer eller pengar eller inkomster när man läser ur Moses lag, han är bortvänd. Den som trycks av om-

sorger om sina ägodelar eller dras bort av begär efter rikedomar, den som strävar efter timlig ära och världsliga hedersbetygelser, han är bortvänd. Men också den som tycks främmande för allt detta, den som är närvarande och hör lagens ord och vars ansikte och ögon tycks uppmärksamma, också han är bortvänd om han irrar omkring i hjärta och tankar.

Vad är det då att vända sig till Herren? När vi vänder ryggen åt allt sådant och riktar vår iver, våra handlingar, vårt sinne och vår omsorg mot Guds ord och dag och natt begrundar hans lag (jfr Ps 1:2). När vi lämnar allt annat åt sidan, ägnar oss åt Gud och blir övade i hans vittnesbörd, då vänder vi oss till Herren. Vill du att din son skall lära sig de fria vetenskaperna, det vill säga grammatik och retorik? Låter du honom då inte vara fri från allt annat och ledig? Låter du honom inte lägga allt annat åt sidan för att ägna sig åt detta enda studium? Ser du inte till att det varken saknas lärare, mästare, böcker eller tillgångar, att ingenting fattas honom förrän han har lyckats nå målet för sina planerade studier? Vem av oss vänder sig på samma sätt till att studera den gudomliga lagen, vem av oss ägnar sig så mycket åt den? Vem studerar de gudomliga skrifterna med samma iver och möda som när man studerar de mänskliga?

Varför skall vi klaga över att vi inte vet det vi inte har lärt oss? En del av er hinner knappt lyssna till vad man läser förrän ni ger er därifrån. Ni frågar inte varandra om det man har läst, det finns inget samtal, inget minne av hans bud. Om detta bjuder oss lagen: »Fråga dina fäder, och de skall säga dig det; fråga dina äldste, och de skall lära dig» (2 Mos 32:7). Andra har inte ens tålmod att vänta tills texterna läses i kyrkan. Andra märker inte att man läser utan ägnar sig åt världsligt prat i något avlägset hörn av Herrens hus. Om dem vågar jag säga: när man läser ur Moses lag, är det inte en slöja som hänger över deras hjärtan (jfr 2 Kor 3:15), där finns en hel vägg eller mur.

Om någon närvarande lyssnar och är uppmärksam, åter betraktar och granskar det han hör, frågar om det han inte kunnat följa med i och lär sig, då kan han med knapp nöd nå fram till kunska-

pens frihet. Men om någon håller för öronen för att inte höra och vänder ryggen mot den som läser, kan man då säga att han har en slöja lagd över sitt hjärta? Bokstavens slöja som döljer innebörden, det vill säga röstens ljud, når ju inte ens fram till honom.

Vi ser alltså klart vad det betyder att Moses ansikte blev strålande: det som sägs är fullt av härlighet men denna är övertäckt och fördold; »hela dess härlighet är invärtes» (jfr Ps 45:14).

Moses ansikte täcks av en slöja därför att lagen är ofullkomlig

Se då vad det betyder att Moses ansikte sägs stråla av härlighet i lagen men att det är täckt av en slöja. Det heter att när han stack sin hand i barmen blev den spetälsk, vit som snö (2 Mos 4:6).

Detta tycks mig beteckna lagens form i dess helhet. Ansiktet betecknar dess ord, handen dess verk. »Ty genom laggärningar blir ingen människa rättfärdig» (Rom 3:20), och lagen kan inte föra någon till fullkomlighet (jfr Heb 7:19). Alltså är det för att den inte kan utföra något fullkomligt som Moses hand blir spetälsk och gömmer sig. Hans ansikte strålar men är täckt av en slöja, eftersom hans ord har kunskapens härlighet men på ett fördolt sätt. Därför säger profeten: »Om ni inte lyssnar i det fördolda skall min själ gråta» (Jer 13:17). Och David säger: »Det dolda och hemliga i din vishet har du uppenbarat för mig» (Ps 51:8).

I lagen är det bara Moses ansikte som strålar. Hans händer har ingen härlighet utan är snarare föraktliga, och detsamma gäller hans fötter. Han blir befalld att ta skorna av sina fötter (jfr 2 Mos 3:5), och i hans fötter finns alltså ingen härlighet. Denna händelse har en mystisk innebörd, ty fötterna är människans yttersta kroppsdelar. Här anges att Mose i den yttersta tiden skall ta av sig skorna för att en annan skall få bruden, och att det skall heta »den barfotades hus» ännu i denna dag (5 Mos 25:10).

I lagen har Mose alltså ingen härlighet utom i sitt ansikte. Men i evangelierna är allt helt och hållet förhärligat. Hör alltså vad det

heter i evangelierna: »Jesus gick upp på ett högt berg och tog med sig Petrus och Jakob och Johannes. Där förvandlades han inför dem, och Mose och Elia visade sig för dem i härlighet och talade med honom» (jfr Matt 17:1, 3). Här heter det inte att hans ansikte strålade; han visade sig helt och hållet i härlighet när han talade med Jesus. Här uppfylldes löftet han fick på Sinai: »Du skall få se mig på ryggen» (2 Mos 33:23). Ty han såg vad som skulle ske i de efterkommande och yttersta dagarna, och han glädde sig.

Abraham längtade efter att få se Herrens dag, »och han fick se den och glädde sig» (jfr Joh 8:56). På samma sätt längtade också Mose efter att få se Herrens dag, »och han fick se den och glädde sig». Det är tydligt att han glädde sig, ty nu steg han inte bara *ned* från berget med ansiktet strålande, utan helt och hållet förhärligad steg han *upp* från berget. Utan tvivel glädde sig Mose, ty den om vilken han sagt: »En profet åt er skall Herren vår Gud uppväcka från era bröder; honom skall ni lyssna till i allt liksom mig» (5 Mos 18:15), honom såg han nu närvarande och vittnande om sanningen i hans ord. Och för att han inte alls skulle tveka fick han höra Faderns röst säga: »Denne är min älskade Son, till vilken jag har behag; lyssna till honom» (Matt 17:5). Mose sade en gång: »Honom skall ni lyssna till»; nu säger Fadern: »Denne är min älskade Son; lyssna till honom» och visar att den han talar om är närvarande. Mose tycks mig också glädjas över att han nu på något vis lägger av slöjan och vänder sig till Herren. Nu går det som han förutsagt i tydlig fullbordan; tiden har kommit för att det fördolda skall uppenbaras genom Anden.

Att lära känna Kristus på andligt vis

Vi måste nu på nytt betrakta vad den helige Aposteln menar och tänka på vad han hade i sinnet när han sade: »För den som vänder sig till Herren tas slöjan bort» (2 Kor 3:16) och tillade: »Men Herren är ande». Med detta tycks han liksom förklara vad Herren

är. Vem vet väl inte att Herren är ande? Men handlade det då här om Herrens natur eller substans, då han sade: »Herren är ande»?

Låt oss se till att det inte ligger en slöja över våra hjärtan, inte bara när man läser Moses lag utan också när man läser Paulus! Om vi lyssnar ouppmärksam, om vi inte visar någon iver att lära eller förstå, då är inte bara lagen och profeterna dolda för oss av en stor slöja utan också apostlarna och evangelierna. För min del fruktar jag att de gudomliga böckerna inte bara blir dolda genom en så stor okunnighet och hjärtats tröghet, utan att de till och med blir förseglade, så att »om man ger en bok att läsa åt en som inte är läskunnig, så säger han att han inte kan läsa; om man ger den åt en som kan läsa, så säger han att den är förseglad» (jfr Jes 29:12, 11). Som vi ser, är det inte nog att vi med iver lär oss skrifterna; vi måste också be till Herren och anropa honom dag och natt, så att Lammet från Juda stam kommer (jfr Upp 5:5) och själv tar den förseglade boken och värdigas öppna den. Ty han är den som tände lärjungarnas hjärtan när han öppnade skrifterna, så att de sade: »Brann inte våra hjärtan i oss när han öppnade skrifterna för oss?» (Luk 24:32). Må han nu också värdigas öppna för oss vad han ingav sin Apostel, så att denne sade: »Men Herren är ande, och där Herrens ande är, där är frihet» (2 Kor 3:17).

I den mån jag kan fatta det med mitt ringa förstånd, menar jag för min del att Guds Ord benämns så som det är lämpligt för åhörarna, något vi tidigare ofta sagt: ibland kallas det 'väg', ibland 'sanning', ibland 'liv', ibland 'uppståndelse'; det betecknas ibland som 'kött', ibland som 'ande'. Fastän det verkligen mottog sin köttliga substans av Jungfrun, led döden och begynte uppståndelsen i denna, är det ändå så som Aposteln säger: »Även om vi tidigare har lärt känna Kristus efter köttet, känner vi honom inte mer på det sättet» (2 Kor 5:16). Nu väcker hans ord åhörarna till en mera subtil och andlig förståelse. Han vill att de inte skall finna något köttligt i lagen och säger: Den som vill ta bort slöjan från sitt hjärta skall vända sig till Herren (jfr 2 Kor 3:16), inte som till kött – vilket han också är, eftersom »Ordet blev kött» (Joh 1:14) – utan som till ande. Ty den

som vänder sig till Herren som till ande kommer från de köttliga tingen till de andliga och övergår till frihet från trældom: »Där Herrens ande är, där är frihet» (2 Kor 3:17).

För att det vi säger skall framstå ännu klarare, brukar vi en annan av Aposteln tankar. Till några han fann oförståndiga sade han: »Inget annat har jag velat veta av hos er än Jesus Kristus och honom korsfäst» (1 Kor 2:2). Till sådana sade han inte att »Herren är ande» (2 Kor 3:17); han sade dem inte att Kristus är Guds vishet. De kunde inte lära känna Kristus som vishet utan bara som korsfäst (jfr 1 Kor 1:21, 23). Men till andra säger han: »Vi talar vishet till de fullkomliga, inte den vishet som hör till denna världen eller denna världens furste som förgås; vi talar Guds vishet som är fördold i ett mysterium» (1 Kor 2:6 f). Dessa behöver inte ta emot Guds ord såsom det blivit kött utan kan ta emot det såsom »vishet, dold i ett mysterium». Så säger han också på detta ställe till dem som han väcker från en köttlig förståelse till en andlig: »Men Herren är ande, och där Herrens ande är, där är frihet». För att visa att han redan har kommit till frihetens kunskap och lagt av slöjans trældom tillägger han: »Men vi alla som utan slöja för ansiktet skådar Herrens härlighet» (2 Kor 3:17 f). Om också vi ber Herren att han värdigas ta bort slöjan från vårt hjärta kan vi få en andlig förståelse, men vi måste omvända oss till Herren och söka kunskapens frihet.

Avslutande förmaning

Men hur skall vi kunna finna frihet, vi som tjänar världen, vi som tjänar penningen, vi som tjänar köttets begär? Jag anklagar mig själv, jag dömer mig själv, jag bekänner mina synder. Måtte de som hör mig inse sina egna! Tills vidare säger jag att jag inte är omvänd till Herren så länge jag är slav under någon av dessa. Jag har inte nått fram till friheten så länge sådana sysslor och omsorger binder mig. Jag är en slav under de sysslor och omsorger som binder mig,

ty jag vet att det står skrivet: »Det man blir underkuvad av är man slav under» (2 Pet 2:19). Måtte jag inte behärskas av kärleken till pengar, måtte jag inte vara bunden av omsorgen om ägodelar och rikedomar! Jag vill gärna få beröm och jagar efter mänsklig ära när jag iakttar människors miner och ord, vad man tänker om mig, hur man bedömer mig, att jag inte misshagar utan blir uppskattad. Så länge jag begär sådana ting är jag deras slav. Jag ville åtminstone göra något för att bli fri, för att kunna lägga av detta nesliga träl-domsok och nå fram till friheten så som Aposteln manar oss: »Ni är ju kallade till friheten; bli inte slavar under människor» (Gal 5:13, 1 Kor 7:23). Men vem skall skänka mig denna frigivning? Vem skall befria mig från detta skamliga slaveri om inte den som sade: »Om Sonen befriar er, blir ni verkligen fria» (Joh 8:36).

Jag vet att slaven inte kan få sin frihet om han inte tjänar troget, om han inte älskar sin herre. Må då också vi tjäna troget, och av hela vårt hjärta och av hela vår själ och av hela vår kraft älska Herren vår Gud (jfr Matt 12:30), så att vi får ta emot friheten av Kristus Jesus, hans Son, vår Herre. Honom tillhör äran och makten i evigheters evighet. Amen. (1 Pet 4:11)

Text: Homilia XII, De vultu Moysi glorificato et de velamine quod ponebat in facie sua, i *Sources Chrétiennes*, bd 321 (ed. Marcel Borret 1985), s. 352–370.

Kommentar

Origenes är en av den tidiga kyrkans främsta teologer. Hans lärare var Klemens av Alexandria som han med tiden efterträdde som ledare för Alexandrias kateketskola. Från Klemens fick han sin filosofiska uppfattning, en medelplatonskt dominerad åskådning, starkt påverkad av den judiske filosofen Filon (1 årh. e. Kr.). Senare delen av sitt liv tillbringade han i Caesarea i Palestina som han gjorde till ett centrum för kristen lärdom.

Inte minst som bibelutläggare visar Origenes sin stora originalitet. Han är den förste kristne teolog som har underkastat bibeln ett vetenskapligt studium. I det stora bibelverket Hexapla (endast delvis bevarat) ställde han upp sex versioner av Gamla testamentet för att kunna göra inbördes jämförelser mellan texterna. I sina predikningar och kommentarer till både Gamla och Nya testamentet tillämpade han en av Filon inspirerad allegorisk tolkning som fick oöverskådligt stor betydelse för den tidiga kyrkans och medeltidens skriftutläggning. Enligt Origenes är bibeltextens innebörd inte omedelbart åtkomlig för läsaren. Texten bär på dolda innebörder som avslöjar sig först om man har den rätta kunskapen och ett andligt sinne.

Att förstå bibeln fordrar både intellekt och vishet, menar Origenes. Han har på så sätt blivit lärofader för både den vetenskapliga exegetiken och den mystiska tolkningen som vi finner i den monastiska traditionen. I sina kommentarer och predikningar återkommer han ofta till principerna för bibelläsningen, något som vi har ett typiskt exempel på i denna text.

Berättelsen i Andra Moseboken om hur Moses ansikte blev strålande fick sin första kristna utläggning av Paulus i Andra Korintierbrevets tredje kapitel. Paulus tillämpar den på förståelsen av Gamla testamentet som blev ett av Origenes' huvudintressen. Enligt Paulus är det först i Kristus som det Gamla testamentets härlighet avslöjas; judarna ser det inte, eftersom det är liksom täckt av en slöja för dem. Detta finner vi också i andra tidiga kristna skriftutläggningar.

Men Origenes förskjuter här accenten på ett för honom typiskt sätt. Motsättningen står inte främst mellan judisk och kristen skriftförståelse (fastän det antyds i avsnittet om Moses ansikte, hand och fötter). Den avgörande skillnaden går mellan dem som läser skriften med iver och öppet sinne och dem som är ouppmärksamma och tröghjärtade. För de ivriga öppnar sig skriftens inre mening, för andra är den liksom täckt med en slöja.

Vad fordras då mera konkret för att texten skall öppna sig för

läsaren? Det sker inte utan ansträngning. Som ofta annars säger Origenes att den verkliga kunskapen är till för de få som skiljer sig från 'hopen' (*plebs*). Liksom sin lärofader Klemens gör han en stark åtskillnad mellan dem som har skaffat sig andlig insikt och dem som bara har fides simpliciorum, de enfaldigas tro. För att höja sig över mängdens tro måste man lägga världsliga omsorger åt sidan. Man måste studera skrifterna i lugn och avskildhet, vänd mot Gud, med ett uppmärksamt sinne och med bön om Andens upplysning. Det är lätt att se hur traditionen från Origenes ligger till grund för de medeltida klostrens 'andliga läsning' (*lectio divina*). Fastän Origenes levde före de kristna klostrens uppkomst bidrog han aktivt till klostermiljöernas framväxt. Enligt samtida uppgifter levde han och hans medhjälpare på ett klosterliknande sätt, och deras dag fördelades mellan bön, skriftläsning och arbete.

Den här återgivna texten ger en del intressanta inblickar i Origenes' miljö. När han vill betona vikten av koncentrerat skriftstudium, jämför han det med en ung mans studier i grammatik och retorik. Det är tydligt att han talar till en bildad åhörarskara, och hans återkommande uppmaningar att man skall skilja sig från den obildade hopen tyder på detsamma. Församlingen i Alexandria tycks från början ha haft en mera intellektuell prägel än på andra håll, och först när kristendomen spred sig till den koptisktalande landsbygden uppstod vad vi kan kalla en egyptisk kristen folkfromhet. Också i Caesarea knöt Origenes de bildade till sig.

Belysande är också hans osmyckade skildring av hur det gick till i kyrkan på hans tid. Somliga gick ut omedelbart efter textläsningarna, andra redan före dem, somliga hörde inte på utan drog sig undan för att prata i något ostört hörn. Detta sista förutsätter betydligt större kyrkorum än vi vanligen föreställer oss. Bristen på disciplin visar att kyrkan redan drog till sig stora mängder folk, också sådana som inte var så djupt engagerade i vad som försiggick.

Origenes skrev på grekiska, men kommentarerna och predikningarna finns för det mesta enbart i latinsk översättning. Så är

också fallet med denna text. Man har tidigare menat att dessa översättningar skulle vara otillförlitliga och inte ge rättvisa åt Origenes' egen ståndpunkt, men nya textfynd (särskilt fyndet av Tura-papyrerna 1943) med originaltexter på grekiska visar att de i stort sett är korrekta.

Per beskow

Litteratur

Henri Crouzel, »Origen«, i *Spirituality through the Centuries. Ascetics and Mystics of the Western Church*, ed. James Walsh, London 1965, s. 1–14; Peter Gorday, *Principles of Patristic Exegesis. Romans 9–11 in Origen, John Chrysostom and Augustine*, New York 1983; Werner Schütz, *Der christliche Gottesdienst bei Origenes*, Stuttgart 1984 (Calwer theologische Monographien 8); Henri Crouzel, *Origène*, Paris 1985. Se i övrigt id., *Bibliographie critique d'Origène*, Steenbrugge 1971, Suppl. 1, *ibid.* 1982.

ALEXANDER

BISKOP I ALEXANDRIA 313-328

† 328

OM KROPP OCH SJÄL⁴

ORDET SÄNDES NED från himlen utan missunnsamhet.⁵ Det är redo att ge läkedom åt våra själar,⁶ om vi bara är redo för Ordets kraft, en kraft som inte kommer av att vi talar utan av att vi lyssnar och lyder.⁷ Liksom regnet inte frambringar frukt förutan jorden och jorden ingen frukt förutan regnet, så frambringar Ordet ingen frukt utan någon som lyder och lydnaden ingen frukt utan Ordet (jfr Jes 55:10–11).⁸ Det är Ordet som gör att vi kan tala, lydnaden som gör att vi kan lyssna. När nu Ordet ger kraft, skall också ni utan tvång visa lydnad genom att först rena er från all missunnsamhet och otro. Missunnsamheten och otro är onda ting, rättfärdighetens fiender. Missunnsamhet

4 Den koptiska rubriken lyder »Om kroppen och själen» och den syriska »Om vår Herres inkarnation och om kroppen och själen». Även om den andra delen av predikan fr. a. handlar om Kristi död och uppståndelse sker detta utifrån det överordnade perspektivet som är söndringen mellan kropp och själ, varför detta bör kunna vara rubrik för hela predikan.

5 I stället för »missunnsamhet» kan man översätta »avund». Författaren vill här säkert betona frivilligheten och anknyter till fil 2:6–7.

6 Syriskan: »att ge vatten åt våra hjärtan».

7 Syriskan liksom koptiskan använder samma ord för lyssna och lyda. Jag har i fortsättningen varit tvungen att alternera mellan dem.

8 Den koptiska texten ger här en förtydligande tolkning: »Det betyder att lärjungen ingenting vinner om ingen lär honom, och inte heller mästaren om ingen lyssnar på honom».

strider mot kärlek och otro mot tro på samma sätt som bitterhet mot sötma, mörker mot ljus, ondska mot godhet, död mot liv och lögn mot sanning. De som är fyllda av dessa motstridigheter är döda, ty de som besitter missunnsamhet och otro hatar kärlek och tro, och de som hatar dessa är fiender till Gud.

Ni vet, mina kära, att de som är fyllda av missunnsamhet och otro är fiender till rättfärdigheten. Var på er vakt så att ni inte blir rättfärdighetens fiender.⁹ Tag emot tro och kärlek, för genom dem ges frälsning till alla som är heliga, från begynnelsen intill nu.

Gör kärlekens frukter¹⁰ uppenbara, inte bara i ord utan även i handling, i uthålliga gärningar gentemot Herren. Ty Herren uppenbarade sin kärlek till oss inte bara i ord utan även i gärningar.¹¹ Han gav sig själv som lösen för oss. Vi blev ju inte till på det sätt som hela världen blev till, genom ett ord av hans mun, tvärtom skapade han oss genom ord *och* handling.¹² Var det inte nog för Gud att säga: »Låt oss göra människan till vår avbild och likhet» (1 Mos 1:26)? Men till ordet knöt han handlingen. Gud tog stoft från jorden och formade det till en människa, till sin avbild och likhet, och blåste in i henne livets ande så att Adam blev en levande själ (jfr Gen 2:7).

Döden skiljer kropp och själ

När människan nu genom sitt felsteg vikit av mot döden var det nödvändigt för det som formats att formas på nytt av Skaparen för att så kunna återlösas. Ty det som formats underkastades förgängelsen i jorden, medan den livsande som hör till en »levande själ» sveps iväg till en mörk plats som kallas Sheol när den skiljs från

9 Syriskan har: »Var på vakt mot rättfärdighetens fiender».

10 Koptiskan har: »kärlekens kraft».

11 Saknas i koptiskan.

12 Syriskan har i stället: »för att inte vi skulle vara som världen, vare sig i ord eller handling. Världen står fast vid sitt ord, men vi vid både ord och handling.» Med tanke på den efterföljande texten får man förmoda att koptiskan här återger originalet.

kroppen. Själ och kropp blir alltså åtskilda. Den förra är bunden i Sheol; den senare är upplöst i jorden. Mellan dem, mellan själ och kropp, är ett stort avstånd. På så sätt förgår kroppen som lösts upp medan själen intet förmår eftersom den är bunden.¹³

Liksom en furste blir tillfångatagen när hans stad erövrats eller en fältherre fångslas när hans trupper skingras, eller en kapten drunknar när hans skepp sjunker, så fångslas själen när kroppen upplöses.¹⁴ Kroppen blir som en stad som inte har någon kung, och dess lemmar som de trupper som inte har någon ledare. Den har sjunkit ned i döden som ett skepp som inte har någon styrman.

Själen är människans ledare; den är för kroppen vad kungen är för staden eller fältherren för trupperna eller styrmannen för skeppet. Men själen förmår inte längre styra människan, ty den är bunden så att den är utan rörelse. Den går vilse eftersom den vikit av från den rätta vägen och slagit in på frestelsernas väg, otukt, avgudadyrkan, mord, blodsutgjutelse. Genom dessa har den gjort själva människan om intet.

När den förts iväg till dödsriket är den bunden av den onde frestaren. Såsom en kung bygger upp en stad som fallit eller en fältherre samlar sina trupper som skingrats eller en styrman reparerar skeppet som gått på grund,¹⁵ så var även själen medan den ännu ej var bunden en hjälp för den egna kroppen, innan denna upplöstes i jorden. Men själen är bunden, inte av bojor utan av synder. Då den inte förmår annat lämnar den därför den egna kroppen, som

13 Koptiskan skiljer sig här från syriskan och har ett intressant förklarande tillägg: den starka själen är fjättrad i mörker medan det som är svagt, kroppen, förgår i jorden. Kroppen kan inte röra sig eftersom den är upplöst i ödemarken; inte heller själen kan göra något eftersom den är bunden i dödsriket. Ty när döden har burit bort en människa binder den det starka, själen, i dödsriket och det svaga, kroppen, förintar den i jorden.

14 Dessa analogier, hämtade från Platon och stoisk litteratur, används av kyrkofäderna såväl om själen som om Gud och Kristus. Se t. ex. Per Beskow, *Rex Gloriam*, Uppsala 1963, s. 187–211 och Samuel Rubenson, *The Letters of St. Antony*, Lund 1990, s. 82.

15 Eg. »sjunkit».

upplöses i jorden. Själv nedkastad i dödsriket blir den för döden en fotapall och för människan ett uttjänt ting.¹⁶

Människan gick ut ur paradiset till detta land av orättfärdighet, otrohet och otukt, ofred och blodsbesudling – dessa som gör människan till intet, som formar döden, döden som kallats till tjänst för att bryta ner henne. Så blev människan utan tröst och utan bistånd och utan möjlighet att finna ro.

När kan människan glädjas? I sin moders liv? Är hon inte även där nära döden? Eller när hon får mjölk i moderns famn? Men blir hon någonsin tillfredsställd? Eller när hon växer upp i sin ungdom? Är inte även denna en fara för henne genom drifternas ungdomliga kraft? Eller när hon åldras? Men även då suckar hon över sin ålderdom och sin väntan på döden. För vad är ålderdom annat än väntan på döden? Alla på jorden dör, de unga och de gamla, de små och de stora. Inte kuvar ens hennes resning och storhet döden.

Hur bryts då människan ner? Anblicken av en död människa är dystert. Den visar ett vanställt ansikte på en död kropp; en död gestalt, en förgänglig kropp, en tystad mun, en kall beröring, slutna ögon, orörliga lemmar; ett lik som i jorden blir multnande kött. Senorna har förtvinat, benen har vitnat, lederna har upplösts och bildat ett fint stoft – människan är inte mer. Vad är då en människa? En kortlivad blomma (jfr Ps 8:5; 103:15). I moderlivet vet hon inget, i ungdomen glöder hon, i ålderdomen ödeläggs hon av döden.¹⁷

16 Så Budge i översättning från syriska (koptiskan har ingen motsvarighet). På detta ställe i predikan finns i den koptiska versionen ett långt mycket intressant avsnitt där själen klagat över den förlorade kroppen. Utan kropp är själen oförmögen till allt. Samtidigt är kroppen oigenkännlig utan själen, den har inte längre någon individualitet, den förlorar namn och person. Jorden som en gång var material vid Adams skapelse är nu fylld av döda kroppar och döden har blivit en ofrånkomlighet.

17 Den koptiska texten har här liknelsen: Människan är som en träbit som brinner i elden tills bara aska är kvar.

Kristi död öppnar dödsriket, återförenar kropp och själ

Efter detta dödens värv, dess ödeläggelse av människan, besöker Gud sin skapelse, den som han skapat till sin egen avbild och likhet. Han besöker den för att den inte längre skall vara ett dödens ständiga kännemärke. Gud sände sin son från himlen utan kropp för att han skulle ges en kropp i en jungfrus moderliv. Han blev en människa som du för att rädda människan som gått förlorad. Han församlade alla de lemmar som blev skingrade på grund av avfallet (jfr Joh 11:52).¹⁸ Om avfallet nu söndrat människan, så förenar Kristus delarna och helar människan. Det var just därför Kristus måste lida för att vi skulle leva i evighet. Om det inte varit för detta, varför dog då Kristus? Skulle han ha stått i skuld till döden? Varför klädde han sig i en kropp? Var han inte redan klädd i härlighet? Varför blev han människa? Var han inte själv Gud? Varför kom han ned till jorden och gavs en kropp i moderlivet? Härskade han inte i himlen? På vad sätt var det nödvändigt att Gud skulle komma till jorden och få en kropp;

ligga lindad i en krubba
och bli ammad i en moders famn;
bli döpt av en tjänare,
upphängd på trä och begravd i jorden;
bli uppväckt från de döda på tredje dagen?

Varför var detta nödvändigt?¹⁹

Det är känt att han för människans skull bar smälek för att på så vis rädda människan som gått förlorad, så som det ropades ut av profeten som sade: »Jag har våndats som en barnaföderska»

18 *på grund av avfallet*: Syriskan är svårtydd, möjligen korrupt. Budge översätter: »Now that was a matter for the Divine Providence». Den koptiska texten lyder: Gud blev människa för att återföra den som gått förlorad och samla dem som skingrats *genom djävulens avund*.

19 Detta avsnitt som har sin bakgrund hos Melito av Sardes och i liturgin är utförligare i den koptiska texten där en lång rad antiteser avslutas med ett stycke som ger svaret att detta skedde för hans stora kärleks skull.

(jfr Jes 26:17).²⁰ Förvisso uthärdade han allt för vår skull och utstod lidande, hugg och slag, ja till och med död och begravning. Så talade han också genom profeten: »Han har störtat mig ner i djupet» (jfr Ps 55:16). Vem var det då som störtade ned honom? Det ogudaktiga folket!²¹

Se, ni människors barn, se den lön som Israel lönade honom med! De dödade honom som gav dem deras goda. De gav honom ont för gott, lidande för glädje, död för liv. Honom som uppväckt deras döda, helat deras lama, renat deras spetälska och givit ljus till deras blinda, honom dödade de och hängde upp på trä.

Se, ni människors barn, ty alla släkten har sett förunderliga ting! De hängde upp på trä honom som hängt upp jorden och fäste där honom som fäst världen. De band honom som löste upp synderna. Ja, honom som bjudit dem rättfärdighetens dryck bjöd de galla att dricka; honom som helat deras händer och fötter sargade de händerna och fötterna på; honom som hade gjort dem seende tvang de att sluta ögonen; honom som hade uppväckt de döda innan han själv led begravde de.

Men medan vår Herre hängde på trä rämnade gravarna och dödsriket öppnades. Själur steg fram och döda uppstod. Många av dem som uppstått visade sig i Jerusalem (jfr Matt 27:53), och korsets mysterium fullbordades. Vår Herre trampade ned döden och gjorde slut på fiendskapen. Han band den starke (jfr Luk 11:22)

20 Texten följer ej den publicerade syriska bibeltexten. Citatet finns ej i den koptiska texten.

21 Predikan följer här Melito och den liturgiska traditionen i improperierna med förebråelserna mot judarna. Bakgrunden är de förebråelser professorerna riktar mot folket i Gamla testamentet och ev. finns här en koppling till judisk haggadisk tradition. Genom konflikten med judendomen i den tidiga kyrkan togs de judiska självanklagelserna upp och blev till ett olycksbådande kristet triumfrop. Den koptiska texten är i detta avsnitt (8–9) avsevärt längre och kraftfullare i uttrycken. Några exempel:
De band som en fånge honom som löst dem ur Faraos slaveri,
de fjättrade honom som befriat syndarna...
De slöt hans ögon som ögonen på en död man,
han som hade öppnat ögonen på dem som var blinda från födseln.
Honom som hade uppväckt de döda begravde de!

och uppvägde [hans styrka] med en oskyldigs lidande på korset. Han lät sin kropp lyftas upp på korset för att visa att det var kroppen som lyfts upp och döden som fallit ned för köttets fötter.

Härskarorna förstummades, änglarna förundrades, naturkrafterna bävade²² och hela skapelsen darrade inför detta fruktansvärda mysterium,²³ inför den makt som uppenbarade sig på jorden. Folket fröjdades när de hånade, men samtidigt, medan mysteriet ännu var fördolt, darrade jorden (jfr Matt 27:51). Bergen och dalarna bävade, havet bävade, ja, hela Guds skapelse var i uppror. De lysande himlakropparna förskräcktes, solen flydde, månen flydde, stjärnorna slocknade, dagen upphörde (jfr Matt 27:45).

Förskräckt steg en ängel fram ur templet och slet isär förhänget i tempelporten (jfr Matt 27:51).²⁴ Mörker lade sig över jorden, ty jordens Herre hade slutit sina ögon. Ett ljus omringade dödsriket och långt borta framträdde en stjärna.²⁵

Då steg Herren ner i dödsriket, inte i kroppen utan i anden (jfr 1 Pet 3:18 f), ty var plats nås av hans handlande. I kroppen uppväckte han de döda, i anden befriade han själarna ur dödsriket. Medan vår Herres kropp hängde [på korset] slets gravarna upp och dödsriket öppnades. De döda reste sig och själarna steg uppåt när Herren upplöste dödsriket. Han trampade ned döden och satte fienden på plats. Själarna trädde fram ur dödsriket och de döda steg fram ur jorden.²⁶

22 Detta avsnitt påminner starkt om ett på grekiska bevarat avsnitt av en predikan av Melito av Sardes. Den grekiska texten är utgiven av M. Richard i *Le Muséon* 85 (1972), s. 312–317 och finns i svensk översättning baserad på Stuart G. Halls text i Melito av Sardes, *Om Påsken* (övers. och komm. av Per Beskow), Artos 1984, s. 60–61. Den koptiska texten är återigen längre och mer polemisk mot judarna.

23 Eg. står »nya mysterium», men liksom hos Melito betyder »ny» här fruktansvärd.

24 Den koptiska texten säger att ängeln först i vredesmod ville straffa dem som korsfäste Kristus, men hindrad av Kristi barmhärtighet klyver den tempelförhänget.

25 Det syriska ordet betyder såväl stjärna i allmänhet som planeten Venus.

26 Den koptiska texten har här en längre text som retoriskt behandlar Kristi seger i dödsriket. Några exempel:

Se därför vad hans död förde med sig: inte ens naturkrafterna kunde uthärda hans lidande; inte heller jorden hans kropp eller dödsriket hans själ. Allting bävade, allting darrade när Kristus led. Som Herren ropat på Lasarus (Joh 11:43) ropade han: »Kom ut ni döda ur era gravar! Kom ut ur era kistor! Uppståndelsen förkunnar jag för er, jag som är Kristus.»

När detta skedde kunde jorden inte längre uthärda vår Herres kropp som begravts i den, och den ropade: »Min Herre, bespara mig detta onda! Vänd från mig vreden! Lös mig ur förbannelsen för jag har tagit emot de rättfärdigas blod och människornas kroppar. Ja, än mer, din egen kropp som begravts hos mig! Vad är detta häpnadsväckande mysterium? Varför steg du ner om det inte var för människan, hon som skingrats till alla platser? Ty överallt lever din sköna avbild kringspridd. Men om du med ditt ord befäller så står alla kroppar upp inför dig! När du nu kommit till jorden och sökt upp din skapelses lemmar, tag då din människa, tag tillbaka din andel, tag din avbild, tag honom: Adam!»

Herren stod upp från de döda på tredje dagen och tog med sig

Allt skapat slogs av häpnad och utbrast

»Vad är detta förunderliga mysterium?»

Domarna dömer honom; själv förblir han stum.

De som tidigare inte sett honom ser utan skam på honom.

De som inte haft någon makt över honom griper honom, men han gör inget motstånd.

De som inte kan mäta sig med honom föraktar honom, men han förgrymmas inte.

Han som inte kan lida lider men han vredgas inte.

...

Han uppstod på första dagen i veckan, han besegrade döden, han fjättrade tyrannen och befriade människan.

För hela skapelsen blev det uppenbart att domaren dömt honom

för människans befrielses skull,

och att, för människans skull,

han som var osynlig blev synlig,

han som var omätlig blev uppmätt,

han som var upphöjd över smärta led,

han som var odödlig dog,

han som var i himmelen begravdes.

de heliga till fadern.²⁷ Alla människornas släktled räddades då av Kristus. En dömdes, skarorna friades. För människan var han kniven i varbölden: hennes räddning.²⁸ Han steg upp i himlarymderna.²⁹ Varken guld, silver eller ädelstenar utan människan som han skapat till sin avbild och sin likhet bar han fram till Fadern som offergåva (jfr 1 Pet 1:18 f). Honom upphöjde Fadern och satte på sin högra sida på en upphöjd tron. Han gjorde honom till domare över folken, till härförare över änglaskarorna, till korsven åt keruberna, till det sanna Jerusalems son, till jungfruns brudgum och till konung för evärdlig tid. Amen.

Text: Homilia de anima et corpore deque passione domini, i E. A. W. Budge, *Coptic Homilies in the Dialect of Upper Egypt*, London 1910, koptiska s. 115–132 (eng. övers. s. 258–274), syriska s. 407–415 (eng. övers. s. 417–424).

Kommentar

Alexander av Alexandria är en av den tidiga kyrkohistoriens mest betydelsefulla gestalter. Som biskop i den viktigaste staden i den östliga delen av imperiet mellan år 313 och 328 spelade han en avgörande roll vid den arianska stridens utbrott och kyrkomötet i Nicea. Han fick också uppleva vad som brukar kallas »die konstantinische Wende» (den konstantinska vändpunkten) på den plats förföljelserna mot de kristna pågick som längst. Från sin företrädare martyren Petrus av Alexandria ärvde han den meletianska schismen som plågade den egyptiska kyrkan under flera

27 Så den koptiska texten. Den syriska texten är i olag; Budge översätter: »the third part of man only having been dead». Utgångspunkten skulle i så fall vara en tredelad människosyn, där av kropp, själ och ande endast kroppen dött, men tolkningen är långsökt.

28 Egentligen »brännandet av bölden» eller »såret».

29 Den koptiska texten har här tillägget: »När han hade dött tog han på sig människan som en klädnad och tog henne med sig till himlarnas himmel, och människan blev ett med honom.»

decennier. Det var också under hans tid som Antonios steg fram som det egyptiska munkväsendets portalfigur och som Pachomios grundade de första klostren. Ändå vet vi inte särskilt mycket om Alexander, varken om hans liv eller om hans teologi. Av hans omfattande brevsamling har endast några få brev bevarats, i regel med anledning av deras betydelse för den arianska striden. Av hans många predikningar är den här översatta den enda som betraktas som äkta.

Bedömningarna av Alexander har växlat starkt, huvudsakligen beroende på hur man sett på den arianska stridens utbrott. Var Alexander origenist och därmed i samma tradition som Arius, eller var han snarare sabellian, dvs. företrädare för en långtgående identifikation mellan Fadern, Sonen och Anden? Var det han som började att kritisera Arius, och var det i så fall för heresi eller för insubordination? Eller svarade han motvilligt på Arius' kritik, och var den i så fall i första hand riktad mot honom som kyrkofurste eller som teolog? Några klara och entydiga svar ger oss inte källmaterialet och den vetenskapliga diskussionen fortsätter.

Texten till vår predikan finns i tre olika varianter, en koptisk (K) och två syriska (S och Sa). Därtill återfinns delar av den på grekiska, georgiska och arabiska. Texten har även många paralleller med predikningar av Melito av Sardes och andra som är beroende av samma tradition. De tre huvudversionerna K, S och Sa skiljer sig avsevärt från varandra. K är betydligt längre än de båda övriga och har långa passager som helt saknas i dem. S och Sa är oberoende översättningar av en eller två likartade grekiska förlagor, där Sa representerar en något kortare text. I regel har man valt att ange S som ursprungligare och K som en betydligt senare utveckling av samma predikan. För detta antagande talar att K har långa passager som upprepar det redan sagda i nya vändningar. För att K skulle representera en ursprungligare text talar dock att de båda delarna i predikan är tydligare sammanhållna än i S. Om K skulle vara en senare revision och utökning av den ursprungliga predikan är denna mycket skickligt gjord.

I den koptiska versionen tillskrivs predikan Athanasios av Alexandria medan de båda syriska versionerna anger Alexander av Alexandria. Av såväl stilistiska som teologiska skäl är det tydligt att predikan inte är av Athanasios. Inte minst är den första delens sätt att beskriva själens fångenskap i dödsriket främmande för Athanasios och den antropologi han utvecklade i strid med arianerna. Det är också i koptisk tradition mycket vanligt att predikningar sekundärt tillskrivits Athanasios. För Alexanders del finns inga andra texter av predikokaraktär att jämföra med. Några skäl att avvisa hans författarskap finns dock knappast, även om de olika versioner vi nu har mycket väl kan vara kraftigt bearbetade. Predikan passar tvärtom väl in i den bild av Alexanders teologiska position som den äldre dogmhistorien givit. Enligt denna förenade Alexander den origenistiska traditionen med inflytanden från mindreasiatisk teologi, med bl. a. en stark betoning av Kristi gudom och en i det närmaste modalistisk trinitetslära.

En särskild svårighet vid bedömningen av denna predikan är dess mycket tydliga beroende av Melito av Sardes och hans predikan om kroppen och själen, en predikan som endast finns bevarad fragmentariskt.³⁰ Likhetererna är så stora att man måste dra slutsatsen att författaren av vår predikan haft Melito som underlag. Genom såväl textfynd som förteckningar från klosterbibliotek vet vi att Melito var en av de mest populära tidiga kristna författarna i kyrkan i Egypten från 200-talet och framåt.³¹ Man borde därför kanske kalla denna predikan för Melito av Sardes *Om kropp och själ* i bearbetning av Alexander av Alexandria, eller variationer på ett

30 Det viktigaste textvittnet är från ett georgiskt homiliarium utgivet av Michel van Esbroek i *Analecta Bollandiana* 90 (1972), s. 72–89; engelsk översättning i *Melito of Sardis: On Pascha and Fragments* (texts and translations edited by Stuart G. Hall), Oxford 1979. Delar finns även i *Melito av Sardes: Om Påsken* (översatt och kommenterad av Per Beskow), Artos, Skellefteå 1984, s. 64–67. Viktiga grekiska fragment finns bevarade under Epiphanius' och Johannes Chrysostomos' namn.

31 Se Colin Roberts, *Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt*, London 1979, s. 60–65.

tema från Melito av Sardes. Att på detta sätt utnyttja äldre predikningar är ju inget unikt i predikans historia, utan tvärtom kanske det normala.

I likhet med Melitos predikan och med senare koptisk predikostil är vår predikan inte en utläggning av en text. Här finns ingen hänvisning till en tidigare läst text och även i övrigt påfallande få hänvisningar till eller allusioner på bibelställen. Vad vi har är en för den koptiska traditionen typisk tematisk predikan. Till skillnad från de flesta av dessa är de parenetiska (förmanande) avsnitten dock begränsade till predikans inledning.

Går vi så till textens uppbyggnad ser vi att den består av två delar: om kropp och själ hos människan underkastad döden och om betydelsen av Kristi frälsningsgärning för en återförening av kropp och själ. Temat åtskillnad–återförening är tydligt framför allt i den koptiska versionen. Efter en intressant inledning (avsnitt 1–2) där människan framhålls som skapad genom ord och handling, handlar avsnitt 3–5 om människans förfall och förlust av individualitet genom att döden skiljer kropp och själ – kroppen förmultnar i jorden och själen fångslas i dödsriket, och ingen av dem är längre människa. Detta tröstlösa tillstånd målas i grälla färger och dödens mörker vilar över hela människans liv. Del två inleds med en hänvisning till att Gud av kärlek besöker sin skapelse och att Kristus samlar och förenar det som döden skiljt åt. I antiteser hämtade från Melito sker en slags lovprisande bevisföring: Kristus nyskapar i ord och handling, mot honom står judarna med sin skuld. Kampmotivet är tydligt; Kristus strider och öppnar gravarna och befriar själarna. Här finns en tydlig anti-doketisk poäng: det är i sin kropp som han på korset verkar de döda kropparnas uppståndelse, medan han med sin själs nedstigande i dödsriket befriar de fångslade själarna. Frälsningens höjdpunkt är korset och nedstigandet, inte uppståndelsen: *descensus* inte *resurrectio*.

Samuel rubenson

Litteratur

Det finns ingen monografi över Alexander; i litteraturen är han i stort sett behandlad endast i samband med den arianska striden (se t. ex. Rowan Williams, *Arius. Heresy and Tradition*, London 1987, särskilt s. 41–91). Epiphanius (*Haeresis* 69.9) nämner en samling på 70 brev skrivna av honom. Tre för den arianska striden viktiga sändebrev är bevarade hos Athanasios, Theodoretos, Sokrates och Gelasios av Cyzikus. Ytterligare två brev finns bevarade i fragment. Se *Clavis Patrum Graecorum* 2000–2003, 2005.

En utförlig diskussion av textvarianterna i vår predikan återfinns i Wilhelm Schneemelcher, »Der Sermo, De anima et corpore», ein Werk Alexanders von Alexandrien», *Festschrift für G. Dehn*, Neukirchen 1957, s. 119–143. Se i övrigt *Clavis Patrum Graecorum* 2004.

De övriga predikningar som går under hans namn är samtliga bevarade endast på koptiska eller arabiska och med all sannolikhet av betydligt senare datum (se *Clavis Patrum Graecorum* 2017; Tito Orlandi, *Elementi di lingua e letteratura copta*, Milano 1970, s. 73; samt Georg Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur* bd I, s. 310).

För den koptiska predikan i allmänhet, se Caspar Detlef Gustav Müller, *Die alte koptische Predigt*, Heidelberg 1954.

GREGORIOS

BISKOP I NYSSA 371 *OMKR. 335

† 394

En psalm av David.

Herren är min herde, mig skall inget fattas,

han låter mig vila på gröna ängar, han för mig till vatten där jag finner ro,

han vederkvicker min själ, han leder mig på rätta vägar, för sitt namns skull.

Om jag än vandrar mitt i dödens skugga, skall jag inte frukta ont, ty du är med mig, din käpp och stav de tröstar mig.

Du bereder för mig ett bord i mina ovänners åsyn, du smörjer mitt huvud med olja och låter din bågare flöda över.

Din nåd skall följa mig i alla mina livsdagar, och jag skall få bo i Herrens hus, till evig tid. (Ps 23)

En psalm av David.

Jorden är Herrens och all dess fullhet, jordens krets och de som bor på den.

Ty han är den som har lagt hennes grund på haven, den som har berett henne på floderna.

Vem får gå upp på Herrens berg, och vem får träda in i hans helgedom?

Den som har oskyldiga händer och rent hjärta, den som inte vänder sin själ till dårskap och den som inte svär falskt mot sin nästa.

Han skall få välsignelse av Herren och barmhärtighet av sin frälsnings Gud.

Detta är det släkte som frågar efter honom, de som söker Jakobs Guds ansikte. Sela.

Öppna era portar, ni härskare, och upplåt er, ni eviga portar, för att ärans konung må träda in.

Vem är denne ärans konung? Det är Herren, stark och mäktig, Herren, mäktig i strid.

Öppna era portar, ni härskare, och upplåt er, ni eviga portar, för att ärans konung må träda in.

Vem är denne ärans konung? Det är makternas Herre, han är ärans konung. Sela. (Ps 24)

PÅ KRISTI HIMMELSFÄRDS DAG

TAL AV GREGORIOS, biskop av Nyssa, på den dag som enligt kappadokiernas inhemska sed kallas εφπισωζομεσωνη, som är vår herres Jesu Kristi Himmelsfärd.

Prolog

Profeten David befinnes på alla livets vägar vara en angenäm följeslagare i människans liv. Han förenar sig med alla andliga levnadsåldrar på ett passande sätt och tar del i varje stadium hos dem som gör framsteg. Han leker med dem som är barn hos Gud, han kämpar med männen, han undervisar ungdomen, han understödjer ålderdomen, han blir allt för alla: ett vapen för soldaterna, en gymnastiklärare för atleterna, en träningsplats för dem som övar sig, en krans för de segrande, en glädje vid gästabudet, en tröst vid begravningen. Det finns ingenting i vårt liv, som inte har del i denna ynnest. Vilken kraft finns i bönen, om David inte tar del i den? Vilken glädje finns i festen, om profeten inte ger den glans? Det är möjligt att också nu se detta. Även om festen för övrigt är stor för oss, så gjorde profeten den genom sig större, när han

bidrog med den glädje som psalmerna ger, på ett sätt som motsvarar innehållet i festen.

Psalm 23

I den ena psalmen uppmanar han dig att bli ett får, som förs till bete av Gud och som inte saknar något av det goda. Den gode herden, som fördelar sin ynnest på ett sätt som motsvarar varje behov, blir för dig både gräs till bete och vatten till vederkvickelse och föda och skydd och väg och ledning, ja allt. Genom allt detta lär han kyrkan, att du först måste bli ett får hos den gode herden, ett får som genom den goda undervisningen leds till lärans gudomliga betesplatser och källor, för att begravas med honom genom dopet till döden och för att inte frukta en sådan död. Ty detta är inte döden utan en skugga och avbild av döden. »Om jag än vandrar», säger han, »mitt i dödens skugga, skall jag inte frukta det som sker såsom något ont, eftersom du är med mig.» Efter detta tröstar han med Andens stav (ty tröstaren är Anden) och ställer fram mysteriets bord, som har beretts i motsats till demonernas bord. Ty det var dessa som genom avgudadyrkan plågade människornas liv. Andens bord står i motsats till dessa. Därefter smörjer han huvudet med Andens olja och sedan han givit honom det vin som glädjer hjärtat (jfr Ps 104:15), orsakar han i själen den nyktra onykterheten (jfr Ef 5:18) och vänder tankarna från det timliga till det eviga. Den som har smakat en sådan onykterhet byter till sig det eviga mot det förgängliga och förlänger vistelsen i Guds boning till evig tid.

Psalm 24

Sedan han skänkt oss en sådan ynnest i den ena av psalmerna, uppväcker han själen till en större och mera fullkomlig glädje i den följande psalmen, och om det synes lämpligt så må vi framställa

även dess innebörd för er i korthet med några få ord. »Jorden och dess fullhet tillhör Herren.» Varför är det förvånande, du människa, om vår Gud visade sig på jorden och umgicks med människorna? Jorden är hans skapelse, och därför också hans verk. Det är alltså ingenting nytt eller opassande att Herren kommer till sin egendom. Ty han uppenbarar sig inte i en främmande värld utan i den som han själv skapade, han som på haven grundade jorden och som gjorde att den var lämpad för floderna att flyta igenom.

Vilket syfte tjänar hans ankomst? Han kommer för att befria dig från syndens avgrunder och föra dig till berget, i det att du vid uppstigandet använder dig av ett dygdigt liv som en kunglig vagn. Det är inte tillåtet att stiga upp till detta berg, om man inte vandrar tillsammans med dygderna: Man skall ha straffria händer och vara obefläckad av onda handlingar, vara ren i hjärtat, inte leda sin själ till något dåraktigt och inte planera något svek mot sin nästa. Lönen för detta uppstigande är välsignelsen; Herren ger den barmhärtighet som han har hållit i beredskap. »Detta är det släkte som söker honom» och som genom dygden stiger upp till höjden »och söker Jakobs Guds ansikte».

Den följande delen av psalmen är kanske mera upphöjd än själva evangeliets lära. Ty evangeliet skildrade Herrens liv på jorden och hans vistelse här, men denne upphöjde profet, som har höjt sig över sig själv för att inte nedtyngas av kroppens börda, och som har förenat sig med de himmelska makterna, förklarar deras ord för oss. Dessa, som i procession går före Herren vid nedstigandet, befäller att änglarna som vistas kring jorden och åt vilka det mänskliga livet har anförtrotts skall öppna portarna, och säger: »Öppna era portar, ni härskare, och upplåt er, ni eviga portar, och ärans konung skall inträda». Eftersom han, som i sig omfattar allt, vart än han kommer visar sig jämställd med den som mottar honom (ty han blir inte bara människa bland människor, utan helt följdriktigt, då han kommer även till änglarna, så stiger han ned till deras natur), så längtar dörrväktarna på grund av detta efter den som förkunnar: »Vem är denne ärans

konung?» Därför utpekar de den starke och mäktige i striden, den som skall kämpa mot den som tillfångatagit den mänskliga naturen, och som skall förgöra den som har dödens kraft (jfr Heb 2:14), för att människan skall återkallas till frihet och fred, sedan den värste fienden tillintetgjorts. Åter förklarar han samma ord [dvs. »Öppna era portar» osv.], ty dödens mysterium har redan fullbordats och segern över fienderna har vunnits och segerstecknet över dem har upprests, korset; »och åter steg han upp till höjden, han som tillfångatog fångar» (Ps 68:19), han som gav livet och herraväldet, dessa goda gåvor, åt människorna, och det är nödvändigt att de hinsides portarna åter öppnas för honom. Våra väktare övertar i sin tur ledsagandet och befäller att de hinsides portarna skall öppnas för honom, för att han åter skall förhär- ligas i dem. Men han som ifört sig vårt livs smutsiga dräkt och vars kläder har sin rodnad från de mänskliga olyckornas vinpress (jfr Jes 63:2) är inte igenkänd. På grund av detta kommer denna fråga till dem som går före i processionen: »Vem är denne ärans konung?» Deras svar lyder inte längre: »Den starke och mäktige i krig», utan: »Makternas herre», han som har iklätt sig makten över allt, han som har sammanfattat allt i sig själv, han som i allt är först, han som har återfört allt till den första skapelsens till- stånd, »han är ärans konung».

Epilog

Ni ser hur David gjorde festen ljuvligare för er, när han förenade sin egen ynnest med kyrkans glans. Må också vi efterbilda profeten där det är möjligt att fullborda efterbildningen: i kärlek till Gud, i mildhet i livet, i långmodighet mot dem som hatar oss, för att profetens lära skall bli en ledare för oss till livet hos Gud, i Kristus Jesus vår Herre, som äran tillhör i evigheternas evigheter. Amen.

Text: J.-P. Migne, *Patrologia Græca*, bd 46, sp. 689–694; ny, kritisk utgåva av E. Gebhardt i W. Jaeger–H. Langerbeck, *Gregorii*

Nyssen Opera, 9: *Sermones*, pars I, Leiden 1967, s. 182–184 och 321–327.

Kommentar

Gregorios av Nyssa (* ca 335, † 394), hans äldre bror Basilius den store samt Gregorios av Nazianz brukar betecknas som de tre stora kappadokierna. Gregorios av Nyssa erhöll en ingående retorisk utbildning, men han drog sig sedan tillbaka till ett kloster i Kapadokien. Härifrån hämtades han mot sin vilja av Basilius, som insatte honom som biskop i den obetydliga staden Nyssa. Han kom här att invecklas i olika kyrkliga strider, som han inte visade sig vara vuxen. Under en period var han till och med avsatt. Gregorios av Nyssa har efterlämnat en omfattande och mångsidig litterär produktion. Den rymmer dogmatiska verk, där han särskilt riktade sig mot olika heretiska riktningar, exegetiska verk, ofta i form av predikningar, som visar hans beundran för Origenes och där han gärna använder en allegorisk tolkningsmetod, asketiska verk, där han utvecklar sin andliga lära och framträder som den kristna mystikens fader, predikningar och tal, som hållits av olika anledningar, särskilt kyrkliga högtider, samt brev. Hans retoriska utbildning gör sig särskilt gällande i hans predikningar, som för modern smak ofta har alltför mycket av utsmyckning. Å andra sidan skaffade honom hans talekonst stort anseende hos hans samtida. Gregorios av Nyssa är de båda andra kappadokierna överlägsen både som teolog och som filosof. Han är den förste efter Origenes att ge en systematisk framställning av kristen tro, och han är särskilt viktig för utvecklingen av den kristna mystiken. Han använder sig mer än de andra av grekisk filosofi i sin förklaring, främst Platon men även stoicismen och nyplatonismen.

Den ovan översatta texten av Gregorios av Nyssa kan betraktas som en exegetisk predikan, som hållits vid en kyrklig fest, som

dock inte är omnämnd i själva predikan. Den har formen av en parafra av och kommentar till två psalmer ur Psaltaren (23 och 24; enligt grekisk räkning 22 och 23) och är försedd med en inledning som betonar psalmernas nytta.

Vår predikan har tillmätts ett särskilt intresse och värde, eftersom den har uppfattats som det äldsta belägget för att firandet av Kristi Himmelsfärdsdag lösgjorts från påsken och firats som en självständig fest 40 dagar efter påsk. Detta har framhävts speciellt av J. Daniélou (se nedan), som velat ge Gregorios av Nyssa en avgörande roll för tillkomsten av den nya festen. Daniélou har vidare daterat vår predikan till år 388 utifrån dels språkliga och innehållsliga likheter med andra verk av Gregorios av Nyssa, dels den påverkan från Origenes som kan noteras i utläggningen av de två psalmerna.

Det bör dock noteras, att texten knappast innehåller något som syftar på att den hållits vid en fest med anledning av Kristi Himmelsfärd. W. M. Gessel (se nedan) har därför med goda skäl rest invändningar mot Daniélous tolkning. Gessel har noterat att vår predikan beaktar nästan alla punkter i grekiska påskpredikningars teologi och han vill därför sätta den i samband med påskfirandet. Gessel uppfattar den som en av flera predikningar på en bestämd dag, närmare bestämt som en epilog på en doggudstjänst som riktats till de nydöpta. Den nuvarande titeln, i vilken ordet *ejpiswzomevnh* inte förklarats på ett tillfredsställande sätt, skall då vara sekundär och – med utgångspunkt från en missförstådd sats («och åter steg han upp till höjden») – ha tillagts texten, då festen med anledning av Kristi Himmelsfärd hade blivit fast etablerad och man sökte finna exempel på äldre predikningar hos kyrkofäderna till denna festdag. Gessel har vidare noterat ett påtagligt inflytande från Kyrillos av Jerusalem och en rad likheter med dennes standardundervisning för katekumener, vilka innefattar också användningen av de båda psalmerna.

Jan Fredrik Kindstrand

Litteratur

För information om Gregorios av Nyssa, se (förutom patrologierna) *Reallexikon für Antike und Christentum*, bd 12, Stuttgart 1983, s.v. »Gregor III (Gregor von Nyssa)«, sp. 863–895 (H. Dörrie); och *Theologische Realenzyklopädie*, bd 14 (Berlin–New York 1985), s.v. »Gregor von Nyssa«, s. 173–181 (D. L. Balás).

En modern bibliografi föreligger i M. Altenburg–F. Mann, *Bibliographie zu Gregor von Nyssa: Editionen – Übersetzungen – Literatur*, Leiden–New York–Köbenhavn–Köln 1988, särskilt s. 292. Se även *Studien zu Gregor von Nyssa und der christlichen Spätantike*, utg. H. R. Drobner–C. Klock, Leiden 1990 (*Vigiliae Christianae* 12).

Om denna predikan, se J. Daniélou, »Gregoire de Nysse et l'origine de la fête de l'Ascension«, i *Kyriakon: Festschrift Johannes Quasten*, bd 2, utg. P. Granfield–J. A. Jungmann, Münster 1970, s. 663–666, och W. M. Gessel, »Gregor von Nyssa und seine Psalmenhomilie ÔW« glukuv»: Überlegungen zur sog. Himmelfahrtspredigt des Nysseners«, i *Liturgie und Dichtung: Ein interdisziplinäres Kompendium, 2: Interdisziplinäre Reflexion*, utg. H. Becker–R. Kaczynski, St. Ottilien 1983 (*Pietas liturgica* 2), s. 669–690.

JOHANNES CHRYSOSTOMOS

PATRIARK I KONSTANTINOPEL

*MELLAN 344 OCH 354

† 407

[Först och främst uppmanar jag till bön och åkallan, till förbön och tacksägelse för alla människor, för kungar och alla som har makt,] så att vi kan föra ett lugnt och stilla liv, på allt sätt fromt och värdigt. Att be så är riktigt och behagar Gud vår frälsare, som vill att alla människor skall räddas och komma till insikt om sanningen. Gud är en, och en är förmedlaren mellan Gud och människor, Jesus Kristus, som gav sig själv till lösen för alla, vittnesbördet när tiden var inne. För det har jag satts att vara förkunnare och apostel – jag talar sanning, jag ljuger inte – en lärare för hedningarna i tro och sanning. (1 Tim 2:1–7)

HOMILIA VII ÖVER FÖRSTA TIMOTHEOSBREVET

SÅ ATT vi kan föra ett lugnt och stilla liv (1 Tim 2:2). Om aposteln vill göra slut på de vanliga krigen, striderna och oroligheterna och därför uppmanar prästen att bära fram böner för kungar och furstar [se vers 1], så är det så mycket mer angeläget för den enskilde att göra det. Det finns nämligen tre slags hårda krig. Ett är det vanliga, när våra soldater anfalls av andra folk. Det andra är när vi, fastän det är fred, bekämpar varann, och det tredje är att ligga i krig med sig själv. Det är det hårdaste av alla krig. Krig mot fiender kan inte göra oss någon verklig skada. Varför då? Fienden slaktar och mördar men kan inte skada själen. Men inte heller det andra slaget av krig kan skada oss, om vi inte vill det. Ty även om andra bekämpar oss, är det möjligt för oss att själva vara fridsamma. Hör vad profeten säger: »I stället för att älska hatar de mig, men jag ber» (Ps 109:4), och: »Mot dem som hatade mig var jag fridsam, men när jag talade till dem, anföll de mig utan orsak» (120:7).

Men det tredje slaget av krig kan vi inte undgå utan risk. Ty när

kroppen reser sig mot själen och väcker häftiga begär, retar upp dess lynne, vrede och avund, så går det inte att nå det utlovade goda, om inte kriget upphör. Den som inte lyckas stilla striden måste stupa med sår som för med sig döden i Gehenna. Vi måste alltså ständigt vara på vår vakt så att detta krig inte bryter ut inom oss, och om det kommer så skall vi vinna det och få slut på det. Vad har du för glädje av att leva i fred med hela världen, om du är i krig med dig själv? Den friden [dvs. den inre] bör vi äga. Har vi den kan ingenting utifrån skada oss. Den yttre freden är en hjälp till det. Därför säger han: *Så att vi kan föra ett lugnt och stilla liv.*

Men om någon blir upprörd i lugna tider är han verkligt eländig. Ser du att han avser den frid som jag kallar den tredje? Därför sade han inte bara: *Så att vi kan föra ett lugnt och stilla liv*, utan tillade: *på allt sätt fromt och värdigt*. Det är inte möjligt att leva fromt och värdigt, om inte den friden råder. Ty vad blir det av friden, när tvistefrågor ansätter vår tro? Och vad blir det av den, när lidelsefyllda andar tränger in?

För att du inte skall tänka att han syftar på det liv som alla människor lever, säger han inte bara: *så att vi kan föra ett lugnt och stilla liv* utan tillägger: *på allt sätt fromt och värdigt*. Det är ju möjligt även för hedningar att leva i fred, men du ser hur de för ett otyglat liv i frosseri och veklighet. För att du skall fatta att det inte är detta han avser, tillägger han: *på allt sätt fromt och värdigt*. Ty ett sådant liv ansättes av strider, när själen var dag såras av stormiga tankar.

Att han vill peka på det livet framgår av fortsättningen, där det inte bara står *fromt* utan också *på allt sätt*. När han säger så, är det tydligt att han inte endast påfordrar ett liv i sund lära utan ett som bekräftas genom vandeln. Man bör vara from på båda sätten. Vad hjälper det om man är from i trosläran men ofrom i vandeln? Det går att vara ofrom på det sättet, och det framgår av det som den salige aposteln säger på ett annat ställe: »De försäkrar att de känner Gud, men i sina handlingar förnekar de honom» (Tit 1:16). Och vidare: »Han har förnekat tron och är sämre än en som aldrig trott» (1 Tim. 5:8). Och

åter: »Den som kallas broder men förfaller till otukt, girighet och avgudadyrkan fruktar inte Gud» (1 Kor 5:11). Och slutligen: »Den som hatar sin broder känner inte Gud» (1 Joh 2:9).

Ser du hur många slag av ofromhet det finns? Därför säger han: *på allt sätt fromt och värdigt*. Oren är inte bara den otuktige utan också den girige och den otyglade. Det är fråga om ett begär som är värre än kroppens. Den som inte tyglar det kallas tygellös. För min del skulle jag vilja kalla även den lynnige för tygellös, liksom bakdantaren, den girige och den lömske. Alla som lever i synd är otyglade, orena och fräcka.

Vers 3-4

Att be så är riktigt och behagar Gud vår frälsare, säger han. Vad menar han? Att be för alla är något som behagar Gud, han vill det. Han vill att alla människor skall räddas och komma till insikt om sanningen. Gör som Gud! Om han vill att alla människor skall räddas, så bör man givetvis be för alla. Om han vill att alla skall räddas, skall du också vilja det. Och om du vill det, så bed! Önsknings leder till bön. På alla sätt övertalar han själen till att be även för hedningarna och visar vad vi har att vinna: så att vi kan föra ett lugnt och stilla liv. Och något ännu bättre: det behagar Gud, och vi blir lika honom genom att vilja detsamma som han. Detta är nog för att tämja även ett vilddjur. Var inte rädd för att be för hedningarna. Han själv vill det. Var bara rädd för att be emot dem, ty det vill han inte. Skall man be för hedningar bör man naturligtvis också göra det för heretiker. Ty man bör be för alla människor och inte förfölja dem. Det är gott även därför att de är av samma natur som vi. Och Gud prisar och berömmar godhet och inbördes kärlek.

Men om Herren själv vill ge, behöver jag då be? Det är till nytta för båda parter. Bönen drar honom till kärleken, och den hindrar dig från att förvildas. Det är nog för att dra dem till tron. Ty många människor har genom sina inbördes tvister kommit bort från Gud.

Detta kallar Gud räddning, han *som vill att alla människor skall räddas*. Eftersom detta verkligen är räddningen, ty utan den är ingenting stort utan kallas bara räddning, så säger han: *och komma till insikt om sanningen*. Vilken sanning? Tron på honom. Visserligen har han redan förut sagt: »förmåna dem att inte förkunna avvikande läror» (1 Tim 1:3), men för att ingen skall räkna dem som ovänner eller söka gräl med dem säger han: *Han vill att alla människor skall räddas och komma till insikt om sanningen*.

Vers 5

Och sedan fortsätter han: *Gud är en, och en är förmedlaren mellan Gud och människor*. När han sade *komma till insikt om sanningen* visade han därmed att världen inte lever i sanningen. Därefter sade han: *Gud är en* för att visa att det inte finns många, såsom somliga menar, och vidare att Gud sände Sonen som förmedlare för att visa att han vill att alla skall bli räddade.

Vad menar han? Är Sonen inte Gud? Jo, verkligen. Vad menade han då med en enda? Det var för att visa bort avgudarna men inte Sonen. Det rör sig nämligen om sanning och lögn. Förmedlaren måste ha del i båda de sidor som han skall medla mellan. Han skall ha del i allt som båda har. Om han har del i det som den ene har men är avspärrad från den andre, är han inte längre någon förmedlare. Om han nu inte har del i Faderns natur, är han inte förmedlare utan är avspärrad. Ty liksom han har del i den mänskliga naturen, eftersom han kom till människor, så har han också del i Guds natur, eftersom han kom från Gud. När han nu står mellan de båda naturerna, måste han vara nära dem båda. Liksom ett ställe som ligger mellan två platser gränsar till dem båda, så måste den som står mellan de båda naturerna vara nära dem båda. Liksom han blev människa, var han också Gud. Som människa enbart blev han inte förmedlare, ty han skulle tala med Gud. Enbart som Gud blev han inte förmedlare, ty då hade de inte tagit emot honom, de som han skulle medla hos.

Liksom aposteln på ett annat ställe säger: »Vi har bara en Gud, Fadern, och en herre, Jesus Kristus» (1 Kor 8:6), så nämner han också här en och en. Han säger aldrig två. Eftersom han tog avstånd från polyteism, skulle ingen få utnyttja tvåfalden till något sådant. Därför säger han en och en. Ser du hur noga Skriften uttrycker sig? Ett och ett är två, men så säger vi inte, trots att förnuftet bejakar det. Här säger du inte: Ett och ett är två. Däremot säger du, trots att förnuftet motsäger det: Om han födde, har han lidit.

Vers 6–7

Gud är en, säger han, *och en är förmedlaren mellan Gud och människor, Jesus Kristus, som gav sig själv till lösen för alla, vittnesbördet när tiden var inne*. Gäller det även hedningarna? Ja. Kristus själv dog även för hedningarna, men du vill inte be för dem. Varför hörde de då inte? Därför att de inte ville. Men han tog det på sig och lidandet blev vittnesbörd. Det betyder att han kom för att vittna om sanningen om Fadern och blev dödad. Alltså vittnade inte endast Fadern om honom utan han själv också om Fadern. »Jag har kommit i min faders namn», säger han, och: »Ingen har någonsin sett Gud». Och vidare: »Så att de lär känna dig, den ende sanne Guden», och: »Gud är ande» (Joh 5:43, 1:18, 17:3, 4:24). In i döden vittnade han. *När tiden var inne* – de orden säger att det var den rätta tiden.

För det har jag satts att vara förkunnare och apostel – jag talar sanning, jag ljuger inte – en lärare för hedningarna i tro och sanning. Det betyder: När nu Kristus dog för hedningarna och jag har avskilts som lärare för dem, varför ber du inte för dem? Så vill han säga. Han visar verkligen sin trovärdighet genom orden: jag har satts till förkunnare, dvs. avskilts. Till den saken gjorde de andra apostlarna ingenting alls.³² Sedan fortsätter han: *en lärare för hedningarna i tro och sanning*. I tro alltså, men bara för att du hörde *i tro* skall du inte

³² Dvs. ingen av de övriga nämns i Apg. Andra utomkanoniska källor har åtskilligt att berätta om deras resor och död.

tänka att det är ett bedrägeri, ty han säger också *i sanningen*. Om det är sanning är det inte lögn.

Ser du hur nåden når ut? Hos judarna hölls inga böner för hedningarna, men nu är nåden utsträckt. Därför säger han också att han avskilts till lärare åt hedningarna och syftar på den nåd som utgjutits över hela jorden.

Som gav sig själv till lösen, säger aposteln. På vad sätt gavs han av Fadern? På grund av hans godhet skedde det. Vad innebär lösen? Gud skulle straffa dem men gjorde det inte. De var på väg att gå under, men han gav sin son i deras ställe och sände oss som härolder för att förkunna korset. Det var nog för att dra alla (Joh 12:32) och visa Kristi kärlek.

Moralisk tillämpning

Stort och underbart är verkligen det som Gud har bevisat oss (Ps 40:6)! Kristus lät sig offras för sina ovänner. Det som ingen gör ens för vänner eller barn, inte heller för bröder, det gjorde Herren för tjänarna (jfr Rom 5:7 f). Husbonden var inte sådan som tjänarna, utan Gud gjorde det för människorna, och människor som inte var välbehagliga. Om de varit välbehagliga och goda, skulle det inte ha varit förvånande. Nu är det något som slår alla sinnen med häpnad, när han dör för så otacksamma och dåraktiga människor. Ty det som ingen människa gör för sina fiender det gör Gud för oss (Rom 5:8). Men fastän vi åtnjuter en sådan kärlek, skämmer vi ut oss och älskar inte Kristus.

Han lät sig offras för oss. Men vi föraktar honom när han saknar föda och besöker honom inte när han är sjuk eller naken. Vilken vrede förtjänar inte detta, vilket straff? Om han inte skulle ha gjort något annat, så ville han dock bli förtrogen med mänskligt lidande och säga: »Jag är hungrig och törstig.» Är det inte nog för att få alla att vända om?

Men ack, vilket tyranni pengarna drar med sig! Eller snarare:

vilket elände för dem som av fri vilja tjänar pengarna, som ju inte har någon verklig makt. Och ändå har vi underkastat oss dem, eländiga och jordbundna som vi är! Vi är oandliga och utan förstånd, för de där tingen har ingen makt. Säg mig vad de förmår? De är stumma och känslolösa. Om djävulen, den avskyvärda demonen som bringar ständig förvirring, inte har någon makt, vad har då pengarna för makt?

Om du ser silver kan du betrakta det som tenn. Men det går inte för dig? Värdera det då efter vad det egentligen är: mull. Men du går inte med på den värderingen? Tänk på att också vi är förgängliga, att många inte får njuta något av silvret, att otaliga som skrutit med det blivit stoft och aska och nu utstår det yttersta straffet, mycket fattigare än de som en gång var krukmakare och glasblåsare; de som en gång sträckte ut sig på elfbenssoffor är nu eländigare än de som ligger i smutsen.

Men silver är ju en ögonfägnad. Det finns dock sådant som kan ge mycket mer glädje. Blommorna och den klara luften, himlen och solen ger mycket större glädje. Ty silvret täcks ofta av en mörk hinna, och då ser det alldeles svart ut. Det märks av de avtryck som svärtan lämnar. Men i solen finns ingenting svart, inte heller på himlen eller i stjärnorna. Blommorna ger större glädje än den svartnande färgen. Men nu är det egentligen inte den svartnande färgen som fägnar, utan det är girigheten och orättfärdigheten. Det är de som fägnar själarna, inte själva silvret. Kasta ut dem ur sinnet och tänk på att det som ser ut att vara värdefullt är mindre värt än mull.

Kasta alltså ut det begäret! När febersjuka får se gyttja får de ofta begär efter den som om den var friskt vatten, men många friska känner ingen längtan efter det vatten som de behöver. Och för att du skall fatta att jag inte ljuger, vill jag visa dig att många har gjort så. Släck elden, så skall du få se att allt detta är mindre värt än blommorna.

Är guld bra? Ja, till att öva barmhärtighet, till att hjälpa fattiga, men inte till onyttiga ting så att det göms undan, grävs ner i jorden

eller viras kring händer, fötter och huvud. Guldets finns inte för att vi skall kedja Guds avbild med det utan lösa de bundna. Så skall du använda guldets. Lös den bundne, bind inte den frie.

Säg mig varför du föredrar det mest värdelösa framför allt annat. Är det ingen boja, när det är av guld? Kan materialet göra någon skillnad? Det gör detsamma om den är av guld eller av järn, bara att guld är tyngre än järn. Men vad är det som gör bojan lätt? Den fåfänga äran i att visa upp sig bunden som man är inför alla, något som man hellre borde skämmas för. För att pröva om detta är sant kan du sätta på dig alltsammans och sedan gå ut i ödemarken där ingen ser dig. Där kommer du att känna hur tung bojan är och säga att den är odräglig.

Kära vänner, låt oss akta oss så att vi inte en gång får höra de förfärliga orden: »Bind honom till händer och fötter» (Matt 22:13). Du som är kvinna, varför drar du detta över dig? Ingen fånge är bunden till både händer och fötter. Varför binder du även huvudet? Är det inte nog med händer och fötter? Varför omger du halsen med otaliga bojor?³³ Jag bortser nu från alla bekymmer med dessa ting: fruktan, ängslan, grälen med mannen när du vill ha dem, döden som drabbar många när något av detta går förlorat.³⁴ Är detta verkligen en njutning? Du kastar dig själv i bojor, bekymmer, faror, vidrigheter och dagliga gräl för att en annan skall få sina ögon. Förtjänar inte sådant anklagan och dom?

Jag ber er: låt oss inte göra sådant, utan låt oss lösa alla orättfärdiga bojor, bryta brödet åt den hungrige och göra allt det som kan ge oss frimodighet inför Gud, så att vi kan nå fram till det goda som utlovats oss genom Jesus Kristus, vår herre. Ära, makt och pris tillhör Fadern tillsammans med honom och den heliga Anden, nu och alltid i evigheters evigheter. Amen.

Text: J.-P. Migne, Patrologia Græca, bd 62, sp. 533-540.

33 Det är de rika damernas överlastade utsmyckning som avses.

34 Syftar troligen på det straff som drabbade tjuven. Om de rika inte hade sådana samlingar av smycken skulle ingen frestas att stjåla.

PÅ PÅSKDAGEN

IDAG PASSAR DET att med den helige David utropa: »Vem kan uttala Herrens väldiga gärningar och förkunna allt hans lov?» (Ps 106:2) Ty idag har den efterlängttade och saliggörande högtiden kommit, vår herre Jesu Kristi uppståndelses dag, fridens grund, försoningens upphov, som gjorde slut på ovänskapen, förintade döden och slog ner djävulen. I dag förenar sig människor och änglar, de som bär en kropp med de okroppsliga makterna, för att bära fram lovsånger. I dag förintar djävulens tyranni, i dag har dödens bojor och dödsrikets seger blivit om intet.

Jesu uppståndelse har besegrat döden

I dag är det lämpligt att åter anföra profetordet: »Död, var är din seger, dödsrike, var är din udd?» (Hos 13:14; 1 Kor 15:55). I dag krossade vår Herre Kristus kopparportarna (Jes 45:2) och förintade själva dödens person. Varför säger jag person? Därför att Kristus ändrade hans namn. Nu heter det inte längre död utan avsomnande och sömn. Ty innan Kristus kom och korset verkat, ingav själva namnet på döden fruktan. Den första människan fick den domen som straff: »Den dag du äter av det skall du döden dö» (1 Mos 2:17). Den salige Job tilltalade honom med

detta namn och sade: »Döden är en vila för mannen» (3:23 Septuaginta). Och profeten David säger: Syndarnas död är ond (Ps 34:22 Septuaginta). När kroppen skiljs från själen kallas det inte endast död utan också dödsrike. Hör vad patriarken Jakob säger: »Jag skall med sorg fara ned i dödsriket» (1 Mos 37:35). Och en profet säger: »Dödsriket spärrar upp sitt gap» (Jes 5:14). Och en annan profet: »Du räddar min själ ur dödsrikets djup» (Ps 86:13).

Men genom att Kristus, vår Gud, bars fram som ett offer, som följdes av uppståndelsen, ändrade den gode Herden namnen och införde ett nytt och förut okänt sätt att leva i vår tillvaro. Vägen ut ur detta livet är inte längre död utan avsomnande och vila. Hur bevisas det? Hör hur Kristus själv säger: »Vår vän Lasaros sover, men jag skall gå och väcka honom» (Joh 11:11). Liksom det är en enkel sak för oss att avbryta sömnen för den som sover och väcka honom, så är det för allas vår Herre att väcka upp döda. Och eftersom det han sade var något nytt och oväntat, förstod inte heller lärjungarna vad han talat förrän han gick deras svaghet till mötes och sade rent ut att Lasaros var död.

Och den salige Paulus, hela världens lärare, skriver till Thessalonike: »Bröder, vi vill att ni skall veta hur det går med dem som avsomnar så att ni inte behöver sörja som de andra, de som inte har något hopp» (1 Thess 4:12), och vidare: »Då har ju de gått förlorade som avsomnat i Kristus» (1 Kor 15:18), och åter: »Vi som lever och lämnats kvar skall inte komma före de avsomnade», och vidare: »Om Jesus har dött och uppstått, vilket vi tror, då skall Gud också genom Jesus föra till sig de avsomnade tillsammans med honom» (1 Thess 4:14).

Du ser att döden överallt kallas avsomnande och sömn. Ser du att han som förut hade ett skräckinjagande ansikte nu efter uppståndelsen blir föraktlig? Ser du uppståndelsens lysande segertecken? Genom den har vi fått oändligt mycket gott. Genom den har demonernas bedrägeri gjorts om intet. Genom den kan vi håna döden. Genom den kan vi förakta det nuvarande livet.

Genom den kan vi rikta vår åtrå mot det tillkommande. Genom den har vi, fastän vi ännu är i kroppen, del i det okroppsliga, om vi vill.

Jesu kors har besegrat djävulen

I dag kan vi fira segerns triumf, i dag har vår Herre satt upp segertecknet över döden och gjort slut på djävulens tyranni och berett vägen till räddning genom uppståndelsen. Alla är vi glada, fröjdas och jublar, ty om vår Herre övervunnit och satt upp segertecknet, kan vi tillsammans jubla och vara glada. Ty han gjorde allt för vår frälsnings skull, och med samma medel som djävulen övervann oss övervann Kristus honom. Han grep samma vapen och bekämpade djävulen med dem.

Och hur? Hör! Jungfrun, träet och döden blev tecknen på vårt nederlag. Ty Eva var jungfru och hade ännu inte känt någon man när hon förfördes.³⁵ Trädet var trä, döden var straffet för Adam. Ser du att jungfrun, träet och döden blev tecknen på vårt nederlag?

Se nu hur de också blev upphov till vår räddning. I stället för Eva kom Maria, i stället för kunskapens träd på gott och ont kom korsets trä, i stället för Adams död Herrens död. Ser du att han segrade med samma vapen som Adam besegrats med? Genom trädet övervann djävulen Adam, genom korset nedslog Kristus djävulen. Och det förra träet ledde till dödsriket, men detta trä, korset, kallade tillbaka dem som förut farit ner till dödsriket. Det förra liksom skylde den besegrade och fångne i hans nakenhet, det andra lyfte upp den fastnaglade segraren naken inför alla. Och den förra döden drog alla inför domen, men den här döden uppväckte även dem som fanns före honom.³⁶

35 Att Eva förfördes är sannolikt en anspelning på judiska legender. Jfr 2 Kor 11:3; 1 Tim 2:14. Se *Tolkning av NT IX*, s. 368. »Förförelsen» kan också ha en överförd betydelse, nämligen att Eva genom ormen lockades till otrohet mot Herren Gud.

36 Jfr 1 Pet 3:19.

Glädjen över frälsningen

»Vem kan uttala Herrens väldiga gärningar och förkunna allt hans lov?» (Ps 106:2). Genom döden har vi gjorts odödliga, genom fallet har vi uppstått, genom nederlaget har vi blivit segrare. Detta är korsets verk, detta bevisas mäktigt av uppståndelsen. I dag jublar änglarna, och alla de himmelska makterna lovsjunger och glädjer sig i den himmelska världen över hela människoslåketets frälsning. Om det blir glädje i himlen och på jorden över en enda syndare som omvänder sig, hur mycket mer blir det då inte över hela världens frälsning?

I dag befriade han den mänskliga naturen från djävulens tyranni och återställde den till dess ursprungliga höghet. Ty när jag ser hur förstlingen har övervunnit döden,³⁷ så behöver jag inte rysa och frukta för krig. Inte heller ser jag på min svaghet utan tänker på honom som skall kämpa vid min sida med sin obeskrivliga makt. Ty han har besekrat dödens tyranni och tagit ifrån den hela dess makt. Hur mycket mer skall han inte fortsätta att stödja dem som är av samma natur? Dess gestalt ville han anta på grund av sin stora kärlek, för att genom den utföra sin kamp mot djävulen.³⁸

I dag är det glädje och andefylld fröjd över hela världen. I dag gläds änglarnas skara och de högre makternas kör över människornas frälsning. Tänk då, mina älskade, på vilken stor glädje det är när också de högre makterna håller högtid tillsammans med oss, ty de glädjer sig nu över det goda som vi fått. Ty även om det är mot oss som Herrens nåd är riktad, så fågnas också de. Därför blygs de inte för att fira högtid med oss. Och varför säger jag att våra medtjänare inte blygs att göra det? Därför att deras och vår Herre inte blygs för att fira högtid med oss! Hur vet vi det? Hör hur han säger: »Jag har verkligen längtat efter att få fira påsk med

37 Kristus är den förstfödde från de döda. 1 Kor 15:20.

38 Djävulen fattade inte inkarnationens hemlighet och blev därför överlistad. Jesu kroppsliga död blev inte hans utan syndens, dödens och djävulens nederlag. 1 Kor 2:8.

er» (Luk 22:15). Om han längtade efter påskmåltiden, så vill han naturligtvis också fira högtid med oss.

När du alltså ser att inte bara änglarna utan även änglarnas Herre själv vill fira högtid med oss, behöver vi då säga något mer om vår glädje? I dag skall ingen sörja över sin brist. Ty det är en andlig fest.

Påskan upphäver skillnaden mellan fattig och rik

Ingen rik får skryta här med sin rikedom. Han kan inte visa upp någonting av sina pengar vid högtiden. Vid festerna här i världen är det stora förberedelser, många yttre anordningar och ett dignande bord. Där står den fattige i sorg och ängslan medan den rike lever i fest och glans.³⁹ Varför? Den ene tar på sig lysande kläder och dukar ett rikt bord, men den fattige hindras av sin brist från att hedras på det sättet. Här finns ingenting sådant, och all olikhet av det slaget är borta. Det är ett och samma bord för den fattige och den rike, slaven och den frie. Även om du är rik får du inte mer än den fattige, inte heller sätter din fattigdom några gränser för glädjen i det andliga gästabudet. Ty det är en gudomlig glädje och den tar inte hänsyn till personen.

Och varför säger jag att det är samma bord för den fattige och den rike? Därför att åt kungen själv, som bär diadem och purpur, han som har makt över hela världen, dukas ett och samma bord som åt den fattige som ber om allmosor. Sådana är de andliga gåvorna. Det ges inte del i dem efter värdighet utan efter vilja och föresats. Med samma tillförsikt och heder går både kungen och den fattige fram för att njuta av gemenskapen i de gudomliga mysterierna.⁴⁰

Varför nämner jag nu samma heder? Den fattige gör det ofta med större tillförsikt. Varför det? Därför att kungen är uppfylld av tankar på olika ärenden och inbegripen i många angelägenheter.

39 Jfr liknelsen om den rike mannen och Lasaros, Luk 16:19–31.

40 »Mysterierna» är eukaristin som firas med särskild glädje på påskdagen.

Han är som mitt i ett hav där han slits av böljorna från alla håll och får del i många synder. Men den fattige står utanför allt sådant och har bara den dagliga födan att tänka på. Han kan föra ett lugnt och stilla liv och befinner sig liksom i en lugn hamn, och han går med stor hängivenhet fram till bordet.

Och inte bara detta. De som har ansvar för jordiska fester orsakar även många bekymmer. Där sitter den fattige i sorg och den rike i glans, inte bara på grund av det rika bordet, utan även de dyrbara kläderna och alla smycken. Lidande orsakas lika mycket av bordet som av kläderna. När den fattige ser den rike i dyrbara kläder, smärtar det honom och han känner sig eländig och utslagen. Men här är sorgen borta. Alla är klädda i samma frälsningens dräkt, såsom Paulus säger: »Är ni döpta in i Kristus, har ni också iklätt er Kristus» (Gal 3:27).

Herrens godhet och vårt gensvar

Låt oss inte blygas för denna högtid, ber jag, utan ta emot den med ett värdigt tänkesätt, ta emot allt som har getts oss genom Kristi nåd. Vi skall inte hänge oss åt dryckenskap och frosseri utan tänka på vår Herres värdighet, ty han har hedrat både rika och fattiga, slavar och fria, och utgjutit samma gåva över alla. Så vill vi återgälda välgöraren hans välvilja mot oss.

Det är en tillräcklig gengäld om vi för en vandel som behagar honom och har ett nyktert och vakande sinne. Denna högtid kräver inte pengar och omkostnader utan endast vilja och ett rent sinne. Ingenting kan här förvärfvas genom yttre medel, allt är andligt: hörande av Guds ord, fädernas böner, prästernas välsignelser, gemenskap i de utsägbara gudomliga mysterierna, frid och endräkt och andliga gåvor som svarar mot givarens höghet.

Låt oss alltså fira denna högtid då Kristus har uppstått. Ty han har uppstått och väckte upp världen tillsammans med sig själv. Han uppstod sedan han krossat dödens bojar. Oss har han upp-

väckt genom att lösa syndens bojar. Adam syndade och dog. Kristus syndade inte men dog. Detta är något nytt och oväntat: den ene syndade och dog, den andre syndade inte och dog. För vems skull och varför? För att han som syndade och dog skulle kunna befrias från dödens bojar genom honom som inte syndade men dog.

Så går det ofta till för dem som är skyldiga pengar. Någon som står i skuld till en annan men inte kan betala blir därför satt i häkte, men en annan som inte är skuldsatt men kan betala löser ut den skuldsatte. Så gick det till med Adam och Kristus. Adam var skyldig till döden och hade fängslats av djävulen. Kristus hade ingen skuld och kunde inte hållas kvar av döden. Han kom och betalade med sin död för den som var i häkte för att befria honom från dödens bojar. Ser du vad uppståndelsen har åstadkommit? Ser du Herrens godhet? Ser du hur omätlig hans omsorg är?

Då skall vi inte vara otacksamma mot en sådan välgörare och inte lättsinnigt släppa lös därför att fastan är över. Nu skall vi i stället ännu mer vara rädda om vår själ och inte låta den försvagas genom att vi göder köttet. Då frågar vi efter tjänarinnan men försummar husfrun. Säg mig vad du vinner genom att ta för dig mer än vad du behöver och överskrida måttlighetens gränser? Sådant skadar kroppen och prisger själens adel. Nej, låt oss vara förnöjsamma och hålla oss till det som vi verkligen behöver, så att vi ger både kropp och själ vad de kräver men inte genast förspiller det som vi vunnit genom fastan. Inte lägger jag hinder i vägen för föda och vederkvickelse? Jag hindrar det inte, men jag uppmanar er att stanna vid det nödvändiga och inte skada själens hälsa genom att överskrida det måttliga. Den som går över gränsen för det måttliga upplever inte heller någon verklig njutning. De som har provat på det vet bäst. De har dragit på sig otaliga slag av sjukdomar och plågas mycket. Men jag tvivlar inte på att ni kommer att låta er övertygas av våra förmaningar. Jag vet att ni låter er övertygas.

Dopet ger nytt liv

Och jag vill avsluta min förmaning med att vända mig till dem som denna natt har bevärdigats att bli upplysta⁴¹ genom det gudomliga dopets gåva, till dessa Kyrkans sköna plantor, de andliga blommorna, Kristi nya kämpar. I förrgår hängde Kristus på korset, men nu har han uppstått. Så var det också med dem. I förrgår hölls de kvar av synden, men nu har de uppstått med Kristus. Han dog kroppsligen och uppstod, de var döda genom synden och uppstod från synderna.

Marken frambringar nu om våren rosor, liljor och andra blommor. Regnen driver fram en ljuvlig grönska ur marken. Och bli inte förvånade, mina älskade, över att regnet låter ängarna fyllas av blommor. Ty från början frambragte inte jorden grönska tack vare sin egen natur, utan genom att lyda Herrens befallning. Och vattnet frambragte levande varelser, när han sade: »Må vattnet frambringa ett vimmel av levande varelser» (1 Mos 1:3). Och befallningen sattes i verket. Den livlösa naturen frambragte levande varelser. Så har också nu samma befallning verkat allt. Då sade han: »Må vattnet frambringa ett vimmel av levande varelser». Men nu frambringar det inte djur utan andliga nådegåvor. Då frambragte vattnet oskäligen fiskar, men nu föder det fram förnuftiga och andliga fiskar, som fångas av apostlarna. Ty han sade: »Följ mig, jag skall göra er till människofiskare» (Matt 4:19). Det är verkligen ett nytt sätt att fiska. Ty de som annars fiskar drar upp fiskarna ur vattnet och dödar dem, men vi sätter ner dem i vattnet och när de infångas görs de levande!

En gång fanns också hos judarna en damm. Men hör nu vad den förmådde, för att du skall fatta judarnas armod och vår rikedom. Ty en ängel steg då och då ner i dammen och rörde om vattnet, och den förste som steg i vattnet blev frisk, vilken sjukdom han

⁴¹ Dopljuset får ge namn åt hela akten. Dopet är en upplysning. Genom dopet förs människan ut ur mörkret och in i ljuset. 1 Pet 2:9.

än hade (Joh 5:4).⁴² Änglarnas herre kom till floden Jordan, och genom att helga vattnets natur botade han hela världen. På det andra stället botades inte längre den som steg ner efter den förste; på så sätt gavs nåden åt judar som var sjuka och låg på marken. Men nu följer den andre efter den förste, och den tredje på den andre och sedan den fjärde, och även om du säger tiotusenden, ja låter hela världen stiga ner, så blir inte nåden förbrukad, gåvan förslösas inte, floden blir inte orenad och frikostigheten avtar inte.

Förmaning till de nydöpta

Ser du hur väldig gåvan är? Hör nu ni som i dag efter denna natt skrivits in som medborgare i det himmelska Jerusalem, var nu riktigt rädda om de stora gåvorna, så att ni kan bli iklädda ännu mera nåd! Ty tacksamhet för det som redan skänkts uppmuntrar Herren till frikostighet. Det är inte tillåtet för dig, min älskade, att längre leva hur som helst. Ge dig själv lagar och rättesnören, så att du kan fullgöra allt med noggrannhet och vara omsorgsfull även med det som annars anses som oviktigt. Ty hela detta livet är en tävlingskamp, och de som har gett sig in på denna dygdens tävlingsbana måste vara återhållsamma. Var och en som tävlar, han får leva återhållsamt på alla vis (1 Kor 9:25). Du ser ju hur idrottskämparna är mycket noga med sig själva. De som tävlar med andra människor tränar sin kropp under stor avhållsamhet. Så är det också här. Eftersom kampen inte gäller människor utan ondskans andemakter, så är också vår övning och avhållsamhet andlig. Också våra vapen som Herren har gett oss är andliga. Ögat behöver gränser och regler så att vi inte lockas till vad som helst. Tungan behöver en mur så att den inte löper från förnuftet. Ty tänder och läppar har danats för att hålla vakt över tungan så att ingenting obehållat går ut genom dörren (Ps 141:3). Men när allt noga övervägts, då kan det gå ut i god ordning, tungan kan komma med ord som kan ge

⁴² De ord som här citeras saknas i de bästa textvittnena men finns med som not i de flesta översättningar.

nåd åt dem som lyssnar och sådant kan bli sagt som kan bidra till åhörarnas uppbyggelse. Även det ohejdade skrattet bör undvikas, gången bör vara lugn och värdig, klädseln anständig och i allt bör man bete sig lugnt. Sådant passar den som blivit inskriven på dygdens tävlingsplats. Ty de synliga lemmarnas goda sätt är en bild av själens tillstånd.

Om vi från början är inställda på sådana seder kan vi med lätthet vandra vägen fram och utveckla alla dygder. Vi behöver inte mycket möda men vi får god hjälp från ovan. Ty på så sätt kan vi tryggt fara genom detta livets böljesvall, och när vi undgått djävulens snaror kan vi nå fram till det eviga goda genom vår Herres Jesu Kristi nåd och godhet. Honom tillkommer tillsammans med Fadern och den heliga Anden ära, makt och värdighet, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.

Text: J.-P. Migne, Patrologia Græca, bd 52, sp. 765–772.

Kommentar

Johannes Chrysostomos (354–407) föddes i Antiokia. Han sattes tidigt i skola hos en av tidens mest lysande vältalare, Libanios. Denne hoppades mycket av sin elev och hade gärna sett honom som sin efterträdare men sade med beklagande: »Honom har de kristna tagit.» Johannes kände tidigt dragning till munklivet, som vid den tiden var oregerat och ofta utmärktes av överdriven stränghet. Genom sitt fastande ådrog han sig en magsjukdom som varade resten av hans liv. När han återvände till staden blev han vigd till presbyter och sattes att predika i katedralen. De flesta av hans predikningar kommer från den tiden. Han blev mycket älskad av de fattiga som han försvarade i både ord och gärningar.

Den första predikan är hämtad ur hans predikningar över pastoralfreven. De är sannolikt hållna i Konstantinopel, där han blev metropolit 398. På grund av de många ämbetsplikterna fick han

inte längre samma tid till noggranna förberedelser utan talade ofta fritt, något som förklarar en och annan felaktig uppgift och en del hopp i tankegången. Predikningarna har blivit stenograferade och sedan renskrivna av skönskrivare. Det är till och med troligt att han själv inte fått tillfälle att läsa igenom dem. Men därmed framträder också något av det livfulla i hans framträdande. Han predikade för övrigt inte som brukligt var från biskopstronen längst framme i absiden utan från korttrappan, för att komma närmare folket.

Påskpredikan har en annan karaktär. Många har menat att den inte kan komma från Johannes Chrysostomos själv. Huvudskälet är att den har så många likheter med en annan påskpredikan (se Migne, *Patrologia Græca* bd 50, sp. 438, övers. O. Andrén, *Evangeliets ljus* I, s. 96–100). Denna invändning är dock inte bärande, såsom det påpekas i inledningen hos Migne. Chrysostomos predikade år efter år på påskdagen, och han hade inga fördomar mot att upprepa liknande ordasätt för att framhålla betydelsen av Kristi seger. Därför kunde den ena predikan bli rätt lik den andra och ändå inte riktigt lik.

Sin exegetiska skolning fick Johannes av Diodoros av Tarsus, den antiokenska exegetskolans mest betydande företrädare. I motsats till alexandrinerna lade denna skola huvudvikten vid den historiska och bokstavliga utläggningen, vilket inte uteslöt att de flitigt använde sig av en typologisk tolkning av Gamla testamentet för att ta vara på alla möjligheter att se förebilder till Kristus och kyrkan. Liksom alla fornkyrkliga utläggare låter han skrift förklara skrift. Han förenar dogmatiskt djup med praktiska anvisningar både för det inre livet och för livet i världen. Han vänder sig ofta mot rikedom och lyx och uppmuntrar i stället barmhärtighet mot de fattiga.

Eftervärlden gav honom tillnamnet »guldmunnen», Chrysostomos. Om honom skriver Yngve Brilioth (*Predikans historia*, 1955, s. 29): »Den grekiska homilian har aldrig nått högre än hos Johannes, patriark av Konstantinopel. – Det ges i fornkyrkans his-

toria knappt ett mer spännande livsöde. Här inflätas ... alla de krafter som skakade tiden i en enda människas tragiska bana. Kry-sostomus är, vid sidan av Savonarola och Luther, en av hjältege-stalterna i predikans historia.»

Johannes verksamhet i Bysanz fick ett brått slut. Hans frispråkiga kritik av hovdamernas lyx skaffade honom fiender vid hovet. Därtill kom intriger från metropoliten i Alexandria som på en irreguljär synod fick Johannes avsatt. Han blev förvisad till Armenien och blev mycket illa behandlad under färden. Till sist förmådde han inte längre. Vid en liten bykyrka slutade han sitt liv efter att ha fått del av eukaristin. Hans sista ord var: »Gud vare tack för allt».

Olof Andrén

Litteratur

C. Baur, *John Chrysostom and his Time*, Westminster 1959; Reiner Kaczynski, *Das Wort Gottes in Liturgie und Alltag der Gemeinden des Johannes Chrysostomus*, Freiburg–Basel–Wien 1974 (Freiburger theologische Studien 94); R. L. Wilken, *John Chrysostom and the Jews. Rhetoric and Reality in the Late Fourth Century*, Berkeley, Calif., 1983; François-Xavier Druet, *Langage, images et visages de la mort chez Jean Chrysostome*, Namur 1990.

MAXIMUS

BISKOP I TORINO
† MELLAN 408 OCH 423

PÅ PÅSKDAGEN

VÄRLDSLIGA SAGOR BERÄTTAR om Odysseus att han i tio år kastades omkring på havet utan att nå fram till sitt hem. Skeppet styrde honom en gång mot en plats som genljöd av sirenernas sköna och grymt ljuvliga sång. De som kom i närheten lockades med en så förförisk melodi att de hellre led skeppsbrott än gick miste om det lustfyllda skådespelet. Sångens dragningskraft var så oemotståndlig och den som uppfattade ljudet blev så förhäxad att han inte mer styrde sin färd mot hamnen som han ville till, utan störtade sig i olyckan som han värjde sig för. När nu Odysseus drogs in i detta angenäma skeppsbrott men ville skydda sig mot den farliga sötman, sägs han ha stoppat vax i öronen på kamraterna och låtit binda sig vid masten på skeppet, så att de inte hörde de förrädiska locktonerna utan styrde honom och hans skepp undan faran.

Om nu redan sagan om Odysseus berättar att han gick fri från faran genom att bindas vid ett träd, hur mycket mer måste vi då inte förkunna det som verkligen har hänt, att hela människosläktet i dag blivit ryckt undan dödsfaran genom korsets träd! Från det ögonblick Herren Kristus bands vid korset går vi fria från denna världens lömska lockelser. Våra öron stoppas till. Vi hör inte längre världens förrädiska erbjudanden. Vi korrigerar kursen och styr

undan lustarnas blindskär. Om en människa låter sig bindas vid korsets träd, då återbördar det henne till hemlandet, och även hennes kamrater runt henne skyddas av kraften i dess skugga.

Att korset låter oss återvända hem efter många irrfärder, det säger Herren öppet till rövaren på korset: »I dag skall du vara med mig i paradiset» (Luk 23:43). Rövaren, han som länge hade irrat omkring efter skeppsbrottet, kunde inte återvända till hemmet i paradiset (som den första människan lämnat) utan att bindas vid trädet. Vad masten är för skeppet, det är korset för kyrkan. Bara hon räddas oskadd undan alla dessa förföriska och förfärliga skeppsbrott i världen. Den som gått ombord och bundit sig vid korsets mast eller stoppat till sina öron med hjälp av Guds ord, han behöver inte vara rädd för suget från lidelsens stormar. De tilldragande sirenerna, de är symboler för det hållningslösa njutningsbegäret som urholkar motståndet hos en som blivit fångad av dess giftiga lockelser.

Herren Kristus hängde alltså på korset för att rädda hela människosläktet från världens skeppsbrott. Låt oss lämna sagan om Odysseus därhän. Den är fiktion, inte fakta. Låt oss se om det inte finns något liknande exempel i Guds ord, något som Herren lät profeterna antyda för att senare själv fullborda det! Vi läser i Gamla testamentet att den helige Mose förde ut Israels barn ur fångenskapen i Egypten. Folket led svårt i öknen av ormplågan, och de hade inga vapen att sätta emot. Då fylldes Mose av Guds Ande och satte upp en kopparorm på ett träd mitt ibland de döende människomassorna. Han sade åt folket att sätta sitt hopp till detta tecken, så skulle de bli friska igen. Genom detta fick de ett så kraftigt skydd mot ormbett att alla som såg upp mot korset med ormen i hopp om bot genast fick sin hälsa åter (jfr 4 Mos 21:6–9).

Det här påminner oss Herren om, när han säger: »Liksom Mose hängde upp ormen i öknen, så måste Människosonen upphöjas» (Joh 3:14). Om nu en orm, uppsatt på ett träd, kunde bota Israels barn, hur mycket mer skall då inte folken finna frälsning hos Herren, som blivit korsfäst på ett pinoredskap! Om redan före-

bilden åstadkom så mycket, vad skall vi då inte tro att verkligheten förmår?

Först blir alltså ormen korsfäst, och det har sin innebörd. Eftersom djävulen varit den förste som syndade mot Gud, blir han den förste som döms till korset. Han blir korsfäst på ett träd, och det sker med en tanke: eftersom människan i paradiset blev bedragen genom begärets träd, blir hon nu frälst genom korsets träd. Träet, samma ämne som orsakat död, bringar nu läkedom och hälsa.

Efter ormen blir så människan själv korsfäst när Frälsaren korsfästs. Det vill säga: först straffas anstiftaren, därefter själva brottet. Genom det första korset drabbar straffet ormen, genom det andra hans gift. Först straffas alltså upphovsmannen, därefter hans ond-ska. Giftet, som han droppat i människan genom sin övertalning, blir först avlägsnat och sedan oskadliggjort. Ty när människan döms till lidandet, utlämnas hon inte åt döden, men det brott som leder till döden blir bestraffat.

Detta gjorde Herren själv i den mänskliga natur han antagit. Oskyldig led han för att själv betala priset för djävulens överträdelse och olydnad, så att människan skulle bli fri från sin skuld och gå fri från sin död.

När vi nu har Herren Jesus, som befriat oss genom sitt lidande, låt oss då hålla blicken stadigt fäst på honom. Låt oss hoppas på bot för våra sår i hans tecken. Om måhända girighetens gift har spritt sig i oss, låt oss se på honom, så botar han oss. Om lustans skorpion har stuckit oss, låt oss ropa till honom, så läker han oss. Om världsliga tankar sargar oss med sina bett, låt oss be till honom, så får vi leva. Dessa är de andliga ormarna i vår själ. Herren korsfästes för att trampa på dem. Han säger om dem: »Ni skall trampa på ormar och skorpioner, och ingenting skall skada er» (Luk 10:19).

Text: Sermo de die sancto Paschæ et de Cruce Domini, Corpus Christianorum, series Latina bd 23 (ed. A. Mutzenbecher, 1962), s. 145–147.

Kommentar

Den helige Maximus av Turin är den förste biskopen i denna stad i Norditalien som är bekant till namnet. Man vet för övrigt knappt något om hans liv. Han dog någon gång mellan 408 och 423 och var således samtidigt med Augustinus och Hieronymus. Ett stort antal korta och konstfullt ciselerade predikningar tillskrivna honom har bevarats till eftervärlden. Först på senare tid har man kunnat få klarhet i vilka som verkligen är hans verk, och dessa finns nu samlade och tillgängliga i *Corpus Christianorum, series Latina* 23.

Maximus visar sig vara en märklig förkunnare och teolog. Som den förste presenterar han en teologi om kyrkoåret. Frälsningen skänks oss i mysteriets form, det vill säga genom de heliga ord och sakramentala tecken som kyrkan om och om igen föreläser och firar. Under dessa verbala och rituella tecken, som båda kan kallas *sacramenta* eller *mysteria*, finner den kristne genom kyrkan insikt och frälsning. Det som en gång skedde i historien, detta som Skrifternas vittnar om, i synnerhet då de händelser som utspelades på grund av Kristus bland de människor som kom honom nära i tid och rum, allt detta upprepas i dag och blir närvarande i gudstjänsten. Genom Guds kraft, den heliga Anden, är avståndet upphävt. Eftersom tusen år i Herrens ögon är som en enda dag, är Jesus från Nasaret här hos oss, och en kontakt upprättas med honom i gudstjänstens mysterium, i, med och under det liturgiskt lästa ordet och firandet av sakramenten. All tid är för Gud ett i dag, för honom råder alltid tempus presens: *omnia illi in praesenti sunt, totum illi tempus est hodie* (Sermo 102, 2; CCSL 23, s. 406).

Det gäller då att möta Guds märkliga gärning i Kristus med samma häpnad och hjärtats omvändelse som de första lärjungarna. Maximus insisterar alltid i slutet av sina predikningar på hjärtats omvändelse: synden står i vägen för mysteriets verkan. Anamnensen, det kultiska uppreparandet av frälsningens grundhändelser i

ordet och sakramenten, blockeras genom människans glömska av Gud. Men omvänder man sig, fullbordas inkorporeringen, inlemmandet i Kristi kropp. Med en annan bild är Kristus surdegen i människosläktet, den som genomsyrar, levandegör och omformar det (Sermo 33, 2–5; CCSL 23, s. 128 ff.)

Symbolerna skall, liksom i poesin och i konsten överhuvud, både beslöja och avslöja, för att avspegla den förunderliga verklighetens auktoritet, komplexitet och förtätning. Guds handlande i Nya testamentet är förberett genom motsvarigheter i det Gamla förbundet. Mysteriernas värld är ett symbolsystem där allt hör samman. Den påskpredikan som här valts illustrerar detta med full tydlighet. *Korset* är, framför alla andra tecken, den meningsladdade och frälsningsbringande symbol som kyrkan framställer för vår blick under påskan. Eftersom nu varje detalj i Guds handlande i frälsningens historia är vald för att bli bärare av ett visst budskap, är det viktigt för oss att meditera över varför människosläktets frälsning (som Gud kunde ha åstadkommit på vilket sätt han än ville) skedde just genom Kristi död på detta avrättningsinstrument. En aspekt av detta, närmare bestämt den moraliska, visar sig om man tänker på korsets förebilder i Gamla testamentet: trädet i paradiset, där ormen lurat människan till olydnad, och stängen med kopparormen i öknen, där Israels folk funnit bot mot ormgiftet. Den vanmakt som olydnaden mot Guds bud medfört för hela människosläktet består inte minst i att människan blivit slav under sina drifter och aggressioner. Genom Kristi offerdöd på korset vinner människosläktet friheten tillbaka. Den döpte måste därför hålla fast vid korset (»låta binda fast sig vid det») för att inte på nytt gå miste om denna dyrköpta frihet.

Den moderne läsaren slås av denna predikans korthet och pregnans. (Tänk om modern förkunnelse kunde vara lika genomtänkt, retoriskt välplanerad, suggestiv och tankeväckande!) Maximus utnyttjar skickligt den bibliska bildvärlden och tar noga tillvara typologins möjligheter. Observera också hur korsets mysterium ses i ett sammanhang med uppståndelsen. Påskmysteriet är Kristi

lidande, död och uppståndelse. Därför måste Långfredagen firas i högstäm d glädje och Påskdagen med det djup som endast bakgrunden i korset kan skänka åt glädjen. Man kan utgå ifrån att hela passionshistorien och uppståndelsens evangelium har lästs i obruten följd på påskdagen. Samma anda finner vi i den allom bekanta påskpsalmen *Upp min tunga* av Venantius Fortunatus († ca 600). Den tillkom som en hyllning till det heliga korset.

De gamla grekiska sagorna användes gärna i den senantika skolundervisningen som moraliska allegorier. Kyrkans stora förkunnare ägde sin tids profana bildning, och de använde den också i sin predikan, måhända med dåligt samvete men likafullt med liv och lust. Den allegoriska träningen i skolan gjorde det naturligt att gå ett steg vidare, att söka och finna överensstämmelser mellan de kristna grundsanningarna och de hedniska myternas budskap. I den homeriska myten om Odysseus och sirenerna finner Maximus dessutom en välkommen och suggestiv möjlighet att inleda framställningen på ett sätt som bör ha fångat åhörarnas uppmärksamhet genast. De oemotståndliga sirenerna och de sugande strömmarna blir effektiva symboler för lidelserna som avvärjar också den tappreste. Därför skall ingen, och detta är moralen, tro för mycket om sin egen förmåga. Vill man leva i överensstämmelse med dygden måste man rusta sig med lika stor förslagenhet mot frestelserna som den listige Odysseus.

Men fabeln har sitt berättigande blott som retoriskt hjälpmedel. Den antyder det som de heliga Skrifterna säger klart ut. Fablerna är blott fiktion, men Kristusskeendet är faktum. Men överensstämmelsen mellan fiktion och faktum visar dock att Kristushemligheten ligger djupast inne i verklighetens hjärta. Därför finns det alltid något av sanning i folkens skatter av kultur och filosofi. De förbereder marken för evangeliet, de är en *præparatio evangelica*, om man ser rätt på saken.

Denna tanke fångade i vår tid C. S. Lewis, som menade att de gamla myterna blivit sanna i och med Kristi inkarnation. Människans längtan, drömmar och aningar, som utvecklas i myterna,

har fått sitt svar i evangeliets historiska händelser. Fiktionen har blivit faktum (*Till We Have Faces*, 1956 – sv. övers. *Det rätta ansiktet*, 1958).

Anders Piltz

Litteratur

Om Maximus finns främst italienska arbeten: P. Bongiovanni, *S. Massimo, vescovo di Torino e il pensiero teologico*, Torino 1952; Milena M. Puerari, »Per un'ermeneutica dei tempi e delle feste liturgiche nella chiesa torinese tra il IV e il V secolo secondo i 'sermones' del vescovo San Massimo«, *La scuola cattolica*, 119 (1991), s. 60–94.

Om kristna attityder till den antika kulturen, se A. J. Droge, *Homer or Moses? Early Christian Interpretations of the History of Culture*, Tübingen 1988.

AUGUSTINUS

BISKOP I HIPPO REGIUS *354

† 430

Så skall ni be: Vår fader, du som är i himlen. Låt ditt namn bli helgat. Låt ditt rike komma. Låt din vilja ske, på jorden så som i himlen. Ge oss i dag vårt dagliga bröd. Och förlåt oss våra skulder, liksom vi förlåter dem som står i skuld till oss. Och utsätt oss inte för prövning, utan rädda oss från det onda. (Matt 6:9–13)

Han steg i båten och hans lärjungar följde med. Plötsligt blev det så stark sjögång att båten nästan försvann bland vågorna. Men han sov. De gick fram och väckte honom: »Herre, hjälp oss, vi går under.» Han sade: »Varför är ni rädda, ni trossvaga?» Sedan reste han sig och befällde vindarna och sjön, och det blev alldeles lugnt. Folk häpnade och sade: »Vem är denne som både vindarna och havet lyder?» (Matt 8:23–26)

[...] *Den som hade fått en enda talent steg också fram. »Herre», sade han, »jag visste att du är en hård man, som skördar där du inte har sått och samlar in där du inte har strött ut. Jag var rädd och gick och gömde din talent i jorden. Här har du vad som är ditt.» Hans herre svarade honom: »Du är en slö och dålig tjänare, du visste att jag skördar där jag inte har sått och samlar in där jag inte har strött ut. Då skulle du ha lämnat mina pengar till banken, så att jag hade kunnat få igen dem med ränta när jag kom. Ta nu ifrån honom talenten och ge den åt mannen med de tio talenterna. Var och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har. Kasta ut den oduglige tjänaren i mörkret där ute.» Där skall man gråta och skära tänder. (Matt 25:24–30)*

OM FADER VÅR

NI HAR ÅTERGIVIT vad ni tror, hör nu vad ni skall be om.⁴³ Eftersom ni inte kunde åkalla honom som ni ännu inte hade kommit till tro på – aposteln säger ju: »Hur skall de kunna åkalla den som de inte har kommit till tro på?» (Rom 10:14) – därför har ni först lärt er trosbekännelsen. Där finns er trosregel och den är både kort och lång: den är kort till antalet ord och den är lång till innehållets betydelse. Den bön som ni i dag har mottagit som en förpliktelse och skall återge om en vecka, den lärde Herren själv sina lärjungar, såsom ni hörde i evangeliet. Från lärjungarna har den kommit till oss, ty deras ljud har gått ut över hela världen (Ps 19:5).

43 Denna predikan är riktad till *katekumener*, dvs. dem som förberedde sig för att döpas. Dop ägde för det mesta rum på påsknatten i fornkyrkan, och fastetiden före påsk var en tid av intensiv förberedelse för katekumenerna. Det var under fastan de fick lära sig trosbekännelsen och andra viktiga texter som t. ex. Fader vår. Det gick till så att texten lästes upp under högtidliga former en söndag, och sedan fick katekumenerna återge den utantill följande söndag. Av vad Augustinus säger här förstår vi att katekumenerna hade tagit emot trosbekännelsen för en vecka sedan och nu, efter att ha återgivit den, skulle ta emot Fader vår. [Red.]

En är allas fader

Ni som har funnit er fader i himlen, häng inte fast vid det jordiska. Ni skall ju säga: »Vår fader, du som är i himlen». Det är ett upphöjt släkte som ni har börjat tillhöra. Under en sådan fader blir herren och slaven bröder, under en sådan fader blir kejsaren och soldaten bröder, under en sådan fader blir den rike och den fattige bröder. På jorden har de kristna olika fäder; några är förnäma, andra är obetydliga, men de åkallar alla en och samme fader i himlen. Om vår fader finns där, så ligger också arvet redo där. Men han är en sådan fader, att vi tillsammans med honom kan äga vad han ger. Ty han ger oss ett arv, men han lämnar det inte åt oss när han dör. Han går nämligen inte bort, utan stannar kvar för att vi skall komma till honom.

Eftersom vi nu har hört vem vi skall be till, så låt oss också lära oss vad vi skall be om, så att vi inte förorättar en sådan fader med vår bön.

Första bönen

Vad har herren Jesus Kristus lärt oss att be om till Fadern, som är i himlen? Låt ditt namn bli helgat. Vilken välgärning ber vi om i denna bön? Guds namn är alltid heligt. Vad är då denna bön annat än en bön om att vi skall helgas genom namnet? Vi ber alltså att det som alltid är heligt skall helgas i oss. Guds namn helgas i oss när vi döps. Och när ni har blivit döpta, hur kan ni då be om något annat än att det som ni har mottagit skall förbli hos er?

Andra bönen

Nu kommer den andra bönen: Låt ditt rike komma. Guds rike kommer, vare sig vi ber om det eller ej. Syftet med vår bön är att det som skall komma till alla heliga skall komma också till oss. Vi ber att Gud skall räkna oss bland helgonen, till vilka Guds rike skall komma.

Tredje bönen

I den tredje bönen säger vi: »Låt din vilja ske, på jorden så som i himlen». Vad betyder det? »Liksom änglarna tjänar dig i himlen, så må också vi tjäna dig på jorden.» Guds heliga änglar tjänar honom och förorättar honom inte; de uträttar i kärlek hans befallningar. Här ber vi om att också vi i kärlek skall göra Guds bud. Men dessa ord kan också förstås på ett annat sätt: »Låt din vilja ske, på jorden så som i himlen.» Himlen är vår själ, jorden är vår kropp. Vad betyder alltså »låt din vilja ske»? När vi hör dina bud, så må vårt kött samtycka, så att vi inte underlåter att uppfylla Guds bud till följd av striden mellan kött och ande.

Fjärde bönen

Nu följer i bönen: »Ge oss i dag vårt dagliga bröd». Vare sig vi ber Fadern om kroppens nödvändiga uppehälle och med brödet då betecknar det som är nödvändigt, eller om vi avser det dagliga bröd som vi mottar från altaret, så är det en rätt bön. Ty vad ber vi om annat än att vi inte skall göra något ont som skiljer oss från detta bröd? Och Guds ord som dagligen predikas är bröd. Ty fastän det inte är bröd för kroppen är det likväl bröd för själen.

Men när detta livet har förgått, skall vi varken söka det bröd som vi i hunger söker efter eller motta altarets sakrament, ty vi skall vara tillsammans med Kristus, vars kropp vi mottar. Där behöver vi inte tala, såsom vi talar till er, och inte behöver vi läsa någon bok, när vi ser honom som själv är Guds ord. Genom honom har allt blivit till, i honom lever änglarna, upplyses de och blir visa. De söker inte den vidlyftiga vältaligheten, utan de dricker av det enfödda Ordet och när de mättats frambär de sina lovsånger, som aldrig upphör. »Saliga», säger psalmen, »är de som bor i ditt hus, de lovar dig beständigt» (Ps 84:5).

Femte bönen

Vidare ber vi i detta liv vad som följer: »Förlåt oss våra skulder, liksom vi förlåter dem som står i skuld till oss». I dopet förlåts vi alla skulder, dvs. alla synder. Men eftersom ingen kan leva här utan synd – även om den stora synd som skiljer från altaret kan undvikas, så kan ingen leva på jorden utan synd⁴⁴ – men vi likväl inte kan ta emot dopet mer än en gång, så lär vi oss i denna bön hur vi dagligen kan renas. Så kan våra synder dagligen förlåtas, men endast om vi gör som det heter: »Liksom vi förlåter dem som står i skuld till oss». Därför, mina bröder, förmanar jag er, ni som i Guds nåd är mina söner, att om någon förbryter sig och syndar mot er och kommer och bekänner med bön om förlåtelse, så skall ni förlåta honom och fortsätta med att av hjärtat förlåta honom. På så vis hindrar ni inte att Guds förlåtelse kommer också till er. Men om ni inte förlåter, så skall Gud inte förlåta er. Därför är det som vi ber om detta i jordelivet, ty där det tillräknas synder, där finns det också förlåtelse. Men i himlen finns ingen förlåtelse, eftersom det inte finns några synder.

Sjätte och sjunde bönen

Därefter ber vi: »Och utsätt oss inte för prövning, utan rädda oss från det onda». I detta liv måste vi också be om att inte inledas i prövningar, ty här finns det prövningar. Vi ber om att befrias från det onda, ty här finns det ondska.

Avslutning

Av dessa sju böner hänför sig därmed tre till det eviga och fyra till det jordiska livet. »Må ditt namn hållas heligt» – så skall det alltid vara. »Må ditt rike komma» – det riket skall alltid bestå. »Låt din vilja ske, på jorden så som i himlen» – så skall det alltid vara.

»Vårt dagliga bröd ge oss i dag» – så skall det inte alltid vara. »Förlåt oss våra skulder» – så skall det inte alltid vara. »Utsätt oss inte för prövning» – så skall det inte alltid vara. »Utan rädda oss från det onda» – så skall det inte alltid vara. Men där det finns prövning och ondska, där måste vi be på detta sätt.

Text: Sermo 59, i J.-P. Migne, *Patrologia latina*, bd 38, sp. 400–402.

44 Enligt fornkyrklig praxis fick den som begått en svår synd inte delta i nattvardsfirandet förrän efter en period av botgöring. Vid mycket svåra synder varade botgöringen till livets slut. Detta är ändå en mildring av den stränga kyrkotukt som kunde förekomma i den tidigaste kyrkan, då man diskuterade om det överhuvud taget fanns förlåtelse för svåra synder efter dopet. Se 1 Joh 5:16, Heb 6:4–6 och Hermas' Herde, 4:e budet, kap. 3 (i *De apostoliska fäderna*, utg. O. Andréén 1958). [Red.]

OM NÄR JESUS SOVER I BÅTEN

JAG SKALL, med Guds hjälp, tala till er utifrån vad som nys har lästs ur evangeliet. Med hjälp av det uppmanar jag er att inte låta tron sova i era hjärtan när ni kämpar mot denna världens stormar och vågor. Ty inte var det så att Kristus hade döden i sin makt men inte sömnen, så att den kunde få makt över den allsmäktige sjöfararen mot hans vilja? Om detta är vad ni tror, så sover tron i er, men om Kristus vakar i er, så vakar er tro. Aposteln säger: »Låt Kristus genom tron bo i era hjärtan» (Ef 3:17). Alltså är Kristi sömn tecknet på ett mysterium.

Själarna seglar då de färdas genom världen på ett trä.

Båten symboliserade också kyrkan.

Var och en är ar Guds tempel och hjärtat är den båt han seglar i. Om han tänker det som är gott, lider han inte skeppsbrott.⁴⁵

45 Här synes den som har nedtecknat predikan bara ha fått med stolpar. 'Kristi sömn' och 'färdas på ett trä' antyder att *Kristi kors* är den båt som kan föra en själ över världens hav till himlens strand (jfr Maximus av Turins predikan ovan!). Tydligt har Augustinus också utvecklat bilden av *kyrkan* som en båt. I det följande handlar det dock bara om den tredje av punkterna: *hjärtats* båt. [Red.]

Under vredens stormar behöver Kristus väckas

Du har hört en förolämpning: det blåser en vind. Du vredgas: det är en våg. Då vinden blåser och vågorna rullar är båten i fara. På samma sätt är ditt hjärta i fara och kastas hit och dit av vågorna.

Du önskar att du kunde hämnas smädelsen. Du hämnas, du ger vika för ett annat ont, du har lidit skeppsbrott. Varför sker detta? Emedan Kristus sover i dig. Vad? Sover Kristus i dig? Du har glömt Kristus. Väck alltså upp Kristus, minns honom så att han kan vaka i dig, tänk på honom.

Vad var det du ville? Hämnas? Men därav blir inget, ty när han korsfästes sade han: »Fader, förlåt dem, ty de vet inte vad de gör» (Luk 23:34). Han som sov i ditt hjärta ville inte hämnas. Väck honom, tänk på honom! Att minnas honom är att minnas hans ord, att minnas honom är att minnas hans befallning. Om Kristus vakar i dig kommer du att säga till dig själv: Vem är jag som vill hämnas? Vad är jag för en som utslungar hotelser mot en människa? Jag dör hellre än jag hämnas. Om jag är upptänd av vrede och törstande efter hämnd när jag med mitt sista andedrag lämnar kroppen, så tas jag inte emot av honom som avstod från hämnden, han som sade: »Ge, så skall ni få» (Luk 6:38). Därför vill jag avhålla mig från vrede och återvända till mitt hjärtas vila.

Vid Kristi befallning blev havet stilla.

Kristus kan stilla alla upprörda känslor

Vad jag har sagt om vreden, det skall ni hålla fast vid som en regel i alla era prövningar. En prövning har infunnit sig: det är vinden. Du oroas: det är vågorna. Väck Kristus, han vill tala med dig! Vem är denne som både vindarna och havet lyder (Matt 8:27)? Hans är havet, ty han har gjort det (Ps 95:5) och allt har blivit till genom honom (Joh 1:3). Efterlikna vindarna och havet: lyd Skaparen. Havet lyder när det är under Kristi befallning, skulle du då vara döv? Havet lyssnar, vinden upphör, men du blåser? Vad? Jag talar, jag

handlar, jag planerar: Vad är det annat än att blåsa och inte vilja upphöra på Kristi ord?

Må vågorna inte besegra er när ert hjärta är oroligt. Men vi är människor och om vinden skulle driva på oss och röra upp passionerna i vår själ, så låt oss likväl inte misströsta. Låt oss väcka Kristus, så att vi kan segla på ett lugnt hav och nå fram till vårt hemland.

Slutbön

Låt oss vända om till Herren Gud, den allsmäktige Fadern, och med rent hjärta frambära ett rikt och överflödande tack till honom, så långt vår ringhet förmår. Låt oss endräktigt bönfalla hans godhet, att han värdigas höra våra böner. Må han med sin kraft fördriva ovännen från våra tankar och gärningar, föröka vår tro, styra vårt sinne, ge oss ett andligt tänkesätt och föra oss till sin salighet.⁴⁶ Genom Jesus Kristus, hans Son. Amen.

Text: Sermo 63, i J.-P. Migne, *Patrologia latina*, bd 38, sp. 424–425. Även översatt av Olof Andrén i *Evangeliets ljus*, Uppsala 1987, s. 51 f.

⁴⁶ Denna avslutning återfinns, med större eller mindre variation, efter flera av Augustinus' predikningar. [Red.]

OM ATT FÖRVALTA SIN TALENT

MINA BRÖDER OCH medbiskopar har värdigats besöka oss och glädja oss, men jag vet inte varför de inte vill hjälpa mig trötte. Jag har sagt detta till er medan de själva hörde det, så att ert hörande skulle kunna vädja för mig hos dem att också de skall predika när jag ber om det. Må de ge ut vad de har tagit emot, må de arbeta snarare än ursäkta sig.

Men ta nu godhetsfullt emot några få ord från mig, jag som är så trött att jag knappast kan tala. Ty vi har även en bok om Guds välgärningar genom en helig martyr, och den bör vi också lyssna till med uppmärksamhet.⁴⁷

⁴⁷ I Nordafrika och på vissa andra orter hände det att man på martyrdagar läste upp en skildring av martyrens lidande (den s. k. martyrakten, senare även helgonlegender i vidare mening) efter de bibliska läsningarna. Denna praxis slog aldrig igenom i de stora kyrkliga centra Rom och Konstantinopel, och den förekommer idag på mycket få ställen. Märkligt nog tycks Augustinus här antyda att martyrakten lästes *efter* predikan. [Red.]

Präster och biskopar förvaltar Guds ord

Vad skall jag då säga till er? Ni har hört i evangeliet om vilken lön som gavs åt de goda och onda tjänarna. Hela ondskan hos den klandrade och hårt dömda tjänaren låg däri, att han inte ville ge ut. Han bevarade intakt vad han hade mottagit, men hans herre sökte vinst från honom.

Gud är girig för vår frälsnings skull. Om den som inte gav ut fördöms på detta sätt, vad bör då inte de vänta som har förlorat vad de mottagit? Vi är förvaltare, vi ger ut, ni tar emot. Vi söker vinst; lev ni väl! Det är nämligen lönen för vårt utgivande. Men tro inte att inte också ni skall ge ut. Ni kan inte ge ut från denna upphöjda plats,⁴⁸ men ni kan göra det varhelst ni är.

Även lekmän bör förvalta Guds ord

Försvara Kristus när han anfalls, svara dem som knorrar, tillrättavisa dem som hädar, avskilj er från deras sällskap. Så ger ni ut, om ni vinner några.

Handla på våra vägnar i era hus! En biskop har sitt namn därför att han övervakar, därför att han har omsorg när han övervakar.⁴⁹ Var och en som är herre i sitt hus tillkommer det att utöva en biskops ämbete. Han skall tillse hur hans husfolk tror, så att ingen av dem faller i heresi, varken hans hustru, son eller dotter, ja, inte ens hans slav, ty denne har blivit köpt för ett högt pris.⁵⁰ Aposteln har i sin undervisning satt herren över slaven och lagt slaven under herren (Ef 6:5, Tit 2:9), men Kristus har givit samma lösen för båda. Förakta därför inte era minsta, utan verka under all vaksamhet för ert husfolks frälsning. Om ni gör detta

48 Augustinus syftar på sin *cathedra*, biskopstronen där han satt och predikade. [Red.]

49 'Biskop' kommer av ett grekiskt ord som bokstavligen betyder 'tillsyningsman'. [Red.]

50 Härmed avses givetvis inte slavens ekonomiska värde, utan en allusion till 1 Kor 6:20 resp. 7:23. [S.H.]

så ger ni ut, och då är ni inte slöa tjänare och behöver inte frukta den så fasansfulla domen.

Text: Sermo 94, i J.-P. Migne, Patrologia latina, bd 38, sp. 580.

Kommentar

De här översatta predikningarna torde ge en bild av vissa drag i Augustinus' predikokost. Naturligtvis endast vissa drag. Augustinus' efterlämnade homiletiska produktion hör till den rikaste i den västerländska kristenheten, och det vore förmätet att i några rader söka karakterisera den. För kommande generationer har Augustinus' predikningar stått som ouppnåeliga föredömen. De har beundrats, de har i någon mån kopierats, men som alla mästerverk har de inte i egentlig mening kunnat upprepas.

Det första som slår en modern läsare av Augustinus' predikningar är nog deras omedelbarhet. Ciceros tal till senaten och domstolarna var retoriska mönster så länge latinet var ett levande språk, men trots att de en gång föredragits inför stora och förväntansfulla audienser, har läsaren likväl intryck av en konstprodukt. Så är det inte med Augustinus: hela tiden kan den lyhörde förnimma hostandet och andra biljud från folket i Hippo Regius, som står framför sin biskops *cathedra*. Det är inte nog med att Augustinus hela tiden tilltalar församlingen och vädjar till den – så gjorde varje retor. Utan han söker identifiera sig med den, träda in i dess känsloläge för att kunna räcka den just det andliga bröd som krävdes i den situationen. Med en korthet och en elegans som vore värdig Augustinus själv uttrycker Peter Brown detta: »He could identify himself sufficiently with his congregation to provoke them to identify themselves completely with himself». Kanske är detta den innersta hemligheten i all stor talekonst.

Vidare märker läsaren hur totalt bibelcentrerade dessa predikningar är. Kanske bibeln intar en alltför stor plats. Det profetiska

momentet i predikningarna riskerar att komma i skymundan när citaten och allusionerna flyter fram i en aldrig sinande ström. Bäst fungerar nog det bibelcentrerade draget när Augustinus väljer att gå genom *en* bibelbok mer eller mindre i dess helhet. En särställning intar i detta hänseende hans predikningar över Psaltaren, *Enarrationes in Psalmos*. I Psaltaren ser Augustinus Kristi mystiska kropp, kyrkan, framställas under de mest olika bilder. Sannolikt skulle den mera historiskt och i någon mån kritiskt arbetande exegeten Hieronymus ha haft åtskilliga invändningar mot biskopens av Hippo Regius bibelutläggning. Det kan vara av kyrkohistoriskt intresse att veta detta, men värdet i Augustinus' förkunnelse är på inget sätt beroende av det. Han visste med sig att vara en himmelrikets lärjunge, som skulle ge sitt folk gammalt och nytt i rätt tid.

Slutligen kan ingen undgå att lägga märke till den formella elegansen. Omedelbarheten och den pastorala inriktningen innebar inte på något sätt att predikans yttre form försumrades. Visserligen ligger Augustinus' homiletiska latin på en något lägre nivå än i t. ex. *De civitate Dei*, men får likväl sägas ligga högre än hos Cyprianus och övriga samtida latinska predikanter. Tertullianus intar här, som eljest, en särställning. Nästan samtliga retoriska figurer möter hos Augustinus, och den sentide läsaren kan inte undgå att häpna över det formliga fyrverkeri av bilder och liknelser som kom församlingen i nordafrika till del. Slående är också predikantens förmåga att utvinna antiteser ur texten.

Sermo 59 över Herrens bön är mycket instruktiv som exempel på den kateketiska undervisningen. Ett tacksamt jämförelsematerial föreligger i Kyrillos av Jerusalems mystagogiska katekeser. Märk utläggningen av den fjärde bönen: Augustinus börjar med att nämna de båda huvudalternativen i tolkningshistorien: kroppens nödvändiga uppehälle och det dagliga brödet från altaret, men går snart över till att tala enbart om det senare alternativet, som också var den helt dominerande utläggningen i fornkyrkan.

Sermo 94 är medtagen som ett betagande exempel på ett homiletiskt impromptu: Augustinus går i församlingens närvaro till

rätta med några gästande biskopar som inte vill hjälpa honom med predikan. Orden kan synas vara onödigt hårda, och de gästande prelaterna var kanske trötta av resan. En sak är emellertid säker: den som så outtröttligen givit ut av sina förråd som Augustinus gjorde, han har ingen anledning att ta till sig evangeliets varning på denna punkt. Han är i stället ett föredöme för predikanter i alla tider.

Sten Hidal

Litteratur

F. Van Der Meer, *Augustine the Bishop*, London 1961; Peter Brown, *Augustine of Hippo. A Biography*, London 1967; Henry Chadwick, *Augustine*, Oxford 1986; *Augustinus-Lexikon*, 1-, Basel 1986-; Siver Dagemark, *Den asketiske biskopen. En jämförelse mellan Augustinus av Hippo Regius och Hilarius av Arles*, lic.-avh. Göteborg 1990; Helge Haystrup, *Augustin-Studier 2. Forkyndelse og eksegesi*, København 1990.

LEO

ROMERSK PÅVE 440

† 461

PÅ JULDAGEN

MINA ÄLSKADE, idag blev vår frälsare född.
Låt oss därför glädja oss!
Nu när det är livets födelsedag får ingen sorg finnas.
Livet tar bort vår fruktan för döden och ingjuter glädjen i oss,
ty åt oss har evigheten blivit lovad.
Ingen blir förvisad från deltagandet i denna lycka.
För oss alla finns ett och samma skäl
till denna gemensamma glädje:
eftersom vår Herre, som har krossat synden och döden,
inte fann någon enda fri från skuld,
så kom han för att befria alla.

Må den som är helig jubla, ty han närmar sig segerpalmen!
Må syndaren fröjda sig, ty han inbjuds till nåden!
Må hedningen fatta mod, ty han kallas till livet!
Guds människoblivande och kamp mot den onde
I tidens fullbordan
antog nämligen Guds son människosläktets natur (jfr Gal 4:4),
så som den gudomliga vishetens
och kunskapens outgrundliga djup hade beslutat (jfr Rom 11:33),
för att människorna skulle försonas med sin skapare,
och för att djävulen, dödens uppfinnare (jfr Vish 2:24),

skulle besegras genom samma mänskliga natur
som han själv hade besekrat.

I denna strid, som Gud hade ingått för vår skull,
fördes kampen med en stor och förunderlig rättrådighet,
då Herren allsmäktig
drabbade samman med den grymme fienden,
inte i sin upphöjdhet,
utan i vår ringa gestalt.

Han blottställde sig för den onde i samma gestalt
och i samma natur,
alltså delaktig i vår dödlighet, men utan all synd.
Ty det, som ju gäller för alla andra,
var helt främmande för denna födelse:
»Ingen är ren från smuts, inte ens det spädbarn
vars liv utgörs av en enda dag på jorden» (jfr Job 14:4-5).

I denna enastående födelse
har ingenting blivit berört av köttets lust,
ingenting utgått från syndens lag.
Guds moders jungfrulighet och utvaldhet
En kunglig jungfru av Davids stam blir utvald.
Hon skulle bli havande med en helig livsfrukt,
och innan hennes kropp befruktades,
skulle hon i sin själ taga emot det barn,
som var både mänskligt och gudomligt.

Och för att hon inte skulle vara okunnig
om den högstes plan och dess helt oväntade följder,
och för att hon inte skulle frukta det,
som skulle ske med henne genom den helige Ande,
fick hon genom ett samtal med en ängel
sin kunskap om detta.

Och inte tror hon, som snart skall bli Guds moder,
att hon därigenom skall förlora sin kyskhet.
Ty varför skulle hon inte kunna hoppas
att ett helt nytt slags avlelse kunde ske,
såsom hon fått löfte om av den Högstes kraft?
Hennes trosvisshet bekräftas ju
av vittnesbördet från det underverk som skett tidigare:
Åt Elisabet skänks en oväntad fruktsamhet.
Detta skedde för att ingen skulle tvivla på att han,
som hade låtit den ofruktsamma bli havande,
också skulle låta detsamma ske med en jungfru.
Människa och Gud, två naturer och en person
Sålunda har Guds ord, Gud, Guds son,
som i begynnelsen var hos Gud,
genom vilken allting blev till,
och utan vilken ingenting blev till av allt som är till (Joh 1:1-3),
blivit människa
för att befria människan från den eviga döden.

Till den grad har han ödmjukat sig
och utan att därigenom förminska sin upphöjdhet
underkastat sig vår ringa gestalt,
att han förblev vad han var
och antog vad han icke var.

Så förenade han tjänarens sanna gestalt
med den gestalt (jfr Fil 2:6-7),
i vilken han är Gud Fadern jämlik.
Han fogade samman de båda naturerna
i ett så fast förbund,
att varken hans storhet förtärde hans lägre natur
eller hans människovardande förminskade hans högre natur.

Han bevarade alltså vardera naturens egenskap
genom att låta dem ingå i samma person.

Så förenas ringheten med storheten,
svagheten med styrkan,
dödligheten med evigheten.

För att sona den skuld som vårt öde innebär,
gjuts den okränkbara naturen in i den natur som lider.
Sann Gud formas i Herrens enhet till sann människa,
så att en och samma förmedlare
mellan Gud och människor (jfr 1 Tim 2:5)
både skulle kunna dö i sin ena egenskap
och uppstå i sin andra egenskap,
något som var i enlighet med vår frälsning.

Frälsningens födelse medförde ingen som helst fläck
för den jungfruliga renheten,
och det med rätta,
eftersom sanningens födelse blev ett värn för kyskheten.⁵¹

Sann Gud och sann människa

Mina älskade, en sådan födelse anstod alltså Kristus,
Guds kraft och Guds vishet (1 Kor 1:24).

Genom denna födelse
var han både lik oss i sin mänsklighet
och överträffade oss i sin gudomlighet.
Ty om han inte vore sann Gud,
kunde han inte bringa läkedom,
om han inte vore sann människa,
kunde han inte ge oss en förebild.

Av jublande änglar sjungs vid Herrens födelse

»Ära vare Gud i höjden»

och förkunnas

»fred på jorden åt människor av god vilja» (Luk 2:14).

De ser ju att det himmelska Jerusalem

⁵¹ Leo syftar på den gamla allmänkyrkliga traditionen att Maria förblev jungfru livet ut. [Red.]

blir byggt av jordens alla folk,
och över detta obeskrivliga verk av den gudomliga kärleken
bör väl människorna i sin ringhet glädja sig lika mycket
som de himmelska änglarna fröjdar sig?

Människans tacksamhet över den nya skapelsen

Låt oss alltså, mina älskade, tacka Gud Fadern (jfr Kol 1:12)
genom hans Son, i den helige Ande,
som för sin stora barmhärtighets skull,
genom vilken han älskade oss,
förbarmade sig över oss.

Och fast vi var döda genom våra överträdelser,
gjorde han oss levande tillsammans i Kristus (jfr Ef 2:4-5),
för att vi i honom skulle bli en ny skapelse (jfr 2 Kor 5:17)
och ett nytt verk.

Låt oss därför lägga av den gamla människan
och hennes gärningar (jfr Kol 3:8 f),
och eftersom vi har uppnått gemenskap i Kristi födelse,
låt oss avsäga oss köttets gärningar (jfr Gal 5:19).

Upptäck din värdighet, o kristna människa!
Som delaktig i den gudomliga naturen (jfr 2 Pet 1:4)
skall du inte falla tillbaka till den gamla uselheten
genom en vansläktad vandel.
Kom ihåg vem som är huvud
och i vilkens kropp du är en lem! (Jfr 1 Kor 6:15.)

Glöm inte, att du har ryckts ut ur mörkrets välde
och förts in i Guds ljus och i hans rike (jfr Kol 1:13).
Genom dopets sakrament
har du blivit ett tempel för den helige Ande (jfr 1 Kor 6:19).
En sådan gäst
skall du inte jaga bort från dig genom onda handlingar,
och du skall inte på nytt underkasta dig djävulens trældom,
ty priset för dig (jfr 1 Kor 6:20) är Kristi blod.

Ty han skall döma dig i sanningen (jfr Ps 96:13),
han som i sin barmhärtighet har återlöst dig,
Kristus, vår herre.

Text: Tractatus de natale domini XXI, *Corpus Christianorum, series Latina* bd 138 (ed. A. Chavasse, 1973), s. 85–89. Även översatt av Olof Andrén i *Evangeliets ljus*, Uppsala 1987, s. 28–30.

Kommentar

Påven Leo (440–461), som fick tillnamnet Magnus, den store, var en av de sista betyelsefulla romarna, med romersk mentalitet, bildning och organisationsförmåga. Han hade en på romerskt vis traditionellt juridisk läggning. Han var medveten om Roms ödesroll, det eviga Rom, som var jordkretsens mittpunkt, och i Leos hängivna kamp för Roms primat i kyrkan spelade denna tanke sin roll, vid sidan av den egentliga grunden. Men framför allt var hans argument att Petrus, Roms förste biskop, hade fått detta primat av Kristus själv. Leo var också en äkta romare i sitt språk; han skrev ett glänsande men också ganska komprimerat latin, precist och välbyggt, i den stora antika traditionen.

Leos påvetid inföll under den tid då det romerska väldet befann sig i folkvandringstidens upplösning och kaos. Attilas hunner hotade år 452 staden Rom men avstod på begäran av en delegation, i vilken Leo ingick, från att plundra själva staden. Lika framgångsrik var han inte tre år senare, när Geiserik under 14 dagar härjade inne i Rom. Emellertid var för Leo det viktigaste att hålla samman och stärka den kristna kyrkan, den egentliga arvtagaren till det romerska riket.

I sin strävan för kyrkans enhet kämpade han mot irrläror, företrädda av manikeer, pelagianer och priscillianer. Hans viktigaste teologiska kamp fördes först och främst mot monofysiterna och gällde kristologin. Leo hävdade med knivskarp argumentering

Kristi sanna natur: både Gud och människa, utan sammanblandning, men i en enda person. Denna lära fick sitt formella uttryck vid kyrkomötet i Chalcedon, 451, det fjärde ekumeniska konciliet. Samtidigt har man understrukt att Leo Magnus i förhållande till heresierna gick en medelväg mellan extrema uppfattningar åt olika håll.

För Leo den store var traditionen den fasta grund, på vilken en noggrant utvecklad hierarki hade byggts. Hans omsorg om kyrkan tog sig också uttryck i strävan efter ett enhetligt påskdatum och en bestämd period för dopet. Han restaurerade kyrkor, tog sig an pilgrimer och organiserade liturgin. Det sistnämnda gjorde att man länge attribuerade det äldsta sakramentariet, det s. k. *Leonianum*, till honom. Det är emellertid klart att detta är minst ett århundrade yngre än Leo.

Leo den stores skrifter består av två kategorier, av vilka den ena är hans 173 brev. Denna stora brevsamling är den enda som är skriven av en påve före Gregorius den store. Breven är hållna i traditionell latinsk kanslistil och ger upplysning om hans organisatoriska verksamhet, hans vittgående förbindelser, inte minst med östkyrkorna, och om hans kamp mot de olika heresierna.

Den andra kategorien är de 97 predikningarna, vilka täcker kyrkoårets viktiga fester, inklusive ett par helgonfester. Dessa texter, som också kallas traktater, är genomgående korta och kärnfulla. Man har sagt att de flesta av dem framfördes på tre minuter. De utgörs nästan aldrig av genomgående bibelkommentarer. Det är speciellt i dessa predikningar som vi möter Leos teologi.

Denna är framför allt kristocentrisk, och den förkunnar Herren och Frälsaren. Kristus måste bli född av en jungfru och vara en verklig människa för att kunna dö för människornas synder och återupprätta människorna genom uppståndelsen. På så vis blir det i Leos förkunnelse mycket tydligt att julen är en förutsättning för påsken. Speciellt är Kristus närvarande i de fattiga, och blir inte bara förebild (*exemplum*) utan också inre nåd (*sacramentum*).

Den julpredikan som vi här har översatt (mycket fritt, eftersom

det logiskt uppbyggda latinet ligger så långt bort från vårt svenska språk) presenterar mycket klart Leo den stores teologi. Julbudskapet är framför allt en dogmatisk exposé. Det finns inget av det som moderna människor förknippar med jul: krubban, det lilla barnet, känslsamheten. Allt detta är för övrigt företeelser som är praktiskt taget okända i senantik och tidig medeltid.

Men två ting skall kanske särskilt påpekas. Julen var egentligen den allra första Mariafesten. Det är påtagligt att Guds moder intar en så viktig plats i Leos julpredikan, även om också detta naturligtvis främst sker i dogmatisk form. Det andra som är viktigt är optimismen. Visst nämns synderna och visst uppmanas till bättring, men hoppet är mycket mera framträdande, och hela predikan präglas framför allt av glädjen. Det första anslaget är uppmaningen till de kristna att glädja sig, och i denna glädje mynnar också predikan ut.

Ritva Maria Jacobsson

Litteratur

Trevor Jalland, *The Life and Times of St. Leo the Great*, London 1941.
Basil Studach, art. »Leo I., der Große«, i *Theologische Realenzyklopädie*, bd 20 (1990), s. 737–741, innehåller en bibliografisk översikt.

FULGENTIUS

BISKOP I RUSPE 507 *467

† 533

... När de hörde detta blev de så ursinniga på Stefanos att de skar tänder. Men fylld av helig ande riktade han blicken mot himlen och såg Guds härlighet och Jesus som stod på Guds högra sida, och han sade: »Jag ser himlen öppen och Människosonen stå på Guds högra sida.» Då ropade de högt och höll för öronen, och alla störtade sig över honom på en gång och släpade ut honom ur staden för att stena honom. Vittnena lade sina mantlar framför fötterna på en ung man som hette Saul. Så stenade de Stefanos, som åkallade Herren och sade: »Herre Jesus, ta emot min ande.» Han föll på knä och ropade högt: »Herre, ställ dem inte till svars för denna synd.» Med de orden dog han. Också Saul tyckte det var riktigt att han dödades. (Apg 7:54–8:1)

PÅ S:T STEFANS DAG (ANNANDAG JUL)

I GÅR FIRADE VI vår evige konungs födelse i tiden; i dag firar vi hans soldats seger genom lidande. I går gick vår konung, klädd i köttets toga, ut ur salen i jungfruns kroppför att med sitt besök hedra världen; i dag gick hans soldat ut ur kroppens tabernakel för att som segrare flytta till himlen. Den förre tog på sig köttets tjänaredräkt, utan att för den skull förlora sin eviga gudoms majestät, och steg in på denna tidsålders arena för att strida; den senare blev avklädd den förgängliga kroppens kläder och steg upp till himlens palats för att för alltid regera. Den förre steg ned beslöjad med kött, den senare steg upp bekransad med blod. Ja, han steg upp medan judarna stenade, ty den förre steg ned medan änglarna jublade. »Ära vare Gud i höjden» (Luk 2:14) sjöng de heliga änglarna i går med fröjd; i sin gemenskap upptog de idag den helige Stefan med jubel. I går gick Herren ut ur jungfruns moderliv; i dag gick hans soldat ut ur köttets fångelse. I går blev Kristus lindad för vår skull i lindor; i dag blev Stefan klädd av honom i odödlighetens kläder. I går fick den trånga krubban bära den nyfödde Kristus; i dag fick den vida himlen motta den segrande Stefan.

Ensam steg Herren ned för att upphöja många, vår konung öd-

mjukade sig för att upphöja sina soldater. Han som beredde jungfruns moderliv för sin kropp, han öppnade också i sin godhet himlen för sitt vittne. Herren Kristus nedlät sig att gå in i livmoderns tränga rum för att Stefans själ skulle få komma till himlens vidd.

Soldaten Stefans vapen var kärleken

Men, mina bröder, vi måste se efter vilka vapen Stefan var utrustad med för att kunna utstå judarnas våld och vinna en lycklig seger. En sådan kraft och en sådan seger kan man inte bara gå förbi. Det var ju knappast några vanliga vapen han var beväpnad med, som kunde stå emot så många. Ty i honom strålade den oövervinnerliga dygdens banér, den dygd som inte fruktade de rasandes våld, ej heller slogs ned av stenarnas träffar. Ja, så oförskräckt förblev han i den rasande hopen, så trygg under stenarnas gissel, att han troget kunde utmana judarnas otro och välvilligt be för dem som stenade honom. Vad är det då för slags stora och oslagbara vapen han hade, med vars hjälp han utmanade de vildsinta, övervann stenkastarna (med lidande, inte med mothugg) och dessutom efter sin död steg in i himmelrikets sal levande och krönt med segerkronan?

Utan tvivel var det för att han skyddades av ett kungligt värn som han alls inte kunde övervinnas av sina fiender. Ty vår konung kom i ödmjukhet för vår skull, trots att han är den högste, men kraftlös kunde han inte komma. En stor gåva förde han med sig till sina soldater, som inte bara gjorde dem rika, utan också styrkte dem till oövervinnerlighet i strid. Han förde nämligen *kärlekens* gåva med sig, som skulle ge människorna delaktighet i gudomen. Vad han förde med sig delade han också ut; och inte led han därmed någon förlust, utan genom ett under gjorde han sina fattiga undersåtar rika, samtidigt som han förblev i sin forna fullhet med oförminskade rikedomar.

Kärleken, som tog Kristus ned till jorden från himlen, lyfte också Stefan upp till himlen från jorden. *Kärleken*, som strålade fram

i konungen, återspeglades sedan också i soldaten. O du mäktige Frälsare, överallt förtjänar du att beundras! O du nådefulle Rådare, utan uppehåll förtjänar du att förkunnas! I din moder visade du den eviga jungfrulighetens mirakel, i ditt vittne visade du den oövervinnerliga kärlekens insegel. Den helgutna hängivenheten förblev i jungfrun, kärlekens oslagbara kraft i martyren. Och liksom mödomen inte kunde brytas hos Herrens moder, så kunde inte kärleken i martyrens sinne besegras av de blodtörstigas hela här.

För att förtjäna sitt namns krona hade alltså Stefan kärleken som vapen, och genom den vann han fullständig seger. Genom sin kärlek till Gud kunde han stå emot de våldsamma judarna; genom sin kärlek till nästan kunde han be för dem som kastade stenarna. Genom kärlek förmanade han de felande så att de skulle kunna bli rättade; genom kärlek bad han för de stenande så att de inte skulle bli straffade. Med kärlekens kraft som stöd besegrade han den blodtörstige Saulus, och den som på jorden hade varit hans förföljare blev i himlen hans följeslagare.

Både tillrättavisning och förbön är uttryck för kärlek

Denna heliga, outtröttliga kärlek längtade att genom bön vinna dem som den genom förmaning inte kunnat vända. Man får inte tro, mina bröder, att Stefan älskade sina fiender bara när han bad för dem, och inte älskade dem när han förmanade dem för deras otro. Aldrig att något sådant kunde fläcka en martyrs själ då den skyndar till himlens palats! Nej, samma heliga kärlek som tåligt bad utan att rubbas förmanade också strängt utan att blygas. Och det var just för att förmaningens stränghet inte saknade kärlek som bönen mildhet förtjänade att besvaras. Vare sig han bad eller förmanade höll alltså den salige Stefan fast vid kärleken, ty i båda fallen tänkte han på de villfarandes frälsning, och genom sin heliga bön bevisade han att hans straffande ord inte hade drivits av hat utan av kärlek.

Genom att handla så visade den salige martyren kärlek till de närvarande, samtidigt som han lämnade ett mycket nyttigt exempel för kommande generationer. Han visade nämligen den dubbla iver som en kyrkans tjänare bör visa när han rättar en villfarande syndare: att inte upphöra med muntlig förmaning, och att utgjuta förböner för honom till Gud. Tillrättavisningen får den som gör ont att avstå från onda gärningar, och bönen skaffar honom hjälp från Gud. På så sätt kan samma kärlek ljuda med rättvisa i munnen, för att rätta den felande, och tjäna med tålmod i hjärtat, i det att den ber för den felande med ren och tillgiven kärlek. Men den som inte förmanar en som felar döms för försummelse; den som inte ber för honom döms för fördärvelse.

Därför, mina bröder, om någon av er skulle bli tillrättavisad för sin själs frälsnings skull bör han inte ta emot kärlekens förmaningar med bitterhet, ej heller bry sig om den tillfälliga sorg som viljan får erfara, utan i stället tänka på den stora nytta han vinner. Han förmanas ju för att ledas rätt, bort från fördärvliga gärningar. Och om han tycker att tillrättavisningens hårda ord har kokat över, får han inte tro att kärleken i hjärtat har frusit. Ja, munnens förmaning bör vaka så att inte hjärtats bön sover. Bådadera sker alltså i omtanke om syndaren, så att en människa som leds bort från synden både skiljs från onda gärningar och – med Guds hjälp – räddas genom bönen. Ty den heliga Skrift själv säger att »den Gud älskar, den agar han, och han pryglar var och en som blir hans son» (Ords 3:12).

Stefan och Paulus visar två vägar till frälsning ...

Drivna av Kristi kärlek uppmanar vi de goda att förbli i det goda, och nödgar vi de onda att lämna det onda. Detta så mycket mer som det finns två heliga män som visar oss ett dubbelt exempel på frälsning: om någon är god må han härma Stefans uthålliga kärlek, om någon är ond må han följa Paulus' förebildliga omvån-

delse. Och må den som är god hålla fast vid redlighet intill änden, och må den som är ond lika uthålligt ta avstånd från sin vrånghet. Må inte tron på den egna rättfärdigheten göra den goda människan slarvig, eller tanken på den egna orättfärdigheten göra den onda människan förtvivlad, utan må den förra modigt hålla fast vid det goda och den senare hastigt överge det onda. Må den gode frukta att falla (jfr 1 Kor 10:12), den onde försöka att resa sig. Den som är ond må alltså falla med Paulus till marken i ondska, för att med honom resas i godhet, ty även han föll ond och steg upp god. Han föll som syndare, restes som rättfärdig; föll som grym förföljare och steg upp som ärlig förkunnare. Den ogudaktige förlorade kroppens ljus när han föll, men som rättfärdiggjord mottog han hjärtats ljus när han reste sig. Så förenades han med Stefan, av vargen blev ett får. Och se, nu fröjdar sig Paulus med Stefan när Stefan njuter Kristi klarhet, när Stefan jublar, när Stefan regerar. Ja, dit Stefan gick före, slaktad av Paulus' stenar, dit följde Paulus efter, hjälpt av Stefans böner.

... men båda vägarna är kärlekens väg

Vilket verkligt *liv*, mina bröder, där Paulus inte störs av mordet på Stefan, utan Stefan fröjdas av samvaron med Paulus! Ty kärleken gläds i dem båda. I Stefan övervann kärleken judarnas blodtörst, i Paulus övertäckte kärleken syndernas mångfald (jfr 1 Pet 4:8), i båda förtjänade kärleken att motta himmelriket. Kärleken är alltså allt gotts källa och ursprung, det främsta skyddsvärnet, vägen som bär till himlen. Den som vandrar i kärlek kan inte fela, inte frukta. Kärleken styr, kärleken skyddar, kärleken leder hem. Alltså, mina bröder: eftersom Kristus har ställt fram kärleken som den stege på vilken varje kristen kan stiga upp till himlen, håll stadigt fast vid den rena kärleken, visa kärlek till varandra, och stig upp genom framsteg i kärlek. Håll ut i goda gärningar, så att ni når fram till de eviga gåvorna, hjälpta av nåden från Herren Kristus, vår Frälsare.

Text: Sermo III de s. Stephano protomartyre et conversione s. Pauli, *Corpus Christianorum, series Latina*, 91 A (ed. J. Fraipont 1968), s. 905–909.

Kommentar

Claudius Gordianus Fulgentius (467–533) var en välutbildad man från en förnäm släkt. Han föddes i den nordafrikanska staden Telepte, där han så småningom blev prokurator (chef för uppborren). Efter en tid som munk vigdes han till biskop omkr. år 507. Hans ämbets tid blev allt annat än lugn. Sedan 440 hade vandalerna haft större delen av Nordafrika i sitt våld, och de bekämpade den katolska kyrkan till förmån för arianismen. På Fulgentius' tid härskade Thrasamund, som år 508 vidtog den drastiska åtgärden att deportera mer än 60 katolska biskopar till Sardinien, däribland Fulgentius själv. Där fick de förbli till Thrasamunds död år 523. Om man undantar det första året och perioden 515–517, då han var hemkallad för förhandlingar, tillbringade alltså Fulgentius sina första 16 år som biskop fjärran från sitt eget stift. När han dog, 1 januari 533, var vandalernas rike i det närmaste slut. Senare samma år besegrades vandalhären av Justinianus' general Belisarius, och Nordafrika inlemmades i det bysantinska riket.

På Fulgentius' tid hade biskopar i det forna romerska imperiet en stark ställning – man kan säga att de iklädde en dubbelt betydelsefull roll. Dels var vid det här laget de flesta människor i imperiet kristna, och biskoparna var deras andliga ledare. Dels tillhörde de som regel den kulturella eliten. De var romerska ämbetsmän och bärare av den antika bildningen. De förväntades inte bara vara herdar för sin hjord i andlig mening, utan skulle också, liksom den hedniska adeln i gången tid, främja kulturlivet och träda upp till skydd för medborgarnas liv och egendom.

Det fanns biskopar i senantikens för vilka retorik och filosofi var

och förblev det viktiga. Sina biskopliga plikter utförde de endast som ett tjänsteåliggande. De flesta av dem är sedan länge glömda.

Det fanns andra, som Fulgentius, som tog sitt ämbete på djupaste allvar och engagerade sig i såväl själavård som tidens teologiska stridsfrågor (Fulgentius trädde upp till försvar för den augustinska nådeläran och chakedonensisk kristologi). Deras minne och skrifter blev bevarade, ty de gav sig hän åt den tro som hörde framtiden till. Just därför att deras lojalitet stod till Kristus, inte kulturen, blev de förmedlare av antikens kulturarv till medeltiden.

Den predikan av Fulgentius som återges ovan börjar med en serie korta, antitetiska fraser. På en rad punkter jämförs Jesu födelse på jorden med Stefans himmelska födelse. Poängen är hela tiden densamma: därför att Guds son steg ned till jorden och lät sig förnedras, kan den som tror på honom stiga upp till himlen och vinna härlighet. Detta är frälsningens mysterium, och antikens kristna älskade att spåra samma mönster överallt i tillvaron. Det är också ett faktum att det latinska språket lånar sig särskilt väl för att uttrycka antiteser och paralleller på ett elegant och slående sätt. Fulgentius använder sig flitigt av alliteration och rim och de rytmiska satsslut som kallas *cursus*; dessa stilmedel har tyvärr bara stundtals kunnat antydans i översättningen.

Det är enbart inledningen till den här predikan som är strikt antitetiskt uppbyggd, men Fulgentius gör bruk av samma retoriska figur även i fortsättningen när han får tillfälle till det. Språket är i sin helhet mycket högstämt, närmast poetiskt, och man förstår att S:t Stefans dag var en stor festdag i Nordafrika, en dag då kyrkorna var fulla, riterna högtidliga och predikan mer en sång än ett tal.

Fulgentius' kvalité som senantikens biskop visar sig i att språkets skönhet aldrig blir ett självändamål, utan ställs i tjänst hos uppgiften att undervisa och förmana. Hans undervisning om kärleken är enkel och direkt, med en ständig aktualitet.

Stephan Borgehammar

Litteratur

G. G. Lapeyre, *Saint Fulgence de Ruspe. Un évêque africain sous la domination vandale*, Paris 1929; M. Jourjon, »Fulgence de Ruspe«, *Dictionnaire de spiritualité*, bd 5 (1962–64), sp. 1612–15. En tysk översättning av Fulgentius' *vita*, som skrevs av lärjungen Ferrandus, finns i *Bibliothek der Kirchenväter* 2:9 (1934).

CÆSARIUS

BISKOP I ARLES 502

† 542

OM BIBELLÄSNINGENS NÖDVÄNDIGHET

KÄRA BRÖDER, måtte ni med Kristi hjälp alltid ta till er läsningen av Guds ord med sådan hunger och törst i hjärtat, att er trohet och lydnad bereder oss andlig glädje. Men om ni vill att de heliga skrifterna skall bli ljuva och tilltalande för er och att Guds bud skall bli till så stor nytta för er som det är meningen, så dra er också tillbaka några timmar från era världsliga sysselsättningar. Läs i era hem Guds ord och ägna hela er uppmärksamhet åt Guds barmhärtighet, så att det som står skrivet om mannen som prisas salig går i uppfyllelse i er: »Han tänker på Herrens lag både dag och natt» (Ps 1:2) och: »Saliga de som tränger in i hans vittnesbörd, de som söker honom av allt sitt hjärta» (Ps 119:2) och: »Jag har gömt dina ord i mitt hjärta, för att inte synda mot dig» (Ps 119:11). Som ni just har hört: den som gömmer Guds ord i sitt hjärta syndar inte. Men den som inte gömmer dem i sig syndar utan uppehåll.

Affärsmän nöjer sig inte med att söka göra vinst på en enda vara, utan de ser till att de har många varor, för att tjäna mer. Och bönderna är angelägna att så olika slags utsäde, för att de och deras familjer skall få vad de behöver att äta. Hur mycket mer gäller inte

detta när det är frågan om andliga rikedomar! Ni borde inte nöja er med att höra de heliga texterna läsas i kyrkan. Ni borde också ägna er åt läsning av de heliga texterna hemma och vid era måltider och, när dagarna är korta, några timmar under natten – så att ni kan samla andlig skörd i ert hjärtas förråd och samla skrifternas pärlor i era själars skattkammare. Så kan vi när vi på domens dag träder fram inför den evige Domarens domstol »befinnas vara klädda», som aposteln säger, »och inte stå där nakna» (2 Kor 5:3).

De heliga skrifterna är inbjudningsbrev

Lyssna noga, mina kära bröder. De heliga skrifterna har kommit till oss så att säga som brev skickade från vårt hemland. Vårt hemland är ju paradiset, våra föräldrar är patriarkerna, profeterna, apostlarna och martyrerna, våra landsmän är änglarna, vår konung är Kristus. När Adam syndade, drevs vi så att säga i honom ut i landsflykt i denna världen. Men eftersom vår konung är mer god och barmhärtig än man ens kan tänka eller säga, har han genom patriarkerna och profeterna i nåd sänt oss de heliga skrifterna liksom inbjudningsbrev – brev med vilka han inbjuder oss till vårt eviga och egentliga hemland.

Och eftersom människan i sin svaghet och upproriskhet föraktade hans skrifter, steg han själv ner till oss. Han steg ner för att befria oss från djävulens tyranni och övermod och för att med sitt milda exempel inspirera oss till sann ödmjukhet. Genom den orätt han underkastade sig i lidandet ville han befria oss ur den gamle fiendens våld. Han steg ner till dödsriket och befriade de rättfärdiga från det gamla förbundet som hölls fångna där på grund av ursynen. Han steg upp i höjden, och han sände från himlen den heliga Anden, för att styrka oss mot alla djävulens försåt och för att leda sina apostlar så att de kunde utbreda evangeliet om Guds rike över hela världen.

Och fastän han såg att vi var inte bara högmodiga utan till och

med gudlösa, slavar inte bara under ursynen utan också under våra egna synder, så har han ändå förlåtit allt utan att vi ens har bett honom om det. Och han har avstått från att släpa oss med sig, så som vi skulle ha förtjänat, med kedjor och fängsel, som för att få oss till tvångsarbete. På grund av sin ousägliga godhet har han till och med inbjudit oss, i sin mildhet och barmhärtighet, att härska med honom.

Den som inte känner skrifterna blir inte känd av Gud

När det nu är så, mina kära bröder, hur kan då vissa tjänare våga förakta Herrens befallningar så till den grad att de inte gitter läsa ens själva de inbjudningsbrev med vilka han inbjuder dem till saligheten i sitt rike? Vad tror de om sig själva? Om någon av oss skickar ett brev till sin förvaltare, och denne inte vill nöja sig med att bara utföra vad han blir befalld att göra och därför inte ens gitter läsa befallningarna i brevet – så förtjänar ju en sådan förvaltare inte misskund utan bestraffning. Han förtjänar inte frihet utan fängelsestraff. På samma sätt den som struntar i att läsa de heliga skrifterna, som skickas till oss från vårt himmelska hemland: den som handlar så har att frukta risken att inte få del av den eviga lönen. Det är fara värt att han inte ens undgår den eviga fördömmelsen.

Att inte läsa Guds bud är i själva verket så farligt för oss att profeten jämrar sig och ropar: »Därför har mitt folk förts bort i fångenskap: därför att de inte har kunskap» (Jes 5:13). Den som inte känner dem blir själv inte känd (jfr 1 Kor 14:38). Det är ingen tvekan om saken: den som struntar i att söka Gud här i tiden genom läsning av de heliga texterna, den skall Gud i sin tur vägra kännas vid och vägra släppa in i den eviga saligheten. Den som inte läser har att frukta att få se portarna stängas framför honom och att bli lämnad utanför tillsammans med de dåraktiga flickorna (jfr Matt 25:12) och få höra: »Jag vet inte vilka ni är, jag känner er inte. Bort

häriifrån, ni ondskans hantlangare» (Luk 13:27). Vad betyder detta »Jag vet inte vilka ni är, jag känner er inte»? Hur kan han säga att han inte känner dem som han skickar i elden? Det har jag redan sagt: det är därför att Gud på domens dag kommer att vägra kännas vid dem som här i tiden inte vill läsa för att lära känna honom. Och det som står hos Salomo borde vi lyssna till, inte vårdslöst utan med stor oro och fruktan: »Om någon vänder bort sitt öra och inte vill höra lagen, så är hans bön en styggelse» (Ords 28:9). Den som vill att Gud skall lyssna i nåd till honom måste börja med att själv lyssna till Gud. Ty hur kan han förvänta sig att Gud skall lyssna nådigt till honom, om han själv föraktar Gud så till den grad att han struntar i att läsa hans befallningar?

Den som inte läser svälter sin själ

Men hur kommer det sig då, mina bröder, att somliga kristna och till och med, vilket är ännu värre, en del klerker handlar som de gör? När de skall ge sig ut på resa, är de angelägna att få med sig bröd, vin, olja och pengar till olika omkostnader. Om man nu vid en jordisk resa förser sig med så många olika saker, som är till för att man skall klara sig kroppsligt, så är det ändå ingen som bryr sig om att läsa en enda liten bok avsedd att återupprätta ens själ här i tiden och för evigheten!

Alla består av två människor: både en inre människa skapad till Guds avbild och en yttre människa danad av stoft från jorden. Hur kan man då ägna så mycken omsorg enbart åt kroppen, som ju en dag kommer att ätas upp av maskarna i graven? Den inre människan, som har skapats till Guds avbild, den plågar man och låter lida hunger och törst efter Guds ord, som en simpel slav som man inte ger någon mat. Man ignorerar Gud så till den grad att man ringaktar och föraktar Guds egen avbild, som man bär i sig.

Avslutning

Alltså, kära bröder, låt oss tänka över detta vist och så att det blir till nytta. Låt oss så mycket vi kan begränsa tomt prat och förtal och gyckel. Låt oss av all kraft fly de världsliga hindren och söka sätta av några timmar då vi för vår själs frälsnings skull ägnar oss åt bön och läsning. Så kan det som står skrivet gå i uppfyllelse i oss: »De som tagit emot lärdom skall då lysa som stjärnor, alltid och i evighet» (Dan 12:3). Måtte han själv förunna oss detta, han som är Gud och som lever och råder med Fadern och den heliga Anden i evigheters evighet. Amen.

Text.: Sermo VII, Admonitio per quam ostenditur quantum boni sit lectionem divinam legere, et quantum mali sit ab illa vel inquisitione desistere, ur Césaire d'Arles, *Sermons au peuple*. Introduction, traduction et notes par Marie-José Delage, I, Paris 1971 (Sources chrétiennes 175), s. 338–346.

Kommentar

Caesarius (470–542) levde under den tid då det västromerska riket gick under. Arles i Provence, där han var biskop från 503, hade en ledande ställning i kyrkoprovinsen. Sedan 18 års ålder hade han varit munk, från 490 i Lérins där han med säkerhet trängt in i bl. a. Origenes, Augustinus och Johannes Cassianus skrifter. Åren närmast före biskopsvigningen vistades han dels i Arles, där han blev diakon- och sedan prästvigd, dels som föreståndare för ett kloster utanför staden. Han har gått till historien som uppburaren predikant, betydelsefull teolog och kraftfull kyrkoledare men också för sina insatser på det monastiska livets område.

Ovanstående predikan tillskrevs en gång i världen Augustinus (Ps.-Augustinus, *Ad fratres in eremo*, Sermo 56), men Germain Morin har visat att den är av Caesarius (*Revue biblique* 13, 1896, sid. 346 f). Många av Caesarius predikningar består till stor del av ut-

drag ur äldre predikningar, inte minst av Augustinus. (Detta bruk var vedertaget.) Men just den här tycks ha en mera personlig karaktär. Ett påtagligt augustinskt inflytande är dock skönjbart bl. a. i sättet att tala om synden och kanske i talet om Guds inbjudan som mild och lockande. Ett stycke i avsnitt två (under rubriken *De heliga skrifterna är inbjudningsbrev*, från »Vårt hemland är...») är troligen direkt inspirerat av Cyprianus. Att ödmjukheten, högmodets motsats, är den kristna kardinaldygden har Caesarius kunnat inhämta bl. a. hos Cassianus.

Den aktuella predikan hör till kategorin *admonitiones*, »förmåningar», som skiljer sig från Caesarius mera strikt bibelutläggande predikningar. Vi vet inte vilken eller vilka bibeltexter som lästs i den gudstjänst där denna predikan hållits; en rimlig gissning förefaller mig vara Jesaja 5. (Bibelcitaten hos Caesarius anknyter oftast till Vulgata men avviker ibland därifrån till förmån för gammallatiniska citat.) Caesarius lät redigera sina *admonitiones* för spridning, till hjälp för andra predikanter. Något av situationskaraktären kan ha gått förlorad i texten så som den är tillgänglig för oss. Den har dock kvar en tydlig tilltalsprägel, karakteristisk för Caesarius *admonitiones*. Tonen är kärv. I andra predikningar har Caesarius språk påtaglig värme. Språket befinner sig någonstans emellan tal- och skriftspråk. Caesarius hade inte Augustinus klassiskt latinska bakgrund och bildning utan var uppvuxen med det relativt enkla och av bibeln präglade 'kristna latin' som kan betraktas som traditionellt på hans tid. Det utesluter givetvis inte all formell elegans eller stilmedvetenhet, men inte ens t. ex. vridandet och vändandet på vissa nyckelord och nyckeltermer (här bl. a. ord som har med 'känna' och 'kunskap' att göra) gör det naturligt att tala om ett konstfullt språk. Den sortens framställning har fötts ur det eftertänksamma umgänget med bibeln men präglas inte påtagligt av retorikens konstgrepp.

Predikan handlar om bibelläsningens nödvändighet för kristna i allmänhet. Caesarius står därmed som en i raden av fornkristna förkunnare som vägrar se bibelläsningen som något som endast

hör det monastiska livet eller predikanternas liv till. (En fortfarande läsvärd framställning om detta ämne är A. von Harnack, *Der private Gebrauch der heiligen Schriften in der Alten Kirche*, 1912.) Däremot ger den inte nämnvärd inblick i hans av den allegoriska tolkningstraditionen från Origenes, Ambrosius och Augustinus präglade sätt att tolka bibeln. Den här gången var det inte texternas djupare mening utan själva läsningens nödvändighet saken gällde. Predikan slutar med en doxologi av det slag som normalt avslutade fornkristna predikningar.

Anders Ekenberg

Litteratur

G. J. Beck, *The Pastoral Care of Souls in South-East France during the 6th Century*, Rome 1950; P. Riché, *Césaire d'Arles*, Paris 1958 (*Église d'hier et d'aujourd'hui*); samt inledningen till Delages utgåva.

»EUSEBIUS GALLICANUS»

OKÄND KOMPILATOR
500-TALET?

*Sjung till Herrens ära en ny sång, sjung till Herrens ära, alla länder.
Sjung till Herrens ära, lova hans namn. Förkunna glädje var dag, förkunna hans frälsning.*

Omtala bland hedningarna hans ära, bland alla folk hans under.

Ty stor är Herren och högt lovad, fruntansvärd är han mer än alla gudar.

Ty folkens alla gudar är avgudar, men Herren är den som har gjort himlen.

Majestät och härlighet är inför hans ansikte, makt och glans i hans helgedom.

Ge åt Herren, ni folkens släkter, ge åt Herren ära och makt.

Ge åt Herren hans namns ära, bär fram gåvor och kom i hans gårdar.

Tillbe Herren i helig skrud, bäva för hans ansikte, alla länder.

Säg bland hedningarna: »Herren är nu konung! Därför står jordkretsen fast och vacklar inte, han dömer folken med rättvisa.»

Må himlen vara glad och jorden fröjda sig. Må havet brusa och allt vad däri är.

Må marken glädja sig och allt som är på den, ja, då må alla skogens träd jubla

inför Herren, ty han kommer, ty han kommer för att döma jorden. Han skall döma jordens krets med rättfärdighet och folken med sin trofasthet.

(Ps 96)

PÅ PÅSKDAGEN

»**M**Å HIMLEN VARA glad och jorden fröjda sig» (1 Krön 16:31; Ps 96:11). Denna dag har grytt för oss ur graven snarare än från solen. Må dödsriket jubla ty det blev öppnat, må det glädja sig ty det blev besökt, må det genljuda av fröjderop ty det såg ljuset efter århundraden av mörker och fick respit från den djupa nattens dunkel.

O vackra ljus som strålade fram från den klara himlens höjd och plötsligt klädde dem som satt i mörkret och i dödens skugga (Luk 1:79) i flödande dräkter av strålgans! Strax när Kristus steg ned blev dödsrikets eviga natt som klaraste dag, tystnade de klagandes jämmer och föll de fördömdas bojar brustna till marken. Plågoandarna blev stående som slagna av åskan, hela gudlöshetsverket skakade samfällt när Kristus plötsligt gjorde entré.

De rostiga väktarna börjar så småningom tyst mumla till varandra i ett dunkelt hörn, där de skrämde har gömt sig vid Kristi nedstigande: »Vem är denne,» säger de, »som strålar så hemskt i snövit glans? Aldrig förr har vårt helvete fått ta emot en sådan, aldrig förr har jorden spytt ut en sådan i vår håla! Det där är en inkräktare och ingen skyldig, en inbrytare och ingen syndare. Det är domaren vi ser, inte den målsägande. Han har kommit för att slåss, inte för att ge sig i vårt våld; för att röva, inte för att stanna.

Var låg väl våra väktarkamrater och sov när den där slagskämpen bröt sig in? Om han vore skyldig till något skulle han inte vara så djärv, vore han svårtad av något brott skulle hans sken aldrig kunna skingra vårt mörker. Men om han är gud, vad gör han i graven? Om han är människa, hur vågar han? Om gud, varför har han kommit? Om människa, varför löser han fångarna? Inte har väl den där ingått förbund med vår furste? Kanske har han besekrat honom i strid och på så sätt kommit i besittning av vårt rike? Han var visserligen en dödlig och likväl var han utan tvivel den segrande. Vår förkämpe blev lurad på jorden, han anade inte att den där skulle föröda helvetet. O kors som lurar oss på våra nöjen och blir vår undergång! Genom trädet blev vi rika, genom trädet kom vårt fall. Nu krossas den makt som folken fruktade så.

Ingen fånge darrade när vi slogs ned. Ack och ve, de jublar! Den gamla gråten har tystnat, ingen jämmer hörs mer, de klagandes suckar är borta. Tror ni han ger sig av med mindre än att han förintar oss?

Aldrig förr har någon kommit levande till oss, aldrig har någon varit så dristig, ingen har så skrämt oss bödelsdrängar. Aldrig någonsin har ett så lustigt ljus spelat i denna mörka nersotade boning. Är det solen själv som har lämnat jorden och begett sig hit? Men någon himmel har den inte fört med sig åt oss, och inga stjärnor. Ändå strålar helvetet. Vad skall vi göra, vart skall vi ta vägen? Försvara våra sudlade boningar mot den där, och vinna kontroll över portarna, det klarar vi inte. Nu ligger vi illa till, vi kan inte få stopp på ljuset, vi ser bilan hänga över halsen och bävande väntar vi vår undergång.

Vad är det himlen har i beredskap åt oss? Vi får ständigt utstå den plåga som rättvisan ålägger oss, vi är nöjda med vår natt, vi håller oss dolda i våra grottor. Varför drivs vi fram med strålar? Varför störs vi med våld? Varför tar man oss till fånga i vår egen boning?»

Strax riktar nu Kristus den straffande eggen mot de grymma hantlangarna och slår ned den oförsonliga hopen med sin gudoms

spjut. Bödlarna gnyr under den svåra smärtan, drivna till ursinnigt vrålände förtvinar de. Järnborgen själv med sina hålor blir bunden av eviga kedjor när den Starke går in. Detta hade Herren med egna ord lovat när han sade: »Hur skall någon kunna gå in och plundra en stark man på vad han äger om han inte först binder honom? Sedan kan han plundra hans hus» (Matt 12:29). Så löper nu de olyckliga till, de skaror och folk som har suttit sörjande och plågade i oavbrutet elände, och skockas i sin befriares fotspår. Se, det är apostelns ord som får sin uppfyllelse, »att alla knän skall böjas för Jesu namn, i himlen, på jorden och under jorden» (Fil 2:10).

Ja, strax lämnar de sitt pinorum, de fångna själarna som nu lämnats utan bevakning, och under tårar av längtan efter himmelriket ber de ivrigt med ord som dessa: »Du kom till sist, allra nådigaste Jesus, hjälp oss nu, skona oss kraftlösa. Förinta, o Kristus, de grymma vaktornen, befria från detta dån oss som du redan har visat förbarmande mot. Du friköpte de levande med ditt kors, befria nu de döda med din död. Världen stod inför sin undergång, den var underkastad samma lott som vi, och hela skapelsen väntade på din ankomst. Våra plågor var suckar efter dig, ständigt falnade denna underjord i avsaknad av dig. Nu är du här, lös de skyldiga; när du stiger upp, ta dig an de dina. Du allena förmådde krossa drakens huvud (Ps 74:13 f), du allena bryta sönder kopparportarna och järnbommarna (Ps 107:16). Vi ber dig: låt dörren stå öppen för oss som bönfäller dig, undanhåll inte ditt milda ljus; och om du återvänder till kroppen, låt inte underjorden fråntas ditt majestät.»

Efter att ha hört bönerna, stiftat nya lagar och störtat plågoandarna i avgrundens bottenlösa hål, steg vår konung åter levande ur djupen i triumf. Han var inte ensam, med sig hade han ett följe i vitt. Hela den fröjdefulla skaran av saliga trädde fram tillsammans med sin hövding såsom det står skrivet i evangeliet. Ty när Herren åter stod upp, »uppväcktes många kroppar av avlidna heliga, och efter hans uppståndelse lämnade de sina gravar och gick in i den heliga staden och kunde ses av många» (Matt 27:52 f).

Så återvänder segraren levande till tävlingsbanan, och hela värl-

den får veta att Kristus har kommit tillbaka från dödsriket. Må därför de troende glädja sig, må alla folk klappa i händerna (Ps 47:2), ty vår konung har vunnit seger, på jorden och under jorden!

Text: Homilia XII a = De Pascha I a, ur *Corpus Christianorum, series Latina*, bd 101 (ed. Fr. Glorie 1970), s. 145–150.

Kommentar

'Eusebius Gallicanus' är en fiktion, inte en person. Namnet uppfanns av den katolske kyrkohistorikern Caesar Baronius (1538–1607) som beteckning på författaren till en samling predikningar utgivna i Paris 1547 från en handskrift som tillskrev dem Eusebius av Emesa. Eusebius av Emesa, som dog redan omkr. 359, var en lärjunge till kyrkohistorikern Eusebius. Han har visserligen efterlämnat ett antal predikningar, men de har inga beröringspunkter med 'Eusebius Gallicanus'. I stället finns det en 'Eusebius Alexandrinus', en Eusebius 'från Alexandria', om vilken inget egentligen är känt, men vars predikningar, särskilt påskpredikningarna, har beröringspunkter med 'Eusebius Gallicanus'. De båda Eusebius har tidigt sammanblandats, vilket är förklaringen till den felaktiga uppgiften i vissa latinska handskrifter.

Men det är alltså bara vissa predikningar i den latinska samlingen som innehåller paralleller till någon Eusebius. Frågan om vem som då ligger bakom samlingen har naturligtvis gett upphov till diskussion. Några har hävdats att det är en samling predikningar av flera olika författare, såsom Eucherius av Lyon och Hilarius av Arles. Andra har ansett att Faustus av Riez är författare, eller åtminstone kompilator. Fr. Glorie, som publicerade den första kritiska utgåvan 1970, menar sig emellertid kunna visa att den som har samlat och redigerat predikningarna är Caesarius av Arles. Caesarius skall ha låtit dem cirkulera för allmänt bruk i form av mindre häften, och en anonym redaktör skall längre

fram i tiden ha utnyttjat häftena till att skapa en sluten samling i kyrkoårsföljd.

Ovanstående predikan är en av dem som har hämtat material från Eusebius Alexandrinus.⁵² Men den grekiske Eusebius öser i sin tur ur en annan källa, en äldre skildring om Jesu nedstigande till dödsriket. Traditionen om att Jesus steg ned i dödsriket omedelbart efter sin död på korset har främst en biblisk bakgrund. Man har tidigt reflekterat över det faktum att Gamla testamentet till skillnad från Nya inte talar i termer av himmel och helvete, utan mer allmänt beskriver ett dödsrike, *Sheol*, till vilket alla måste komma men från vilket det finns hopp om räddning för den rättfärdige (se t. ex. Pred 9:10 och Ps 86:13). Detta har man ställt samman med sådant som att Jesus sade »redan i dag skall du vara med mig i paradiset» till rövaren på sin högra sida, och att förlåten i templet rämnade vid hans död. Vidare har man reflekterat över att det sägs att Jesus uppstod »från de döda». Han måste alltså ha varit hos de döda; ja, stigit ned för att hämta dem upp. Den uppfattningen är allmän redan hos 100-talets kristna författare och har tagits upp i flera trosbekännelser, t. ex. den gamla romerska som vi numera kallar den apostoliska.

Men nedstigandet till dödsriket har inte bara varit en trosartikel. Man har naturligt nog också velat leva sig in i det avgörande skeende som ägde rum efter Jesu seger på korset. På flera ställen i Gamla testamentet liksom i Jesu ord om bindandet och plundringen av den starke mannen (Matt 12:29) har man funnit allusioner på en dramatisk plundring av dödsriket. I en grekisk skrift som brukar kallas *Descensus ad inferos* (den införlivades med Nikodemus-evangeliet på 400-talet men är säkert äldre) skildras hela förloppet som om författaren själv hade varit närvarande – fak-

52 Se J.-P. Migne, *Patrologia Graeca*, bd 62, sp. 721–724 – en predikan som gått under Johannes Chrysostomos' namn men som är en Alexandrinus-predikan. Jfr *ibid.* 86, sp. 383–406. Det finns en latinsk översättning av dessa båda predikningar som inte är besläktad med Eusebius Gallicanus. Se *Clavis patrum Graecorum*, nr 5524 och 5526.

tiskt uppges berättelsen vara skriven av två personer som uppstod från döden i samband med Jesu uppståndelse, och som alltså vore ögonvittnen till plundringen av dödsriket.

Descensus ad inferos har uppenbarligen varit omtyckt och flitigt läst i öst. I väst har den version som vår predikan utgör varit minst lika inflytelserik som den latinska översättningen av *Descensus*, särskilt under äldre medeltid.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Om Eusebius Gallicanus: Marie Louise Guillaumin, art. »Eusèbe le Gaulois», *Dictionnaire de Spiritualité* bd 4 (1958–61), sp. 1695–98; Fr. Glorie, *Prolegomena* i editionen (se ovan), s. vii–xxiii (på latin).

Om nedstigandet till dödsriket: John A. McCulloch, *The Harrowing of Hell. A Comparative Study of an Early Christian Doctrine*, Edinburgh 1930; Werner Bieder, *Die Vorstellung von der Höllenfahrt Jesu Christi. Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Vorstellung vom sog. Descensus ad inferos*, Zürich 1949 (Abhandlungen ur Theologie des Alten und Neuen Testaments 19); J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, 2nd ed., 1960, s. 378–383; art. »Descent into Hell», *The New Catholic Encyclopedia*, bd 4 (1967), s. 788–793.

Om *Descensus ad inferos*: Wilhelm Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen, I. Evangelien*, 5 uppl., Tübingen 1987, s. 395–424, innehåller information och en tysk översättning. En engelsk översättning finns i *The Ante-Nicene Fathers*, vol. VIII (amerikanska bearbetningen av Edinburgh-utgåvan, ed. Alexander Roberts, James Donaldson & A. Cleveland Coxe, nytryck Ann Arbor, Mich., 1978), s. 435.

GREGORIUS

ROMERSK PÅVE 590 *OMKR. 540

† 604

Ett av de väsen som befann sig till höger av de fyra hade ett ansikte som liknade en människas och ett hade lejonansikte, medan ett som befann sig till vänster av de fyra hade tjuransikte, och ett som befann sig ovanför av de fyra hade örnansikte. Och deras ansikten och deras vingar var sträckta uppåt. Vart väsende hade två vingar med vilka de slöt sig intill varandra och två som betäckte deras kroppar. Och var och en av dem gick fram inför sin egen blick. (Hes 1:10–12)

HOMILIA IV ÖVER HESEKIEL

GENOM DEN HELIGE Andes ord i profetian åskådliggörs de bevingade väsendena så detaljerat, att just det exakta i beskrivningen gör det uppenbart för oss att det är de fyra evangelisternas personer som beskrivs. Guds ord genom profeten ger inte vårt intellekt någon anledning till tvivel. Ty så här sägs det i profetian: »Ett av de väsen som befann sig till höger av de fyra hade ett ansikte som liknade en människas och ett hade lejonansikte, medan ett som befann sig till vänster av de fyra hade tjuransikte, och ett som befann sig ovanför av de fyra hade örnansikte» (Hes 1:10).⁵³

Att dessa fyra bevingade väsen symboliserar de fyra heliga evangelisterna bevisas av inledningen till var och en av evangelieböckerna. Eftersom Matteus börjar sin bok med berättelsen om Jesu födelse som människa, framställs han med rätta som en människa. Eftersom Markus inleder med rösten som ropar i öknen, betecknas han mycket riktigt som ett lejon. Lukas, som börjar med

⁵³ Den bibeltext Gregorius utgår ifrån i sin utläggning över Hesekiels vision står nära *Versio Vulgata* men med vissa avvikelser. Eftersom hans version inte alltid överensstämmer med den svenska bibeltexten, ges i vissa fall en *ad hoc*-översättning av Gregorius' latinska text.

skildringen av ett offer, betecknas därför som en oxe, medan Johannes, som inleder sitt evangelium med berättelsen om Ordets gudomlighet, med rätta framställs som en örn. Johannes säger ju: »I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud» (Joh 1:1). När han inriktar sig på Gudomlighetens själva substans, fäster han liksom en örn sin blick rakt på solen.

Hur de fyra väsendena symboliserar Kristus

Alla de utvalda har visserligen gestaltats som vår Frälsares lemmar, och vår Frälsare själv som alla lemmarnas huvud. Men detta hindrar inte, att han själv dessutom betecknas med alla dessa väsenden i profetian: Ty just den som är Guds enfödde Son blev faktiskt människa, just densamme lät sig offras för vår frälsnings skull och dö liksom en offertjur, och densamme återuppstod från dödens sömn genom sin styrkas kraft liksom ett lejon. Lejonet sägs också sova med öppna ögon, eftersom vår Förlossare på grund av sin mänskliga natur kunde sova dödens sömn, samtidigt som han genom sin gudomliga natur vakade igenom sömnen utan att dö. Vidare höjde han sig som en örn bland de himmelska, när han steg upp till himlen efter sin uppståndelse.

Vi kan sammanfatta det så här: Han blev människa genom sin födelse, offertjur genom sin död, lejon genom sin uppståndelse och örn genom sin himmelfärd.

Men eftersom vi redan tidigare har sagt, att dessa väsen är de fyra evangelisterna och att alla dessa symboliseras i detalj genom väsendenas skepnad, så återstår det nu för oss att visa, på vilket sätt var och en av de utvalda beskrivs genom bilderna av just dessa väsen.

Hur de utvalda symboliseras av de fyra väsendena

Var och en, som är utvald och fullkomlig på Guds väg, är både människa och offerkalv, är samtidigt lejon och örn. Människan är den tänkande varelsen; tjurkalven är den som dödas. Lejonet är

å andra sidan ett starkt djur, så som det står skrivet: »Lejonet är det starkaste bland djuren, och skall ej vika tillbaka för någon» (Ords 30:30). Örnen flyger mot höjderna och ser, utan att väja med blicken, rakt in i solens strålar.

Den som har ett förstånd är alltså människa. Då han avhåller sig själv från denna världens njutningar, är han en offerkalv. Ett lejon är han, eftersom han just i denna frivilliga offerdöd har den säkerhet och styrka som trotsar allt och om vilken det står skrivet: »Men den rättfärdige skall vara trygg och oförskräckt som ett lejon» (Ords 28:1). Och eftersom han upphöjt betraktar det som är himmelskt och evigt är han en örn.

Alltså: eftersom varje rättfärdig genom sitt förstånd är människa, genom sin [världsliga] offerdöd är en tjurkalv, genom sin trygghets styrka är ett lejon och genom sin kontemplation av det höga är en örn, kan med rätta varje fullkomlig varelse betecknas med dessa heliga väsen. Detta säger vi för att visa, att det som nu sagts om de fyra väsendena även gäller var och en av de fullkomliga.

Om väsendenas inbördes placering

Men när det gäller dessa evangelister och heliga predikare är det en viktig fråga för oss, varför människan och lejonet framställs till höger men tjuren till vänster av dessa fyra. Ty det är faktiskt märkligt, att de första två väsendena säges befinna sig till höger men tjuren ensam till vänster. Och vidare bör vi fråga oss, varför av dessa fyra örnen framställs inte till höger och inte heller till vänster utan ovanför. Vi har alltså två frågor framför oss, vilka vi med Herrens hjälp måste försöka besvara.

Människan och lejonet framställs alltså till höger, men oxen till vänster. Till höger har vi det glada, men till vänster det sorgliga. Vi säger att det är sorgligt för oss, därför att vi anser, att det som är till vänster är bakvänt för oss. Och som vi sade betecknas inkarnationen genom människan och döderna genom tjuren, medan vår

Skapares uppståndelse betecknas genom lejonet. Alla de utvalda gladdes sig över den enfödde Sonens inkarnation, genom vilken vi har förlössats. De första utvalda, de heliga apostlarna, sörjde först över hans död, för att sedan glädja sig över hans uppståndelse. Eftersom hans födelse och hans uppståndelse fyllde lärjungarna med glädje, men hans död fyllde dem med sorg, framställs människan och lejonet till höger, men oxen till vänster. Ty samma heliga evangelister, som gladdes sig över hans människoblivande och fick mod och styrka av hans uppståndelse, hade också sörjt över hans död. Alltså finns människan och lejonet till höger hos dem, eftersom vår Förlösares inkarnation fyllde dem med liv och hans uppståndelse fyllde dem med styrka. Men tjuren finns till vänster, eftersom hans död för en kort tid fick dem att förlora tron.

Det är också med rätta som örnen har sin plats ovanför de andra och inte bredvid dem. Ty eftersom örnen dels symboliserar hans himmelfärd, dels symboliserar att Faderns Ord är hos Gud Fadern, stiger den över de övriga evangelisterna genom kontemplerationens kraft. För även om det talas om hans gudomlighet också hos de andra, betraktar örnen gudomligheten mer upphöjt än alla de övriga. Genom att örnen förs samman med de andra, förmedlas att det är fråga om fyra väsen. Det märkliga faktum att örnen samtidigt befinner sig ovanför de fyra, anger att Johannes, genom att han först såg Ordet i begynnelsen, också höjde sig ovanför sig själv. Ty om han inte hade höjt sig över sig själv, hade han inte sett Ordet i begynnelsen. Eftersom han alltså höjt sig över sig själv, inte bara över de tre andra men tillsammans med dem också över sig själv, var han ovanför alla fyra.

Varför deras ansikten och vingar är riktade uppåt

»Och deras ansikten och deras vingar var sträckta uppåt» (Hes 1:11). Ansiktena och vingarna beskrivs som sträckta uppåt, eftersom de heligas hela uppmärksamhet och hela kontempleration

strävar uppåt, för att nå fram till det som de söker hos det himmelska.

Ty vare sig denna uppmärksamhet är inriktad på en god gärning eller på kontempleration, är verkligen det som den åstadkommer någonting gott. För denna uppmärksamhet strävar efter att behaga Honom som är det godas ursprung.

Den som däremot synes göra gott och som därigenom strävar efter att behaga inte Gud utan människorna, han håller sin uppmärksamhet riktad nedåt. Den som betraktar det som hör till det gudomliga i det heliga ordet enbart för att kunna engageras i frågor om det som han förstår – inte därför att han eftersträvar att fyllas av sökandets ljuva skönhet, utan därför att han vill synas vara lärd – den människan sträcker naturligtvis inte sitt intellekt vingar uppåt. Nej, eftersom hans sinnes vakande uppmärksamhet är inriktad på världslig ära, pressar han de vingar nedåt, som han hade kunnat lyfta upp mot höjden, de vingar med vilka han själv hade kunnat lyftas upp.

Härvid skall vi betänka att allt som görs med god avsikt alltid lyfts upp till det himmelska. Men den som genom goda handlingar eftersträvar världslig ära, han pressar sina vingar och sitt ansikte mot djupet. Därför sägs om dessa med profetens ord: »De sänkte sina offergåvor i avgrunden» (Hos 5:2). Vad är bönen tårar annat än offergåvor? Såsom det står skrivet: »Det offer som behagar Gud är en förkrossad ande» (Ps 51:19). Därför finns det inte så få som under bönen hänger sig åt tårfyllda klagorop, antingen för att vinna världsliga fördelar eller för att synas vara heliga inför människorna. Vad gör dessa annat än just »sänker sina offergåvor i avgrunden»? Just därför att det som dessa söker finns i det låga, kastar de sin böns offer i avgrunden.

De utvalda däremot, vilka dels genom goda handlingar strävar efter att behaga den allsmäktige Guden, dels längtar efter att genom kontemplerationens nåd redan nu få smaka den eviga sällheten, de sträcker upp sina ansikten och sina vingar mot höjden.

Varför två vingar är sträckta uppåt och två skyler kroppen

»Vart väsende hade två vingar med vilka de slöt sig intill varandra och två som betäckte deras kroppar» (Hes 1:11). Det hade tidigare sagts: »Och deras ansikten och deras vingar var sträckta uppåt». Därefter fortsätter det som vi sade: »Vart väsende hade två vingar med vilka de slöt sig intill varandra». Med detta förstås helt enkelt, att två vingar samtidigt var utbredda och förenade sig med varandra, medan två täckte deras kroppar.

Vad symboliserar egentligen dessa vingar? Låt oss noga undersöka denna sak och fråga oss, vad dessa de heligas fyra vingar är, av vilka de två, som är utbredda upptill, förenar dem med varandra, medan två täcker deras kroppar. Om vi granskar detta uppmärksamt, finner vi att det finns fyra dygder, vilka höjer alla bevingade väsen ovanför jordiska gärningar. Dessa dygder är å ena sidan kärleken till och hoppet om det som skall komma, och å den andra sidan fruktan och ånger över det som varit.

De vingar som sluter sig till varandra sträcks uppåt, eftersom kärleken och hoppet lyfter de heligas sinne mot det höga. Det är med rätta som de också framställs som förenade med varandra. Ty utan något tvivel är det så, att de utvalda älskar det himmelska som de hoppas på, samtidigt som de hoppas vinna det som de älskar. Men två vingar täcker deras kroppar, eftersom fruktan och ånger skyler deras tidigare onda gärningar för den allsmäktige Gudens ögon.

Två vingar förenas upptill, som sagt, eftersom kärleken och hoppet lyfter de heligas hjärtan till det höga och håller upp dem mot det himmelska. Men två vingar täcker kropparna, eftersom fruktan och ånger skyler deras tidigare onda gärningar undan den evige domarens åsyn. Ty då de minns att de har syndat och då de är förskräckta över vad de gjort och gråter av ånger, vad annat kan de göra än att skyla sina kroppar? De undanhåller sina kroppsliga handlingar från en sträng granskning genom att skyla över dem med goda handlingar. Ty det är skrivet: »Säll är den

vilkens överträdelse är förlåten, vilkens synd är överskyld» (Ps 32:1).

Ty vi gömmer synderna, när vi skyler över de onda handlingarna med goda gärningar. Allt som vi vill dölja lägger vi på undersidan, och det som det skall döljas av lägger vi på ovasidan. När vi alltså gömmer undan det onda vi gjort och väljer ut goda gärningar som vi kan utföra, då lägger vi liksom ett täcke över det som vi skäms att visa fram.

Också de mest heliga män har ju trots allt, medan de lever detta jordiska liv, sådant som de vill dölja inför Guds ögon, eftersom det är alldeles omöjligt att aldrig fela i handling eller i tal eller i tanke. Också den gode Job fick höra Guds röst, när han hade sagt något självrättfärdigt till människorna, och han anklagade sig själv för sitt eget självrättfärdiga tal och sade: »Jag måste lägga handen på munnen» (Job 39:37). Ty handlingen ligger i handen och talet ligger i munnen. Att sätta handen för munnen innebär att täcka över talets försyndelser med kraften i en god handling.

Låt oss här, käraste bröder, kalla hednafolkens lärare (Paulus) som vittne, när vi betraktar hur det heliga väsendet håller sina fyra vingar: med två av vingarna flyger väsendet uppåt och med två skyler det sin kropp, eftersom det döljer det onda det gjort i det förflytna. Låt oss alltså se hur stor den kärlek är som lyfter honom upp till det himmelska: »Ty för mig är livet Kristus och döden en vinning» (Fil 1:21). Låt oss inse hur stort det hopp är som bär honom upp till det höga: »Vårt hemland är himlen, och därifrån väntar vi också den som skall rädda oss, herren Jesus Kristus» (Fil 3:20). Låt oss se om också den som har så stora krafter fortfarande kan känna fruktan: »Jag går hårt åt min kropp och tvingar den till lydnad, för jag vill inte predika för andra och själv komma till korta» (1 Kor 9:27). Låt oss se om han känner ånger över att han gjort vad ont är: »Jag är ju den allra minste av apostlarna, inte värdig att kallas apostel, eftersom jag har förföljt Guds församling» (1 Kor 15:9). Vad är det han angriper i dessa ord, om inte vårt sinnes hårdhet? Men han anklagar sig för det som han gjort sig skyldig

till innan han ännu blivit döpt, medan vi, som har begått många synder också efter vårt dop, ändå förhärdar oss och vägrar känna sorg över detta.

De heliga väsendena använder alltså fyra vingar, eftersom de dels genom kärlek och hopp flyger upp mot det himmelska, dels genom fruktan och ånger begråter de förbjudna gärningar de bär inom sig.

Varför två vingar är förenade och två inte

Men då det är sagt: »Vart väsende hade två vingar med vilka de slöt sig intill varandra» (Hes 1:11) skall med detta kanske förstås att de inte för ihop sina vingar när de håller dem upplyftade, utan att den enes vinge förenas med den andres på ett sådant sätt att de upplyftade vingarna helt enkelt harmoniserar sinsemellan i förening med varandra. Här ställs vi inför frågan: Om de två vingar som väsendena lyfter uppåt symboliserar kärleken och hoppet, men de två som täcker kroppen symboliserar fruktan och ånger, varför sägs då de två som är upplyftade vara förenade och inte de två som täcker kroppen?

Med Guds hjälp får vi en enkel förklaring till detta: de heligas förenade vingar är kärleken och hoppet, men de två som täcker kroppen och i sig själva inte är förenade med varandra är fruktan och ångern. Ty David förkrossades genom sin fruktan och ånger för sin köttsliga synd (2 Sam 13:13); Petrus begrät bittert att han förfallit till svek (Matt. 26:75); Paulus sörjde över sin egen grymhet, när han tidigare i livet förföljde Guds församling (1 Kor 15:9). Alla strävar de emellertid till det enda Fäderneslandet och är ivriga att nå fram till alltings ende Skapare. Två vingar hos var och en är alltså förenade och två är det inte, eftersom det som de eftersträvar med kärlek och hopp är ett enda, men det som de begråter med fruktan och ånger är olika för var och en.

Om att gå fram »inför sin egen blick»

Så följer: »Och var och en av dem gick fram inför sin egen blick» (Hes 1:12). Tidigare hade det sagts: »Var och en av dem skred fram dit deras blick var riktad» (Hes 1:9). Men nu sägs »inför sin egen blick». Samma mening tycks alltså upprepas. Men eftersom vi säger »inför» om det omedelbart närvarande, kan vi genom att närmare undersöka uttrycket urskilja att »att gå dit blicken är riktad» är något annat än »där blicken är närvarande». Ty att gå dit blicken är riktad innebär att söka det som ligger framför en, men att gå där blicken är närvarande innebär att inte vara frånvarande från sig själv. Ty varje rättfärdig människa som intensivt betraktar sitt liv och omsorgsfullt betänker hur mycket hon dagligen växer i fråga om goda gärningar, eller kanske hur mycket hon förminskas i fråga om goda gärningar, rör sig i sin inre blicks närvaro. Ty hon placerar sig själv inför sina egna ögon, eftersom hon vaksamt iakttar om hennes inre person växer eller krymper. Men var och en som inte bekymrar sig om att noga betrakta sitt liv, att granska vad han gör, säger och tänker, eller som struntar i det eller är omedveten, han rör sig inte »inför sin egen blick». För en sådan person är inte medveten om hurdan han själv är i sina seder eller handlingar.

Den som inte bekymrar sig om att dagligen pröva sig själv och lära känna sig själv, han är inte närvarande för sig själv. Men den människa som betraktar sig själv i sina handlingar, liksom om han betraktar en annan människa, han placerar verkligen sin person inför sin inre blick och är närvarande för sig själv.

Moralisk tillämpning: Om att se på sig själv som på andra

Många är de synder som vi begår, men som vi inte tycker är så allvarliga, därför att vi älskar oss själva med stor egenkärlek och i vårt självbedrägeri håller ögonen slutna inför oss själva. Därför händer det ofta att vi bedömer våra egna svåra synder som lätta men anser

vår nästas småsynder allvarliga. Det är ju skrivet: »Då kommer människorna att tänka bara på sig själva» (2 Tim 3:2). Och vi vet att egenkärleken stänger hjärtats ögon hårt. Härigenom sker att vi inte tycker att det som vi själva gör är särskilt allvarligt. Däremot tycker vi ofta, att det som vår nästa gör är mer än förskräckligt. Men hur kommer det sig, att det som vi anser vara en bagatell hos oss själva framstår för oss som en allvarlig synd hos vår nästa? Är det inte därför att vi inte ser på oss själva på samma sätt som på vår nästa, och inte på vår nästa som på oss själva?

Om vi såg på oss själva som på vår nästa, skulle vi se mer strängt på våra egna felsteg. Och åter: Om vi såg på vår nästa som på oss själva, skulle hans agerande aldrig synas oss så oacceptabelt. Vi har ju kanske ofta gjort likadant själva, utan att anse att vi gjort någonting oacceptabelt mot vår nästa.

Moses försökte rätta till detta vårt sinnes olyckligt kluvna omdöme med hjälp av lagens bud, då han sade att måttet och vikterna måste vara riktiga (3 Mos 19:36). Om detta sade Salomo: »Två slags vikt och två slags mått, det ena som det andra är en styggelse för Herren» (Ords 20:10). Vi känner ju till köpmännens dubbla viktmått, där ett väger mer och ett mindre. Det ena viktmåttet har de till det som de väger upp åt sig själva, och det andra till det som de väger upp åt andra. De preparerar lättare vikter för det som de skall ge ifrån sig, och tyngre mått för det som de själva skall få. Varje människa som väger det som tillhör nästan med ett mått och det som tillhör henne själv med ett annat, hon »har två mått». Bådadera är alltså lika avskyvärt inför Gud. För om man skulle älska sin nästa som sig själv, så skulle man älska honom som sig själv i fråga om det som är bra. Och om man skulle granska sig själv på samma sätt som sin nästa, skulle man döma sig själv på samma sätt som honom i fråga om onda gärningar. Vi bör alltså iaktta oss själva lika noga som vi granskar andra och ställa oss själva »inför vår inre blick», som sagt. Precis som de bevingade väsendena bör vi alltså »alltid gå fram inför vår egen blick», så att vi inte är omedvetna om vad vi gör.

Men de som är förljugna rör sig, som vi nyss sade, aldrig fram inför sin egen blick, eftersom de aldrig besinnar sina handlingars innebörd. Nej, de styr mot sin egen undergång, medan de skryter över sina simpla gärningar. Om dessa står det skrivet: »De som gläds över att göra ont och fröjdar sig åt ondskans vrånga väsen» (Ords 2:14). Ofta sörjer den rättfärdige som ser dem, men själva slår de sig för bröstet som dårar och skrattar.

Somliga ger frikostigt av sina egendomar åt behövande. Men när de får tillfälle, ansätter de dessa behövande och plundrar dem på just det som varit deras tillgångar. Dessa människor sätter framför sitt medvetandes ögon de goda gärningar som de gör – men inte de illdåd som de begår. Dessa går inte fram »inför sin egen blick». För om de vore närvarande inför sig själva och noga granskade allt vad de gjorde, så skulle de se hur de upphävde sina goda gärningar genom sina onda. Om just detta står det skrivet: » Och den som får någon inkomst, han får den allenast för att lägga den i en söndrig pung» (Hagg 1:6). Ja, ur den söndrade pungen rinner allt som läggs in i den ena änden ut i den andra. Ty de som saknar urskiljningsförmåga ser inte, hur det som de skaffar sig genom en god gärning går förlorat genom en ond handling.

En annan kanske vårdar sin kropps renhet och vakar noga över sig själv, så att han inte skall tillåta sig att göra någonting som kunde anses klandervärt utifrån sett. Han nöjer sig med sitt, tar inte från någon annan. Ändå hyser han kanske i sitt hjärta ett hat mot sin nästa. Som det står skrivet: »Den som hatar sin broder är en mördare» (1 Joh 3:15). Han är noga med att utåt anses renhjärtad i sitt handlande, men registrerar inte hur grym han är i sitt inre. Vad är denne, om inte frånvarande inför sig själv, han som går fram i sitt hjärtas mörker och inte är medveten om vad han gör?

En annan åter tar inte från andra, vaktar sin kropp från orenhet, älskar sin nästa med rent hjärta. Han är medveten om de onda handlingar han begått och anklagar sig under tårar i sina böner. Men när han avslutat sin bön, söker han sig till de världsliga nöjen som han roas av. Han hänger sitt omedvetna sinne åt timliga nöjen

och han struntar i om dessa överdrivna glädjeyttringar därvid får större plats i hans sinne än tårarna han gråtit i sin bön, så att han genom alltför stor uppsluppenhet förlorar vad han vunnit genom sin allvarliga självprövning. Denne går inte fram »inför sin inre blick», eftersom han vägrar se vad han gör sig själv för skada. Ty det står skrivet: »De visas hjärtan är där allvaret är och dårarnas hjärtan är där lättsinnet är» (Pred 7:5).

I allt som vi gör bör vi alltså noga ge akt på oss själva utifrån och inifrån, så att vi på samma sätt som de bevingade väsendena är närvarande inför oss själva och alltid går fram »inför vår inre blick». Den ende som kan hjälpa oss i detta är Faderns enfödde Son, Jesus Kristus, vår Herre, han som lever och råder med Honom tillsammans med den Helige Ande, Gud i evigheters evighet. Amen.

Text: In Hiezechielem prophetam liber I, homilia IV, i *Corpus Christianorum, series Latina* bd 142 (ed. Marcus Adriaen 1971), s. 47–56.

Kommentar

Gregorius I, känd som Gregorius den store (540–604), räknades vid sidan av Ambrosius, Augustinus och Hieronymus som en av de fyra stora latinska kyrkofäderna. Gregorius står som en portalgestalt mellan antik och medeltid. Han var son till en senator i Rom och hörde till ett förmöget och inflytelserikt skikt i riket. Han började sin bana som prefekt i Rom, men lämnade snart den världsliga karriären och gjorde sig av med sina stora ärvda egendommar för att sprida sina tillgångar till behövande. Han grundade flera kloster, sex på Sicilien och ett kloster i Rom, Sankt Andreas. Dit drog han sig tillbaka som munk år 574. Men han kallades ganska snart av påven för att fungera som diakon i Rom, därefter som sändebud vid det kejserliga hovet i Konstantinopel. Där fick han

många erfarenheter som kom att bli av stor betydelse för hans senare arbete som påve. År 585 var han tillbaka i Rom som abbot i sitt gamla kloster, för att år 590 motvilligt acceptera att bli påve. Italien var vid denna tidpunkt i ett svårt läge: landet var drabbat av översvämningar, pest och svält, och invaderat av plundrande lombarder. Kyrkan var hotad av krav från den kejserliga makten i Konstantinopel. Gregorius lyckades med stor diplomatisk takt och administrativ kraft manövrera denna svåra situation och bringa stadga åt kyrkan samtidigt som han stabiliserade klosterväsendet i Benedikts anda. Han stärkte kyrkans ställning i Spanien, i Gallien och i norra Italien, och han införlivade England i den romerska kyrkan genom sin utsände missionär, Augustinus av Canterbury.

Gregorius var en mycket produktiv författare: I *Liber regulae pastoralis* ger han direktiv för hur prästerna skulle sköta sina pastorat; i *Dialogi* berättar han om Benedikts och andra heliga mäns liv; i *Expositio in Librum Iob sive Moraliū libri XXV* ger han en tolkning av Jobs bok ur bokstavlig, mystisk och moralisk synvinkel. De båda sistnämnda hör till medeltidens mest lästa böcker. Han skrev ett stort antal predikningar, *Homiliae*, över evangelierna och över Hesekiel. (Också i den här aktuella predikan över profeten Hesekiel vision knyter han an till evangelisterna.) Han var en flitig brevskrivare och skrev en stor mängd brev i administrativa och i moraliskt uppbyggande ärenden.

Gregorius hade ett starkt intresse för klosterlivets organisation och innehåll, men också för utformningen av mässans liturgi. Hans engagemang i mässans musikaliska utformning ledde till att man i efterhand lät Gregorius få ge sitt prestigefyllda namn åt den enstämmiga liturgiska musiken. Myten framställer hur den helige Ande i en duvas gestalt sitter på Gregorius axel och dikterar i hans öra den rena »gregorianska sången».

Hans föredöme i de teologiska utläggningarna är framför allt den store kyrkofadern Augustinus. All kunskap människan behöver finns att hämta i Skriftens ord. Gregorius' storhet ligger i den omsorgsfulla och mänskligt insiktsfulla behandlingen av varje en-

skilt ord till hans egen och åhörarnas andliga uppbyggelse. Ofta tycks hans exeges ha vuxit fram ur ögonblickets ingivelse. Han säger själv att han är beroende av sina åhörars närvaro för sin egen förståelse av texten: »Jag är medveten om, att det ofta inträffar att det är först när jag är tillsammans med mina bröder som jag förstår många saker i den Heliga Skrift, vilka jag inte kunde förstå när jag var för mig själv. . . Ja, det är faktiskt ofta så att jag själv, precis som ni, hör det som jag säger för första gången.»

Gregorius höll sina predikningar i ett ögonblick, när den romerska civilisationen verkade dödsdömd. Barbarer stod vid Roms portar. Sändebud, som fått sina händer avhuggna, kom med bud om att några tagits till fånga, andra dödade. Rom var hotat. Allmänhet liksom prästerskap och klosterbröder behövde handfast andligt och moraliskt stöd. Det är intressant att Gregorius i denna situation valde att koncentrera sig just på profeten Hesekiel. Till skillnad från profeterna Jeremia och Hosea, vilka i sina skildringar av Jerusalems fall behandlade Israel som ett kollektivt helt och skapade en känsla av kollektiv skuld för Israels undergång, förklarade Hesekiel att varje generation, varje individ har en egen möjlighet att bli frikänd inför Guds domstol och förlösas från sitt onda förflutna. Israel blev ödelagt på grund av sin sociala och religiösa ondska. För att straffa profaneringen av sin helighet hade Gud nödgats förstöra det. En ny, ideal stat kunde bara skapas av enskilda individer vilka var och en stod till svars inför Gud.

Den här utvalda predikan, över inledningsvisionen till profeten Hesekiels utläggning om Jerusalems fall och om templets återuppbyggnad, höll påven Gregorius för allmänheten i den s. k. gyllene Lateranbasilikan i Rom i slutet av år 593. Åtta år senare sammanställde han på begäran en skriftlig omarbetad version av sina Hesekielpredikningar med stöd av åhörars anteckningar. Han säger att han egentligen hade haft för avsikt att förklara hela Hesekiel. Men av olika orsaker fick han i det oroliga politiska läget aldrig tillfälle att fullfölja denna plan. Det blev bara predikningar över kapitel 1–4:3 och kapitel 40. De förra samlade han i en bok som

han gav till biskopen Marianus, den som först bett honom om en utskrift. Predikningarna över kapitel 40, om det nya templet, samlade han i en andra bok, vilken han dedicerade till bröderna i hans eget gamla kloster Sankt Andreas i Rom.

Gunilla Iversen

Litteratur

Claude Dagens, *Saint Grégoire le grand. Culture et expérience chrétiennes*, Paris 1977; J. Richards, *Consul of God. The Life and Times of Gregory the Great*, London 1980; Carole Straw, *Gregory the Great: Perfection in Imperfection*, Berkeley, Calif., 1988 (Transformation of the Classical Heritage 14); Alf Härdelin, »Gregorius I – åter ’den store’?», *Kyrkohistorisk Årsskrift* 88 (1988), s. 117–123; Grégoire le Grand, *Homélie sur Ézéchiél*, ed. Ch. Morel, I–II, Paris 1986–1990 (Sources chrétiennes 327).

»KORSETS UPPHÖJELSE»

ANONYM PREDIKAN

600-TALET?

UPPHÖJELSEN AV VÅR HERRES JESU KRISTI

Heliga kors

DEN TREDJE MÅNADEN firade vi återfinnandet av vår herres Jesu Kristi heliga kors med stor glädje och härlighet. Låt mig idag framställa något till åminnelse av dess upphöjelse. Låt mig yppa något för er, mina kära, till minne av det livgivande och ärevördiga korset och av hur upphöjelsen gick till.

Berättelsen om hur korset rövades bort och återvanns

Efter återfinnandets härlighet drevs djävulen av avund att påverka den blodtörstige kejsar Khosru och intalade i hans hjärta att bege sig till Jerusalem, förstöra staden och hemföra det livgivande korsets trä och alla heliga kärl som fanns i Herrens tempel, samt det kristna folket som han fann där, besegrade och slagna i järn. Denne ondsinte man, en förskräcklig förstörare av Guds kyrkor, begav sig således en dag med en mycket stor här till staden Jerusalem, gick in i den med stor vrede, dödade många invånare i den sagda heliga staden Jerusalem och drev andra som fångar ut därifrån. Men

staden förstörde han så att inte sten på sten lämnades kvar. Det livgivande och härliga korsets trä tog han med sig, men Gud lät honom inte bryta upp skrinet där den saliga Helena hade lagt korset tillsammans med dyrbara kryddor. I stället tog han det med sig oskadat och placerade det på sin tron, bakom ryggen. När denne tyrann satt på sin tron vilade han alltså med skuldrorna lutade mot det heliga korset. Mycken väldoft utgick genom Herrens nåd från platsen där korset var, liksom ett förunderligt ljus. En mängd besatta, blinda och spetälska liksom andra som var plågade av olika sjukdomar kom dit, och genom det heliga korsets kraft gick de alla friska och krya därifrån. Tack vare att sådana stora under dagligen skedde där, kom många till tro på Kristus.

Men den ogudaktige tyrannen trodde sannerligen inte. Nu fick emellertid den helige kejsar Herakleios i Konstantinopel höra att denne hade förstört Jerusalem, den heliga staden, och fört det heliga korsets trä med folket som fångar därifrån. Han satte sig i säck och aska, djupt sörjande det heliga och livgivande korset, att det hade blivit taget, och den heliga staden som var lagd i ruin och förödelse. Strax intalade Gud i hans hjärta att han skulle stå upp och bege sig till det område där det heliga korset fanns, och de heliga kärl som den onde och otrogne tyrannen hade fört bort från Herrens tempel. Och med en oräkneligt stor här som han hade samlat kom han till stranden av den flod som utgjorde gräns mellan de båda territorierna. Men när den blodtörstige hörde att Herakleios hade kommit till honom för det heliga korsträets skull, sände han sin son med en mycket stor här för att möta honom innan han kom till bron och tog sig in i landet.

Och de blev vid floden ett tag, och kejsar Herakleios sände en emissarie till den otrogne kungasonen och sade till honom: »Hör, konung, min herre Herakleios vill inte att så många oskyldiga människor som ingen skuld har skall dö. Han sände mig till dig för att be dig ensam komma med dina vapen till bron, och han likaså, så får Gud där visa sin makt och kraft och alla dessa släkten slipper falla i svärdets gap. Om Herren ger dig seger, så att du dödar

honom, tillfaller hans rike dig och vi alla ger oss under ditt välde. Men om Herren upphöjer honom över dig och du dödas av honom med hans svärd, eller han fångar dig levande, så hamnar du utan vidare under hans välde, och både du och ditt rike tillfaller honom som härskare.» Detta förslag behagade honom och alla de ädlingar som var med honom.

Någon dag senare kom de alltså båda till bron och Herakleios stred där mot honom med stor fruktan. Den salige Herakleios såg upp därifrån mot himlen, utgjöt sina bekymmer för Herren och sade: »Kriste, världarnas konung, du som lade din rena hand på korset och som gav seger till din tjänare David mot Goliat: sträck ut din hand och ödmjuka den högmodige som litar till sin vildhet och ge segern till din tjänare, så att alla förstår att du ensam är Gud, du som steg ned från din Faders sköte och upplyste världen med ditt heliga kors. Öppna dina ögon och se ned från din heliga tron, och låt mig få återvända med seger till den heliga staden Jerusalem, med det dyrbara träet från ditt heliga kors, så att vi får upphöja och ära ditt heliga namn i evigheternas evighet. Amen.» Så sägande drog han sitt svärd och slog den ogudaktige från huvudet till höfterna, och han föll död, kluven i två delar, från bron ned i floden. När hela hären hade fått höra att Gud gav segern åt den salige kejsar Herakleios, kastade de alla sina vapen och sprang till hans fötter. Herakleios tackade Gud och Jesus Kristus hans son, som räddar dem som litar till honom, tog emot alla hans drabanter med stor glädje och undervisade och befäste dem i tron på Kristus. Och de döptes i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn, till evigt liv. Amen.

Sedan begav han sig med hela sin här dit där det heliga korset fanns, och fann sittande vid korset den blodtörstige och ondsinte som förde bort det från Jerusalem. Så stor var den tyrannens hemska vrede att ingen vågat säga till honom att ett folk tågade mot honom. Men Herakleios gick fram till den plats där han satt på sin tron med rikets diadem och krona på sitt huvud och vilade axlarna mot det heliga korsets livgivande trä. Och den salige Herakleios

sade till honom: »Liv och död ligger inför dig idag i svärdets gap, på grund av det heliga korsträet som du orätmätigt tog från den heliga staden Jerusalem. Ty om du tror på Guds enfödde son som är i Faderns sköte och låter döpa dig skall du leva och inte dö. Men vill du inte tro skall mitt svärd döda dig.» Men han varken reste sig från sin tron eller gav något svar. Genast befallde kejsar Herakleios att han skulle tas ned från tronen och få huvudet avhugget av sina bödlar. Men han hade en ung son som han lät döpa i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. Och alla som bodde i riket döptes. Med undervisning befäste han deras tro på den heliga Treenigheten, och han lämnade den unge befäst i sin faders rike och begav sig iväg med hela sin här.⁵⁴

Nu var det torn där den ogudaktige Khosru hade sitt residens mycket högt, byggt från grunden av silvertackor. Dess topp var av guld och ädla stenar. I tornet var liksom en konstgjord himmel där tyrannen på sin högtidsdag haft för sed att sitta med sina domare och fogdar, samtidigt som han lät hästar springa ned genom tornet för att det skulle låta som åska, och vatten gjutas genom dolda öppningar i himlen och spridas liksom regn. Och han sade till sina drabanter: »Det finns ingen som är min like på jorden, ty jag ensam är gud på jorden, liksom det finns en enda gud i himlen.» Hör nu bara vad den salige Herakleios gjorde. Han befallde att tornet skulle utplånas från grunden och allt silvret ges i krigsbyte åt hans armé. Men guldet och ädelstenarna behöll han för sig själv, till uppbyggnad av Herrens tempel och de kyrkor som den ondsinte tyrannen hade förstört.⁵⁵

Så begav sig den salige Herakleios iväg från den staden med stor seger och återvände till den heliga staden Jerusalem. Men när han närmade sig den heliga staden Jerusalems port glömde han stiga ned från sin häst och gå med det heliga korsets livgivande trä barfota in i

54 Orden »begav sig i väg» saknas i handskrifterna men sammanhanget kräver en fras av det slaget.

55 Orden »och de kyrkor» saknas i handskrifterna men har supplerats eftersom relativpronominet är i pluralis.

den heliga staden. I stället hade han kommit med rikets krona på sig till porten för att tillsammans med ryttare inträda i den heliga staden. En Herrens ängel satt över stadens portar och placerade stenar för portarna och stängde dem, så att ingen kunde gå in. När den salige Herakleios såg att porten var stängd av en ängel vände han om med stor blygsel skriven i ansiktet, ty han förstod att han ej var värdig att gå in i staden med så stor pompa och ståt. Guds röst kom till honom och sade: »Herakleios, vet du inte att när hela världens skapare, han som hängde på det här träet, kom till denna port och satt på ett åsnefö, då gick folket framför honom på vägen med blommor och palmkvistar och ropade och sade: 'Hosianna, välsignad är han som kommer i Herrens namn, Israels konung' och att det var så han gick in i staden?» Men Herakleios backade i förvirring, lade aska på sitt huvud och klädde sig i tagel och säckväv, och så skyndade alla barfota till porten med lovsånger och hymner. Då befallde Herrens ängel att stenarna som låg framför portarna skulle återvända var och en till sin plats, och portarna öppnade sig. Och den salige Herakleios gick in med en stor här, och de lovade och välsignade Herren som gör under med sina tjänare.

Avslutning

Kom alla folk till pris och ära för Guds enfödde Son, han som upplyste jorden genom det heliga korset och befriade alla som var i helvetet på grund av arvsynnen och tog dem med sig därifrån och förde dem till himlens höjd! Och han samlade alla änglar och himlamakter och sade: »Gläd er alla, ty jag har funnit mitt förloerade får!» Och det blev stor glädje bland Guds änglar. Kom alla, låt oss tillbe det heliga korsets trä, låt oss prisa och lova och upphöja det heliga korsets namn, och låt oss fira minnet av dess upphöjelse den fjortonde september, till ära och härlighet för vår Herre Jesus Kristus! Han är Gud den Välsignade, nu och alltid och i evigheters evighet. Amen.

Text: Biblioteca Casanatense, Rom, cod. 713 (1000-tal), fol. 82v–85, och Biblioteca Vallicelliana, tom. XXIV (1100-tal), fol. 179–181.

Kommentar

Jesu kors, eller vad som antogs vara Jesu kors, grävdes fram vid Golgataklippan år 325, troligen på befallning av Konstantin den stores mor, kejsarinnan Helena. Åtminstone en av träbalkarna bevarades sedan i Jerusalem i ett förgyllt silverskrin som hade sin plats i den stora basilika som Konstantin lät bygga intill Golgata. När den persiske härskaren Khosru (eller Chosroës) II (590–628) erövrade Jerusalem år 614 förde han med sig skrinet därifrån. Fjorton år senare besegrades Khosru av den bysantinske kejsaren Herakleios, som enligt vissa källor då också återtog korset.

Den berättelse som återges i vår predikan härovan bygger alltså på fakta, men den innehåller ohistoriska detaljer. Hela det bysantinska riket var hotat av persernas expansion, så det var inte bara för korsets skull som Herakleios drog ut i krig. Envigen på bron har aldrig ägt rum, utan den speglar förmodligen en incident då kejsar Herakleios på ett heroiskt sätt skall ha lett sina trupper till försvar för bron över floden Saros och därvid dödat en jättelik man mitt på bron.⁵⁶ Khosru blev inte heller dödad av Herakleios utan mördad av sina egna. Slutligen är det oklart om korset någonsin återbördades till Jerusalem. I så fall föll det snart i händerna på araberna, som erövrade staden år 637/638.

På det hela taget märker man hur ett i själva verket ganska långt krig i vår predikan har förenklats och förvandlats till ett kort och dramatiskt händelseförlopp. Men verkligheten är ju aldrig lika enkel och logisk som vi måste göra den när vi berättar om den. Pre-

⁵⁶ Theophanes Confessor, *Chronicon*, A.M. 6116. Se *The Chronicle of Theophanes. An English translation of Anni Mundi 6095–6305 (A.D. 602–813) with introduction and notes* by Harry Turtledove, Philadelphia 1982, s. 624 f.

dikanten har inte haft tillgång till någon ingående redogörelse för de persisk-bysantinska krigen, inte heller har han varit intresserad av att undervisa i krigshistoria från predikstolen. Han har haft att predika på en av de båda dagar då man i västerlandet firade det heliga korset, nämligen 14 september, och han fullföljer sitt uppdrag genom att återge den berättelse som har kommit att förknippas med den här dagen.

Nästan alla den kristna kyrkans högtidsdagar, inklusive söndagsfirandet, bygger på historiska händelser (undantaget sådana tematiska fester som Ortodoxins söndag, Kristi kropps och blods högtid, Alla helgons dag och några till). Om dessa händelser finns det alltid något att berätta, men eftersom de liturgiska läsningarna i regel bara har varit bibeltexter, har det funnits behov av att på annat sätt delge en gudstjänstfirande församling berättelsen bakom firningsdagar om vilka det inte står något i Bibeln. Man har då ofta använt predikan för att berätta. Predikningar av det slag som bara i stort sett återger en s. k. legend (av lat. *legendum*, läsning) finns inte bevarade i något större antal från äldre medeltid. Men det faktum att de utgör en stor del av de fornengelska predikningarna antyder att de kan ha utgjort en stor del av folklig predikan över huvud taget. Att så få har bevarats beror i så fall dels på att de hölls på folkspråket, som i de flesta länder hade låg status ända fram emot medeltidens slut, dels på att de av innehållsliga skäl inte ansågs värda den omsorg som lades ned på att tradera mer lärda predikningar.

Det är oklart varför just berättelsen om Herakleios och Khosru kom att förknippas med 14 september i västerlandet. 14 september är den äldsta korsfesten, den dag då »korsets upphöjelse» firades i Jerusalem, och den valdes ursprungligen med tanke på att det var Golgatabasilikans invigningsdag. I väst kom man att mer specifikt fira dagen för återfinnandet av korset, som enligt den då gängse berättelsen ägde rum 3 maj. Emellertid importerades firningen av 14 september till Rom från öst någon gång på 600-talet, förmodligen av en av de grekiska påvar som regerade då. Festen kom snart

att förknippas med Herakleios' seger, kanske för att undvika en dubblering av återfinnandets fest, kanske också för att segern hade väckt genuin beundran i västerlandet.

Vår predikan är alltså främst en predikan till korsets ära, inte en historiektion. Men den är mer än återgivandet av ett händelseförlopp där korset får spela huvudrollen. Den uppmärksamme läsaren finner här en lektion om högmod och gudsfruktan, personifierade av å ena sidan Khosru i sitt silvertorn, som gör sig till gud och använder det heliga korset som ryggstöd, och å andra sidan Herakleios som strider för Gud i ödmjukhet och tro. Episoden på slutet, när Herakleios för ett ögonblick förfaller till Khosru-liknande later och blir straffad av ängeln, understryker budskapet: att upphöja korset är att upphöja ödmjukhetens seger över högmodet.

Vissa vändningar i början och slutet av predikan antyder att den tillkom vid en tid då firandet av 14 september nyligen hade införts. Den latinska texten är dessutom grammatiskt osäker på ett sätt som pekar på ett ursprung före den karolingiska renässansen – kanske så tidigt som andra hälften av 600-talet.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Om korsets återfinnande, se S. Borgehammar, *How the Holy Cross was Found. From Event to Medieval Legend*, Sthlm 1991 (Bibliotheca theologiae practicae 47).

BEDA VENERABILIS

MUNK I JARROW *672/3

† 735

Johannes var i öknen och döpte och förkunnade botgöringens dop för syndernas förlåtelse. Och hela Judéen och alla Jerusalems invånare gick ut till honom och döptes av honom i floden Jordan och bekände därvid sina synder. Och Johannes hade kläder av kamelhår och bar en lädergördel om sina länder, och han levde av gräshoppor och skogshonung. Och han predikade och sade: Efter mig kommer den som är starkare än jag. Jag är inte ens värdig att böja mig ned för att knyta upp hans skorem. Jag döper er med vatten, men han skall döpa er med helig ande. (Mark 1:4–8)

UNDER ADVENT

SOM NI HAR hört, kära bröder, från läsningen av det heliga evangeliet, var Johannes den som kom före Herrens ankomst och förkunnelse; han var den som *var i öknen och döpte och förkunnade botgöringens dop för syndernas förlåtelse*. Härvid bör vi noga skärskåda ordens betydelskillnad, när det sägs att han *döpte och förkunnade botgöringens dop för syndernas förlåtelse*. Ty själv döpte han med botgöringens dop för syndernas bekännelse och bättring, men han förkunnade botgöringens dop som skulle komma i Kristus för syndernas förlåtelse. Endast i Kristi dop ges syndernas förlåtelse till oss, såsom aposteln ger vittnesbörd om när han säger: »En Herre, en tro, ett dop, en Gud» (Ef 4:5 f). Detta kallas med rätta botgöringens dop. Ty människor längtar efter att döpas i livets källa av denna enda orsak, att de känner ånger över att vara fångade av skulden i själens första överträdelse och över att vara fångade av kroppens död.

Johannes är Kristi föregångare i dopet

Men om vi ställer frågan varför Johannes döpte, när synderna ju inte kunde förlätas i hans dop, är skälet uppenbart. Hans uppgift var nämligen att vara föregångare, och liksom hans uppgift var

att före Herren födas, predika och dö, så hade han också att döpa före Herren. Men det var också för att Herrens plan inte skulle omintetgöras av fariséerna och de skriftlärderna i deras illvilliga dispyt, om han själv först gav dopet till människorna. I stället skulle de, om de velat fråga i vems kraft han döpte, genast få höra: »Varifrån kom Johannes dop? Från himlen eller från människorna?» (Matt 21:25) När de inte vågade förneka att det kom från himlen, skulle de tvingas tillstå att även dennes gärningar, vilken Johannes förkunnade, utförts från himlen.

Men fastän Johannes dop inte löste synderna, var det ändå inte helt och hållet gagnlöst för dem som mottog det, eftersom det gavs som ett tecken på tro och botgöring, även om det inte ledde till syndernas förlåtelse; nämligen för att alla de som initierades genom detta dop skulle tänka på att de borde avhålla sig från synd, ägna sig åt att ge allmosor, tro på Kristus och skynda till hans dop. Genom dopet skulle de snart renas och få syndernas förlåtelse, såsom det var uppenbart.

Öknen symboliserar de heligas avskildhet

Men att Johannes utför sitt döpande i öknen och förkunnar Kristi dop där, ja till och med från barndomen lever hela sitt liv i öknen, det gör han för att, i sin gärning som den störste läraren, bygga upp det som han förkunnade i ord, med levande exempel; och för att han, som rådde sina åhörare att vika bort från synder genom botgöring, själv skulle undvika att befläckas av synder, inte bara genom sinnets renhet utan också genom valet av plats där han kroppsligen vistades. I överförd mening betecknar öknen, där Johannes döparen vistades, att de heligas liv är avskilt från världens lockelser. Ty dessa, vare sig de lever som eremiter eller bland folk, lever med hela sinnet inriktat på att förakta denna världens begär, och de finner sin glädje i att i djupet av sitt hjärta hålla fast endast vid Gud och att sätta sitt hopp till honom. Profeten önskade

komma till denna själens ensamhet som Gud älskar, när han sade: »Ack att jag hade vingar såsom duvan! Då skulle jag flyga bort och söka mig ett bo» (Ps 55:7). I glädje över att han strax hade uppnått denna ensamhet med Herrens hjälp, tillade han, liksom om han hånade de världsliga begärens hinder: »Ja långt bort skulle jag fly, jag skulle taga härbärge i öknen» (Ps 55:8). Slutligen placerade Herren folket, som befriat genom lammets blod förts ut ur Egypten och genom Röda Havet, först i öknen under fyrtio år. Sedan förde han dem till löftets land. Ty det trogna folket kunde ju inte nå fram till det himmelska fäderneslandets glädje genast efter dopet, utan måste först provas i dygdernas långa kamp för att därefter få den himmelska salighetens eviga gåvor.

Folket i Judéen och Jerusalem kom för att döpas

Följaktligen visas till vilket gagn Johannes predikade, när det står i texten: *Och hela Judéen och alla Jerusalems invånare gick ut till honom och döptes av honom i floden Jordan och bekände därvid sina synder* (Mark 1:5). Bokstavsmeningen är uppenbar: de som befann sig i närheten eller var mer insiktsfulla var de första som kom och undfick frälsningens ord. Men eftersom Judéen betyder »bekännelse» och Jerusalem »fridens åsyn», kan vi förstå en dold innebörd, nämligen att de som lärt den rätta trons bekännelse och de som älskat den himmelska fridens åsyn har fått benämningarna Judéen och Jerusalem. Ty det är uppenbart att just de som då kan förmodas ha kommit ut till Johannes i öknen för att mottaga dopet, är de som, när de har hört Guds ord, lämnar sitt tidigare liv och går in i det andliga livets ensamhet och följer de kristna fädernas exempel. Ty de har dagligen tuktats i den nya omvändelsens liv och de renas från all besmittelse av distraherande synder genom det dagliga badet i Jordan och genom förkrosselsens tårar, i enlighet med honom som säger: »Var natt fuktar jag min säng och väter mitt läger med mina tårar» (Ps 6:7). Härigenom tolkas med rätta Jordan som

»domens flod», eftersom ju mer noggrant de utvalda nagelfar sitt sinne genom att undersöka det, desto ymnigare tårfloder utgjuter de ur hjärtats innersta källa. De tvättar sin svaghets synder i botgöringens vågor, eftersom de märker att de inte är fullkomliga.

Johannes' klädsel och föda tolkas allegoriskt

Därpå följer i texten: *Och Johannes hade kläder av kamelhår och bar en lädergördel om sina länder, och han levde av gräshoppor och skogshonung* (Mark 1:6). Bokstavligen visas vilken enkelhet i klädsel och mat som passade en enstöring och en botgöringens förkunnare. Men även i figurlig mening betyder kamelhår, av vilket man gör tagelskjortor, »botgöring och avhållsamhet», som han själv övade sig i och undervisade andra i. Lädergördeln, som görs av ett dött djur, uttrycker att han själv har pinat sina jordiska lemmar och att han har lärt ut detsamma åt dem som åhört honom. Ty det vet vi, att med »länderna» åsyftas ofta njutningslystnaden. För att hindra den och för att uppnå renhetens ära gav Herren rådet: »Ha era länder omgjordade och era lampor brinnande» (Luk 12:35). Just den som helt kunde övervinna kärlekslustens drivkrafter spände alltså en lädergördel om länderna. Med gräshoppor, som raskt hoppar upp från marken men snabbt faller tillbaka till marken, och med skogshonungen, som han åt samtidigt, förstås dels det kortvariga, dels det ljuva i hans förkunnelse. Ty dels lyssnade folk gärna till hans förkunnelse, dels satte han raskt vid Herrens ank- omst en gräns för den och för sitt döpan- de.

Men om någon önskar och anser det lämpligt att Johannes klädsel och föda skall tolkas som en allegori för Herren Vår Fräl- sare, på så sätt att Johannes även i sin livsföring tolkas som den, vilken han beskrev i sin förkunnelse, då kan man visst följa den tolkningen. Och då bör det uppfattas så, att kamelhår på grund av sitt samband med tagelskjorta åsyftar alla dem som strävar ef- ter att avlägsna synderna genom botgöring, fasta och tårar. Vi-

dare att lädergördeln på grund av det döda djuret av vilket det är tillverkat betyder alla dem, som »har korsfäst sitt kött med alla dess lidelser och begär» (Gal 5:24). Ty det står skrivet: »Är ni döpta i Kristus, har ni också iklätt er Kristus» (Gal 3:27). Det betyder att, såsom efterföljare av Kristus i den trägna kärlekens strävan, de har sin klädnad liksom kamelerna sin hårbeklädnad och spänner lädergördeln om länderna. Gräshoppan kan genom sitt kortvariga flygande tolkas som det judiska folkets ombytliga sinne, genom att det vinglar uppåt och nedåt mellan Herren och avgudarna. Skogshonungen betyder det naturliga sinnets ljuvhet, med vilket de främmande folkens vilda människor vederkvicker sig. När nu Herren från bägge folken utväljer vissa och genom sin undervisning överför dem till sin enhetliga kropp, dvs. kyrkan, så motsvaras det av skildringen att Johannes livnär sig av gräshoppor och skogshonung, eftersom han omvänder många till sina lemmar, både bland sådana människor som sökt det himmelska med vack- lande fasthet och bland sådana som endast erfarit smaken av den världsliga filosofin.

Efter Johannes kommer den som är starkare

Men efter det att Johannes' vistelseort, hans uppgift, klädsel och föda beskrivits, läggs strax till ett slags förkunnelse, ty sedan står det: *Och han predikade och sade: Efter mig kommer den som är starkare än jag* (Mark 1:7). Förvisso är han stark som döper för syndernas bekännelse, men starkare är den som döper till deras förlåtelse. Stark är den som är värdig att ha den helige Ande inom sig, men starkare är den som är värdig att skänka den helige Ande. Stark är den, ty »ingen av kvinna född är större än Johannes» (Luk 7:28), men den är starkare under vars fötter allting är underordnat och vilken »nästan är ett gudaväsen» (Ps 8:6 f). Stark är den som kom först för att förkunna himmelriket, men starkare är den som en- sam kunde förläna det.

Johannes' ödmjukhet

Jag är inte värdig, sade han, *att böja mig ned för att upplösa hans skorem* (Mark 1:7). Om han hade sagt att han blott var värdig denna enda uppgift, att böja sig ned och knyta upp hans skorem, då skulle det förvisso varit tecken på en stor vördnad. Men på grund av den oerhörda styrkan i hans ödmjukhet sade han nu, att han inte ens kunde utföra denna uppgift på ett värdigt sätt. Om vi tänker på den dolda betydelsen av detta, gör sig en stadga i lagen påmind: Han, som inte själv ville ta den hustru som tillkom honom med släktskaps rätt utan överlät åt en annan att få henne, befalldes att såsom ett tecken för överlåtelsen av henne överlämna sin sko som han lossat från sin fot åt den som skulle få henne (jfr 5 Mos 25:5-9). Eftersom folket trodde att Johannes var Kristus på grund av hans andliga styrka, trodde de också att han var kyrkans brudgum. Men för att visa vem han var, sade Johannes själv: »Brudgum är den som har bruden; men brudgummens vän som står där och hör på honom, han glädjer sig storligen åt brudgummens röst» (Joh 3:29). Ty han låter sig inte av misstag uppfattas som brudgummen, för att inte förlora brudgummens vänskap. När han säger att han inte är värdig att knyta upp skorna, betyder det just detta. Slutligen då Moses och Josua insattes som synagogans ledare, befalldes de att knyta upp skorna (jfr 2 Mos 3:5; Jos 5:16), för att de skulle förstå att den som ålade dem detta är brudgummen, dvs. skall uppfattas som synagogans herre, och att de bör kallas och vara brudgummens vänner, eftersom de skulle vara ledare för samma synagoga.

Johannes döper med vatten, Kristus med helig ande

Jag döper er med vatten, men han skall döpa er med helige ande (Mark 1:8). Hos evangelisten Matteus sägs Johannes ha sagt: »Jag döper er i vatten till bättring» (Matt 3:11). Johannes döpte i vatten, för att han genom sitt dops tecken skulle skilja alla dem som han kunde övertyga till bättring och till tron på Kristus från mängden

av otrogna och oomvända. För att de inte skulle tro att det dopet var tillräckligt för dem utan skynda till Kristi dop, tillade han också: *Men han skall döpa er med helige ande* (Mark 1:8). Ty han som löser synderna genom den helige Andes gåva döper i den helige Ande. När de fått syndernas förlåtelse, ger han dem också Andens nåd. Ty själv säger han att givandet av nådegåvorna i Anden med rätta kallas Andens dop. Det lovade han lärjungarna när han skulle uppstiga till himlen: »Johannes döpte med vatten, men ni skall bli döpta i helig ande om bara några dagar» (Apg 1:5). Då syftade han på att på tionde dagen efter hans himmelfärd den helige Ande skulle komma över dem i form av eldstungor. Man kan fråga sig, om Herren som döper alla troende i Anden själv döpte några också med vatten. Ty man kan inte anse det ovärdigt en sådan konungslig upphöjdhet att ha visat dopets rit för några av sina lärjungar. Genom dem skulle han föra vidare dopets gåvor till sina övriga medlemmar, han som ju inte försmådde att utföra den minnesvärda handlingen att tvätta lärjungarnas fötter. Men vare sig han då döpte med vatten själv eller senare genom sina lärjungar med vatten, så är han likväl den ende som döper i den helige Ande. Han gav oss Anden och låter goda dygder verka inom oss.

Moralisk tillämpning

Vi bör sträva efter, mina bröder, att alltid bevara hans nåd hel och oförminskad inom oss. Därför skall vi under hela vår livstid ägna oss åt goda gärningar men, särskilt nu då vi önskar att inom kort fira vår frälsares egen födelse, noggrannare än vanligt tänka på att sträva efter att snabbt utrota all dold försumlighet som vi upptäcker finns hos oss. Snabbt bör vi söka uppnå all den dygd som man skall ha och som vi ser saknas hos oss, sedan vi utrotat snårskogen av oenigheter, klander, tvister, klagan och andra brister. Låt oss i stället plantera i oss kärlek, glädje, frid, tålmod, godhet, välvilja, tillit, mildhet, måttlighet och de övriga prydnader som

Andens frukter ger (jfr Gal 5:22 f), så att vi får komma till Herrens altare med ren kropp och med renat sinne den dagen och får ta del av hans heliga sakrament, HAN SOM ÄR GUD OCH SOM LEVER OCH RÅDER MED FADERN I DEN HELIGE ANDES ENHET, I EVIGHETERS EVIGHET. AMEN.

Text: Homilia I in Adventu, *Corpus Christianorum, series Latina* bd 122 (Opera homiletica, ed. D. Hurst, 1955), s. 1–6.

Kommentar

Beda (673–735), som redan under 800-talet fick tillnamnet *Venerabilis* på grund av sin stora lärdom och fromhet, tillbringade praktiskt taget hela sitt liv i klostret Wearmouth–Jarrow i Northumbria. Klostret var känt för sitt utmärkta bibliotek och sitt skriptorium. Det vi vet om Beda härrör huvudsakligen från hans egna notiser. Vid nitton års ålder vigdes han till diakon och senare till präst. Hans huvudsakliga verksamhet var dock lärda studier och undervisning samt ett omfattande författarskap. Detta omfattar vitt skilda områden: historieverk, topografi, hagiografi, poesi, brev, bibelkommentarer, homiletiska verk samt undervisningsskrifter i skilda ämnen.

Hans mest kända verk är historieverket *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, den viktigaste källan till Englands tidigaste historia. I de teologiska skrifterna framträder starkt det strikta monastiska ideal som speglas i Benediktinregeln. Klostret Wearmouth–Jarrow var dock inte benediktinskt utan lydde under en regel som utarbetats av klostrets grundare, abboten Benedict Biscop. Denna regel hade många gemensamma drag med Benediktinregeln.

Bedas bibelkommentarer upptar den största delen av hans författarskap. Det rör sig om kommentarer till vissa av Gamla och Nya testamentets böcker. Han följer en exegetisk tradition som tidigare odlats av i synnerhet Ambrosius, Augustinus, Hieronymus

och Gregorius den store. I sin citatteknik är han oftast exakt och uppger noggrant sina källor med ett utpräglat intresse för språklig analys och korrekt tolkning. Grundliga studier i det latinska språket, dess grammatik och vokabulär, var förutsättningen för hans bibelutläggningar. Beda är förtrogen med de fyra tolkningsnivåerna (historisk, allegorisk, tropologisk, anagogisk) men använder dem fritt och sällan alla samtidigt.

Bedas två böcker med predikningar (*Homelieae*) tillkom ca 730–735. De innehåller 50 betraktelser över evangelierna ordnade efter kyrkoåret. Till en stor del är de utdrag ur hans bibelkommentarer. Predikan var för Beda ett viktigt instrument att lära ut och förstå Bibelns mening. Han kommenterar ofta vers för vers – den ovanstående predikningen under Advent är ett bra exempel på det – och reflekterar över textens innersta mening och moraliska budskap. Dessa predikningar, som senare, ofta i något förändrad form, har införlivats i liturgin och använts som matutinläsningar under kyrkoåret, rönt stor popularitet under medeltiden.

Gunilla Björkvall

Litteratur

F. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, bd I, München 1975, s. 207 ff; F. J. E. Raby, *A History of Christian Latin Poetry*, Oxford 1927, s. 145 ff; P. H. Blair, *The World of Bede*, London 1970 (sektiv bibliografi); George Hardin Brown, *Bede the Venerable*, Boston 1987 (utförlig bibliografi).

HAIMON

MUNK I AUXERRE

† OMKR. 855

Vid den tiden sade Jesus till sina lärjungar: Det finns inget gott träd som bär dålig frukt, icke heller något dåligt träd som bär god frukt. Varje träd känns alltså igen på frukten. Ty icke samlar man fikon från törnen, ej heller skördar man druvor från hagtorn. En god man tar ur sitt hjärtas goda skattkammare fram gott, och en ond man tar ur det onda fram ont: av hjärtats överflöd talar munnen.

Varför kallar ni mig 'Herre, Herre', och gör inte vad jag säger? Var och en som kommer till mig och hör mina ord och gör efter dem, vem han är lik skall jag visa er. Han är lik en man som, när han byggde ett hus, grävde djupt och ställde grunden på klippan. Men när översvämningen kom, vräkte sig floden mot huset, och den förmådde inte rubba det. Det var nämligen grundat på klippan. (Luk 6:43–48)

PÅ EN KYRKAS INVIGNINGSDAG

HERREN JESUS KRISTUS, som är sin Kyrkas byggare och uppehållare, visar hurdana träd till bygget han frågar efter när han i inledningen till denna text säger: *Det finns inget gott träd som bär dålig frukt, icke heller något dåligt träd som bär god frukt* (Luk 6:43). I Skriften betecknar träden på ett andligt sätt människorna, såsom den blinde som hade blivit upplyst av Herren sade: »Jag ser människorna likasom träd» (Mark 8:24). Och Daniel tolkade i en syn om kung Nebukadnessar ett stort träd som kungen själv (Dan 4). Men trädets frukt är människans verk, såväl goda som onda, som Herren säger i Evangeliet: »Låt antingen trädet vara gott, och dess frukt god; eller låt trädet vara dåligt, och dess frukt dålig» (Matt 12:33).

Men nu frågas det varför Herren själv sade: *Det finns inget gott träd som bär dålig frukt, icke heller något dåligt träd som bär god frukt*, när vi läser om aposteln Petrus att han, som obestridligen var ett gott träd, bar dålig frukt när han förnekade sin Gud och mästare. Och motsatt betvivlar väl ingen att Judas var ett ont träd? Och likväl gav han god frukt när han med de andra lärjungarna följde Herren. På detta kan man svara, att såsom ett gott träd, dvs. en god

människa, bär god frukt så länge som hon framhärdar i den goda avsikten, så bär ett ont träd dålig frukt så länge det håller fast vid den onda avsikten. Ty såsom frukten kommer från trädets rot så kommer gärningarnas frukt från avsiktens rot, och därför är det med nödvändighet så att sådan som avsikten var, sådan framkommer frukten. Herren säger alltså: Sådan som din avsikt har varit, sådant skall ditt verk bli. Sålunda kan han som syntes vara god bära dåliga frukter om han upphört med den goda avsikten, och han som troddes vara ond kan bära goda frukter om han genom bot rättar till det förflutna onda. I anslutning till detta läser vi att också David – ovillkorligen ett gott träd – bar dålig frukt när han samtidigt genomförde mord och äktenskapsbrott, och på motsatt vis bar Nebukadnessar, som var ett dåligt träd, god frukt när han påbjöd att Daniels Gud skulle tillbedjas i hela hans rike (jfr Dan 3:29). Likadant var det med Jetro, som först var ett dåligt träd, att han bar god frukt när han gav Mose ett nyttigt råd (jfr 2 Mos 18:17–23). Även Paulus var ett gott träd som gav dåliga frukter när han förföljde Guds Kyrka (jfr Apg 8:1–3; 9:1 f).

Vers 44a

Och eftersom sådant som är fördolt för människor behagar Gud, gör Herren det uppenbart hur människor kan skilja mellan goda och onda träd när han tillägger: *Varje träd känns alltså igen på frukten* (Luk 6:44a). Ty såsom vi skiljer på de synliga träden efter frukten – vilken sort eller smak det är – så kan vi skilja mellan de andliga träden, alltså människorna, efter vilka deras avsikter må vara. Vilka frukter ett dåligt träd frambringar, och på vilka ett sådant alltså går att känna igen, förkunnar ju aposteln Paulus när han säger: »Men köttets gärningar är uppenbara, de är otukt, orenhet, lösaktighet, avgudereri, trolldom, ovänskap, strider och rivalitet, vrede, tråtor, oenighet, söndringar, missunnsamhet, dryckenskap, utsvävningar, sådant om vilket jag säger er i förväg, de som

gör sådant skall inte få del i Guds rike» (Gal 5:19–21). Men vilka frukter ett gott träd frambringar visar densamme när han tillägger: »Men andens frukt är kärlek, glädje, frid, tålmod, trofasthet, saktmod, tro, måtta, återhållsamhet, kyskhet. Mot sådant är inte lagen» (Gal 5:22 f). Dessa frukter lyckönskade sig profeten till att ha frambringat när han sade: »Men jag är som ett frukt bärande olivträd i Guds hus; jag hoppas på Guds barmhärtighet för alltid och i evigheters evighet» (jfr Ps 52:10).

Ett sådant träd har han även beskrivit på ett annat ställe: »Säll är den man som icke vandrar i de ogudaktigas råd och icke träder in på syndares väg». Han tillägger ju: »Och han skall vara såsom ett träd som är planterat invid vattenbäckar, vilket skall giva sin frukt i sin tid. Och dess blad skall icke förgås» (Ps 1:1, 3). Och ytterligare: »Den rättfärdige skall grönska som ett palmträd, och som Libanons ceder skall han växa till» (Ps 92:13). Men hurdant slut ett dåligt träd får visar Herren i Evangeliet när han säger: »Varje träd som icke bär god frukt skall huggas ned och kastas i elden» (Matt 7:19). Ett sådant träd beskriver profeten Jeremia när han säger: »Förbannad är den man som förtröstar på människor och sätter kött sig till arm och med sitt hjärta viker av ifrån Herren. Han skall bli som ett torrt ris⁵⁷ i öknen, och skall icke få se när det goda kommer» (Jer 17:5 f).

Vers 44b

Angående detta sägs nu följande: *Ty icke samlar man fikon från törnen, ej heller skördar man druvor från hagtorn* (Luk 6:44b). Törne och hagtorn är träd så till den grad fulla av taggar, att man knappast eller inte alls kan röra dem utan att skada sig. Deras motsats är vinrankan och fikonträdet, som både har ljuvlig smak och behaglig doft. Alltså betecknas ondska och synder med törnet och hagtornet, om vilka det sades till den första människan: »Törne och tist-

⁵⁷ *myrica*, eg. pors, tamarisker.

lar skall marken bära dig» (Gen 3:18). Det finns nämligen många hos vilka syndernas taggar är så till den grad överflödande att det inte går att ha sällskap med dem utan att skada sig, ty då de lever illa i sig själva är de bittra, råa och oangenäma för de närmaste, antingen genom sitt dåliga leverne eller genom sina kränkningar. Men det finns också andra, vinrankan lika, som i sina gärningar framkallar minnet av det ljuva himmelska fäderneslandet och avger det goda ryktets väldoft. De drar andra till den himmelska kärleken, inte bara genom att stävja de behövandes nöd med jordiska medel, utan även genom att ljuvligt räcka dem livets ord med andliga insikter.

Men att de hos vilka illgärningarnas taggar överflödar inte kan bära god frukt förklaras med Herrens röst när det heter: *Ty icke samlar man fikon från törnen, ej heller skördar man druvor från hagtorn.* Vi kan med törnet och hagtornet förstå kättarnas tillkrökta lära, som befläckar med blod och sliter sönder åhörarnas själar. Dessa bör i så hög grad undflys att man så långt möjligt varken har delaktighet eller underhandling med dem, ty som Skriften säger: »Den som kommer vid beck, han blir orenad av det» (Syr 13:1), och: »Den som bryter ned inhägnaden, honom skall ormen döda» (Pred 10:8). Därför förmanar aposteln oss och säger: »Avvisa kättaren efter första och andra tillsägelsen i visshet om att en sådan är förvänd» (Tit 3:11). Men fastän törnet icke frambringar druvan (*botrus*), brukar den likväl hålla uppe vinrankan med druvan på. Ibland ser man nämligen i vingårdar hur en käpp (*carex*) av törne bär upp vinrankan med dess druva. Och fastän en druva framgår ur en djup rot, är det likväl vanligt att törnen stöttar upp rankan med druvan. Vad skall man alltså göra? Skall druvan lämnas för taggarnas skull? Nej. Men, såsom någon av de vise säger, man skall plocka druvan men akta sig för törnet. Alltså, enligt denna liknelse: Eftersom de lär ut en del gott och användbart i sina utläggningar bör de bedömas av skolade kyrkomän, och därefter bör man ta vara på det goda och undfly det dåliga.

Detta är något Herren visar på ett förebådande sätt i det Gamla testamentets skrifter när Israels barn tågade ut ur Egypten och han föreskrev dem att de skulle ta med från sina grannar icke så få kärll av guld och silver och plundra Egypten. Med guldet betecknas nämligen vältalighetens glans, som Salomo säger: »En åtråvärd skatt vilar i den vises mun» (jfr Ords 21:20). Med silvret, som ljuder och lyser, uttrycks predikans förfining som psalmisten omvittnar: »Herrens tal är ett kyskt tal, silver prövat i eld» (Ps 12:7). Men likt gyllene och silverne kärll som vi tar från egyptierna är det, när vi av heretiker och hedningar lär oss användbara sentenser som är behövlige för vår tro. Det tillkommer det dem att göra, som är så pass grundligt lärda i den allmänliga tron att den heretiska barnslighetens enfald på intet sätt förmår skada dem. Därför undervisar Herren på ett annat ställe i Lagen på ett förebådande sätt och säger: »När du går ut i krig mot dina fiender, och Herren din Gud giver dem i dina händer, och du för bort dem fångna; om du då ser bland kvinnorna en flicka vars ögon behagar dig, och du vill ha henne till hustru, så för in henne i ditt hus, dock så, att du först rakar av hennes huvudhår och klipper naglarna och låter henne vara i ditt hus en månad för att sörja sin fader och sin moder. Därefter må du gå in till henne, och hon må vara dig en hustru» (5 Mos 21:10–13). Andligen drar vi nämligen ut liksom i krig mot våra fiender när vi strider med heretiker om den kristna tron och religionen. Och om vi då, när de på gudomlig befallning har blivit övervunna av oss, märker i deras disputationer meningar som är användbara och behövlige för vår tro, bör vi ta dem till oss som en hustru; dock så, att vi först rakar hennes huvudhår och klipper av naglarna, det vill säga att vadhelst heretiskt, vadhelst förvridet och förvänt som vi finner i deras lära, det skall vi avvisa och tillbakavisa. Men också om några av kättarna skulle vilja bli omvända till den allmänliga tron skall de tas emot, dock så, att de först avsvärjer sig den föregående villfarelsen.

När Herren hade sagt: *Icke samlar man fikon från törnen, ej heller skördar man druvor från hagtorn*, förklarade han det genom att tillägga: *En god man tar ur sitt hjärtas goda skattkammare fram gott, och en ond man tar ur det onda fram ont* (Luk 6:45). Skattkammare betyder en plats där man placerar guld, det kallas *thésis* på grekiska, *positio* på latin. Men på detta ställe betecknar skattkammare hjärtats avsikt, som det alldeles intill det andra stället heter: »Där din skatt är, där är också ditt hjärta» (Matt 6:21). *En god man bär alltså ur sitt hjärtas goda skattkammare fram det goda*, eftersom den goda predikans ord utgår av hjärtats goda önskan. På samma sätt *bär en ond man ur det onda förrådet fram det onda*, ty av hjärtats onda avsikt framgår fördärvliga gärningars frukt, såsom Herren säger: »Ty från hjärtat utgår onda tankar, äktenskapsbrott, dryckenskap, mord, tjuveri, hädelse» (Matt 15:19) och annat liknande. Därför tillfogar han här angående detta: *Av hjärtats överflöd talar munnen* (Luk 6:45).

Kanske frågar någon varför han säger *av hjärtats överflöd talar munnen*, när människor alltid, och allra mest de som kallas hycklare, ljuger om saker och bedrar somliga och blir bedragna av andra. Men svaret till detta är lättillgängligt, ty om dessa ting är fördolda för människor är de likväl uppenbara för Gud, som ser klarare vad som är i hjärtat än du kan se vad som är på ytan, som Skriften säger: »Vad i människors hjärta är ser dina ögon, Herre». Det är alltså endast för honom som munnen talar av hjärtats överflöd »inför vars ögon allt är naket och öppet» (Hebr 4:13). Och han ser avsikten förrän tungan yttrar ordet. Men hycklande människor kan inte alltid dölja sig, eftersom de ofta i talet för fram sådant som de i hjärtat brinnande älskar. Men den som av hela sitt hjärta känner Gud ådagalägger i talet sin åstundan, i enlighet med den vises ord:

Mentibus instat amor, sermonibus æstuat ardor.

(Kärleken hetsar sinnena, ivern kokar över i ord.)

Men emedan det finns många, som sagt, som inte fruktar Guds dom bara de kan lura människor, så antyds med rätta en bestraffning när det heter: *Varför kallar ni mig 'Herre, Herre', och gör inte vad jag säger?* (Luk 6:46). Att säga 'Herre, Herre' synes höra till det goda trädets frukt och till det goda hjärtats skattkammare; men att inte göra vad han bjuder tyder snarare på trotsighet än på lydnad, ty, som aposteln säger om falska trosbekännare: »De säger sig känna Gud, men med gärningarna förnekar de honom» (Tit 1:16). Sådana förebrår Herren genom profeten när han säger: »Detta folk ärar mig med läpparna, men deras hjärta är långt ifrån mig» (Jes 29:13), liksom på ett annat ställe i Evangeliet: »Icke alla som säger till mig 'Herre, Herre', skall gå in i himmelriket» (Matt 7:21). I följd härav betygar han att han, när de slöa jungfrurna klappar på brudgummens port och ropar: »Herre, Herre, öppna för oss», skall svara: »Sannerligen säger jag er, jag känner er icke» (Matt 25:12). Ty han vill att de som bekänner honom också skall göra vad han befäller.

Därför lägger han till ytterligare en liknelse, i det han säger: *Var och en som kommer till mig och hör mina ord och gör efter dem, vem han är lik skall jag visa er* (Luk 6:47). Efter *och som hör mina ord* tillfogar han skönt *och som gör efter dem*, ty som aposteln säger: »Icke lagens hörare är rättfärdiga inför Gud, men görarna skall bli rättfärdiggjorda» (Rom 2:13). Och Frälsaren själv i Evangeliet, efter att ha sagt »Saliga de som hör Guds ord» tillade »och bevarar dem» (Luk 11:28). Därför prisar Herren på ett annat ställe sina lärjungar saliga när han säger: »Vet ni detta? Då skall ni bli saliga om ni gör det» (Joh 13:17). Därför tillade också Johannes i sin Uppenbarelse, efter att ha sagt »Salig den som hör och läser denna boks ord» omedelbart »och bevarar det som är skrivet i den» (Upp 1:3).

Dem känner Herren nämligen särskilt igen som sina, som förenar en rätt tro med goda gärningar. När psalmisten sade till helgonens lov: »De åkallade Herren, och själv hjälpte han dem», tillfogade han därför: »De bevarade hans vittnesbörd, och den föreskrift han gav dem» (Ps 99:6 f). Och på ett annat ställe: »Saliga de som bevarar rätten och gör rätt i all tid» (Ps 107:3).

Vers 48a

Den, alltså, som är sådan, han görs rätteligen till en som efterliknar Herren som det sedan sägs: *Han är lik en man som, när han byggde ett hus, grävde djupt och ställde grunden på klippan* (Luk 6:48). Denne man kan liknas vid Herren Jesus Kristus, ty han byggde huset, dvs. den heliga Kyrkan, icke av synliga stenar och stockar, utan av de heligas dyrbara och oförgängliga själar. Om detta hus sägs det genom profeten: »Helighet höves ditt hus, Herre, i dagarnas längd» (Ps 93:5). *Som grävde djupt*, ty den jordiska begärelsen avskär han från sina trognas hjärtan vid roten. *Och han ställde grunden på klippan*, ty Kyrkans tro insatte och befäste han på sig själv, såsom han säger till Petrus vilken fått sitt namn av klippans fasthet: »På denna klippa skall jag bygga min Kyrka» (Matt 16:18). Ty klippan betecknar Kristus, som aposteln säger: »Men klippan var Kristus» (1 Kor 10:4).

Vers 48b

Sedan tillägger han: *Men när översvämningen kom, vräkte sig floden mot huset, och den förmådde inte rubba det* (Luk 6:48). Det är tydligt och klart hur Kyrkan alltid varit skakad av förföljelser men likväl icke blivit rubbad från tron: stundom av hedningarnas fientligheter, stundom av falska bröders förvända läror, stundom av demonernas framstötter eller av egen svaghet. Men mot allt detta står Kyrkan fast, ty hon förtröstar inte på sig själv utan på Kristus och

säger med profeten: »På en klippa har du upphöjt mig, du har lett mig, ty du är vorden mitt hopp, ett starkt torn mot fienden» (Ps 61:3 f). Och vidare: »Du har ställt mina fötter på klippan, och väglett mina steg» (Ps 40:3).

Vers 48c

Därför tilläggs det också: *Det var nämligen grundat på klippan*, det är på Kristus. Om det säger aposteln: »En annan grund kan ingen lägga utöver den som är lagd, nämligen Kristus Jesus» (1 Kor 3:11). Ty såsom vid byggenskap inget läggs före grunden, så kan den som sätter kärleken till Gud före allting visserligen utsättas för stötter men aldrig falla. Ty överbyggnaden kan inte vackla när den vilar på står fast. Därför sägs det på ett annat ställe om Kyrkan: »Och helvetets portar skall icke få makt över henne» (Matt 16:18).

Text: Homilia 141, ur J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, bd 118, sp. 741C–746D.

Kommentar

Haimon (Haymo) från Auxerre (+ ca 855) var munk i Saint-Germain-d'Auxerre och en av karolingertidens mest betydande exegeter och predikanter. Hans verk tillskrevs tidigare hans samtida namne Haimon av Halberstadt. Så är fallet i Mignes *Patrologia Latina*, varur den latinska texten till ovanstående tolkning hämtats.

Denna predikan utgör ett exempel på en stil där predikanten behandlar en perikop – i detta fall Luk 6:43–48 – mer i bibelkommentarens form än som grund för en tematisk utläggning av ett visst tema eller 'ämne'. Således är denna predikan försedd med överskriften *in dedicatione ecclesiae* (vid kyrkoinvigning), men detta speciella firningsämne avspeglar sig inte stort mer än vad texten

i liknelsen om huset på hälleberget föranleder. Predikotexten behandlas vers för vers och predikanten bemödar sig att verkligen kommentera hela texten.

Även om kyrkoinvigningspredikningar säkert hållits från äldsta tid är endast en handfull bevarade från före 800-talet. Kyrkofadern Augustinus, Caesarius av Arles och Beda Venerabilis är några kända äldre kyrkoinvigningspredikanter i Västerlandet. Beda utgår f. ö. i en av de honom tillskrivna från samma text som Haimon.⁵⁸ Perikopfördelningen var inte fast och enhetlig.

Framställningen underbyggs med parallellställen i de synoptiska evangelierna och med citat ur både Gamla testamentet och Nya testamentets övriga böcker. Här visar sig predikantens bibliska lärdom. Men därtill förekommer ett par hänvisningar till förmodligen sekulära, möjligen 'antika' författare och till och med ett citat på hexameter. Vår frejdade predikant visar oss här på den klassiska skolning som var levande i klostren. Till yttermera visso för Haimon i predikan ett långt resonemang till försvar för ett ansvarigt utnyttjande av utombibliskt och utomkyrkligt gods i framställandet av den allmänliga kristna tron.

I ett fall gör predikanten en filologisk hänvisning med en jämförelse mellan termerna för skattkammare på respektive latin och grekiska (varvid han får ta till en annan term än den han redan använt på latin). I ett avsnitt med inblickar i vinodlingens konst använder han substantivet *botrus* för druva, ett grekiskt lånord som kan förekomma i högre eller poetisk stil. Är också hänvisningen till taggiga käppar av hagtorn eller törne som stöd för vinrankan hämtad från Grekland, eller var det i Auxerre-traktens vingårdar man gjorde så? Troligen det senare. Exemplet förefaller inte gå tillbaka på Vergilius' *Georgica* där vinrankorna stötts med skalade stavar och rör (2, 358f.).

Med hjälp av stickordet »klippa» kommer Haimon in på Matt.

⁵⁸ Beda, Hom. II, 25, i *Corpus Christianorum, series Latina*, bd 122 (ed. D. Hurst 1955), s. 368. Rabanus Maurus har en liknande predikan: J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, bd 110, sp. 73.

16. Här får predikan sin närmaste anknytning till kyrkoinvigningsfesten med en för ändamålet väl lämpad uttolkning. Denna 'tidiga' utläggning av den 18:e versen är också intressant att notera ur ett dogmhistoriskt perspektiv. I senare (katolsk) utläggning kommer Petrus och påveämbetet mer i centrum som Kyrkans grundval. Här betecknar »klippan» Kristus precis som i 1 Kor. 10:4.

Predikan saknar särskild inledning och avslutning. Inledningen är helt enkelt en hänvisning till det förelagda evangeliet. Slutet på predikan är ett citat ur Matt. 16:18 som möjligen kan vara valt som slutkläm med tanke på högtiden ifråga. Den formella strukturen i framställningen anas främst i flätningen av predikotexten med utläggningen av dess delar. Uppdelningen av texten i stycken har gjorts efter denna iakttagelse och avser endast att underlätta läsningen.

Per Ström

Litteratur

Se främst Alf Härdelin, »Forme littéraire et pensée théologique dans les homélies d'Haymon d'Auxerre. Un essai de méthodologie», i *L'École carolingienne d'Auxerre. De Murethach à Remi, 830–908*, entretiens d'Auxerre 1989 ed. D. Iogna-Prat, C. Jeudy & G. Lobrichon, Paris 1991 (L'Histoire dans l'actualité), s. 253–269. Ett kortare avsnitt ur en av Haimons bibelkommentarer finns tidigare i svensk översättning av Alf Härdelin: *Kyrka gudstjänst sakrament. Texter från fornkyrka och medeltid* (Kristna klassiker 1), Uppsala 1976, s. 66 f. För attributions- och äkthetsfrågan hänvisas till H. Barré, *Les Homélieux Carolingiens de l'École d'Auxerre* (Studi e Testi 225), Città del Vaticano 1962.

ÆLFRIC

ABBOT I EYNHAM *900-TALETS MITT
† 1000-TALETS BÖRJAN

PÅ EN KYRKAS INVIGNINGSDAG

MINA ÄLSKADE BRÖDER, vi vill hålla ett förmanande tal till er på denna kyrkliga högtid och lära er att ni själva andligen är Guds tempel, nu när ni ärar hans jordiska tempel.

Salomos tempel

På den gamla lagens tid fanns ett enda hus till ära för allsmäktige Gud rest i Judeens rike, inne i staden Jerusalem, och alla andra folk ärade allsköns avgudar och reste många tempel åt dem som de fyllde med döva och livlösa beläten. Guds enda tempel var underbart format genom andliga mysterier. David, den store kungen, hade menat att han skulle resa det templet till ära för allsmäktige Gud, men denne sade till honom genom sin profet Natan att hans son skulle resa templet, och att han skulle vara en fader för honom och styra honom med barmhärtighetens stav om han i något stycke gjorde orätt (2 Sam 7:12–15). Sedan regerade David över Judeens land i fyrtio år och levde sitt liv mycket välbehagligt inför Gud och satte genom den heliga Anden de psalmer som vi sjunger till Guds lov.

Efter hans död kom Salomo, hans son, till tronen. Han älskade Gud redan som yngling och frambar många gåvor till honom, tusen offer vid ett och samma tillfälle. Och då, i samma natt, visade sig Herren för honom i en dröm och sade: »Bed mig om vad du vill och jag skall ge det». Då sade Salomo till Herren: »Du har bevisat din tjänare, min fader David, mycken barmhärtighet så att han levde sannfärdigt och rättskaffens inför dig, och du har givit hans kungarike till hans barn. Nu är jag en gosse och okunnig om min väg, och jag är satt mitt bland ditt folk som inte kan räknas för de är så många. Ge mig visdom så att jag kan leda ditt stora folk och kan skilja mellan gott och ont.» Då gillade Gud denna bön och sade till Salomo: »Du bad mig inte om långt liv, eller om stor rikedom, eller om dina fienders död, utan du bad mig om visdom. Nu ger jag dig ett hjärta vist så till den grad, att ingen jordisk man var din like innan du fanns till, inte heller skall någon bli det efter dig. Och dessutom ger jag dig det som du inte bad om, rikedom och ära, så att ingen konung i forna dagar var din like. Och om du vandrar på mina vägar och håller mina bud, så som din fader gjorde, då skall jag förlänga dina dagar.» Sedan vaknade Salomo och förstod sin dröm. (1 Kon 3:4–15)

Och Gud gav honom därefter så mycken visdom och insikt och bredhjärtighet som sandkornen på havsstranden (1 Kon 4:29). Han fick sig också så mycket rikedom till handa att ransonen för hans hushåll varje dag var trettio mått rent mjöl och sextio mått annat mjöl, tolv feta oxar och tjugo valloxar och hundra baggar, förutom jakt- och fågelbyten och gödfåglar (1 Kon 4:22 f). I fyrtio år regerade han i Jerusalem i frid, utan något krig. Ett tusen fyrahundra vagnar hade han, och tolv tusen ryttare (1 Kon 4:26). Tre tusen ordspråk satte han, och fem tusen sånger. Och han undersökte varje slags träd, från den höga cedern tills han kom till den lilla isopen. Likaså undersökte han djur, fiskar och fåglar, och från alla länder kom människor för att höra Salomos visdom (1 Kon 4:32–34).

Han reste till Guds ära det tempel som hans far menat att resa,

ett hus vars like aldrig hade rests på jorden. Templet var sextio alnar långt, tjugo alnar brett, trettio alnar högt. Östra porten var tjugo alnar hög, samma som templets bredd, och tio alnar vid (1 Kon 6:2 f). Detta verk var så prytt med dyrbara stenar och rött guld att vi inte kan beskriva det, och det fullbordades helt inom sju år (1 Kon 6:38).

Sedan samlade Salomo alla sina rådgivare till templets invigning och offrade där mångfaldiga gåvor: man räknade tjugotvå tusen oxar och hundratjugo tusen får (1 Kon 8:63). Och kungen bad länge med böjda knän inför altaret och anbefallde det stora huset till Gud, att vara ett bönehus för honom och hans folk, och till styrka och skydd mot varje onskans anslag. Han stod då och välsignade folket och sade: »Vår Herre vare lovad som har givit vila och stillhet till sitt folk Israel enligt de ord som han förut talade genom Moses sin tjänare» (1 Kon 8:55 f). Det vore för långsamt att räkna upp alla de välsignelser och tacksägelser som Salomo då talade till Gud i sitt folks åsyn. Och sedan vände folket hem med glatt hjärta på åttonde dagen, tackande den Allsmäktige för allt hans goda.

Uttolkning av templet

Denna berättelse har en andlig betydelse. 'Salomo' tolkas med rätta som 'fridsam', för det att han och hela hans folk fortsatte i full frid så länge som hans dagar varade, och de var fyrtio år. Han var ett tecken för vår frälsare Kristus, han som steg ned från himlen till denna jord för att han ville ge frid åt mänskosläktet och försona det med den himmelska hären, så som Paulus, hedningarnas lärare, sade: »Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum» (Ef 2:14) – »Han är vår frid, han som gjorde de båda till ett», det vill säga änglarnas här och mänskosläktet till en enda här. Om samma sak sade Frälsaren själv till sina lärjungar: »Pacem relinquo vobis, pacem meam da vobis» (Joh 14:27) – det är: »Jag lämnar er frid, och jag ger er min frid.»

Den fridsamme Salomo reste det stora huset av jordiskt byggmaterial till Guds ära, och den fridsamme Kristus byggde den andliga kyrkan, icke med döda stenar utan med levande själar, så som aposteln Petrus skrev till den troende församlingen; han sade: »Nalkas den levande stenen, den som har förkastats av människor och utkorats och ärats av Gud. Och ni själva skall byggas på den stenen, så som levande stenar i andliga hus» (1 Pet 2:4 f). Kristus är den levande stenen som de otrogna judarna förkastade, men den himmelske Fadern utvalde honom i hans mandom och ärade honom, så att han uppehåller alla den troende församlingens byggnader. Alla Guds kyrkor räknas som en kyrka, och den kallas 'församling', vilket det enda tempel som Salomo reste under den gamla lagen var ett tecken på. Nu kallas vi kristna människor Guds hus, så som aposteln Paulus sade: »Templum Dei sanctum est, quod estis vos» (1 Kor 3:17) – det är: »Guds tempel är heligt, vilket är ni». Åter sade samme apostel: »Vet ni inte att era lemmar är den heliga Andens tempel, han som är i er?» (1 Kor 6:19). Från tiden för vårt dop bor den heliga Anden i oss, och alla änglar och alla rättfärdiga människor är hans tempel. Därför borde kristna människor förakta de fula synder som den svekfulle djävulen lär, att de måtte vara värdiga att den heliga Anden bor i dem, han som älskar de renhjärtade och förkastar de ondskefulla.

Vi är de levande stenar som byggs på Kristus till andliga hus, ty de många kyrkorna, så som vi förut sade, räknas som en. Guds hus är nu många men likväl ett, tack vare enheten i den sanna tron som de alla bekänner. Många folk finns som prisar Gud med blandade tungomål, men likväl har de alla en enda tro och ärar en enda sann Gud, trots att deras tungomål och bönehus är många. Alla de mångfaldiga kyrkorna förgås, men den andliga församlingen, det är de heliga själar som växer upp till Gud, förblir i all evighet med Gud, i himmelrikets fröjd.

Nu undrar någon hur människor kan vara Guds hus. Vi säger att Guds husfolk är Guds hus. Vad nytta är ett jordiskt hus om det står tomt? Det är inget hus utan att det är fyllt med husfolk.

Vi har inte gjorts till murar eller till väggar i den andliga byggnaden, men vi kallas likafullt Guds hus, det vill säga hans husfolk, och han bor ibland oss och vi med honom i den eviga boningen, om vi nu förtjänar det. I den jordiska kyrkan ligger sten på sten, och var sten bär en annan. Så ock i Guds församling: var troende håller upp sin efterkommande genom föredöme och tålmod, tills byggnaden kommer till den siste rättfärdige, som inte har någon efterkommande som han måste bära. Men den som håller samman hela byggnaden och inte bärs av någon, det är frälsaren Kristus som uppehåller oss alla, och ingen av oss kan hålla honom. Om vi skulle tala djupare om detta, då vet vi att det skulle verka för komplicerat för de olärda.

De många gåvor som Salomo offrade till Gud vid den gamla kyrkoinvigningen var tecken för de andliga offer som nu dagligen offras i Guds kyrka, så som Kristus själv förordnade och lärde. Helighet höves Guds kyrka, så som profeten sade: »Domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudine dierum» (Ps 93:5) – det är: »Herre, helighet höves ditt hus i dagarnas längd». Innebörden förstår vi så: Det höves Guds hus att hans lov sjungs därinne på bestämda tider, genom Guds rena tjänare. Människors lovsägelser kan visserligen inte förmera Guds ära, men de heliga lovsångerna främjar oss till evig frälsning. Guds kyrka är vårt bönehus; dock må de troende på varje plats bedja till den Allsmäktige, som på varje plats är närvarande för dem som åkallar honom.

Drottning Sabas besök

På den tiden fanns en drottning i sydlandet som hette Saba, förtänksam och vis. Hon hörde ryktas om Salomo och kom från söderns landamären till Salomo i Jerusalem med ett stort följe, och hennes kameler bar sydliga kryddor och dyrbara ädelstenar och en oräknelig mängd guld. Drottningen samtalade sedan med Salomo och sade honom vadhelst hon hade på hjärtat. Då lärde

Salomo henne och berättade för henne innebörden i allt vad hon frågade honom. När drottning Saba såg Salomos visdom och det stora tempel som han hade byggt och de gåvor som man offrade till Gud och kungens mångfaldiga betjäning, då blev hon så till den grad förundrad att hon inte längre hade någon anda kvar, ty hon orkade inte längre fråga. Hon sade då till kungen: »Sant är det ord jag hörde i mitt land om dig och om din visdom, men jag ville inte tro det förrän jag själv hade sett det. Nu har jag funnit att jag inte hade fått veta hälften av din storhet. Större är din visdom och ditt verk än ryktet var som jag hörde. Lyckliga är dina hovmän och tjänare som alltid står inför dig och hör din visdom. Välsignad vare allsmäktige Gud som valde dig och satte dig över Israels rike, för att du skulle fastlägga domar och rättvisa». Sedan gav hon kungen hundratjugo pund guld och oräkneliga dyrbara kryddor och dyrbara ädelstenar. Salomo å sin sida gav drottningen vadhelst hon önskade av honom, före den kungliga gåva som han gav henne. Och hon vände åter till sitt land med sina tjänare. Men Salomo upphöjdes över alla jordiska kungar och alla folk ville se honom och höra hans vishet, och de förde mångfaldiga gåvor till honom. (1 Kon 10:1–13, 23 f)

Uttolkning av drottningens besök

Drottningen var ett tecken för den heliga församlingen, det vill säga hela det kristna folket, som kom till den fridfulle Kristus för att höra hans visdom och den evangeliska lära som han uppställde, om upplysning genom den sanna tron och om den kommande domen, om vår själs odödlighet och om den allmänneliga uppståndelsens hopp och härlighet.

Drottningen kom till Salomo med stora gåvor av guld och av dyrbara ädelstenar och parfym, och kameler bar dem. Den troende församlingen, som kommer från hela jorden till Kristus, för de förutnämnda gåvorna till honom på ett andligt sätt. Hon offerar

guld åt honom genom sann tro och parfym genom böner och dyrbara juveler genom fagerhet i goda seder och heliga dygder. Om denna församling sade profeten till Gud: »Adstitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate» (Ps 45:14 f) – det är: »Drottningen står vid din högra sida i förgylld dräkt, skrudad med mångfaldig brokighet». Den andliga drottningen, Guds församling, är smyckad med en dyrbar prydnad och mångfaldig färgprakt som består i goda vanor och dygder. Hon berättade alla sina hemligheter för Salomo, och församlingen öppnar för Kristus sitt samvete och sina hemliga tankar i sann bekännelse. Kameler bar de dyrbara gåvorna med drottningen till Jerusalem, eftersom hedningarna, som förut var puckelryggiga genom begärelse och vanställda genom synder, genom sin omvändelse och tro bar de andliga gåvorna till Kristi händer.

Drottningen förundrade sig över Salomos visdom och hans byggnader och betjäning, och menigheten förundrar sig över Kristi visdom, för att han själv är sann visdom och all visdom är av honom. Han byggde de höga himlarna och hela jorden, och grundade alla varelser på tre ting: »in mensura, et pondere, et numero» (Vish 11:20) – det vill säga på mått och på tyngd och på antal. Att tjäna Kristus är vår hälsa och folkens förlossning, och saliga är de som tjänar honom till belåtenhet i de andliga mysterierna. Drottningen sade att man inte hade sagt henne hälften av Salomos storhet, och den andliga drottningen, Guds församling eller varje helig själ, när den kommer till det himmelska Jerusalem, då ser den mycket mer storhet och härlighet än vad den tidigare under livstiden fått höra av profeter eller apostlar. »Inget öga kan i detta liv se, och inget öra höra, och ingen människas hjärta gissa de ting som Gud har berett åt dem som älskar honom» (1 Kor 2:9). Vi kan få dessa ting men vi kan inte tänka oss dem, och aldrig tröttnar vi på detta gudas överflöd. Kristus är alla kungars kung, och liksom alla folk ville se den fridsamme Salomo och höra hans visdom och förde allsköns gåvor till honom, likaså vill nu människor från alla folk se den fridsamme Kristus genom tro och höra evangeliets

visdom, och dagligen offerar de andliga gåvor åt honom på mångahanda sätt.

Den andliga byggnaden skall prövas i eld

Vi vill också säga hur aposteln Paulus talade om uppbyggandet av den troende församlingen. Han sade om grundvalen: »Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus» (1 Kor 3:11) – det är: »Ingen människa kan lägga en annan grundval för den heliga församlingen än den som redan är lagd, det är Frälsaren Kristus.» Han är grundvalen för den andliga kyrkan, såsom vi förut sade er. Aposteln sade: »Vem än som bygger på denna grundval, guld eller silver eller dyrbara stenar, eller trä, strå eller halm: vars och ens verk skall bli uppenbart. Guds dag uppenbarar det, ity att det visas med eld, och elden finner ut hurudant deras skilda verk är. Om någons byggnad härdar ut och motstår elden, då skall den som gjort den undfå lön av Gud för sitt verk. Om någons verk förbränns, då skall han lida skada, men blir trots det räddad genom eld» (1 Kor 3:12–15).

Dessa ord kan vi inte behandla utan mycken fruktan. Guldet förstår vi som tro och gott samvete, silvret som rättfärdigt tal och skicklighet i att lära, de dyrbara ädelstenarna som heliga dygder. Och den som utför sådant byggnadsarbete på Guds församling, hans byggnad kan inte elden på domens dag förtära, eftersom elden inte skadar det goda trots att den plågar de orättfärdiga. Guld och silver och dyrbara stenar prövas i eld, men dock förtärs de inte av elden. Så ock de som har goda gärningar: de utstår ingen pina i den breda eld som skall passera över hela jorden, de far genom elden till Kristus utan att ta skada, som om de for på solstrålar.

Den som bygger på samma grundval med trä eller strå eller halm, han skall veta att hans verk otvivelaktigt kommer att förbrännas i den stora elden, och då får han skada av sitt verk men blir trots det räddad genom elden. Trä och strå och halm är tecken

för lindriga synder som kommer att renas av elden, och den som gjort det får böta för sitt verk men blir trots det renad av elden och kommer sedan genom mycken svårighet till Guds rike. Men den som gör dödssynderna och slutar i dem, han måste brinna i den eviga elden, och ändå blir de svåra synderna aldrig renade av någon elds brinnande.

De lindriga synderna är tomt prat, och att någon får mer mat och dryck än hans kropp behöver, och att han oftare ligger med sin hustru än vad han behöver för att få barn, och att man skäller utom för att tillrättvisa, eller smickrar en annan med falsk inställsamhet, eller hånar fattiga som tigger, eller förser sig före måltiden, eller skämtar omåttligt. Dessa och dylika är de små skulder som kan förtäras av elden, såsom trä eller strå eller halm. Dylika skulder kan inte döda våra själar, men de kan orena dem och förolämpa Gud. Och om vi inte självmant gör något åt dem i det nuvarande livet kommer vi med nödvändighet att få lida för dem i den straffande elden. Nu tycks det oss att vi drabbas hårt om ett av våra fingrar hamnar i eld, men hur blir det när hela kroppen och själen lider i den breda eld som skall passera över hela jorden? Det finns också många straffplatser där människors själar får lida för sin sorglöshet efter måttet av sin skuld, före den allmänna domen, så att några blir helt renade och inte behöver lida alls i förutnämnda eld.

Dödssynderna är mord, kyrkofridsbrott, och att en man har en annan mans hustru, och falskt vittnesmål, stöld, plundring, girighet, fåfänga, högmod, avund, och ständig berusning, hednakult, trolldom och häxeri. Dessa synder och andra dylika kommer inte att bli sonade i straffelden, utan de som lyktar sina liv i sådana synder kommer att överlätas åt den eviga elden, när Kristus säger: »Discedite a me, maledicti, et reliqua» (Matt 25:41) – »Vik från mig, ni förbannade, till den eviga elden, som är beredd åt djävulen och hans förbannade änglar.» Därför är det nu ytterst viktigt för varje människa att hon självmant sonar sina synder, de mindre såväl som de större, och gläder sin Skapare med sann ånger, honom som hon förut kränkte med förseelser, så att hon inte behöver

komma till den skarpa branden eller i alla fall inte till den eviga förgängelsen, utan i stället vinner evigt liv med Gud och med alla hans heliga.

Kyrkorättsligt tillägg

Låt varje kristen man veta att ingen skall ta betalt för Guds kyrka. Om någon handlar så att han säljer Guds brud – det är hans kyrka – för pengar, då är han lik Judas som sålde Kristus till judarna för pengar, och med Judas skall han plågas i evighet om han inte här i livet dessförinnan gör bättring inför Gud. Må ingen lekman understå sig att öva ledning eller styrelse över Guds tjänare. Hur kan, eller hur vågar, någon lekman dra till sig Kristi kloster med våld? Inte ens en vigd man får ta på sig att representera Kristus för hans heliga husfolk, såvida inte ämbetet givits honom av Guds lärare.⁵⁹ Om en lekman vill bygga en kyrka eller donera till den, låt honom lämna vadhelst han ger därtill åt Gud och insätta husfolket⁶⁰ efter upphöjda lärares anvisningar. Och må aldrig en lekman styra över Guds vigda tjänare, ty om någon gör så må han veta att han handlar mot vad Kristus och alla hans helgon förordnat. I det världsliga må han stödja Guds tjänare, men låta dem leva efter vad deras böcker anvisar och efter deras andlige faders undervisning.

Avslutning

Vi har nu talat om Guds kyrka, såväl om den gamla som om den nya. Nu ber vi den allsmäktige Frälsaren att han renar oss från våra synder genom sin barmhärtighet och leder oss till den eviga församlingen i himmelriket, ÖVER VILKEN HAN REGERAR MED

59 'Guds lärare' syftar på biskoparna. Att 'representera Kristus för hans heliga husfolk' betyder att öva auktoritet över kyrkliga ämbetsbärare, såsom en prost, ärkediakon eller biskop gör.

60 Med 'husfolk' menas här en kyrkas 'bemanning', dvs. de ämbetsbärare som gör tjänst där.

SINA KORADE HELGON, MED SIN ALLSMÄKTIGE FADER OCH DEN HELIGA ANDEN, I EVIGHETERS EVIGHET. AMEN.

Text: In dedicatione ecclesiae, i *The Sermones Catholici, or Homilies of Ælfric*, ed. Benjamin Thorpe, bd 2, London 1846, s. 574–595.

Kommentar

England hade härjats svårt av vikingar under 800-talet. Under 900-talet vidtog ett återuppbyggnadsarbete som bl. a. innebar reformer inom kyrkolivet. Att reformera klostren hörde till de viktigaste uppgifterna, eftersom de var centra för både andlig och materiell kultur. Klosterreformen skedde på grundval av Benedictus' regel, precis som i karolingerriket ett drygt århundrade tidigare. Ur en synpunkt var alltså 900-talets engelska reformation en fortsättning på den karolingiska. Men den hade också paralleller i nya reformrörelser på kontinenten vid samma tid. England höll på att komma allt närmare det europeiska fastlandet – naturligtvis med bibehållande av en viss nationalistiskt präglad distans. Vissa saker förblir sig lika genom tiderna.

Ælfric föddes vid mitten av 900-talet och utbildades vid katedralskolan i Winchester. Han var elev till S:t Æthelwold, biskop i Winchester och en av seklets stora andliga ledare. Ælfric gick i sin lärares fotspår och blev en stark förkämpe för reformrörelsens ideal. År 1005 insattes han som abbot i det nygrundade klostret Eynsham, där han förblev till sin död (årtal okänt). Genom hela sitt liv slog han vakt om katolsk teologi och kyrkorätt och gick ofta till strid mot vanföreställningar och missbruk. Han blev samtidigt en folkbildare, men delvis, tycks det, mot sin vilja. Så översatte han på begäran några bibelböcker till folkspråket, men uttryckte samtidigt sin oro över att texterna skulle kunna komma att misstolkas av människor som nu fick tillfälle att läsa dem men som inte hade

förutsättningar att förstå dem rätt. Dåförtiden ansåg man att kunskap kunde vara skadlig om mottagaren inte var mogen för den. I dag skulle Ælfric skyllas för censurmentalitet. Tiderna förändras.

Ovanstående predikan kommer ur en dubbel uppsättning predikningar för hela kyrkoåret som Ælfric gav ut åren 991–992. Predikningarna tycks huvudsakligen ha varit avsedda att läsas upp av sockenpräster under eller i anslutning till mässan, men kan också ha använts som uppbygglig läsning av den läskunniga överklassen. Troligen var det meningen att de präster som använde den vid sin förkunnelse skulle bearbeta texterna efter behov. Vår predikan sönderfaller t. ex. i tre delar som var för sig skulle kunna utgöra en predikan, och vad jag har rubricerat som »kyrkorättsligt tillägg» var nog inte tänkt som en del av predikan alls utan syftade till prästens egen fortbildning. Sådana paragrafer av kyrkorättslig karaktär finns även inskjutna i andra predikningar i samlingen. Till sammans med ytterligare några nyttiga tillägg som finns i slutet av de äldsta handskrifterna antyder detta att Ælfric avsåg sitt verk som ett slags *vade mecum* för sockenpräster.

Som brukligt var vid den här tiden har Ælfric snarare kompilerat än komponerat sina predikningar. Hans viktigaste källor var Paulus Diaconus' († e. 792) och Haimons homiliarier. Men dessa verk var avsedda för klosterbruk. Ælfrics målgrupp var en annan, och han lade därför ned stor möda på att förenkla och förklara.

Den del av vår predikan som handlar om drottningen av Saba är starkt beroende av en predikan i Paulus' homiliarium.⁶¹ Paulus, som ville åstadkomma en samling predikningar av kyrkofäderna, hade tagit med den i tro att den var av Augustinus. I själva verket hör den till den tidigmedeltida samling som går under namnet »Eusebius Gallicanus».⁶² Men redan en snabb jämförelse mel-

61 Hom. 199 enl. J.-P. Migne, *Patrologia latina*, bd 95, sp. 1457; hom. 127 enl. den nya numreringen i R. Grégoire, *Homélieux liturgiques médiévaux. Analyse des manuscrits*, Spoleto 1980.

62 Eusebius Gallicanus nr 47: *Corpus Christianorum, series Latina* bd 101 A, s. 555–563. Om Eusebius Gallicanus, se ovan, s. xx.

lan denna text och Ælfric's visar den senares stora självständighet. Speciellt för honom är fr. a. sättet att strukturera predikan: först refereras bibeltexten i sin helhet på folkspråket, och sedan kommenteras den. Detta är ett förfaringssätt som rekommenderas i ett antal konciliesbeslut från karolingertiden, och Ælfric ger oss en unik möjlighet att se hur rekommendationen kunde fullföljas i praktiken. Man får bara hålla i minnet att hans bidrag till genren kvalitetsmässigt säkert höjde sig långt över genomsnittet.

När jag gjorde översättningen roade det mig att lägga ordval och satsbyggnad så nära det fornengelska originalet som möjligt och på så vis få fram en svenska som tydligt förråder sina germaniska rötter. Det kan verka litet ovant, men jag tror varken det är obegripligt eller fult.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Dom David Knowles, *The Monastic Order in England. A History of its Development from the Times of St. Dunstan to the Fourth Lateran Council, 940–1216*, 2nd ed., Cambridge 1963; P. Clemons, »Ælfric», i *Continuations and Beginnings*, ed. E. G. Stanley, London 1966, s. 176–209; Milton McC. Gatch, *Preaching and Theology in Anglo-Saxon England: Ælfric and Wulfstan*, Toronto 1977; *The Old English Homily and its Backgrounds*, ed. Paul E. Szarmach and Bernard F. Huppé, Albany, N. Y., 1978.

För ytterligare litt., se Luke M. Reinsma, *Ælfric: An Annotated Bibliography*, New York 1987.

ÆLRED

ABBOT I RIEVAULX *1110

† 1167

PÅ JULDAGEN

MÅNGA GÅNGER TVINGAR mig mitt ämbete att tala; i dag gör jag det av iver snarare än av plikt. Men varifrån skall jag få ord? Sannerligen, om hela min kropp förvandlades till tunga skulle jag ändå inte kunna tillfredsställa min iver! Och är det så konstigt? Försök förstå hur stor han är, som stiger in för att frälsa folken!

Se här! Detta något som innesluter himlen i sig, som ljuset utgår ifrån, som vallar oss med änglar, som änglarna smakar (jfr Ps 78:25), som ger hela universum salighet – detta är det som stiger ned till oss!

»O herre, vad är en människa att du tänker på henne, eller en människoson att du besöker honom?» (Ps 8:5) Hör profeten: »Alla världens folk är som om de inte fanns inför honom, som noll och intet räknas de av honom» (Jes 40:17). Som noll, säger han, och intet. O du noll och intet, o du noll och intet, hur mycket borde du inte älska honom som för dig blev gjord liksom till noll och intet! Jag ber, låt oss gå till Betlehem för att se detta stora, detta höga, detta sublima, detta outsägliga, som blev gjort till noll och intet! Han som uppfyller himmel och jord (Jer 23:24) förvaras i en krubba, han som äger jordens rund och all dess fullhet (Ps 24:1) har ingen plats i värdshuset! Varför?

Kort sagt: för vår skull. Vad hade vi behov av? Att han skulle stifta fred.

Delning: Tre skadade relationer

Se här! Det var osämja mellan Gud och människa, mellan människa och djävul, mellan människa och ängel. Gud krävde två ting av människan, änglarna ett, och mot människan krävde djävulen ett av Gud.

Del I: Relationen till Gud

Gud krävde av människan gottgörelse för synden och återbetalning av skulden. Och hör här på vilket sätt!

Underavdelning I 1: Människans värdighet

Betänk först det mänskliga tillståndets värdighet, den värdighet Gud hade gett henne i skapelsen. Observera tre aspekter på den värdigheten: friheten, makten och lyckan. Hon var fri, hon var mäktig, hon var salig.

Frihet hade hon på tre områden: i att välja, i att önska och i att använda. Framför sig hade hon gott och ont, jord och himmel, död och liv, lycka och misär, världen och Gud. Frihet hade hon att välja bland allt detta. Frihet hade hon också i vad hon önskade, ty köttet låg inte i strid med anden (jfr Gal 5:17), inte heller valde hon en sak med förnuftet och drevs till en annan av sitt begär, utan vad än hon beslöt, det önskade hon också av hjärtat. Och hon hade frihet i att använda. Hon använde nämligen den här världen till ökad glädje och större lycka, inte ansatt av ömkelig svaghet och våldsam begärelse. Om vi rätt betänker vårt slaveris misär, inser vi lätt den frihetens lycka. Det goda kunde hon välja utan ond baktanke, det goda kunde hon önska utan ond begärelse, det goda kunde hon använda utan att det förfelades.

Hennes makt kan ni lära av Guds egna ord: »Väx och föröka er», säger han, »och uppfyll jorden» (1 Mos 1:22).

Hennes lycka, slutligen, bestod i att vara hos Gud, att känna Gud, att älska Gud. Hans närvaro fanns i minnet, kunskapen i förnuftet, kärleken i viljan. Minnet var liksom själens famn, som höll Gud och aldrig glömde honom. Förnuftet var liksom ett öga, som såg Gud och aldrig tog fel. Kärleken var liksom hjärtats gom, som smakade Gud och aldrig längtade efter något annat.

Underavdelning I 2: Synden gör värdigheten om intet

Olycklige Adam, vad kunde du mer begära? Otacksamme, tänker du onda tankar på ditt läger? »Inte alls», säger du, »men jag skall vara såsom Gud» (1 Mos 3:5). Otacksamme! Så underbar skapade dig Gud att varje annan varelse antingen var din like eller dig underlägsen, Gud allena högre, och du avundas honom den äran? »Jag skall vara såsom Gud», säger du. Outhärdliga högmod! Du som nyligen formats av jord och lera, du är så fräck att du vill vara lik Gud? Djävulen märker snabbt sinnets kranka böjelse och säger: »Jag skall visa er. Smaka så blir ni som Gud.» Så födde högmodet olydnad. Dessa två synder, högmod och olydnad, är alla våra synders olycka och orsak.

Du smakade, Adam, du smakade! Jag ber dig, träd fram i din djurhud, så att vi får skåda den nye gudens nyvunna rikedomar! »Se, Adam har blivit som en av oss!» (1 Mos 3:22)⁶³

Underavdelning I 3: Skulden

Ja, bröder, för dessa två synder krävde Gud gottgörelse. Men inte bara det, utan även återbetalning av skulden. Vad hade han då stulit från Gud? Tänk bara på hurudan jag utmålade människan för er, hur fri, hur mäktig, hur lycklig! Så hade avkomman också blivit om den inte hade fördärvats i roten av förfaderns beslut. Utan tvivel blev därmed hela skaran, som den gudomliga försynen hade skapat för att befolka den himmelska staden, stulen från Gud av det mänskliga högmodet.

⁶³ Ælfred tolkar uppenbarligen detta bibelord som ironiskt.

Del II: Relationen till änglarna

Härav kommer även änglarnas klagomål mot människan, ty deras salighet blir fullkomlig först i och med den heliga stadens fullbordan. När den blev fördröjd av människan berövades de sin fullkomning.

Del III: Relationen till djävulen

Djävulen, slutligen, är medveten om att Gud är både barmhärtig och allsmäktig. Eftersom han fruktar att Gud skall handla mildt, vänder han inte så mycket rättvisans krav mot människan som våldets och maktens vapen.

Människan kan inte själv normalisera relationerna

Ni ser alltså vad som åligger människan: först att ge Gud tillräcklig gottgörelse för sådant högmod och sådan olydnad, att återföra alla människor som var förutbestämda till liv till deras ursprungliga ställning, att strida mot djävulen med rättfärdighet, utan makt. Varifrån skulle människan få förmåga till allt detta när hon var förstörd, förlorad, fördömd? Hurudan skulle hennes ödmjukhet behöva vara för att uppväga sådant högmod? Hurudan hennes lydnad för att rentvå skulden? Och hur skulle en fånge kunna friköpa fången, eller en oren rena den orene?

Gud kan och vill lösa problemet

Återstår vad? Inte att vi din skapelse förgås, min Gud? Skall Gud så glömma att förbarma sig, eller skall han dölja sin barmhärtighet i sin vrede? (Ps 77:10) Aldrig! »Jag tänker fridens tankar», säger han, »inte ofärdens» (Jer 29:11).

Skynda, Herre, skynda! Se de fattigas tårar, »låt de betungades suckar få träda fram inför dig» (Ps 79:11)!

O saliga tid! O älskvärda, åtråvärda dag när Faderns röst ljuder:

»På grund av de maktlösas misär och de fattigas suckar skall jag nu resa mig, säger Herren» (Ps 12:6)!

»Men vem skall jag sända, vem skall gå åt oss?» (Jes 6:8) Moses sände han, men denne hade en hämmad och trög tunga (2 Mos 4:10) och kunde inte hjälpa. Jesaja erbjöd sig, men han var en man med orena läppar (Jes 6:5). Och Jeremias var ett barn och förstod ej att tala (Jer 1:6).

Lösningen

»Fräls mig du, Herre, ty det finns ingen helig!» (Ps 12:2)

Text: In nativitate domini, *Sermones inediti B. Aelredi abbatis Rievallensis*, ed. C. H. Talbot, Rom 1952 (Series scriptorum S. Ordinis Cisterciensis 1), s. 37–39.

PÅ JUNGFRU MARIAS FÖDELSES FEST

UNDERBAR ÄR VÅR herres Jesu Kristi barmhärtighet! Han är vår domare och vet att vi är eländiga och inte själva kan bestå en prövning i hans domstol.

Barmhärtig är han och vill förbarma sig över oss, men kan inte annat än döma rättvist. Hur har han då berett oss hjälp? Han lär oss att leva väl, och vi gör tvärt emot och lever illa. Genom dopet efterskänkte han oss en gång alla synder, och därefter föll vi på nytt. Ofta har vi lovat bättring, och ändå syndar vi ständigt. Han ger oss möjlighet till bot, och vi utnyttjar det inte. Och ändå, trots allt detta, skonar han oss. Och eftersom vi är ovärdiga och inte sådana som han själv rätteligen skall lyssna på, har han gett oss sina vänner, så att vi kan vända oss till dem och genom dem komma till honom och försonas med honom.

Ni vet att denna världens människor brukar göra så. När deras herre är arg på dem söker de upp hans vänner, ibland hans söner, ja ofta till och med hans hustru; om de är oskyldiga, för att herren skall bli mer villig att höra deras sak när den framförs av den eller dem som han älskar högt; om de är skyldiga, för att han skall förlåta dem på de närståendes bön. Det berättas om en viss helig konung att han

gladdes när någon bad om nåd för en person som han enligt lagen var tvungen att straffa, så att han kunde få ett giltigt skäl att benåda denne. Utan tvivel härmade konungen vår Herre, som vill att hans vänner skall be för oss, så att han har ett skäl att benåda oss.

Må nu var och en pröva sig själv och se efter hurudan hans sak är inför Herren. Hur har vi levt i hans ögon? Vi är människor, han är Gud; vi är tjänare, han Herre; vi är skapade, han Skaparen. Vi har inte tillbett vår Gud som vi borde, vi har inte åttlytt vår Herre som vi borde, vi har inte älskat vår Skapare som vi borde. Ja, mina bröder, om vi noga skulle pröva oss själva, skulle vi inte kunna svara honom på en sak bland tusen, som Skriften säger (Job 9:3). Vad skall vi då göra? Vi kan inte dölja något för honom. Ty som Aposteln säger, allt ligger naket och blottat för hans öga (Heb 4:13). Låt oss frambära våra böner till honom. Låt oss säga till honom: »Gå inte till doms med dina tjänare» (Ps 143:2). Men att offra blott *våra* böner räcker inte långt. Låt oss be den person om hjälp vars böner han aldrig skulle vilja avvisa. Låt oss närma oss hans brud, låt oss närma oss hans mor, låt oss närma oss hans främsta tjänarinna. Allt detta är den saliga Maria.

Tema och delning: Fyra ting som vi är skyldiga Maria

Alltså: »Låt oss med fröjd fira den saliga Marias födelse, så att hon ber för oss inför Herren vår Gud.»⁶⁴ Om vi har gjort något gott genom Guds nåd, och om hon frambär det till sin son, skall han inte avvisa det. För det onda som vi har gjort skall han utan tvivel utverka förlåtelse. Vad vi alltså oundgängligen måste tänka på är att så förhålla oss till henne att hon vill göra vår sak till sin. Men vad skall vi då göra för henne? Vad slags gåvor skall vi erbjuda henne? O att vi ens kunde ge henne vad vi är skyldiga henne! Vi är skyldiga henne heder, vi är skyldiga henne tjänst, vi är skyldiga henne kärlek, vi är skyldiga henne lov.

⁶⁴ Antifon på jungfru Marias födelses fest.

Del I: Vi är skyldiga Maria heder såsom mor

Vi är skyldiga henne heder, ty hon är vår Herres mor. Den som inte hedrar modern vanhedrar naturligtvis sonen.

Vidare säger Skriften: »Hedra din far och din mor» (5 Mos 5:16). Vad skall vi säga om det, bröder? Är inte hon vår mor? Jo visst, bröder, självfallet är hon vår mor! Genom henne föddes vi ju, genom henne får vi näring, genom henne växer vi. Genom henne föddes vi, inte till världen utan till Gud. Genom henne får vi näring, inte kroppens mjölk utan den om vilken Aposteln säger: »Jag gav er mjölk att dricka, inte fast föda» (1 Kor 3:2). Genom henne växer vi, inte i kroppslig storlek utan i själslig kraft. Låt oss stanna upp ett ögonblick och se efter vad det är för slags födelse, vad det är för slags mjölk, vad det är för slags växande.

Underavdelning I 1: Maria föder oss

Som ni vet och tror var vi en gång alla i död, i ålderdom, i mörker, i elände. I död, ty vi hade förlorat Gud; i ålderdom, ty vi led under förgängelse; i mörker, ty vi hade förlorat vishetens ljus; och egentligen skulle vi ha gått under. Men av den saliga Maria fick vi en mycket bättre födelse än av Eva, ty genom att Kristus föddes av henne fick vi ungdom i stället för ålderdom, oförgänglighet i stället för förgänglighet, ljus i stället för mörker. Hon är vår mor, mor till vårt liv, mor till vår oförgänglighet, mor till vårt ljus. Aposteln säger om vår herre: »Han har blivit vår vishet från Gud, vår rättfärdighet, vår helighet och vår frihet» (1 Kor 1:30). Alltså är hon, som är Kristi mor, mor till vår vishet, mor till vår rättfärdighet, mor till vår helighet, mor till vår frihet. På så vis är hon mer vår mor än vad modern till vår kropp är. Av henne har vi en bättre födelse, ty av henne har vi vår ungdom, vår helighet, vår vishet, vår rättfärdighet, vår helighet och vår frihet. Låt oss alltså »med fröjd fira hennes födelse», när hon har givit oss en så god födelse!

Underavdelning I 2: Maria ger oss mjölk

Låt oss härnäst se vad slags mjölk vi har fått av henne. Guds Ord, Guds Son, Guds Vishet är bröd och fast föda (jfr Heb 5:14). Därför kunde bara de starka, det vill säga änglarna, äta av honom (jfr Ps 78:25). Vi som var små kunde inte smälta den födan, ty den var fast; vi som var på jorden kunde inte stiga upp till det brödet, ty det var i himlen. Så vad skedde? Brödet kom till den saliga jungfruns moderliv och gjordes där till mjölk. Och vad slags mjölk? Sådan som vi kan dia. Tänk ett ögonblick på Guds son i jungfruns knä, i jungfruns armar, vid jungfruns bröst: allt detta är mjölk, dia det! Det är den mjölk som vår goda mor gav oss.⁶⁵

Underavdelning I 3: Maria ger oss växt

Tänk nu på hennes kyskhet, hennes kärlek, hennes ödmjukhet, och väx genom hennes exempel: väx i renhet, väx i kärlek, väx i ödmjukhet, och följ så din mor. Se hurudan vår mor är! Därför är vi skyldiga henne heder. Det har ju Herren befallt, såsom vi sade: »Hedra din far och din mor» (5 Mos 5:16).

Del II: Vi är skyldiga Maria tjänst såsom härskarinna

Vi är också skyldiga henne tjänst, ty hon är vår härskarinna. Vår herres brud är ju vår härskarinna, vår konungs brud är vår drottning. Därför bör vi tjäna henne. Aposteln bjuder ju: »Ni tjänare, underordna er vördsamt era herrar» (1 Pet 2:18). Om den som inte tjänar de köttsliga herrarna handlar emot Herrens bud, så är de som inte tjänar den andliga härskarinnan självfallet klandervärda. Men hur bör vi tjäna henne? Mina bröder, ingen tjänst behagar henne som den att vi med uppriktig värme och kärlek ödmjukar oss för hennes son, ty all lovsång och all möda som vi frambär åt hennes son, allt

⁶⁵ Att meditera över Jesu mänskliga liv är alltså som mjölk för själen. Jfr Ælreds skrift *De institutione inclusarum* 31 (Sources chrétiennes 76, ed. Ch. Dumont 1961, s. 132), där han liknar kunskap om Kristi mandom vid mjölk, medan kunskap om Kristi gudom är som berusande vin.

det tar hon emot som om det vore för henne. Låt ingen säga: »Även om jag gör si eller så mot Herren spelar det ingen större roll; jag tjänar Sankta Maria och är trygg ändå». Så är det inte. Just när en människa kränker sonen, kränker han självfallet även modern. Men när vi vill förlika oss med Herren efter våra synder, då måste vi söka upp henne och lägga vår sak i hennes händer.

Del III: Vi är skyldiga Maria kärlek såsom syster

Vidare är vi skyldiga henne kärlek. Hon är ju vårt kött och vår syster (jfr 1 Mos 37:27). Jag hoppas att det jag nu säger inte tycks er förmätet. Guds son själv är ju vår broder, eftersom han är människoson. Och ändå är han människa bara genom sin mor, hon är det genom både far och mor. Tänk då hur frimodiga vi vågar vara inför henne som är vår syster! Låt oss älska henne, ty hon älskar verkligen oss! Henne som verkligen är vår syster bör vi älska, ty hennes helighet, hennes godhet, hennes renhet gagnade inte bara henne själv utan oss alla.

Del IV: Vi är skyldiga Maria lov för att hon gav oss frälsaren

Slutligen är vi skyldiga henne lov. Skriften säger ju: »Lova Herren i hans heliga» (Ps 150:1). Om Herren skall lovas i de helgon genom vilka han gör under, hur mycket mer skall han då inte lovas i den kvinna genom vilken han gjorde sig själv, som är underbarare än alla under! Om de som föresätter sig att leva i kyskhet skall lovas, hur mycket mer skall då inte hon lovas som utan förebild valde att förbli jungfru, men som inte bara blev jungfru utan desutom fruktsam! Om de genom vilka Herren väcker döda skall lovas, hur mycket mer skall då inte hon lovas genom vars helighet hela världen uppväcktes ur evig död!

Slutsats och övergång: Att lova Maria är att ta efter henne

Alltså, mina bröder, må vi lova henne och »med fröjd fira hennes födelse, så att hon ber för oss inför Herren, vår Gud». Men om vi lovar med rösten får vi inte förstöra detta med våra gärningar.

Därför bör vi lova på allvar och inte på låtsas. Den lovar falskt, som inte så gott han kan vill ta efter det han lovar. Den lovar verkligen den heliga Marias ödmjukhet, som så gott han kan bemödar sig om att vara ödmjuk. Den lovar verkligen hennes kyskhet, som avskyr och föraktar all orenhet och kåthet. Den lovar verkligen hennes kärlek, som med hela sitt sinne och hela sin strävan inriktar sig på att älska Gud och sin nästa utan förbehåll.

Ny delning: Vi skall ta efter Maria i tankar, ord och gärningar

Därför, mina bröder, om vi vill lova henne värdigt bör vi framför allt se till att ha dessa tre: goda tankar, heliga ord och redliga gärningar. Ty den som har dessa efter bästa förmåga och inriktar sig på att ha dem helt och fullt, han tar efter den heliga Maria. Dessa tre framhåller nämligen den heliga Anden hos henne, när han säger genom Salomo: »Dina läppar är drypande vaxkakor, under din tunga är honung och mjölk, och doften av dina kläder är såsom rökelsedoft» (Höga V 4:11).

Del I: Att ta efter Maria i ord

Med läppar skall vi förstå ord, ty vi talar med läpparna. Vaxkaka är vax som innehåller honung. »Drypande vaxkakor» är vax som har ett sådant överflöd av honung inuti att det även börjar rinna ut. Den saliga Marias ord lämpar sig nu väl att jämföras med rinnande vaxkaka, ty alla hennes ord var ljuva, fulla inte av köttslig ljuvhet utan av andlig. Men det finns många som har honung i sin mun, dock inte drypande vaxkaka, ty de har många ljuva ord men dessa kommer inte ur ett överflöd av inre ljuvhet. De är på sätt och vis lika bin, som har både sötma och gadd. Å ena sidan har de honung, ty de talar behagligt, svansar för alla, lyder allas vilja. Men det är bara till det yttre. I hemlighet, i sina hjärtan, där sticker de med kritik och fördömelse dem som de offentligt smörjer med honung. De har ingen drypande vaxkaka, ty som vi sade kommer deras ljuva ord inte ur ett överflöd av inre ljuvhet. Annorlunda är det med

Maria. »Drypande vaxkakor», säger han, »är dina läppar», det vill säga dina ord är ljuva på grund av ett överflöd av inre ljuvhet.

Del II: Att ta efter Maria i tankar

Och för att vi skall veta varifrån de ljuva orden kommer lägger han omedelbart till: »under din tunga är honung och mjölk». Den som vill ha helig ljuvhet i sina ord, en ljuvhet som behagar Gud, måste ha två ting i sina tankar och i sitt hjärta, nämligen helighet för egen del och medkänsla med sina medmänniskor. Den som har dessa två i sitt hjärta, den som bevarar sina tankar i dessa två, hans ord kommer alltid att vara fulla av andlig ljuvhet. Liksom honung tillverkas av flera blommor, så består helighet alltid av många dygder. Alltså kan vi förstå honung som helighet. Och eftersom mjölk är ett tecken på moderskärlek och ger spädbarn näring och får modern att böja sig till sitt lilla barn, förstår vi mjölken som medkänsla. Inget får en människa att tala så välvilligt och vänligt och ljuvt med en annan som medkänsla. Men medkänsla utan helighet är slapphet. Tänk alltså på hur det står: »Dina läppar är drypande vaxkakor, min brud, under din tunga är honung och mjölk». Som om han sade: »Dina ord är fulla av andlig ljuvhet, ty de springer fram ur inre helighet och medkänsla». »Under tungan» betyder det som ännu inte är *på* tungan. Därför säger han »under din tunga», som om han skulle säga »i dina tankar».

Del III: Att ta efter Maria i gärningar

Därefter följer: »och dina kläders doft är som doften av rökelse». Med kläder bör vi förstå våra goda gärningar, ty de övertäcker våra synder, skyler vår skam. Goda gärningar är även vår prydnad inför Gud. I rökelsen kan vi betrakta två ting: den goda doften och det heliga offret. Den heliga Marias kläder jämförs med rökelse, emedan de behagade Gud och bar doften av ett gott rykte till människor. Det finns många människor vars kläder doftar gott, men de doftar inte rökelse, ty det finns många som har rykte om sig att

vara fromma och vars gärningar tycks heliga för människor, men de doftar inte rökelse emedan de inte frambär sina gärningar som offer åt Gud.

Sammanfattning och avslutning

Låt oss alltså, älskade bröder, ta efter den saliga Maria efter bästa förmåga. Må det finnas helig besinning hos oss och äkta medkänsla med varandra, liksom honung och mjölk. Må våra läppar vara som drypande vaxkakor, så att alla våra ord flödar fram ur kärlekens ljuvhet. Om vi klandrar må det ske med kärlek, om vi klandras av en annan må vi lyssna med kärlek, så att allt, som Aposteln säger, sker i kärlek bland oss (1 Kor 16:14). Låt oss ta av våra gärningar och offra till Gud genom ett gott samvete, låt oss därmed sprida väldoft (jfr 2 Kor 2:14 f), så att andra följer vårt exempel. Och låt oss inte ha världslig fröjd, inte sådan som kommer av läckerheter, skämt och vad denna världen står med, utan »låt oss med äkta andlig fröjd idag fira den saliga Marias födelse, så att hon ber för oss inför vår herre Jesus Kristus», som med Fadern och den heliga Anden lever och regerar i evigheters evighet. Amen.

Text: Sermo XXIII, in nativitate sanctae Mariae, Corpus Christianorum, continuatio mediaevalis, bd II a (ed. G. Raciti, 1989), s. 184–189.

Kommentar

Ælred föddes i Hexham, Northumbria, år 1110, som son till prästen Eilaf (prästerligt celibat var bara delvis genomfört inom den romersk-katolska kyrkan vid den här tiden). Från de tidiga tonåren vistades han vid den skotske kungen Davids hov och fick där en fostran i normandisk anda. År 1134 skickades han på officiellt uppdrag till ärkebiskopen av York, ett uppdrag från vilket

han inte skulle återvända. Under Ælreds tid vid hovet hade cistercienserna kommit till England, och klostret Rievaulx grundades vid floden Rye i Yorkshire år 1132. Under sin vistelse i York gjorde Ælred ett besök vid det nygrundade klostret, som då ännu bara var några enkla byggnader i trä. Det första besöket ledde till ett andra några dagar senare, och nu blev han kvar.

Efter åtta år som munk i Rievaulx blev Ælred novismästare, och som sådan skrev han, på personligt uppdrag av Bernhard av Clairvaux, sin första och i mångas ögon bästa skrift, *Speculum caritatis*. Redan följande år (1143) skickades han att grunda ett dotterkloster till Rievaulx vid Revesby i Lincolnshire. 1147 återvände han som abbot till Rievaulx och tillbringade de sista tjugo åren av sitt liv där. Detta blev hans mest produktiva period. På grund av svår reumatism tilläts han år 1157 vissa lättnader i regeln av generalkonventet i Cîteaux, och han kunde fullgöra sina plikter som abbot till sin död den 12 januari 1167. Hans efterlämnade verk omfattar över 100 predikningar, sex skrifter av olika längd och karaktär om det andliga livet, tre historiska verk samt två helgonbiografier.

Ælred var en högt bildad man och en stor prosakonstnär. Samtidigt är hans stil mycket intim. Det är belysande att alla hans andliga skrifter har formen av brev eller dialoger. Det personliga tilltalet var hans naturliga sätt att kommunicera.

Den första av predikningarna ovan är en retorisk *tour de force*. I sak är den ytterst nykter. Frågan ställs varför Gud den högste har blivit människa och låtit sig födas i ett simpelt stall. Förklaringen presenteras med en argumentation som skulle pryda sin plats i en skolastisk traktat. Men Ælred vill inte bara att hans munkar skall förstå varför Jesus föddes i Betlehem, han vill att de skall älska honom så att han kan födas i deras hjärtan. För att engagera dem använder han ett språk som stundtals är närmast hetsande: korta, ryckiga fraser bemängda med utrop och frågor. Gång på gång uppmanar han sina åhörare att »se», att själva söka föreställa sig vad han talar om. Mot slutet skingras argumentationens distans fullständigt. Han för med sig sina bröder in i det människans dilemma

som han har beskrivit. I sitt och deras och hela mänsklighetens namn ropar han till Gud om frälsning. Predikan slutar abrupt med ett bibelord, som visserligen ger svaret på inledningens fråga, men inte i form av ett påstående utan i form av en bön. Det plötsliga slutet lämnar den bönen ekande i åhörarnas inre: »Fräls mig *du*, Herre ...»

Den andra av predikningarna hölls vid Jungfru Marias födelsfest (8 september). Ælreds tid var en tid av stigande hängivenhet till den heliga Jungfrun och den unga cisterciensorden bidrog aktivt till detta, bl. a. genom att inviga alla sina klosterkyrkor till hennes ära. Vår predikan illustrerar hur den nya Mariafromheten kunde ta sig uttryck. Ælred talar mycket konkret och personligt om Maria: hon är Herrens mor, vår egen mor, vår härskarinna, vår syster. Hans enkla budskap är att man skall ta detta på allvar och förhålla sig till henne därefter.

Formellt sett är den här predikan ett intressant övergångsfenomen. Den är nämligen en typisk s. k. tematisk predikan, med exordium (inledning), tema, delning, huvudavdelningar och underavdelningar. Det var det allra senaste inom predikokonsten på Ælreds tid, och det var en metod som hade framtiden för sig. Från 1200-talet till 1400-talet förekommer nästan inget annat. Men jämför man Ælreds predikan med de båda andra tematiska predikningarna i den här boken (av Jakob från Lausanne och Åke Jönsson) märker man snabbt en skillnad: i de senare predikningarna är strukturen mer påträngande, distinktioner och uppräkningsfår en mycket större plats. Det tycks som om det skedde en stor förändring i det intellektuella klimatet i Europa i övergången från 1100-tal till 1200-tal. Det föddes en fascination för logik och system, så stor att den gav upphov till en ny estetik. Distinktioner och demonstrationer gav en sådan intellektuell njutning att de blev ett mål i sig. För predikans del ledde detta till att de gamla retoriska idealen blev undanträngda. Det faktum att predikanternas utbildning präglades av den skolastiska metoden bidrog givetvis till utvecklingen.

Hos Ælred lever den gamla retoriken och den nya systemglädjen ännu sida vid sida. I dag tycker vi väl att det var bättre så. Men man skall akta sig för att döma. Vår tids brist på intresse för intellektuell klarhet är ändå inget som kan läggas den skolastiska epoken till last.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Charles Dumont, inledningen till Aelred of Rievaulx, *The Mirror of Charity* [Speculum caritatis], translated by E. Connor, Kalamazoo, Mich., 1990 (Cistercian Fathers Series 17), s. 11–67; S. Borgehammar, »The Ideal of the Recluse in Aelred's *De Institutione Inclusarum*», *In Quest of the Kingdom*, ed. Alf Härdelin, Stockholm 1991 (Bibliotheca theologiae practicae 48), s. 177–202 (not 22 i denna art. innehåller ytterligare litteratur).

»GAMMALNORSKA HOMILIEBOKEN»

ANONYM KOMPILATION
1200-TALET?

PÅ EN KYRKAS INVIGNINGSDAG

KUNG SALOMO VAR den förste som gjorde ett tempel åt Gud, och han bjöd sitt folk att hålla högtid när templet var färdigt. Då stod Salomo och bad på följande sätt: »Herre, du hörde din tjänares bön, när jag bad att få bygga ett tempel åt dig. Välsigna och helga därför detta hus som jag har byggt för ditt namns skull. Herre, hör bönen när din tjänare ber dig idag att din blick natt och dag skall vara öppen och dina öron lyssna över detta hus. Om ditt folk syndar men ångrar sin synd och kommer till detta tempel för att be, då må du lyssna till deras böner på denna plats och befria dem ur deras ovänners händer» (jfr 1 Kon 8:23–53). Och när Salomo var färdig med sin bön visade sig Herren, och alla såg Guds härlighet komma över templet och alla närvarande böjde sig inför sin Gud och prisade Herren. Detta var upphovet till att kyrkor började byggas, liksom till högtidlighållandet av en kyrkas invigningsdag.

Från födelse till död i kyrkans hägn

När vi därför idag firar kyrkmässodag, käre bröder, då är det nödvändigt att först göra klart hur mycket nåd vi tar emot i kyrkan. När en människa först kommer till världen, skall hon föras till

kyrkan och döpas. Därigenom blir hon Guds barn, hon som tidigare varit syndens träl. I kyrkan skall vår Herres Jesu Kristi kött och blod konsekreras, som hela det kristna folket skall njuta till frälsning. Under denna gudstjänst öppnar sig himlen, och Guds änglar kommer ner till människorna och deltar i prästens tjänst. Kyrkan är platsen för förlikning mellan Gud och människor, och alla böner vi ber där är de mest välbehagliga för Gud. Om vi begår allvarliga synder och blir oeniga med Gud, skall vi bege oss till kyrkan och få botgöring ålagd av prästen och förlika oss med Gud. Och när en människa dör, skall hennes kropp föras till kyrkan och gravsättas där. Och prästerna skall överlämna hennes ande i Guds hand. Därför, kära vänner, skall vi lägga ner mycket omsorg på våra kyrkor, ty vi söker där Guds nåd så snart vi kommer till världen, medan vi är i världen och när vi lämnar världen.

Kyrkans olika delar speglar kristenheten

Och eftersom kyrkan och hela det kristna folket benämns med ett och samma ord i böckerna, vill vi säga något om hur kyrkan symboliserar folket och hur det kristna folket kan kallas Guds palats, ty aposteln Paulus sade: »Ni är ett heligt tempel för Gud, som bor i er» (jfr 1 Kor 3:16). Såsom kyrkan är byggd av många sammanfogade delar, så samlas folket till en tro av många folkslag och tungomål. Några kristna är i himlen hos Gud, medan andra är här i världen, och därför betecknar somligt som finns i kyrkan himmelrikets härlighet och somligt kristenheten här på jorden. Koret betecknar de heliga i himlen, skeppet de kristna på jorden. Altaret betecknar Kristus, ty såsom offergåvorna som bärs fram till Gud inte blir helgade annat än över altaret, så blir inte heller våra gärningar välbehagliga, såvitt de inte helgas i kärlek till Kristus. Altarduken är de heliga som pryder Kristus med goda gärningar, så som apostel Paulus sade: »Ni alla som är döpta i Kristus har prytt Kristus» (jfr Gal 3:27). Syllarna i kyrkan betecknar Guds

apostlar, vilka är grunden för hela kristenheten. Dörröppningen till kyrkan betecknar den rätta tro som för oss in i den allmänliga kristenheten. Dörren betecknar de kloka som står rustade mot falska lärare och stänger ute dem från Guds kristenhet med sin undervisning. Golvplankorna i kyrkan betecknar de ödmjuka som lägger av all värdighet och som desto mer erbjuder bärkraft åt hela folket, ju mer man trampar på dem. Kyrkans bänkar betecknar de barmhärtiga som i sin barmhärtighet lindrar sin nästas lidanden, såsom bänkarna ger vila åt dem som sitter på dem.

De två långväggarna i kyrkan betecknar de två folk som är förenade till en kristenhet, det ena är judarna, det andra är hedningarna. Tvärväggen som binder samman de båda långväggarna till ett hus betecknar vår Herre som förenar de två folken i en tro och som själv är sköld och värn för sin kristenhet. På denna tvärvägg finns en dörröppning, genom vilken man går för att komma in i kyrkan, och gluggar som ger ljus åt kyrkan, ty Herren själv upplyser alla som går in i tron på honom. Den tvärvägg som finns mellan skeppet och koret betecknar den helige Ande, ty på samma sätt som vi kommer in i kristenheten genom Kristus, går vi också in i den himmelska härligheten genom den helige Andes nådaport. Och såsom Kristus förenade de två väggarna, dvs. de två folken i en tro, så förenar den helige Ande folken i en och samma kärlek. På denna tvärvägg finns en stor dörröppning, så att man kan se allt som sker i koret från skeppet, ty alla som hittar den helige Andes nådaport får se många himmelska ting för sin inre blick.

De fyra hörnpelarna i kyrkan betecknar de fyra evangelierna, ty den undervisning dessa innehåller är den starkaste stötten för hela kristenheten. Kyrkans tak betecknar dem som lyfter sin inre blick från alla jordiska ting upp mot den himmelska härligheten och så skyddar de kristna mot frestelser med sina böner, såsom taket skyddar kyrkan mot regn. Långbjälkarna (lang-vidhir) i kyrkan, dvs. åsarna (ásar) och stavbjälkarna (staflægiur), som stöder och håller samman både röstet och kyrkans väggplankor, betecknar de styrande som är satta att leda och stödja kristenheten, så som

abbotarna är satta över munkarna och hövdingarna över folken. Tvärbjälkarna (*Δværtre*), som stöttar stavbjälkarna och håller uppe de bjälkar som stöder åsarna, betecknar dem i kristenheten som med sina råd åstadkommer förlikning mellan världsliga hövdingar, vilka understöder munkkloster och heliga platser med sina rikedomar. Klockorna betecknar prästerna, som med sina böner och utläggningar skapar välljud för Gud och människor. Korsen och krucifixen betecknar asketerna som på sina egna kroppar bär märkena av Kristi lidande, när de utmattar sig själva med fastor och vakor.

Kyrkans olika delar speglar den enskilde

Men på samma sätt som vi säger att kyrkan betecknar hela det kristna folket, så kan den beteckna varje enskild kristen som genom goda seder verkligen gör sig till ett tempel åt den helige Ande. Ty varje människa skall uppföra en andlig kyrka i sig själv, inte av trä eller sten utan med goda gärningar.

Koret i denna kyrka är böner och psalmer. Altaret betecknar kärleken och altarduken de goda gärningar som skall följa med kärleken. Såsom alla offergåvor helgas över altaret, så blir alla goda gärningar helgade och välbehagliga i kärlek. Och kärleken fördelar sig på två budord: kärleken till Gud och kärleken till nästan. Denna tvåfaldiga kärlek betecknar de två tvärväggarna i kyrkan, den yttre kärleken till nästan, den inre kärleken till Gud. På den inre tvärväggen finns en stor öppning in till koret, ty ju mer en människa älskar Gud, desto mindre trång tycks Guds väg henne vara att gå. På den yttre tvärväggen finns gluggar, ty »Herrens bud är klart», som psalmdiktaren säger, »och upplyser våra ögon» (Ps 19:9). Detta klara budord förklarade Herren själv än tydligare, när han sade: »Detta är mitt bud att ni skall älska varandra» (Joh 15:12).

Dörren betecknar förmågan att styra tungan, så som David sade

i en psalm: »Sätt du vakt för min mun, Herre, och en dörr till att vakta mina läppar» (Ps 141:3). Likaså sade han: »Upplåt du min mun, när det är bättre att tala än att tiga och stäng den du, när det är bättre att tiga än att tala.» Dörren kan beteckna vårt förstånd, som skiljer mellan goda ting och onda, så att vi öppnar våra hjärtan för det goda och stänger ute alla onda tankar. Syllarna i denna kyrka betecknar tron, ty på den grundvalen och det fundamentet skall vi bygga alla goda gärningar, så att vi kan bli Guds tempel.

De fyra hörnstolparna betecknar de fyra huvuddygerna som är de starkaste stöden för andra goda gärningar, dvs. visdom och rättfärdighet, styrka och måttlighet. Golvplankorna betecknar ödmjukhet och lydnad och tålmod som inte skäms över att behöva tåla förnedring och övergrepp från andra människor. Bänkarna betecknar barmhärtighetsgärningarna som ger tröst åt de behövande, såsom bänkarna erbjuder vila åt dem som sitter på dem. Väggarna betecknar allt gott verk och allt nyttigt som är gjort av kärlek till Gud och nästan. Stavbjälkarna som håller samman väggplankorna betecknar uthålligheten i goda gärningar. Taket över väggarna betecknar hoppet och de tankar vi skall ägna Gud mer än alla goda gärningar. Åsarna som stöder takstockarna betecknar tålmodigheten som stöder vårt hopp så att vi inte upphör att vänta förbarmande från Gud. Tvärbjälkarna, som stöttar väggarna så att de inte faller samman vid oväder, betecknar friden och enigheten som stöttar och binder samman allt det goda vi gör, så att det inte rasar samman under anstormningen av djävulens frestelser.

Korsen och krucifixen betecknar plågor av kroppen, dvs. fastor och vakor. Klockorna betecknar utläggningarna som uppväcker oss till goda gärningar, såsom klockorna till gudstjänst. Stängslet omkring kyrkan betecknar vården av alla dessa goda ting som här har omtalats. Och då tar vi vara på alla dessa goda ting, när vi tänker på de gärningar som de har gjort som före oss har lämnat denna världen, så att goda exempel styrker oss till att likna dem och dåliga skyddar oss från synd. De dödas gravar på kyrkogården är en bild för denna åtanke.

Tillämpning på den enskildes livsföring

Så skall vi veta att allt som hör till kyrkobyggnaden eller gudstjänsten kan tolkas på andligt sätt och uppfyllas i oss, om vi lever så utan laster att vi blir värdiga att kallas Guds tempel. Därför, käre bröder, är det nödvändigt för oss, när vi firar den heliga kyrkmässodagen, att vi renar vår inre kyrkobyggnad, så att Gud i sitt tempel, dvs. i oss själva, inte finner sådant som han blir vred över. Och på samma sätt som vi vill visa oss festklädda och rena på högtidsdagarna skall vi också med tårar tvätta av syndens fläckar från vår själ och smycka den med goda gärningar. Och såsom vi ger kroppen finare mat vid högtiderna, så skall vi också föda vår själ med högtidsmat, dvs. Guds ord, ty det är opassande att kroppen närs och pryds med omsorg, medan den inre människan är oprydd och saknar föda. Det hjälper inte att vi kommer festklädda till den yttre kyrkmässodagen, om vi missköter den inre kyrkhelgen, dvs. vården om goda gärningar. Ty därför firar vi regelbundet kyrkmässodagen här på jorden, för att få fira den eviga kyrkmässodagen, dvs. den sanna glädjen, bland alla heliga i himlen. Och vi kommer i besittning av denna glädje i den mån vi visar vår nästa riklig barmhärtighet i all slags nöd.

Det är en god gärning att ge egendom till kyrkorna, men bättre är att hjälpa sin nästa i hennes nöd, ty kyrkor går under med världen, men själar går aldrig under. Om vi vill vara den helige Andes tempel, skall vi visa samma barmhärtighet mot våra behövande medmänniskor som kyrkan visar oss. Såsom kyrkan leder oss till Gud med hjälp av dopfunten, skall vi med hjälp av tårars bad leda våra medmänniskor från villfarelser, när vi gråter över deras synder, ty tårar tvättar bort synder liksom dopfunten gör det. Och såsom vi i kyrkan åläggs botgöring för våra synder, så skall vi erbjuda vår nästa skydd mot synd. Och såsom vi tar emot himmelsk föda i kyrkan, dvs. corpus domini⁶⁶, skall vi erbjuda kroppslig föda åt dem som behöver det. Och såsom kyrkan erbjuder grav

66 »Herrens kropp».

åt de dödas kroppar, skall vi erbjuda böner för deras själar. Om vi med sådant sinnelag under en begränsad tid håller högtider här på jorden, skall vi en gång få del i den eviga högtiden i himlen tillsammans med vår Frälsare och Herre, Jesus Kristus, som lever och regerar som Gud med Fadern och den helige Ande per omnia secula seculorum.⁶⁷ Amen.

Text: Gamal Norsk Homilieboek. Cod. AM 619, 4°, utg. G. Indrebö, Oslo 1931.

Kommentar

Ovanstående predikan är hämtad ur den s. k. gammalnorska homilieboken. Denna har blivit föremål för åtskillig uppmärksamhet inom forskningen, men de olika ståndpunkter som intagits skall jag inte gå in på här. Litteraturförteckningen nedan gör det möjligt för den som vill att fördjupa studiet kring boken som helhet. Men det bör ändå sägas något om det sammanhang ur vilket föreliggande predikan har hämtats.

Gammalnorsk homilieboek är ensam i sitt slag från det medeltida Norge, om än predikningar från denna tid finns bevarade i förhållandevis rikligt mått. Kärnan i homilieboken utgör predikningarna, men de är inte de enda texter som ingår. Bl. a. finns en längre skrift av Alkuin, Karl den Stores hovteolog, med titeln »Om dygderna och lasterna», vidare en berättelse om »Olav den heliges liv och järtecken» samt en kommentar till Fader Vår. Denna blandning är typisk för homilieboksgenren. Predikningarna är ordnade efter kyrkoåret, men dessutom finns några predikningar som bryter det mönstret och dit hör predikan på kyrkmässodagen.

Homilieboken som helhet föreligger i en enda handskrift, som brukar dateras till c:a 1200 och som går tillbaka på nu förlorade förlagor. Det mesta av innehållet i homilieboken kan därför föras

67 »I evigheters evighet».

tillbaka till första delen av 1100-talet och egentligen ännu längre, om vi nämligen tar hänsyn till förebilderna från utländska predikosamlingar. Trots att predikningarna genomgående är på gammalnorska, är det inte fråga om några genuint norska predikningar. De har alla mer eller mindre starkt influerats av äldre teologers predikosätt och predikningar, och ibland förekommer direkta översättningar av hela predikningar. Exempel på en sådan är Gregorius den stores juldagspredikan.

Den predikan som presenteras här är en av de mest omskrivna av homiliebokens predikningar och återfinns förutom i homilieboken i ytterligare tre bevarade handskrifter från medeltiden. I två av handskrifterna är predikan försedd med rubrik, i det ena fallet på latin och i det andra på norska, *In dedicatione tempeli sermo* respektive *Kirkiudagsmål*. Det är alltså kyrkmässodagen, dvs. årsdagen av kyrkans invigning, som är predikotillfället. Vem som har hållit den vet vi inget om. Den har ofta blivit kallad »Stavkyrkopredikan», men denna beteckning är missvisande, eftersom det inte kan fastställas att det är fråga om en stavkyrka som predikanten hade i åtanke. Snarare är det sannolikt att så inte var fallet, om än det handlar om en kyrka av trä. Dessutom har frågan ställts om kyrkobyggnaden över huvud taget existerat i verkligheten eller enbart funnits i predikantens fantasi. Det kommer vi inte att få något svar på, men det är klart belagt att även denna predikan har tillkommit under påverkan av utländska förebilder. Både i fråga om struktur och i enskilda detaljer kan den visas gå tillbaka på bl. a. Origines' predikan om tabernaklet samt utläggningar av Hrabanus Maurus och Honorius Augustodunensis. Predikan är alltså relativt stereotyp till sin karaktär och inte alls så norsk som man ibland velat göra gällande.

Den översättning som presenteras här har gjorts med utgångspunkt från Gustav Indrebös utgåva av homilieboken. I några fall har de byggnadstekniska termerna angivits inom parentes på originalspråket, eftersom nutidssvenska ekvivalenter saknas. Termerna skulle därför kräva långa omskrivningar, om det över huvud

taget skulle gå att komma fram till vad de exakt avsåg. Vad som anges här på svenska är i vissa fall egna konstruktioner. Dessutom förekommer en del »ordvitsar» som inte heller kunnat återges.

Bertil Nilsson

Litteratur

H. Bekker-Nilsen, »The Old Norse Dedication Homily», *Festschrift für Konstantin Reichardt*, Bern 1969, s. 127–134 ger en forskningsöversikt rörande vår predikan. Tidigare forskning kring homilieboken meddelas också hos T. Knudsen, »Homiliböcker», *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, bd 6, sp. 657–666. En kommenterad översättning finns i *Gammelnorsk homiliebok*, overs. A. Salvesen, innl. og komm. E. Gunnes, Oslo 1971. Senast har predikan behandlats i Hallvard Magerøy, »In dedicatione ecclesiae sermo. Om overleveringa av 'Stavkyrkjepreika'», *Bibliotheca Arnamagneana* 38, *Opuscula* 8 (1985), s. 96–122.

JAKOB

DOMINIKANBRODER FRÅN LAUSANNE

† 1322

PÅ PASSIONSSÖNDAGEN

» **H**AN HAR FRAMBURIT sig själv som ett felfritt offer åt Gud» (Hebr 9:14). Kyrkans heliga bruk innebär att offer skall ske för de döda, för att Gud skall förbarma sig över dem, och allt eftersom det rör sig om ett märkligare dödsfall, därför att en framstående person dött eller därför att många dött samtidigt, bör även offret vara desto större. Ett exempel på detta har vi i 2 Mack 12:43, ty då många av Guds folk hade dött, sände översteprästen Judas »två tusen drakmer silver till Jerusalem att offeras för de dödas synders skull». ⁶⁸ Detta har emellertid sagts därför att Skriften kallar syndaren en död man. Det sägs ju i Romar-

68 Handskrifterna anger här antingen tolv eller tolv tusen; jag har ändrat efter Vulg. *duo milia*. Där inte annat anges översätts bibelcitaten i enlighet med den i den valda handskriften föreliggande texten; där så är möjligt utan att betydelsen ändras anpassas de efter Sv. Bibelsällskapets revision av 1917 års översättning (för GT) resp. 1981 års översättning (för NT). Någon gång citerar jag mera text än den valda handskriften; den ger nämligen ofta mycket korta citat, avslutade med *etc*. Inte sällan kommer den viktigaste, och senare utförligare behandlade, delen av citatet i det följande. Vad gäller övriga citat är de flesta autentiska reminiscenser men mycket fritt citerade. Några har jag inte kunnat identifiera. Seneca-stäl-lena är oäkta.

brevet 5:12: »Genom en enda människa har synden kommit in i världen, och genom synden döden». Det syns mig att själens död inträder genom synden på samma sätt som kroppens död inträder genom huggormsgift. Skälet härtill är att huggormen dödar en människa smärtfritt. Den söver henne nämligen först, och hon dör under sömnen och känner inte dödens smärta. Det var därför som den arma Kleopatra, som inte ville känna någon smärta före döden, drack ormgift; på så sätt kände hon inte dödens smärta under dödsprocessen. På precis samma sätt dödar djävulen människan genom syndens gift. Ty först förmår han henne att somna, dvs. vila i syndens lust och njutning, och så dör hon plötsligt, medan hon är uppslukad av syndens behag och liksom sover och vilar; likväl känner hon inte dödens smärta, eftersom hon inte uppfattar den smärta som hon är skyldig att lida genom sin synd. Det är om detta det handlar i Domarboken 4, då Jael öppnade mjölkkärllet åt den varme och törstige Sisera och gav honom att dricka. Sisera tömde mjölkkärllet och ville sedan vila. När han somnat slog Jael in en tältplugg i hans huvud. Då övergick Siseras sömn i död, han blev medvetlös och dog. På samma sätt öppnar djävulen mjölkkärllet till frestelse för den själ som är varm och törstig och bjuder syndens lust och njutning, och den arme syndaren, varm och törstig, dricker mjölken, dvs. han hänger sig åt syndens njutning. Sedan han stillat sin njutningslystnad tror han sig sova fridfullt men genomborras av tältpluggen och dödas inte bara andligen av syndens udd (i 1 Kor 15:56 sägs det att »dödens udd är synden») utan även kroppsligen. Sådana människor dör ofta en bråd död, och liksom Kleopatra, som inte ville känna dödens bitterhet utan drack ormgift före döden, insuper därför världsliga syndare, som inte vill känna någon ångerns smärta före döden, syndens njutning på alla sätt de kan. På precis samma sätt dog Adam och Eva genom att dricka syndens njutning enligt 1 Mos 3:6: »Och kvinnan såg, att trädet var gott att äta av och att det var en lust för ögonen. Hon tog och åt»; därför kan det sägas om deras synd så som det sägs i 5 Mos 32:33: »Deras vin är drakars etter, huggormars gruvligaste

gift», eller annorlunda uttryckt, deras vin, dvs. de första människornas njutningsfyllda syndafall, var en bitter honung, som leder till den andliga dödens bitterhet på samma sätt som huggormsgift leder till den kroppsliga döden.

Vi har således två punkter: *den första* är att en själ som befinner sig i dödssynd är död, *den andra* är att offer sker för de döda, och ju större död, desto dyrbarare offer. Eftersom den syndens död som kom ner till oss från Adam var mycket stor och utsträcktes till oss alla (jfr 1 Kor 15:22: »alla dör genom Adam»), var det nödvändigt att det offer som fullgjordes för dess skull var av största kraft; därför frambar Kristus som vår överstepräst varken guld eller silver utan sig själv som offer åt Fadern, för att Han skulle förbarma sig över oss som dött i synden, såsom det sägs i vårt förelagda tema: *Han har framburit sig själv såsom ett felfritt offer åt Gud.*

Disposition

Fyra faktorer gör detta offer förtjänstfullt:

För det *första* var det mycket dyrbart: Kristus har offrat *sig själv*.

För det *andra* var det generöst: han har framburit, dvs. *skänkt* sig själv.

För det *tredje* var det formellt korrekt: som ett *felfritt* offer.

För det *fjärde* var det nyttigt: ett offer åt Gud.

Första huvudavdelningen

1 Det första jag skall tala om är att detta offer var dyrbart. Guds son gav *sig själv*, ett ytterst dyrbart offer. Men han hade ju kunnat friköpa oss med hjälp av sin Skapelse – varför gjorde han då inte det utan frambar sig själv? Svaret är att den som blir föremål för en välgärning är skyldig att tjäna och älska sin välgörare, och ju större välgärningen är, desto större bör också kärleken till välgöraren vara.

1, 1 Två stora välgärningar har människan vederfarits av Gud.

1,1,1 Den första skedde i skapelsen, då hon skapades till Guds avbild enligt 1 Mos 1:26: »Låt oss göra människor till vår avbild, till att vara oss lika». Detta är det ädlaste av allt, ty människan är mera lik Gud än någon annan skapad varelse, t. o. m. mera än vad en ängel är, enligt Augustinus.

1, 1, 2 Den andra skedde i den nya skapelsen eller återlösningen, och denna välgärning är större än den första, ty för dem som är dömda och saknar återlösningens välgärning vore det bättre att inte heller ha vederfarits skapelsens välgärning. Det sägs ju om Judas i Matt 26:24:⁶⁹ »Det hade varit bäst för den människan, om hon aldrig hade blivit född». Om Gud alltså hade låtit återlösningens välgärning komma människan till del med skapelsens hjälp, då hade människan kunnat älska skapelsen ännu mera än Gud, och därför ville Gud bevisa oss båda dessa välgärningar genom sig själv, för att hela vårt hjärtas kärlek skulle sträva mot och vändas till honom. Det är detta aposteln åsyftar när han säger i Efesierbrevet 5:2: »Lev i kärlek, så som Kristus har älskat oss och utlämnat sig själv för vår skull som en offergåva, ett välluktande offer åt Gud».

1, 2, 1 Med dessa ord manar oss aposteln först och främst till kärlek: »Lev i kärlek». Därför säger också Augustinus: »Jag vet, du min själ, att kärleken är ditt liv.» Liksom en död kropp inte kan röra sig av sig själv och inte är så lätt att bära eller lyfta upp för en annan person, därför att den inte har någon styrsel, medan däremot en levande kropp rör sig och just därför att den har en viss styrsel lättare kan bäras av en man än en död kropp av tre eller fyra, så kan inte en själ som är död i synden själv röra sig i riktning mot Gud, och den bärs inte heller så lätt av andras råd, förma-

69 Samtliga handskrifter jag sett har här *Luc* 22. Antagligen citerar Jacobus fel; Lukas 22:22 har inledningen till detta ställe, medan den citerade versen finns i Mark 14:21 och Matt 26:24.

ningar och förböner, just därför att den inte alls hjälper till själv. Tänk bara på eremiten, som inte kunde hjälpa en dråpare med sina böner, därför att han var ensam och dråparen själv inte bidrog alls till sin omvändelse. Då visade honom eremiten som ett exempel en sten, som dråparen på eremitens uppmaning inte kunde flytta ensam; tillsammans lyfte de den emellertid med lätthet. På samma sätt kan inte en själ som är död i synden röra sig i riktning mot Gud enligt Jes 65:5: »Närma dig icke mig, ty du är oren». Men en själ som är levande i kärlek bärs lätt av andras förböner. Den rör sig också av sig själv i riktning mot Gud enligt Jes 40:31: »Men de som väntar efter Herren hämtar ny kraft, de skyndar iväg utan att mattas». Aposteln manar oss alltså till kärlek, därför att kärleken är själva det liv varigenom själen rör sig i riktning mot Gud och lätt bärs av andra. Det är därför ett tecken, varigenom en människa kan förstå att hon har kärleken, då hon känner att hon gärna gör det goda, då hon gärna lyssnar till sådana råd som leder till frälsning, och då hon är beredd att ge gåvor eller göra rätt för sig enligt kyrkans bud, allt i enlighet med Höga visan 8:7: »Om någon ger alla ägodelar i sitt hus för kärleken, så betraktar han dem ändå som ingenting». En sådan kärlek till Gud visade den helige Bernhard, då han sade: »Den tjänst jag bevisar Dig, gode Jesus, varar knappt en timme. Om den varar längre, märker jag det inte för min kärleks skull.»

1, 2, 2 För det andra berör aposteln det föredöme som vi bör efterlikna: »såsom Kristus har älskat oss».

För sin stora kärleks skull var Kristus efter sitt människoblivande aldrig skild från sin mänskliga natur, inte ens i lidandet. När själen skildes från kroppen förblev hans gudomlighet förenad med båda. »Han älskade dem intill slutet» (Joh 13:1). Därför bör vi älska honom så att intet skiljer oss från honom, enligt Pauli föredöme som säger: »Ty jag är viss om att varken död eller liv skall kunna skilja oss från Guds kärlek» (Rom 8:38 f). Så prövar man om två rep förenats eller knutits samman ordentligt: ju mer man

drar i dem, desto hårdare knyts de ihop – ja de brister förr på något annat ställe än i själva knuten. På samma sätt binds en from människas allt fastare samman med Gud, ju hårdare hon dras hit och dit av frestelser, så att själen hellre skiljs från kroppen än från Gud. »Jag längtar efter att bryta upp⁷⁰ och vara hos Kristus, det vore ju det allra bästa», säger Paulus i Filipperbrevet (1:23). Somliga är på motsvarande sätt bundna till världen, jämför Joh 3:19: »Människorna älskade mörkret mer än ljuset», och Gud kan därför inte skilja dem från världen vare sig med förmaningar eller prövningar, ens när själen skiljs från kroppen. Det är detta band med världen som så att säga är 'knuten', ty liksom det är lätt gjort att i mörkret knyta ihop fina trådar, så att de sedan inte kan lösas upp i dagsljus och knuten inte ens syns, så är det på samma sätt med de bedrägerier som skojare och ockrare åstadkommer i det fördolda: de syns inte och kan inte göras ogjorda.

1, 2, 3 För det tredje talar aposteln om vari Kristus bevisade oss sin kärlek: »han har utlämnat sig själv för vår skull». När en köpman, som inte går att lura och som inte kan ha fel, betalar ett högt pris för en vara, då är detta ett tecken på att varan är av högt värde och mycket efterfrågad; eftersom han inte kan ha fel, när han betalar ett högt pris för varan, bör den också värderas efter det pris han ger. Kristus går inte att lura, ty »vi förkunnar en Kristus som är Guds kraft och Guds vishet» (1 Kor 1:23–4). Han har givit sig själv för vår återlösning och frälsning. Vi bör alltså värderas högt och sätta ett högt pris på våra själar, för vilkas frälsnings skull Guds son har utlämnat sig själv. Påven Leo säger därför så här: »Känn ditt värde, o kristne, och vägra att genom fördärvad vandel återfalla till syndens uselhet. Ditt pris är Kristi blod.» Vi måste noga akta oss att kränka den som offrat sig själv för oss enligt Gal 2:20: »Kristus har älskat mig och offrat sig själv för mig». Varför offrade han sig själv och inte det han skapat? Skälet härtill är att man mera bör

⁷⁰ Vulgata har *dissolvi* (eg. lösas upp), vilket ju associerar fint till bilden av knuten.

älska den vän som ger en en gåva än själva gåvan. Så gjorde ju Gud i 1 Mos 4:4: »Och Herren såg till Abel och till hans offergåva.» Men världens ondska glömmer vännen som ger gåvan och ser bara till gåvan och älskar bara den. Gud är den vän som enligt 1 Mos 9:3 har givit människan allt, men han ser sig vara glömd av syndarna. Liksom en falk av sämre slag förföljer sitt byte hägern men låter den fara och slår ner på den ruttna fisk som hägern släpper ifrån sig, medan den ädla falken inte slår ner på fisken utan förföljer hägern tills den fångar den, så slår inte goda hjärtan ner på den fisk som Gud ger dem, dvs. de nöjer sig inte med skapelsens behag, utan de skyndar vidare ända till Gud; de usla syndarnas hjärtan glömmer däremot Gud och nöjer sig med hans gåvor. Därför har Kristus offrat sig själv, för att vi inte skall kunna komma undan att älska honom – han är nämligen själv både vännen som ger gåvan och själva gåvan. »Han överlämnade sig åt den som dömer» står det i 1 Pet 2:23.

1, 2, 4 För det fjärde visar han oss vilken fördel vi har av hans kärlek, nämligen försoningen med Fadern. Detta ligger i orden »som ett offer». Ett offer frambärs egentligen för att sona en oförrätt. Enligt den gamla lagen kastades en spetälsk ut ur tabernaklet och ur lägret enligt 4 Mos 5:2:⁷¹ »De skall skaffa bort ur lägret var och en som är spetälsk»; därefter kunde han inte försonas med Gud och stå inför honom förrän han renats. Detta gick enligt 3 Mos 14:49 till så att man tog två felfria levande sparvar, dödade den ena och doppade den andra i den förras blod. Med blodet bestänktes den spetälske sju gånger; den levande sparven släpptes därefter och fick flyga iväg ut i markerna. Därefter tvättade den spetälske sina kläder och gick så försonad till tabernaklet. På samma sätt kastade Gud på grund av de första människornas spetälska, dvs. deras syndafall, ut dem ur paradiset, så att på fyrtusen år ingen enda själ fick komma in i paradiset. När Guds son såg detta, gjorde han sig själv till ett offer att rena oss och försona

⁷¹ Samtliga handskrifter jag läst har *Leviticus* (3 Mos).

oss med Fadern. I Kristus motsvaras de båda sparvarna av hans två naturer, den mänskliga och den gudomliga. Den mänskliga naturen dödades, men den gudomliga förblev levande. Den såldes dock i den mänskliga naturens blod, eftersom den mänskliga döden i Kristus behagade Gud. På samma sätt skall den spetälske, alltså syndaren, bestänkas sju gånger med blod, ty Kristi lidande måste röra vid hans hjärta så att han genom kärlek till Honom avstår från de sju dödssynderna. Om han förblir i denna sin föresats, behöver han bara 'tvätta sina kläder' genom bikten, och sedan kan han försonad stå inför Gud. Den levande sparven, som flyger ut i markerna, är Kristi gudom, som flyger tillbaka upp i himlen; därigenom helgar detta offer oss och försonar oss med Gud. Hebreerbrevet 10:10 säger ju: »Vi har helgats genom att Jesu Kristi kropp blev offerad», och därför är vi försonade med Gud. Kristus har fullkomnat friden mellan Gud och människor enligt Heb 10:14: »Ty med ett enda offer har han för all framtid fullkomnat» friden. Ty liksom leoparden⁷² som vredgas över förlusten av sitt byte inte blidkas förrän han fått se blodet av ett lamm, så blidkas inte heller Gud över förlusten av människosläktet förrän han fått se sin egen sons blod. Han beslöt att »genom hans blod på korset försona allt på jorden och allt i himlen», står det i Kolosserbrevet 1:20.

1, 2, 5 En andra fördel för oss är segern över våra fiender: ordet *hostia* betyder just det offer som man frambär för att vinna seger över sina fiender, dvs. *hostes*, eller för att tacka för en vunnen seger. Kristi lidande är allt detta. En fiende kan inte besegras på bättre sätt än genom att man mot honom går fram med samma vapen och standar varmed han tidigare besegrats. En klen man blir mera fruktad om han bär en tapper riddares vapen och sköldemärke, eftersom man tror att han är denne riddare. De vapen med vilka Kristus besegrar djävulen är döden på korset. I Hebreerbrevet 9:26

⁷² Ordet *leopardus* användes på medeltiden för de tama geparder (jaktleoparder) som användes för jakt.

läser vi: »Men han har trätt fram en gång för alla, vid tidens slut, för att utplåna synden genom att offra sig själv». Därför bör vi mot alla djävulens anslag gripa till minnet av Kristi död. Ambrosius säger att om man sätter upp en påle eller ett kors mot en varg som förföljer en människa, så avstår vargen från förföljelsen, eftersom den är rädd att bli fångad eller snärjd genom detta tecken. Om man sätter upp Kristi kors mot den varg som förföljer människan, nämligen djävulen, ger han upp förföljandet och kan inte få grepp om människan. Tänk på den där juden som gjorde korstecknet! Djävulen kunde inte röra honom och sade: »Se kärlet är tomt men ändå märkt!» I legenden om den helige Kristoffer berättas en liknande historia om en demon som flyr för korstecknet. Därför bör vi bära fram detta offer, alltså hostian, till skydd mot helveteshundens anslag. Låt oss med Hebreerbrevet 13:15 »genom honom ständigt frambära ett offer».

1, 2, 6 En tredje fördel är den ljuvliga doften: »ett välluktande offer». Rökelse doftar föga eller inte alls utom i elden, men då doftar den desto mera ju större elden är, och doften stiger desto högre. Så avger en gärning ingen doft inför Gud om den inte brinner i kärlekens eld, ty Gud dömer enligt Gregorius efter sinnelaget, inte efter förmögenheten, inte efter hur mycket som ges utan av hur stor kärlek det ges. Detta är en stor tröst för fattiga och svaga, som inte kan ge allmosor eller tåla botgöring, förutsatt att de i sitt hjärta har viljan att göra sådant, om de bara kunde. I allt bör därför först hjärtat upptändas av kärlekens eld, eftersom det då inför Gud avger den doft som förjagar synden.

Enligt Tobie bok behöver bara en liten del av hjärtat läggas på glöden, så utrotar dess rök alla slags demoner. Kristi offer skedde i kärlekens eld (jfr Joh 15:13: »Ingen har större kärlek än den som ger sitt liv för sina vänner», och den helige Bernhard: »Du, ljuve Jesus, hade större kärlek, ty du gav ditt liv för dina ovänner»), och därför steg också doften av detta offer ända upp till Fadern i enlighet med förebilden i 1 Mos 27:27: »Han kände lukten av hans

kläder och sade: 'Se av min son utgår doft, lik doften av en mark som Herren har välsignat'».

Andra huvudavdelningen

2 För det andra var detta offer generöst, emedan det gavs *för intet*. Enligt Gregorius finner Gud inget behag i framtvingade tjänster; en person, som inte vill tjäna Gud annat än då han genom sin svaghet tvingas därtill, tjänar inte Gud på ett generöst sätt. Den heliga Lucia sade till sin moder: »Föga behagar den Gud, som ger honom gåvor först då han inte längre kan bära sina ägodelar med sig.» Om sådana människor säger Augustinus att de egentligen inte överger sina synder utan att synderna överger dem. De liknar Antiokus, om vilken det heter i 2 Mack 9:13: »Och han, den skändlige, bad till Herren, som icke mer skulle förbarma sig över honom». Enligt Augustinus bad Antiokus om nåd, inte av kärlek utan av fruktan för straff. En tjänst som behagar Gud bör vara frivillig, inte framtvingad. Ett exempel kan hämtas från naturen. Myrra är ett träd som avger en vätska, som också kallas myrra; den har förmågan att döda maskar och bevara kött från förruttnelse. Nu avger trädet denna vätska på två sätt, dels av sig själv, dels av tvång genom att man skär eller sticker i det. Den första vätskan, som avges spontant, är bäst och dyrbarast. På samma sätt har ånger och botgöring, som tjänar till att döda redan begångna synders mask och bevara oss från framtida synders förruttnelse, större kraft och verkan om de sker frivilligt, inte av tvång. Emedan Kristus offrade sig frivilligt, var hans offer generöst. Förebilden för detta offer finner vi i 1 Mos 22, där Abraham ämnar offra Isak.

2, 1 Härom är att märka att detta offer förebådar Kristi offerdöd på flera sätt:

2, 1, 1 för det *första* genom Isaks person; han är nämligen en förstfödd son, född genom ett under, och hans namn betyder glädje

eller skratt. Kristus är de heligas glädje, sin Faders enfödde son i himlen och sin Moders på jorden och genom ett under avlad av den helige Ande och född av en jungfru enligt Lukas andra kapitel: »Jag bär bud till er om en stor glädje, ty idag har en Frälsare fötts åt er»;

2, 1, 2 för det *andra* genom själva platsen: på ett berg (1 Mos 22:2), enligt Hieronymus på berget Moria, där Jerusalem sedan byggdes och där Kristus led;

2, 1, 3 för det *tredje* genom sällskapet: han kom med en åsna och två ynglingar (jfr 1 Mos 22:3). Så kom också Jesus till platsen för sitt lidande ridande på en åsna. De båda ynglingarna är de två folken, judar och hedningar – deras två furstar, Herodes och Pilatus, blev vänner från den dagen;

2, 1, 4 för det *fjärde* därför att liksom Isak bar trä, dvs. ved till bålet, på sina egna skuldror, så bar Kristus sitt kors, i vilket många träslag ingick, jfr versen: »Korsträdets stam, där Frälsaren hänger, ett sannskyldigt offer/ samlar i sig oliven och cedern, cypressen och palmerna»;

2, 1, 5 för det *femte* genom ordvalet: Lägg märke till de ord som Josephus lägger i Abrahams mun, då han förklarar för Isak hur han fötts genom ett Guds under och nu genom ett Guds bud måste dö offerdöden. Och Isak, som nu blivit tjugofem år gammal, svarar att han är villig att dö, och han går frivilligt fram till altaret och låter sig bindas. På samma sätt handlar Kristus;

2, 1, 6 för det *sjätte* genom undslippandet: liksom väduren som kom fram bland törnena offerades, medan Isak slapp undan, så offerades Kristi törnekrönta kropp bland törnen, bland judar som stack honom som törntaggar, bland syndare i de båda rövarnas ge-

73 Bibeln har ingen uppgift om Isaks ålder, men Flavius Josephus, som författaren här åberopar, säger att han var tjugofem år gammal. De handskrifter jag läst har dock alla siffran 20 år.

stalt – »såsom en lilja bland törnen» heter det ju i Höga Visan 2:2. Liksom Isak, skrattet och glädjen, undslapp oskadd, så undkom också Kristi gudomliga natur oskadd.

2, 2 Härav lär vi vilket offer vi bör frambära till Gud.

2, 2, 1 Vi bör nämligen för det *första* offra det vi älskar mest, det bästa vi har, »den son som du har kär» (1 Mos 22:2). Seneca säger: »Den som inte ger det han älskar, får inte heller det han önskar.» Guds kärlek är det önskvärdaste av allt, och om vi vill ha den, måste vi ge Gud det vi älskar mest, det bästa vi har, alltså vårt hjärta. Ty hjärtat är vår värdefullaste kroppsdel och den som Gud älskar mest enligt Ordspårboken 23:26: »Ge mig, min son, ditt hjärta». När en fågelfångare vill tämja eller locka till sig en falk, då ger han den jaktbytets hjärta. Falken är nämligen så förtjust i detta att den gärna nöjer sig med det och överlämnar resten av bytet till sin herre. Bättre kan man inte locka till sig eller tämja Gud än genom att ge honom sitt hjärta. Om han väl har ditt hjärta i trygg besittning, då kan du utan synd njuta både rikedomar och överflöd, jfr Psaltaren 61:11: »Om än er rikedom växer, så fäst inte ert hjärta vid den.» [...] Vi bör alltså erbjuda Gud något dyrbart och mycket fint, liksom Abel gjorde i 1 Mos 4:4, då han *bar fram av det förstfödda i hans hjord*. Men här uppfylls i stället Senecas ord: »Flugan ger sovel åt de fattiga, stormen ger dem bröd, malen kläder och åskan vin.» Krogvärden säljer ju sitt klara och starka vin till läckergommarna, men det klena och grumliga skänker han åt de fattiga.

2, 2, 2 För det *andra* bör vårt offer vara fullkomligt och helt, ett brännoffer helt helgat åt Gud, jämför 1 Sam 7:9: »Samuel offrade ett lamm som ett heloffer, ett brännoffer åt Herren». Ett helt och felfritt lamm har hjärta, kött, hud och ull. Vårt hjärta skall vara fullt av ångerns smärta, vårt kött skall vara botgöringens sorgdräkt, vår hud skall vara en fläckfri vandel, vår ull medlidande och kärlek. Få offrar ett sådant helt och felfritt lamm. Idag är offer åt Herren

som begravningsföljen: tillsammans med liket bär man ibland en stor kandelaber, gyllene täcken och en torftig svepning. Kyrkan får bara behålla liket och svepningen; det andra friköper man för en billig penning. Så kommer folk för att bikta sig inför Gud med lysande kunskaper och gyllenstickade kläder. Man kan tycka att Gud borde få alltsammans, men Han får bara behålla liket, dvs. synderna, och prästen får dess fattiga svepning i form av en låtsad bekännelse. Kunskapens kandelaber och de gyllene täckena bärs tillbaka, återköpta till djävulens tjänst för en ringa slant till biktfadern, tvärtemot Herrens bud i 4 Mos 18:17: »Men för det som är förstfött bland fäkreatur eller får eller getter må du inte ta lösen. Det är helgat åt Herren.»

2, 2, 3 För det *tredje* bör vi skicka bort det som hindrar oss såsom Abraham sände bort sina tjänare, de båda ynglingarna. Ungdomar är ibland till hinder för sina föräldrars offer, jämför 1 Sam 2:17: »De unga människens synd var så mycket större inför Herren som folket därigenom lärde sig förakta Herrens offer.» Tänk på historien om apan som togs tillfånga därför att ungarna hindrade henne från att fly!⁷⁴ [...]

2, 2, 4 För det *fjärde* bör vi göra botgöring i vår egen kropp, jfr 1 Mos 22:6: »Han lade veden på sin son Isak». När en riddare drar ut i krig bär han sin vapenrustning på sin egen kropp – han lämnar den inte åt sin väpnare. På samma sätt bör den som kämpar mot synderna personligen bära botgöringens vapenrustning, inte överlåta den åt någon annan genom att säga »bed för mig». Kristus bar ju själv sitt kors [...] och kan därför säga med Lukas 9:23: »Om någon vill gå i mina spår, måste han förneka sig själv och ta sitt kors och följa mig.»

74 Den ganska kryptiska latintexten här syftar på ett känt och ofta citerat exempel. En apona, som måste fly, tar med sig sina båda ungar. Den som hon älskar mest tar hon i famnen, men under flykten tvingas hon slänga den åt förföljarna. Den andra, som klänger sig fast på hennes rygg, hindrar henne, så att hon till slut blir fast.

Tredje huvudavdelningen

2, 2, 5 För det *femte* måste väduren, dvs. vår kropp, offras. Lagg märke till beträffande denna vädur att han fastnade med hornen bland törnena. Törnen är taggar som med våld håller fast sådant som faller bland dem. När ett får hamnar bland törnen, blir det ibland stucket ända till blods utan att kunna komma loss. Och om det till slut kommer loss, får det lämna mycken ull kvar i snåret. Sådan är rikedom. Ty när en människa förvärvar något på ett orättfärdigt sätt, så känner hon visserligen samvetet stinga ända till blods, men hon fångas och hålls ändå fast så att hon inte kan komma loss. »Ingen skall skära min vingård eller gräva i den. Den skall fyllas med tistel och törne», säger Herren i Jesaja 5:6. Väduren fastnade bland törnen med sina horn, ty hornen, dvs. heders-titlar och värdigheter, är den yttre apparat som håller människor fast i rikedom. Människor vet nämligen att om de vill bli fria från törntaggar, dvs. den orätt förvärvade rikedom, då måste de också lägga bort sina horn, alltså sin ståt och sina hederstecken, varmed djävulen håller dem fast 'vid hornen', på samma sätt som man lättast håller fast en tjur i hornen. Jämför också Sakarja 1:19: »Detta är de horn som har förskingrat Juda», dvs. de har fördärvat dess beaktelse och dess gärningar. Men liksom väduren för att kunna offras åt Gud först måste komma loss ur törnsnåren, så måste också en människa innan hon går fram till Herrens bord i kommunionen gottgöra vad hon är skyldig.

2, 2, 6 För det *sjätte* undkom Isak då väduren offerades, ty då en människa ställer sig till Guds förfogande, då undertrycker hon visserligen sin kropp genom botgöring, men hon förlorar inte sin andliga glädje. Psalmisten säger: »När jag hade mycket bekymmer i mitt hjärta, då glädde din tröst min själ» (Ps 94:19). Liksom en biskop som inviger en kyrka endast smörjer den plats där korset skall vara, så gjuter Gud den andliga tröstens smörjelse endast över ångerns kors. Bernhard säger: »Många ser våra kors utan att se våra trösteämnen.» Till sådana människor riktar sig orden i 1 Mos 21:12: »Genom Isak är det som säd skall uppkallas efter dig.»

3 För det tredje är detta offer formellt korrekt, eftersom det är *felfritt*.

3, 1 En spegel som man ser i för att tvätta bort fläckar bör vara ren och utan fläck, annars syns inte andras fläckar. Om Kristus säger Vishetens bok (7:26) att Han »är ett återsken av det eviga ljuset och en spegel utan fläck». Liksom den som ser in i en felfri spegel, hur stor den än är, ser en enda bild, vilken blir till två om spegeln slås itu, så framträdde medan Kristus levde en enda bild, nämligen den mänskliga. Därför anklagade honom judarna och sade: »Du gör dig själv till Gud, fast du är människa» (Joh 10:33). Men i lidandet, då denna spegel slogs itu, framträdde två bilder, nämligen den gudomliga och den mänskliga. Därför sade den romerske officeren i Markus 15:39: »Denne man måste ha varit Guds son!» Det är denna spegel som hänger mitt i kyrkan för att var och en i den må se sin syndafläck och avtvå sig den. Idag får han se en spegel, som med öppnad sida erbjuder sitt hjärta åt sina ovänner. Den girige ser hans utsträckta armar som famnar allt stort och hans genomborrade händer som håller allt smått; den som är snar till vrede ser Kristus tigande förutom att han ber för sina bödlar; frossaren ser hans dryck av ättikvin och galla; den som älskar dyrbara möbler och kläder ser Kristus naken på det hårda korset; den smyckade och sminkade ser Kristus krönt av stingande törnen. Så erbjuds oss en spegel utan fläck för att vi skall tvätta och torka bort våra synders fläckar.

3, 2 Detta förebådas i 2 Mos 12:5-7: »Ett felfritt lamm skall ni välja ut och man skall ta av blodet och stryka på båda dörrposterna och på övre dörrträet i husen.» Själens dörrposter är kroppens sinnen, genom vilka man inträder liksom genom dörren till huset. Dörrposterna skall alltså bestrykas med blod. Enligt Constantius är nämligen blodet av en ung individ behagligt och doftande. Liksom jägaren, som fångat sitt byte, gnuggar hundens nos med det färskaste blodet för att den skall känna bytets doft och jaga ännu ivrigare, så måste också

kyrkan stimulera sina trognas alla sinnen för att de desto hängivnare skall följa Kristus. »Och prästen skall ta något av syndoffrets blod och stryka på husets dörrpost» och på det övre dörrträet, står det i Hesekiel 45:19.⁷⁵ Dörrträet håller dörren på rätt plats, så att den varken kommer för högt eller för lågt utan svänger upp i rätt läge. På samma sätt är fruktan det övre dörrträet, som håller själen nere, så att den inte blir för säker på sin frälsning, medan hoppet är det undre, som håller hjärtat uppe och hindrar det att förtvivla. Båda bör bestrykas med Kristi blod, ty det får inte finnas någon fruktan utan förtröstan eller något hopp utan den botgöring som ligger i att minnas Kristi lidande. »Ta en knippa isop och doppa den i blodet och bestryk det övre dörrträet» (2 Mos 12:22).

Fjärde huvudavdelningen

4 För det fjärde är detta offer nyttigt, ty det är ett försoningsoffer åt Gud, och därför kan vi säga: »Vi blev försonade med honom genom hans sons död» (Rom 5:10)⁷⁶ och »vi har frimodighet inför Gud, och vad vi än ber om får vi av honom» (1 Joh 3:21 f). Må Gud beskära oss detta. AMEN.

Text: Bibliotheca Apostolica Vaticana, Cod. Lat. 1250, fol. 74v–78r.

Kommentar

Dominikanbrodern Jacobus de Lausanna († 1322) var en av sin ordens förgrundsfigurer under 1300-talets första årtionden. Han blev magister i Paris 1317 och därefter predikarordens provinsialprior i Frankrike. Han har författat en betydande sentenskom-

⁷⁵ Slutet av citatet ej hos Hesekiel utan från 2 Mos 12:7.

⁷⁶ Ingen av de handskrifter jag läst nämner överhuvudtaget Romarbrevet 5. En (C 381) anger 1 Joh 3, de övriga 1 Pet 3 som källa till båda citaten, som uppenbarligen fattats som ett sammanhängande citat.

mentar men är framför allt känd som en av medeltidens flitigaste predikanter. I J. B. Schneyers väldiga *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters* upptar hans produktion inte mindre än 103 sidor om drygt 1400 nummer, dvs. betydligt mera än vad som tillskrivs hans mera namnkunnige ordensbroder Jacobus de Voragine. Hans popularitet som predikant framgår inte minst av att hans predikningar finns bevarade i mängder av handskrifter, både i form av mer eller mindre slutna samlingar och i form av enstaka predikningar, kopierade enskilt eller införda i predikoantologier. Schneyer förtecknar ett stort antal handskrifter, spridda över hela Europa, och flera blir kända vartefter som nya handskriftskataloger publiceras. En predikosvit trycktes också i Paris 1530.

Även i Sverige har Jakob från Lausanne varit flitigt nyttjad. Av de 1300-talspredikanter som varit kända, lästa och kopierade i Vadstena kloster är Jakob den som är rikligast företrädd i det bevarade materialet.⁷⁷ Från övriga svenska kloster har vi som bekant ganska små bokliga rester kvar, men en handskrift från Sigtuna dominikankonvent har bl. a. bevarat en rad av Jakobs predikningar.

Den predikan jag valt att översätta behandlar Hebr 9:14 *Semiptimum obtulit* ... (»Han har framburit sig själv såsom ett felfritt offer åt Gud») och har enligt handskrifternas vittnesbörd hållits på passionssöndagen. Den finns tryckt i Parisutgåvan från 1530⁷⁸ och ingår också i två i Uppsala universitetsbibliotek bevarade hand-

⁷⁷ Uppgifter om handskrifter ur C-samlingen är hämtade från M. Andersson Schmitt, H. Hallberg & M. Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*, bd 1–, 1988–. Sven-Olof Andersson har i en seminarieuppsats i Kristendomens historia gjort en sammanställning av hittills identifierat importgods i predikosamlingarna från Vadstena kloster; redan av denna framgår Jacobus' betydande roll för bröderna. (Uppsatsen kommer att tryckas i serien *Studia Seminarii Latini Upsaliensis*.)

⁷⁸ Detta tryck är utomordentligt sällsynt; det enda kopierbara exemplaret finns i Bibliothèque Nationale i Paris. Jag hade hoppats kunna använda det som grund för min översättning men det har trots beställning för närmare ett år sedan och trots betydande ansträngningar av Uppsala universitetsbiblioteks reprosektion inte varit möjligt att få fram kopior från Paris.

skrifter; den ena har tillhört Vadstena kloster, den andra som tidigare antytts dominikanerna i Sigtuna.⁷⁹ Dessutom finns förkortade eller bearbetade versioner i ytterligare ett par Vadstenahandskrifter.⁸⁰ Eftersom en kritisk textutgåva inte föreligger och Uppsalahandskrifterna är ganska olika inbördes, har jag med ledning av Manellos arbete (jfr under *litt.* nedan) valt att utgå från en mycket god handskrift som finns i Vatikanen. Den är dock inte helt felfri; i några fall har jag varit tvungen att bygga min översättning på en läsart ur någon av Uppsalahandskrifterna. Det rör sig dock sällan om några ur innehållslig synpunkt betydande skillnader. I den mån sådana överhuvudtaget föreligger, har Vatikanhandskriften följts. Här och var har jag lämnat en (mycket liten) lucka; det rör sig om ett par exemplar som inte skrivits ut utan endast antytts. Sådana antydningar är svåröversatta och kräver ofta omfattande kommentarer för att bli begripliga.

Jag har i min översättning försökt att klargöra predikans struktur med hjälp av underrubriker och hierarkiska siffror. I förstone kan man tycka att denna predikan helt och hållet följer den vanliga modellen för en tematisk-skolastisk predikan: den består av *exordium*, *divisio* och fyra *principalia*. Men fullt så enkelt är det inte. *Divisio* eller dispositionen är mycket klar och redig. Men tillämpningen av den förefaller att halta. De båda första *principalia* eller huvudavdelningarna är långa och utarbetade; båda omfattar två led, ett kortare, inledande och ett längre. I den första huvudavdelningen indelas det andra ledet i sex, i den andra i två gånger sex mindre avsnitt. Den tredje huvudavdelningen är mycket kortare, inte mer än ca 10% av hela texten, och den fjärde finns knappast: den består av några rader.

Det ligger nu nära till hands att undra om Jakob själv har drabbats av omsorg om sina åhörare krafter och tålmod, eller om traditionen någonstans har tappat bort största delen av de båda sena-

79 C 366, fol. 41r–44v resp. C 381, fol. 23v–29r.

80 C 288, fol. 55v–57v (endast första hälften av texten med) och C 14, fol. 157r–159v (kraftigt bearbetad version, skriven av Johannes Svenonis d. ä.).

re *principalia*. Men Jakob tycks ha konstruerat sina predikningar på detta sätt. Den adventspredikan över temat *Mitto angelum meum* som Manello (se under *litt.* nedan) har ederat är uppbyggd på samma sätt som vår: efter det inledande bibelordet, predikans tema, följer ett relativt kort exordium, som sammanfattas i två punkter (f. ö. med samma latinska formulering som i vår *Semetipsum obtulit*), därefter upprepas temat, varpå följer en *divisio*, som anger tre huvudavdelningar. På samma sätt som i vår predikan följer så två långa *principalia*, vardera med en inledande avdelning och ett nytt bibelord av ungefär samma innebörd som huvudtemat, vilket i sin tur indelas i punkter och utläggs i detalj. Därefter följer helt i enlighet med dispositionen ett tredje *principale*, men det är mycket kort, utan detaljerade utläggningar. Predikan avslutas med ytterligare två bibelord, ledande över i en avslutningsformel av vanlig typ: *quem nobis concedat etc.*

Manello ger också en förklaring till varför Jakobs predikningar har fått just denna form. Den första delen har hållits som förmiddagspredikan, den senare delen, fr. o. m. det andra *principale*, har använts som *collatio* på eftermiddagen. Det torde då ha varit lämpligt att ha två ungefär likvärdiga delar, som slutligen avrundats i största korthet, så att inte eftermiddagsdelen blev oproportionerligt lång. Att även vår passionspredikan har kunnat användas så bestyrks av att en av Uppsalahandskrifterna, C 366, vid början av den andra huvudavdelningen har två randnotiser: i ytterkanten står *collatio*, i innerkanten *2m principale*. Till yttermera visso avslutas det första *principale* med en kort böneformulering av den typ som normalt brukar avsluta en hel predikan. Handskriften C 288 har bara det första *principale* med och avslutas med en liknande fras.

Jakobs stil är frisk och folklig, rik på åskådliga bilder och anekdoter, hämtade direkt ur den vanliga människans dagliga liv. Som ett exempel kan nämnas hur människovärdet i vår predikan uttrycks i rent marknadsekonomiska termer: när en kompetent köpman betalar ett högt pris för någonting, då vet man att varan

verkligen är värdefull. När Kristus, visheten själv, offerar sig själv för våra själars frälsnings skull, då måste vi vara oändligt mycket värda. Jakob är kanske ingen djup och märklig teolog, men han är klar, redig och central; inkarnation och återlösning är hans bas, och utifrån denna bas predikar han praktisk kristen moral. Han är frimodig i sitt gisslande av samtidens laster, inte minst bland kyrkans och det världsliga samhällets ledande skikt, han kan vara nästan brutal i sina bilder, men hans förkunnelse är, säger Manello, välgörande fri från apokalyptiska hotelser och fador och växer fram ur ett klart, logiskt, objektiva och ibland roat betraktande av medeltidsmänniskans sätt att vara.

Monica Hedlund

Litteratur

För äldre litteratur om Jacobus de Lausanna se *Dictionnaire de Spiritualité*, bd 8, sp. 45 f. För detta arbete har jag framför allt byggt på en uppsats av Maria Piera Manello, »Per una edizione critica del sermonario di Giacomo di Losanna: il sermone 'Mitto angelum meum'», *Salesianum* 39:3 (1977), s. 389–429.

ÅKE JÖNSSON

VADSTENAMUNK, BISKOP I VÄSTERÅS
† 1453

PÅ S:TA BIRGITTA KANONISATIONSDAG

»VÄLSIGNAD ÄR HERREN som har skapat himmel och jord, ty idag har han så förhärligat ditt namn, att ditt lov aldrig skall vika från människors läppar», Judit 13:24–25.

Exordium

Mina kära, dessa ord som vi just har hört kan sanningsenligt tillämpas på den heliga Birgitta, vår ärorika moder, ty på denna festdag uphöjde Gud henne på ett storartat sätt när han lät hennes namn inskrivas i helgonkalendern, för att hennes namn skulle hållas i ära och vördnad tillsammans med övriga helgon. Och därför kan man med rätta säga om henne som det står i Ester 2:17: »Hon fann nåd och gunst inför kungen mer än alla andra kvinnor», ty av alla de kvinnor som fanns här i världen på hennes tid valde Gud ut endast henne för att i världen uppenbara sin vilja, det vill säga allt som står i böckerna med de uppenbarelsen som hon mottog under gudomlig inspiration.

Men det är särskilt i åtta avseenden som Gud har förhärligat och hedrat henne, liksom det finns åtta bokstäver i detta namn, BIRGITTA.

1. Birgitta var välsignad alltifrån moderssködet

Den första bokstaven i detta namn är B, med vilken det menas att hon var välsignad (*benedicta*) av Gud på ett mångfaldigt sätt, ty Gud var alltid med henne och började redan i moderlivet visa henne sin nåd och barmhärtighet. Därför sade man till hennes mor som nästan förolyckats på sjön, då många människor, både män och kvinnor, hade drunknat: »Du blev räddad på grund av det goda som du har i ditt liv. Fostra det i vördnad för Gud och i kärlek till honom, ty du har fått det av Gud.»⁸¹

När hon sedan hade blivit född, välsignade Gud henne genom att föröka sin nåd och barmhärtighet mot henne. Ty efter tre år talade hon så fulländat som om hon varit en vuxen person. Snart, vid sju års ålder, började hon även tjäna Gud, så att man många gånger fann henne stå på sina bara knän framför sin säng om nätterna och be. Och därefter framhårdade hon med iver ända till sin död i Guds tjänst genom att betrakta och begråta Kristi bittra lidande. Som vuxen mottog hon uppenbarelser och ägde ständigt en outsäglig frid i sitt sinne.

Det är därför som Johannes Döparen sade till henne: »Min dotter, Herren Jesus Kristus har kallat dig från mörkret till ljuset, från orenhet till fullkomlig renhet. Vem kan förklara hur mycket du har att tacka honom för denna välsignelse?»⁸²

Så skall även du, min käre, erhålla hans välsignelse, om du älskar Gud och lyder honom, såsom Kristus säger i Uppenbarelserna: »Om du lyder mig, skall jag visa dig barmhärtighet och välsigna dig och även bekläda dig och smycka dig med dygdernas dyrbara smycken, och jag skall ikläda dig mig själv, så

81 Ur Birgitta-biografen, se t. ex. *Acta et processus beate Birgitte*, ed. I. Collijn, Uppsala 1924–31 (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftssällskapet, serie 2: Latinska skrifter I), s. 615. En svensk översättning av biografen finns i Den heliga Birgitta, *Himmelska uppenbarelser*, övers. Tryggve Lundén, bd I, Malmö 1957.

82 *Revelaciones beate Birgitte* I–VIII, impr. B. Gothan, Lübeck 1492: II, kap. 29 A.

att du skall vara i mig och jag i dig, och du skall bli förhärligad i evighet.»⁸³

2. Birgitta var upplyst av den helige Ande

Den andra bokstaven är I, genom vilken förstås att hon var upplyst (*illuminata*) på ett gudomligt sätt i goda gärningar och allra mest i den heliga tron, såsom Maria försäkrar henne i Uppenbarelserna där hon säger: »När den helige Ande kommer till människans hjärta följer två ting: den gudomliga kärlekens glöd och en fullkomlig upplysning av den katolska tron. Dessa två förnimmer du nu i dig, så att du inte älskar någonting så högt som Gud, och inte det minsta fattas dig i den heliga tron.»⁸⁴ Men, ack, syndaren saknar dessa dygder, eftersom han inte heller står fast i sin tro utan viker av från Guds sändebuds väg. Och så blir det uppenbart att han vandrar i mörkret utan den gudomliga nådens ljus. Därför måste han ta sin tillflykt till den saliga jungfrun som mer än andra människor var upplyst i Guds nåd, såsom hennes högt älskade son bedyrar i den första himmelska boken, kapitel 50, där han säger:

»Min kära moder, dina ord är ljuvliga för mig, ty de går fram ur din själ. Du är såsom morgongryningen när den framträder med klar himmel. Du har strålat över alla himlar. Ditt ljus och din klarhet har överträffat alla änglar. Genom din klarhet har du dragit till dig den sanna solen, det vill säga min gudomlighet, i så hög grad, att min gudomlighets sol som kommer till dig har funnit fäste i dig. Av dess värme har du blivit uppvärmd mer än alla andra tack vare min kärlek; av dess glans har du blivit upplyst mer än alla andra tack vare min vishet. Jordens mörker har flytt och alla himlar bestrålats genom dig. I min sanning säger jag att din renhet som behagat mig mer än alla änglar har dragit min gudomlighet till dig, för att du skulle bli upptänd av den helige Andes glöd, genom vilken du har inneslutit den sanne Guden och människan i ditt

83 *Revelaciones*, IV, kap. 142 D.

84 *Revelaciones*, IV, kap. 78 B.

liv, och genom vilken människan har blivit upplyst och änglarna beretts glädje.

Därför må du vara välsignad av din välsignade son. Och för den skull skall heller ingen av dina böner lämnas ohörd, och genom dig skall alla som med botfärdigt sinne ber om barmhärtighet beskäras nåd, ty såsom glöden går fram ur solen, så skall var och en beskäras barmhärtighet genom dig. Ty du är såsom en överflödande källa, ur vilken barmhärtighet flödar åt de olyckliga.»⁸⁵

Låt oss därför ta vår tillflykt till henne, för att hon må upplysa oss, och ödmjukt säga: »Ave Maria...»

(Här följer predikan.)

Tema och delning

»Välsignad är Herren som har skapat himmel och jord» osv. (samma ställe och titel som ovan).

Mina kära, när nu de två första bokstäverna i vår moders, den heliga Birgittas, ärorika namn blivit förklarade, bör vi tala om de övriga.

3. Birgitta var styrkt på ett gudomligt sätt

Den tredje bokstaven, således, i detta heliga namn är R, som betyder att hon var styrkt (*roborata*) på ett gudomligt sätt till att tjäna Gud och energiskt arbeta för sin själs frälsning genom vakor, fastor, böner, pilgrimsresor osv. Det var förvånansvärt att en så spädmänniska kunde utstå så stora mödor. För den skull kunde hon rätteligen säga som det står i 2 Tim 4:17: »Herren bistod mig och gav mig kraft.» Och därför är Birgitta den tappra kvinnan, som Ordspråksbokens sista kapitel (vers 19) handlar om, som »visade handlingskraft» inte bara genom att arbeta energiskt, utan även

85 S. Birgitta, *Revelaciones, Book I*, ed. C.-G. Undhagen, Uppsala 1978 (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet, serie 2: Latinska skrifter VII:1), kap. 50:7–11.

genom att utstå svåra frestelser, smädelser och skymfer, och även genom att fördrå kroppsliga sjukdomar, fattigdom och motgångar utan att klaga. Istället tackade hon ödmjukt Gud och sade: »Välsignad vare du min Gud, som tillåter att jag plågas, ty genom lidande förstår jag att jag är din dotter. Du tillåter nämligen att jag plågas nu, därför att du skall skona mig i framtiden. Därför ber jag dig: Ge mig tålamod och styrka att uthärda.»⁸⁶

Däremot är världens barn lika en åsna som enligt naturforskarna är kraftlös i sin främre del men stark i den bakre. På samma sätt är syndarna kraftlösa när det gäller att göra något gott för sin själ och att efterlängta de himmelska ting, men de är tillräckligt starka för världens och köttets alla njutningar. Gregorius: »O, vilken fördärvlig vinning! Alla som älskar denna värld är starka i jordiska ting men svaga i de himmelska.»⁸⁷

4. Birgitta är förhärliad av sin Gud

Den fjärde bokstaven är G, genom vilken det anges att hon nu och utan slut är förhärliad (*glorificata*) i himlen, och det emedan hon i världen förhärliade sin Gud med all kraft genom att innerligt älska, lova och tjäna honom. Och därför har nu det fullbordats hos henne, som Herren säger i 1 Sam 2:30: »Den som ärar mig skall jag förhärliad», nämligen i himlen bland änglarna och alla helgon. Så må även du göra, min käre; ära din Gud så mycket du kan! 1 Kor 6:20: »Förhärliad och bär Gud i er kropp.» Det gör i sanning den som undviker dödssynder, övermod, begärelse, dryckenskap, otukt osv. och utövar dygder, nämligen att stiga upp i rätt tid, att gå till kyrkan och med största hängivenhet närvara vid tideböner, mässor och predikningar samt att ge allmosor åt fattiga. Allt detta gjorde den heliga Birgitta.

86 S. Birgitta, *Revelaciones, Book V*, ed. B. Bergh, Uppsala 1971 (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet, serie 2: Latinska skrifter VII:5), rev. 5:4–5.

87 Detta citat från påven Gregorius har ej stått att finna.

5. Birgitta var rättfärdig i allt

Den femte bokstaven är I, genom vilken det anges att hon var rättfärdig (*iusta*) mot Gud, sin nästa och sig själv. Därvid handlade hon efter det förståndiga råd som står i Tit 2:12: »Vi bör ta avstånd från all gudlöshet och denna världens begär och i den tid som nu är leva anständigt vad gäller oss själva, rättfärdigt mot vår nästa och fromt i vårt förhållande till Gud.» Och hurdan vår rättfärdighet bör vara, det säger Chrysostomos: »Rättfärdighet innebär att man mot var och en visar det som tillkommer honom: vördnad, fruktan och kärlek mot Gud, lydnad och ödmjukhet mot den som är överordnad; att man ger den underordnade undervisning och tillrättvisning; att man har överseende med sina ovänner och medlidande med olyckliga och plågade samt att man själv beflitar sig om helighet, kyskhet och ett utövande av alla dygder.»⁸⁸ All denna rättfärdighet hade i sanning den heliga Birgitta. Därför kunde hon djärvt säga med psalmisten: »Men jag skall skåda ditt ansikte i rättfärdighet, Herre» (Ps 17:15), ty, som psalmisten säger, »Min själ har gripits av begär att alltid åstunda dina rättfärdiga lagar, Herre» (Ps 119:20).

Så skall även du, min käre, älska rättfärdigheten och hata synden. Håna inte Gud och förnäma inte avsiktligt och med vilja din nästa med ord eller gärningar och snärj inte heller dig själv i laster och synder. Syrak 4:33: »Kämpa för rättfärdigheten och din själs frälsning, så skall Gud besegra dina fiender».

6. Birgitta var tyst och bevakade sin mun

Den sjätte bokstaven är T, genom vilken det anges att hon var tyst (*tacita*) och avhöll sig från ett orättfärdigt tal med många och fåfänga ord, ty som det står i Ords 10:19, »där många ord är blir inte överträdelse borta, men den som styr sina läppar är mycket förständig.» Däremot är den mycket dum som för ett oanständ-

88 Citatet från Chrysostomos ej funnet.

digt språk, kommer med förtal, pratar strunt osv. Matt 12:36: »För varje onyttigt ord» osv. Därför kan man läsa: När en lärare var närvarande vid ett tillfälle då många talade mycket medan han själv var tyst, och de frågade varför han var det, svarade han: »Ibland har jag ångrat att jag talat, men aldrig att jag tigit.»⁸⁹ Augustinus: »Människans mun bör vara stum utom för tre ting, nämligen Guds lov, sin nästas nytta och anklagelse av sig själv.»⁹⁰

Så gjorde i sanning den heliga Birgitta. Ty varje gång som hon besökte helgonkyrkorna i Rom, gick hon med blicken sänkt och läste, bad, mediterade och höll sig tyst, om hon inte blev tillfrågad om något; och även då svarade hon med få ord. Och om hon plötsligt råkade få se en mans ansikte, biktade hon sig genast efteråt. Och därför var hon, som det står i Syrak 26:18–19, »en förständig och tystlåten kvinna, helig och sedesam». På så sätt följde hon hängivet Kristi, sin brudgums, råd och undervisning såsom han säger i Uppenbarelserna: »Bevaka din mun varje stund, så att du aldrig skulle vilja tala, om detta vore min vilja.»⁹¹ Den som alltså inte kan tygla sin tunga bör ödmjukt be till Gud med orden i Uppenbarelserna: »Jesus, Guds Son, du som var tyst inför din domare, håll fast min tunga, till dess att jag betänker hur och vad jag säger.»⁹²

7. Birgitta fruktade Gud

Den sjunde bokstaven är T, genom vilken det anges att hon fruktade Gud (*timens Deum*). Ordspråksbokens sista kapitel (vers 30): »Den kvinna som fruktar Gud skall själv bli prisad.» Bernhard: »I sanning må du veta att ingenting är så verksamt när det gäller att bli värdig den gudomliga nåden och behålla den, som att inte i någon stund befinnas vara högdragen inför Gud, det vill säga

89 Detta exemplum har jag inte kunnat finna någon annanstans.

90 Citatet ej funnet.

91 *Revelaciones*, I, kap. 28:15.

92 *Revelaciones*, VI, kap. 94 B.

inte vara övermodig eller lita alltför mycket på goda gärningar och dygder, utan frukta.»⁹³ Job 9:28: »Jag fruktade för alla mina gärningar», såväl de goda som de onda, att det skulle finnas någon brist i dem, eller att de inte skulle ha utförts i rätt avsikt eller vara tillräckligt behagliga för Gud.

En sådan fruktan hyste ett helgon i *Vitae Patrum* som i tre dagar låg orörlig med öppna ögon på sin dödsbädd. Bröderna sade till honom: »Fader, var är du?» Och han svarade: »Jag står inför min domare.» De sade: »Och du fruktar, fader?» Han svarade: »Under hela mitt liv har jag bemödat mig om att bevara Guds bud och att utföra goda gärningar, men jag är en människa och vet inte om mina gärningar behagar Gud eller ej.»⁹⁴

1. Men det finns många ting som talar för att man bör frukta Gud. Det första av dessa är den Heliga Skrift. 3 Mos 19:14: »Du skall frukta Herren, din Gud.» 5 Mos 10:12: »Vad fordrar Herren av dig annat än att du fruktar honom?»

2. Det andra som talar för att man bör frukta Gud är tingens natur som lär att växter och träd, innan de växer och vinner fasthet, har sitt ursprung från roten, floderna från källan och huset från grunden. På samma sätt påbörjar den helige Ande sina nådegåvor och vill att de skall växa i människorna av fruktan som är alla goda nådegåvors rot och källa, begynnelse och grund. Detta visas tydligt även genom det att naturen först avlar och föder en sak innan den växer och reser sig i höjden. På samma sätt alstras goda nådegåvor och vår frälsning av fruktan. Jes 26:18: »Av din fruktan, Herre, blev vi havande, vi var såsom i födslovånda och födde frälsningens ande.»

3. För det tredje talar några sinnebilder för detta. 2 Mos 19:16–19: När Herren ville ge Israels barn sin lag och leda dem fram till

93 Citatet från Bernhard av Clairvaux ej funnet.

94 *Vitae Patrum*, ed. I. Rosweydi, i J.-P. Migne, *Patrologia Latina* bd LXXXIII, sp. 793, §§ 523 f, samt Magister Matthias, *Copia exemplorum*, ed. Lars Wählin, mit Einleitung und Indizes von Margarete Andersson-Schmitt, Uppsala 1990 (Studia Seminarii Latini Upsaliensis 2), s. 114.

det goda, gjorde han dem förskräckta, då han steg ned på berget Sinai, för att undervisa dem. Därav kapitel 20:20 i samma bok: Mose sade till de skräckslagna: »Frukta inte! Herren har kommit med fruktan, för att pröva er, och för att ni skulle känna fruktan för honom och inte synda.» Vidare är fruktan den understa kvarnstenen, hoppet den andra som ligger ovanpå. Människan bör inte sakna någon av dessa två, varken fruktan, så att hon inte upphöjs till falska förhoppningar, eller hopp, så att hon inte trycks ned i förtvivlan. 1 Mos 49:25: Din välsignelse skall vara av »välsignelser från himlen därovan och från djupet som utbreder sig därnere». I välsignelsen från himlen ges det en bild av hoppet om himmelska ting vilket kommer av det goda i himlen; i välsignelsen från djupet ges det en bild av fruktan som uppstår ur helvetets straff. Den rättfärdiges liv bör alltid befinna sig mellan dessa två, för att han alltid skall ha för ögonen himlens glädje som han skall hoppas på och helvetets straff som han skall frukta.

4. Det fjärde som talar för gudsfruktan är de skapade varelserna. Ty såsom den helige Augustinus säger, uppmanar de till att älska honom som har skapat dem alla till att vara oss underdåniga: »Jag såg på himlen och jorden och allt som finns därpå, och allt ropar att jag skall älska dig, Herre.»⁹⁵ Och eftersom alla som älskar är ängsliga, uppmanar samtidigt allt även till gudsfruktan. Upp 14:7: En ängel som hade ett evigt evangelium ropade till alla folk: »Frukta Herren och tillbe honom som har gjort himmel och jord, havet och allt vad däri är.» Likaså kapitel 15:3–4: De heliga som hade besegrat odjuret sjöng med hög röst: »Märkliga är dina gärningar, Herre. Vem skall inte frukta dig?»

5. För det femte bör det onda som vi har gjort mana oss till att frukta Gud. Jer 2:19: »Det är din ondska som bereder dig tuktan.» Och vidare heter det: »Besinna vilken olycka och sorg det har med sig att du har övergivit Herren och inte vill frukta honom.»

6. Det sjätte är Guds obevekliga spö, som Herren rikligen giss-

95 Citatet ej funnet.

lar med, och som har störtat syndande änglar i fördärvet och förvandlat dem till demoner, gjort de första arvtagarna arvlösa, nästan förintat människosläktet i syndafloden, bringat Sodoms folk på fall och förtärt dem i eld, ansatt de syndande israeliterna med många plågor och förfarit på samma sätt med andra. Av allt detta är det uppenbart att Gud är mycket fruktansvärd.

8. Birgitta älskade Gud och var älskad av honom

Den åttonde bokstaven är A, genom vilken det åsyftas att hon älskade Gud (*amans Deum*), var älskad av honom (*amata ab eo*) och förd till honom (*adducta ei*). Hennes kärlek till Gud framgår av detta att hon försmådde världens rikedomar, köttets njutningar, äreutmärkelser, vänner, släktingar och barn. Likaså är detta tydligt genom det att hon från sin ungdom tjänade Gud med vakor, fastor, böner, pilgrimsresor osv. Men att Kristus älskade henne, det säger han själv i Uppenbarelserna: »Du mitt barn och min brud, älska mig, ty jag har älskat dig. När jag såg lansen, spikarna, gisslen och det lidande av allt slag som jag skulle utsättas för, gick jag likväl glad mot döden. Och när blodet rann över hela min kropp, om mina ovänner då även hade gripit efter mitt hjärta, skulle jag hellre ha fördragit att det sönderklövs och sårades än jag velat mista dig.»⁹⁶

Se, hur hon älskade och var älskad; hon blev även förd till Gud efter detta olyckliga liv, till himlens eviga härlighet och änglarnas och alla helgons glädje.

Därför kan hon säga som det står i Hes 8:3: »Herrens ande lyfte mig upp och förde mig till det himmelska Jerusalem», och i kapitel 40:1-2: »Herrens hand kom över mig, och han förde mig till skådandet av Gud», där hon nu och utan slut lyckligen glädjer sig tillsammans med sin Gud, änglarna och alla helgon. DIT FÖRE OSS FADERN OCH SONEN OCH DEN HELIGE ANDE. AMEN.

⁹⁶ *Revelaciones*, I, kap. 11:1-2.

Text: In canonizacione beate Birgitte. A Vadstena sermon, ed. H. Vitalis, Uppsala 1991 (Studia Seminarii Latini Upsaliensis 4).

Kommentar

Av de åtskilliga predikningar på latin från Vadstena kloster vilka nu återfinns i den så kallade C-samlingen på Universitetsbiblioteket i Uppsala, har få blivit publicerade eller närmare undersökta. För att råda bot på detta och göra textmaterialet tillgängligt för teologer och andra, som kan tänkas vara intresserade av det religiösa och kulturella medeltida arvet från Vadstena, har på initiativ av professor Sten Eklund en ny serie för utgivande av latinska texter påbörjats: *Studia Seminarii Latini Upsaliensis*. Volym 3 och 4 i denna serie består just av två vadstenapredikningar, och det är texten i volym 4 som ligger till grund för ovanstående översättning.

Som författare till båda dessa predikningar kan troligen nämnas en viss Åke Jönsson (Acho Iohannis), broder i Vadstena kloster mellan åren 1416 och 1442. Om honom är vi förhållandevis väl underrättade. Den första uppgift om Åke som står oss till förfogande daterar sig från 1413 och omnämner honom som prebendepräst i Västerås. Därefter finner vi hans namn nämnt i två brev, skrivna i Vadstena år 1416, i vilka Åke Jönsson uppmanas att bli medlem i konventet där. Det ena brevet är en formell förfrågan från munkkonventet, det andra en mer vänskaplig uppmuntran från två enskilda bröder. Manad av dessa lät han viga sig till broder i Vadstena den 15 juli 1416.

Som medlem av konventet i Vadstena blev flera officiella uppdrag honom betrodda. Nämnas kan att han sändes till kyrkomötet i Basel 1433 för att svara på ett angrepp mot den heliga Birgittas uppenbarelser och den för Vadstena speciella Vincula-avlaten.

Men tydligen var Åke Jönsson eftertraktad även från annat håll. Konventet skulle inte få behålla sin medbroder. Den 20 februari

1442 kom flera skrivelser från domkapitlet i Västerås till honom själv och konventet, till kungen och ärkebiskopen: Man ville nu ha Åke Jönsson till biskop i hans gamla stift.

Trots klostrets avrådan – så lätt släppte man inte ifrån sig en god förmåga – valdes Åke Jönsson till biskop av Västerås, och valet bekräftades av ärkebiskopen. Vigningen förrättades i Stockholm den 29 april 1442.

Till sin död 1453 behöll Åke Jönsson kontakten med Vadstena; han gjorde visiter och invigde i egenskap av biskop tre nya systrar. De sista veckorna av sitt liv tillbringade han i klostret. Han begrovs i brödrakoret, och som en sista välgärning tillföll hans ägodelar konventet. De böcker som Åke Jönsson hade skrivit behölls kvar i klostret. De har bevarats genom åren och gjort hans alster tillgängliga för oss idag.

Föreliggande predikan är, såsom framgår av dess innehåll, menad att hållas på årsdagen av den heliga Birgittas helgonförklaring (7 oktober). Man kan föreställa sig vilken betydelsefull dag detta måste ha varit för konventet i Vadstena. Kyrkan bör ha varit överfylld av besökande pilgrimer, och vid ett sådant tillfälle hölls predikningar på folkspråket för allmänheten vid upp till tre tillfällen på en dag.

Den skrivna predikan är dock på latin, och man kan därför inte med hjälp av den bilda sig en fullständig eller exakt uppfattning om hur orden en gång ljöd från predikstolen.

Väl nedskriven i predikantens postilla kunde en predikan vara till någons personliga uppbyggelse eller tjäna som hjälpmedel vid författandet av andra predikningar. Av den anledningen förekom ett flitigt skrivande bland bröderna, och predikningar omarbetades och utvecklades ofta av andra predikanter. Ovanstående predikan har återfunnits i så många som åtta manuskript, alla från 1400-talets Vadstena. Få vadstenapredikningar har, så vitt vi vet idag, haft så stor spridning.

Vid betraktandet av denna predikan kan man tydligt urskilja en disposition som är karaktäristisk för den predikotyp man kall-

lar »tematisk», med ett inledande exordium och en i bestämda avsnitt uppdelad exposition. En sådan predikan skulle vidare ha ett klart uttalat tema, som i det här fallet är hämtat ur Judits bok. Det verkar, av förklarliga skäl, ha tyckts vara passande att jämföra Birgitta med Gamla Testamentets tappra kvinnor. I övrigt är exordiet påfallande marianskt, vilket var ett vanligt drag i predikningar från Vadstena. Det avslutas med bönen Ave Maria – som i Vadstena var den vanligaste bönen att avsluta ett exordium med, även om andra böner kunde brukas i predikningar i allmänhet – och dessförinnan finner vi en lång hyllning till Maria, citerad från Birgittas uppenbarelser.

Själva predikan, eller expositionen, är i det här fallet uppdelad i åtta delar, och denna uppdelning annonseras redan i början av exordiet. De åtta delarna är uppbyggda kring de åtta bokstäverna i namnet Birgitta, och varje bokstav utgör begynnelsen till en för Birgitta passande beskrivning: *Benedicta, Illuminata, Roborata* osv. Det kan tyckas vara litet otympligt att ha så många delar, och det är väl av den anledningen som predikanten har låtit de två första ingå i exordiet. På så sätt sväller själva expositionen mindre.

Av de skrivare som har skrivit av och fört denna predikan vidare var somliga självständiga skrivare som inte nöjde sig med att slaviskt kopiera, utan dessutom gjorde ändringar och tillägg, eller förbättringar, som de väl själva skulle ha sagt. Tack vare att vi finner föreliggande predikan i åtta olika manuskript och därigenom i åtta delvis olika utföranden kan vi följa dess utveckling under en stor del av 1400-talet. Åke Jönsson bör ha skrivit den ursprungliga predikan före 1442, antagligen så tidigt som under 1420-talet. Den yngsta version vi känner till av samma predikan härrör från omkring år 1490.

Som exempel på förändringar som har gjorts kan nämnas, att exordiet med den delvis inbakade expositionen är borttaget i senare versioner. Vidare innehöll Åke Jönssons ursprungliga version få illustrerande exemplar – av andra predikningar vet vi att han i regel var sparsam med sådana – och senare tiders avskrivare har

funnit det lämpligt att föra in fler *exempla* i texten. I viss mån har även några innehållsmässiga ändringar gjorts, där avskrivarna av någon anledning behövde påtala en för dem aktuell angelägenhet. Så varnas det till exempel för lifvkonor, det vill säga kloka gummor, i en av kopiorna.

Genom att undersöka fler predikningar från Vadstena skulle man kunna bringa större klarhet åt flera saker som idag inte är tillräckligt belysta. Bortsett från att man naturligtvis skulle få ett större källmaterial för undersökning av det teologiska tänkandet och den kyrkliga aktiviteten under svensk medeltid, vore det av stort intresse att få veta mer om själva avskrivandet, att kunna följa utvecklingen hos predikningar liknande denna. Vidare skulle man genom en mer omfattande textutgivning antagligen kunna finna ett mönster för avskrivandet, vilken broder som i regel kopierat vilken, och därigenom se hur texterna traderats genom ledet av vadstenabröder.

Henrik Vitalis

Litteratur

Uppgifterna om Åke Jönsson är hämtade från följande verk, vilka även kan anlitas för utförligare information: Mest heltäckande är G. Ekström, *Västerås stifts herdaminne* I:1, Falun 1939, s. 152–162, där man framförallt kan läsa om Åke Jönssons gärning före och efter tiden i Vadstena. För samtida uppgifter om vistelsen i klostret anlitas *Diarium Vadstenense. The Memorial Book of Vadstena Abbey*, ed. C. Gejrot, Stockholm 1988 (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia XXXIII). Värdefull är också C. Silfverstolpe, *Klosterfolket i Vadstena* I–II, Stockholm 1898–99 (Skrifter och handlingar utg. genom Svenska Autografsällskapet IV), s. 125. Denna skrift behandlar alla bröder och systrar som tillhörde konventet i Vadstena under medeltiden.

En sammanfattande beskrivning av den svenska medeltida predikan ges i H. Johanssons artikel »Predikan» i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* bd XIII, Malmö 1968, sp. 420 ff, och om de s. k. *exempla* kan man läsa hos Margarete Andersson-Schmitt, »Sjärens tröst», i *Från hymn till skröna*, red. A. Härdelin, Stockholm 1989.

MARTIN LUTHER

MUNK, REFORMATOR *1483

† 1546

OM TRE SLAGS RÄTTFÄRDIGHET

DET FINNS TRE slags synd, som motsvaras av tre slags rättfärdighet (på tyska: fromkeyt). Det första slaget är förbrytelse, alltså det uppenbart onda, som även den världsliga makten straffar, såsom stöld, mord, mordbrand, helgerån etc. Av dessa straffas somligt med svärd, eld, vatten, pålen eller hjulet, såsom i världslig rättsskipning, annat med kanoniska straff, till exempel enkel otukt och liknande, såsom i kyrklig rättsskipning.

Den rättfärdighet som motsvarar detta är det slags rättfärdighet som Salomos apor, påfåglar och sykomorer har (jfr 1 Kon 10:22 f). Den gör en man god inför människor, så att han inte kan anklagas utan undslipper lagens straff och undfår lagens timliga löften. Rom 10:5: »Om den rättfärdighet som lagen ger skriver Moses: Den människa som fullgör budorden skall leva genom dem». Och Jes. 1:19: »Om ni är villiga att höra skall ni få äta av landets goda». Sådan var syriern Naaman, en man med stort anseende hos sin herre, genom vilken Herren gav frälsning åt Syrien, 2 Kon 5:1. Sådana var många av Israels kungar och Israels folk, åt vilka Herren gav jordiska gåvor och många segrar, trots att de samtidigt var av-

gudadyrkare (jfr 2 Kon 17:25 ff). Sådana var samarierna, som Herren befriade från lejon trots att de dyrkade avgudar jämte Herren Gud. Sådana var romarna enligt den helige Augustinus, *De civitate Dei*, bok I, åt vilka Herren gav ett jättelikt välde. På samma sätt brukar han även främja furstar. Sådana är än idag alla de som gör bättring på grund av epidemi, svält, krig och andra Guds straff, i det att de ber, går i processioner och avlägger heliga löften. Så gör de som dyrkar helgon för den kroppsliga nyttans skull och präster som gör tjänst med tanke på nuet och klosterfolk på liknande sätt, och andra som gör många liknande ting. Kort sagt, detta är den rättfärdighet som här får sin lön och i framtiden får ett mildare straff än förbrytarna.

För det andra tjänar denna rättfärdighet inte Gud utan sig själv, det är inte sönerns utan tjänarnas rättfärdighet, den är inte typisk för kristna utan för judar och hedningar, och kristna skall inte uppmanas till den, eftersom den utgår från fruktan för straff eller kärlek till personliga fördelar, inte från kärlek till Gud.

För det tredje skapar den hycklare, sådana som är högmodiga i sitt hjärtas inre och oförvägna domare av andra, vilket framgår av berättelsen om fariseen Simon, den spetälske (jfr Luk 18:11; 7:39).

För det fjärde fastslår Aposteln i Gal 3:10 att den är förbannad: »Över alla dem som litar på laggärningar vilar en förbannelse».

Därför bör kristna som skall undfå det eviga goda inte uppmanas till den, utan snarare avrådas till förmån för det som är bättre. Det finns inget skäl att glädja sig över sådant som att Gud skänker Saxens furstar ära, rikedomar och njutning för deras fromhets skull. Om detta inte är nog kommer ytterligare ett berg av silver att födas och fred råda! De får själva fundera på om han ger dem sådant bara för att de skall slippa bli daglönare. Ty dessa är gåvor av den förkastliga och förbannade rättfärdigheten, samma som skaffade Esau och hans söner välsignelse (jfr 1 Mos 27:39 f). Dessa är de som skryter med temaneernas fria vilja. På samma sätt belönar Gud till och med det onda, ty i den mån det är gott i människors ögon så lönas det också med gott i människors ögon.

Det andra slaget är väsenssynden, arvsynen, den ursprungliga och främmande synden, vilken omtalas i Ps 51:7: »Se, i synd är jag född och i synd har min moder avlat mig»; om vilken Kristus säger: »Ett uselt träd kan inte bära bra frukt» (Matt 7:18); och Rom 5:19: »En enda människas olydnad gjorde alla till syndare och en endas överträdelse ledde till fällande dom för alla människor». Och det är denna synd som gör den förutnämnda rättfärdigheten värdelös, ond och förbannad, såsom Kristus säger: »Antingen får ni säga att trädet är bra och frukten bra, eller att trädet är dåligt och frukten dålig» (Matt 12:33).

För det andra är denna synd omöjlig att bota med mänsklig kraft, och den fria viljan hjälper inte här. Även de heliga måste säga: »Det onda som jag inte vill, det gör jag» (Rom 7:19) och Gal 5:17: »Ni kan inte göra det ni vill» och Ps. 38:8: »Ty mina höfter är fulla av brand» etc.

För det tredje är detta vad alla känner när de fylls av åtrå eller blir arga med vissa föremål för ögonen, som Herren säger om det fördärvade ögat etc. (jfr Matt 6:23). Därför sade jag väsenssynd, ty vi smittas av den genom födseln och den förblir ständigt, utan att förgå som verksynen, som en källa eller ett gift, eller som saltvatten av naturen är salt, en spetälsk kropp av naturen är sådan och en blind kropp på samma sätt. (Jag diskuterar inte nu med experter i logik.)

Den rättfärdighet som motsvarar detta är på samma sätt väsensrättfärdighet, medfödd, ursprunglig och främmande, nämligen Kristi rättfärdighet. Som det står i Joh 3:5: »Den som inte blir född av vatten och ande»; sammalunda Joh 1:12: »Åt dem som tog emot honom gav han rätten att bli Guds barn»; och 1 Joh 3:9: »Den som är född av Gud syndar inte (dvs. är ingen syndare) ty Guds säd förblir i honom». Rom 5:18 f: »En enda människas rättfärdighet har lett till frikännande och liv för alla människor, och en enda människas lydnad skall göra alla rättfärdiga.»

Detta är den rättfärdighet om vilken jag nyligen sade att den är vår arvslott, stolthet och grund, vår klippa och hela vår rikedom, som vi skall berömma oss av i evighet. Som Aposteln säger lever vi »ett osynligt liv tillsammans med Kristus hos Gud» (Kol 3:3), och på annat ställe: »För att vi genom honom skulle bli Guds rättfärdighet» (2 Kor 5:21) och 1 Kor 1:30: »Av Gud gjordes han för oss till rättfärdighet, vishet, helighet och förlossning» och 1 Kor 3:11: »Ingen kan lägga en annan grund».

För det andra blir denna rättfärdighet vår genom tron, som det står i Rom 1:17: »Den rättfärdige lever genom tron», och i tionde kapitlet: »Hjärtats tro leder till rättfärdighet» (Rom 10:10). Denna rättfärdighet ges i dopet, det är den speciella rättfärdighet som Evangeliet förkunnar, och det är inte lagens rättfärdighet utan nådens rättfärdighet.

För det tredje, den som har denna rättfärdighet blir inte fördömd även om han syndar, som det står i Ps 89:31 f: »Även om de bryter mot mina stadgar» etc. Detta är nämligen den (som man säger) bedårande son, som inte kan ge anstöt vad han än gör. Ps 25:10: »Alla Herrens vägar är nåd och trofasthet».

För det fjärde, genom denna rättfärdighet blir människan alltings herre, ty »hans rättfärdighet skall blicka ned från himlen, godhet och trofasthet skall mötas, rättfärdighet och frid kyssas, trofasthet skall växa upp ur jorden» (Ps 85:11 f). Ty utan barmhärtighet är människan skenhelig, utan rättfärdighet är hon orolig. Nåden gör henne sann och rättfärdig, och den sanna rättfärdigheten ger frid. Men sanningen är Kristus, människan fåfänglighet.

För det femte, enligt Rom 5:14: Aposteln säger att »Adam motsvarar honom som skulle komma», dvs. liksom Adam gör alla som föds från honom skyldiga med en synd, sin egen synd, som är främmande för dem, och ger dem vad han har, på samma sätt gör Kristus alla som föds från honom rättfärdiga och frälsta med sin rättfärdighet, sin egen rättfärdighet, som är främmande för dem och oförtjänt. Alltså, liksom vi alla fördöms av en främmande synd, så befrias vi alla av en främmande rättfärdighet.

Därför kallade jag den väsensrättfärdighet och evig, ty den förblir ständigt, utan att förgå som gärningarnas rättfärdighet, enligt Ps 112:9: »Hans rättfärdighet består i all evighet». Endast Kristus är evig; därför är även hans rättfärdighet evig, och ändå är den vår. Detta är Gud faderns barmhärtighet, detta är Nya förbundets nåd, genom vilken Herren är ljuv för dem som smakar honom. I denna skall vi bli frälsta och inte i någon annan. Apg 15:9 (jfr 4:12): »Vi har inte fått något annat namn under himlen» etc., Ps 31:2: »Befria mig genom din rättfärdighet» och: »Gud, fräls mig genom ditt namn» (Ps 54:3) etc. Det är som om jag sade: Ingen blir frälst genom sitt eget namn, utan genom sitt tillnamn (dvs. inte som Petrus, Paulus, Johannes, utan som »Kristen»), som Johannes säger i kap. 3 (vers 13): »Ingen stiger upp i himlen utom den som stiger ner från himlen, Människosonen, som är i himlen», som jag nyss talade rätt utförligt om.

Verksyn den och gärningarnas rättfärdighet

Det tredje slaget av synd är verksyn den, som är en frukt av arvsyn den. Detta är våra egna synder, nämligen allt vi gör, även det som var rättfärdigt före tron, enligt Aposteln i Rom 2 och 3: »Du undervisar andra men inte dig själv» (Rom 2:21) och igen: »Ingen finns som är rättfärdig, ingen som förstår» (Rom 3:10 f) och igen: »Med din dom över andra dömer du dig själv, eftersom du handlar likadant som den du dömer» (Rom 2:1). På sådant sätt ökas arvsyndens onda, och inte kan man undvika det med egna krafter.

Den rättfärdighet som motsvarar detta är gärningarnas rättfärdighet som flödar ur tron och väsensrättfärdigheten, om vilken Aposteln säger: »Liksom vi blev en avbild av den jordiska» (1 Kor 15:49) etc., och Ps 85:14: »Rättfärdighet skall gå framför honom (dvs. inför honom skall de handla rättfärdigt) och skall sätta sina steg på vägen». Och om den bör vi nu tala litet mer, eftersom jag tidigare hoppade över en del.

För det första, somliga kallar dessa gärningar förtjänstfulla. Om de förstår vad det innebär vet jag inte, själv medger jag gärna att jag inte förstår. Tron är den enda förtjänsten; det vore höjden av meningslöshet att säga att en enda momentan handling vore värd evigt liv. Det är personen som måste vara värdig. Kristus förtjänade det åt oss och gav det, och ger det dagligen.

För det andra, hur kan det finnas förtjänst när alla heliga syndar? Sålunda läser vi: »Gå inte till doms med din tjänare» (Ps 143:2), och Kristus säger: »Ni som är onda» (Matt 7:11) och: »Förlåt oss våra skulder» (Matt 6:12) och den helige Augustinus: »Ve människors leverne hur beundransvärt det än är, om det döms utan barmhärtighet» etc. Men åter: »Var och en skall få igen för vad han har gjort under sitt jordiska liv» (2 Kor 5:10) och 2 Kon (eg. 2 Krön 15:7): »Ert verk skall få sin lön» och 1 Mos 15:1: »Din lön skall bli mycket stor» och Pred 9:7: »Gå, ät ditt bröd med glädje och drick ditt vin med glatt hjärta, ty dina verk behagar Gud». ⁹⁷ Nej, fastmer må varje kristen ta sig tillvara, så att han aldrig grubblar över om hans gärningar behagar Gud (ty den som är osäker syndar och förlorar alla sina gärningar och kämpar förgäves), utan i stället skall han tro att han själv behagar Gud, som Aposteln säger: »Detta är vår stolthet: att vårt samvete kan vittna om att vi har levt här i världen utan förbrytelse» (2 Kor 1:12), och igen: »Jag har målet i sikte när jag löper och jag slår inte i luften när jag boxas» (1 Kor 9:26), och Petrus skriver: »Gör allt ni kan för att befästa er ställning som kallade» (2 Pet 1:10). Ty den som inte vet eller tvivlar på att han handlar väl, eller tror sig alltid handla illa, han syndar alltid och förlorar hela sitt liv, ty han handlar inte av tro, inte heller i tro.

Vad skall vi då göra? Hur skall vi samtidigt kunna be om domen och söka härligheten? Svar: Keruberna med ansiktena vända mot varandra lär oss. De har nämligen ansiktena vända åt olika håll, men båda blickar mot nådastolen. Dessa motsatta förebilder är alltså samstämmiga i Kristus. På så sätt är våra gärningar synd

97 Luther menar att ingen människa kan ta till sig dessa löften, eftersom alla syndar.

om det bara är dem du ser på, och du bör därför be om en dom (dvs. att de slipper bedömas ensamma, utan Kristus, och tillintetgöras), men i Kristus kan du lita på att de behagar Gud, trots att de ensamma inte duger, i enlighet med hur Kyrkan ber.⁹⁸ Alltså, vare sig du syndar eller ej, lita alltid fullt och fast på Kristus och på väsensrättfärdigheten. Ty »den rättfärdige faller sju gånger om dagen och lika ofta står han åter upp» (Ords 24:16), och Ps 37:24 säger: »Om den rättfärdige faller störtar han dock inte till marken, ty Herren håller honom vid handen». Liksom du inte bör tvivla på att Kristus duger bör du alltså inte heller tvivla på att dina gärningar duger tack vare Kristus, som du tror på. Således är gärningar av en sådan tro till och med mycket välbehagliga, även om de inför dig och i sig själva är värdelösa.

För det tredje, vilka gärningar skall man framför allt göra? Svar: Mest av allt skall man göra det som främjar den högsta rättfärdigheten och minskar arvsynen. Därför måste var och en ha sin egen disciplin, ty arvsynen ansätter alla människor på olika sätt. Allmänt kan man nämna böner, allmosor och fasta, eller det som så vackert räknas upp i Rom 12, och på annat ställe: »Döda det jordiska hos er» (Kol 3:5). Ty den tredje sortens rättfärdighet begär inget annat än att arvsynen besegras och syndens kropp förstörs. Så är denna den härskande rättfärdigheten en förtjänst, men inte som om den vore en förtjänstfull handling, utan den främjar det förtjänstfulla.

För det fjärde, akta dig framför allt för självvalda gärningar, ty de renar inte från synd utan smutsar snarare ner. Så är det i vår tid med ceremonier, böner, tomt prat och kyrkobyggnader. Men de gärningar renar som Gud ålägger oss och kallar oss till, och främst bland dem är lidande, sjukdom, fattigdom, skam och död, ty sådant är det bara Gud som gör och människan som utstår. Det mest fullkomliga är när Adam dödas, vinstocken Kristus rensas, och hans grenar ansas. Detta är genvägen till frälsning, avskyvärd för tillfället men underbar till sist.

98 Trol. syftar Luther på liturgins ständigt återkommande fras: »genom Jesus Kristus, vår Herre».

Text: Sermo de triplici iustitia, i Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe, bd 2, Weimar 1884, s. 43–47.

Kommentar

Martin Luther (1483–1546) behöver förmodligen ingen närmare presentation. Levnadsteckningar finns att läsa i alla våra vanliga uppslagsverk. Däremot kan det vara befogat med några ord om ovanstående predikans form och innehåll.

Luthers predikan om den trefaldiga rättfärdigheten gavs ut 1518, året efter den händelse som satte reformationens hjul i rullning, publiceringen av de 95 teserna i Wittenberg. Teserna vållade strid både kring Luthers person och lära, och trycket från omvärlden tvingade honom att snabbt utmejsla och precisera sina ståndpunkter. Man brukar säga att han nådde sin mogna uppfattning i rättfärdiggörelsefrågan med Galaterbrevskommentaren år 1519 (den »lilla«). I vår predikan möter vi honom på väg men ännu inte framme.

Ur formell synpunkt noterar man att han använder sig av den skolastiska predikometoden. Det är inte fråga om en »tematisk» predikan i egentlig mening, eftersom den inte utgår från ett tema (=kort citat ur bibel eller liturgi) utan från ett ämne. Men det vore lätt att avhjälpa den bristen genom att helt enkelt lägga till en kort text i början där ordet »synd» ingår. Predikans första mening (»Det finns tre slags synd...») skulle då utgöra temats delning, och därefter följer huvudavdelningar och underavdelningar i god ordning. De för oss rätt monotona uppräkningsarna (»för det första, för det andra...») hör till genren, liksom bruket att belägga varje underavdelning med en *auctoritas*, ett auktoritativt citat. Luther har kanske färre *auctoritates* hämtade från kyrkofäderna än den genomsnittlige predikanten på medeltiden, men skillnaden är inte påfallande.

Om vår predikan röjer ett medeltida arv i formen, så kan den tyckas distansera sig mer från det arvet i innehållet. Men faktum

är att den erkändes som god av Luthers motståndare vid riksdagen i Worms 1521. Kanske är det så att det är först i retrospekt som vi klart kan skönja konturerna av en teologisk åskådning som skiljer sig från den medeltida. Ty även om här finns en stark betoning på rättfärdighet genom tro och en typisk polarisering mellan tro och gärningar, finns det också mycket som knyter an till medeltida fromhet. Låt oss se litet på den teologiska problematiken.

I de berömda 95 teserna om avlaten från år 1517 rör sig Luther helt inom ett medeltida problemområde. Enligt dittillsvarande kyrklig lära – som Luther inte förnekar i teserna – befrias människan från all synd och skuld i dopet, men måste göra bot för synder begångna efter dopet. Avlaten tillkom under senare delen av medeltiden som ett slags alternativ botgöring: under vissa bestämda betingelser kunde man ge en penninggåva i stället för att utföra den bot man blivit ålagd av sin biktfar. På Luthers tid har det uppkommit flera problem kring avlaten som teserna vill ta itu med, såsom kommersialiseringen av avlaten och frågan om man ställföreträdande kan köpa avlat för själar i skärselden. Men det centrala problemet i teserna är att avlaten tycks erbjuda ett sätt att komma undan en botgöring som vi faktiskt behöver. Det slås fast redan i första tesen: »Då vår Herre och Mästare Jesus Kristus sade: *Gör bot* osv., ville han att de troendes hela liv skulle vara bot». Med andra ord: avlaten undergräver människors hängivenhet till Kristus.

Hängivenheten till Kristus är nu den mest centrala komponenten i senmedeltida fromhet. Att ständigt tänka på honom, följa honom, utstå allt för honom och vara honom till behag – det var själva definitionen på ett heligt liv. Denna Kristusfromhet var dessutom mycket intensiv och gjorde samvetena ömma. Ständiga uppmaningar att betrakta Kristi lidande och att sörja över sin egen synd fick människor att rikta sina blickar inåt och ställa höga krav på sin egen rättfärdighet. Med nödvändighet kom vanligt rättskaffens leverne att framstå som ganska bagatellartat, eftersom idealet var hjärtats totala hängivenhet.

Luther ställer in sig i denna tradition och driver den på sätt och

vis till sin spets: hans samvete är så grannlaga att ingen kärlek till Kristus tycks honom tillräcklig, och ingen botgöring kan tillfyllestgöra hans brister. Det är i detta dilemma som tron erbjuder lösningen. Hängivenheten till Kristus uttrycks i termer av *tro* i stället för i termer av kärlek, och tron på rättfärdiggörelsen som en ren gåva från Gud sätts i stället för den kyrkliga botgöringen.

I vår predikan är Luther på god väg mot sin mogna åskådning – den har t. o. m. utpekats som det första litterära nedslaget av hans ’reformatoriska upptäckt’.⁹⁹ Å ena sidan finns tydliga spår av det senmedeltida arvet, som t. ex. den ringaktande inställningen till vanlig laglydighet i början av predikan och tanken på umbäranden som medel till helgelse på slutet.¹⁰⁰ Å andra sidan är detta arv tillspetsat och förvandlat. Förvandlingen är subtil men innebär ytterst en helt ny konception av det kristna livet. I vår predikan är det påtagliga tecknet på en ny åskådning det, att överallt där medeltida texter skulle ha talat om kärlek, där talar Luther om tro. Men hans motståndare i Worms må vara förlåtna om de inte märkte detta, ty den *sak* han talade om var så välbekant för dem: sann rättfärdighet kan aldrig bygga på något annat än hjärtats hängivenhet till Kristus.

Stephan Borgehammar

Litteratur

Allmänt, se Ulrich Nembach, *Predigt des Evangeliums. Luther als Prediger, Pädagoge und Rhetor*, Neukirchen–Vluyn 1972.

Studier om den medeltida bakgrunden till Luthers tänkande har i hög grad handlat om den akademiska teologin, medan de ideal för det andliga livet som kommer till uttryck i predikningar

99 Uuras Saarnivaara, *Luther Discovers the Gospel. New Light upon Luther's Way from Medieval Catholicism to Evangelical Faith*, St. Louis 1951, s. 92.

100 Jfr t. ex. Birgittas *Uppenbarelser*, bok I, kap. 14 resp. bok VI kap. 30 (slutet) och 31 (slutet).

och uppbyggelselitteratur sällan har beaktats. Ett välgörande undantag är Ian D. K. Siggins, »Luther and the Catholic Preachers of his Youth», i *Luther: Theologian for Catholics and Protestants*, ed. George Yule, Edinburgh 1985, s. 59–74. Se även Werner O. Packull, »Luther and Medieval Mysticism in the Context of Recent Historiography», *Renaissance and Reformation* 6 (1982), s. 79–93.

PÅ TJUGUFJÄRDE SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET

A. Exordium

Idagens evangelium berättas för oss, mina älskade,¹⁰¹ om två underverk som båda är stora och märkliga. Det första av dem hände med den unga kvinnan som hade en så stark tro på Herren Jesus. Hon hoppades att om hon bara i hemlighet och utan att han visste om det kunde röra vid honom, skulle hon bli frisk alldeles med detsamma. Det andra rör synagogföreståndaren som också trodde att när hans dotter nu var död kunde Herren ge henne livet tillbaka. Dessa båda underverk där tron på ett särskilt sätt förhålligast blir oss till föredöme, därför att den uträttat så stora ting att vi genom den kan lockas att söka oss till den här mannen (Joh 10:37 f). Ingen har hoppats något av honom utan att det har gått precis så som man hade önskat.

¹⁰¹ *Eure Liebe*, lat. *caritas vestra*, 'eder kärlek' (jfr Fil 1:9!), ett under medeltidens vanligt homiletiskt tilltalsuttryck.

B. Kvinnan med blodgång

Parafra

Först är det berättelsen om den stackars kvinnan som hade en farlig och svår sjukdom. Markus säger uttryckligen att hon hade gjort av med allt hon hade på läkare. Hon hade haft sin sjukdom i tolv hela år och det hade dag från dag bara blivit värre med henne. Det var ett rent under att hon hade härdat ut så länge. Då blir hon frisk, utan vidare. »Om jag bara finge röra vid Herrens Kristi kläder», tänker hon, »så blir jag också frisk» (Mark 5:28). I sin stora ödmjukhet menar hon att hon skulle stjäla till sig [hälsan] i hemlighet och vidrör honom (jfr Matt 14:35). Och genast blir hon bättre, precis som hon trott. Blödningarna stannar av, de som hon haft så mycket besvär med, som hon lagt ned så mycket pengar på och gjort så många försök att bli av med, fastän det inte tjänat något till, utan bara gjort ont värre. Det hade, som Markus berättar, snarare blivit sämre med henne, ju längre tiden gått (Mark 5:26).

Nu skall vi särskilt lägga märke till hur Herren inte vill att man skall stjäla till sig hjälp av honom, utan att alla skall veta om det (Joh 18:20). Han frågar vem det var som rörde vid honom. Apostlarna tyckte att det var närmast löjligt att fråga vem det var som rörde vid honom när folket trängde på runt omkring. Men Herren visste något som de inte kände till. Det var inte fråga om att vidröra på vanligt sätt med händerna. Hon rörde vid honom med sitt hjärta och med fast förvissning om hans nåd och allsmäktighet. Det var därför som en särskild kraft hade gått ut från Herren Jesus. Det var detta han kände.

En sådan beröring vill Herren inte låta förbli en hemlighet, utan den skall bli till en förebild för oss. Med sin fråga förmår han kvinnan att stiga fram och visa sig och offentligen vittna om vad som har hänt med henne. På så sätt fick han en anledning att berömma en sådan tro. Det är den bästa tjänst vi kan göra

honom. Han berömde alltså kvinnan och tilltalade henne hjärtligt: »Min dotter, din tro har hjälpt dig» (Mark 5:34). Då fick lärjungarna själva erkänna att Herren inte hade ställt sin fråga utan orsak. Det handlade inte om att vidröra på vanligt sätt, utan om något alldeles speciellt, som var väsentligt både för Herren och för oss.

Lag och evangelium

Om vi tänker efter är det något märkligt som Herren här säger. Han förklarar att det hade gått ut kraft ifrån honom (Mark 5:30). När nu kvinnan står där mitt emot honom och erkänner det hela, låtsas Herren inte om kraften som har gått ut från honom, utan framhåller kvinnans tro. Ändå var det inte hon själv utan Herren som hade hjälpt henne. Men Herren gör detta för att visa för oss hur gärna han vill att du väntar dig allt gott av honom och söker hjälp hos honom. Det är som ville han säga »Se hit. Lär er nu bara att förtröstansfullt tro, vilken nöd ni än råkar i. Egentligen är det så, att jag ville hjälpa er mycket mer än ni kan begära. Jag vill hellre befria er från döden än vad ni vill leva.» Med sin gärning här visar han hur enkelt det är och hur gärna han vill låta kraft gå ut ifrån sig. Därför skall vi av den här förebilden lära oss, att också vi skall tro och ta emot allt gott från Kristus i all vår nöd och svårighet.

Tillämpning

Men vad är det som händer? Vi hör det predikas. Man talar om saken där hemma. Varenda dag kan vi ta på de under han gör. Och ändå blir det inget av med tron. Det är som när den som har kistor och källare fulla trots det inte tror att han har mat och dryck så att det räcker året ut. Den som är frisk och kry tror nog att Gud kan hjälpa henne (jfr Luk 12:16–21). Hamnar någon däremot i fat-

tigdom och sjukdom är tron försvunnen. Då gör vi inget annat än klagar och ropar och tycker att det inte finns någon hjälp mer, fastän vi varenda dag hör att Gud vill vara oss nådig genom Kristus och gärna hjälpa oss.

Vad har det här med kvinnan att göra? Jo, hon hade kanske bara hört talas om Herren Kristus och hans under en eller ett par gånger och ändå överrumplar hon honom med en så stark tro, att även om Herren Kristus hade suttit där uppe över alla himlar hade hon med sin tro rivit upp himmelen och dragit ned honom hit, så att han kunde hjälpa henne (jfr Rom 10:6–9). För, som sagt var, han kan inte vägra hjälp, när man ber honom om den med allvar och i en rätt tro (Matt 7:7 f).

Synd och nåd

Därför är vi verkligen – Gudi klagat – ett dåligt folk, som när vi har så rikligt med Guds ord ändå inte kommer någon vart med tron. Det är djävulens och den eländige gamle Adams skull. Annars skulle vi ju sannerligen lära oss, att om vi ville bli levande och saliga och få vad vi önskade och hoppades på, så skulle vi bara tro på Kristus och genom honom hoppas på allt det här. Det är som vi hört: tron kan inte ta miste. Därför berömmar Herren tron så mycket. Det är den som har hjälpt kvinnan. Så skall tron på Kristus uppväcka oss från döden till livet, övervinna djävulen, jaga bort synden och göra oss saliga. Även om det är Kristus som utför dem, kallas sådana gärningar för trons verk. Utan tron blir det inget av. Det är ju, som ni vet, varken Kristus själv, de heliga sakramenten och Guds ord eller predikan som kan hjälpa oss eller tjäna någonting till om tron inte finns där. Tron måste göra det, om det inte skall bli ogjort. – Det här var det första underverket.

C. Synagogföreståndarens dotter

Parafra

Det andra underverket handlar om den döda flickan. Lukas berättar att hon var lika många år gammal som kvinnan hade haft sin sjukdom. Allt var redan iordninggjort på det sätt som man brukar göra med döda människor. Flöjtblåsarna fanns på plats; judarna hade inga kyrkklockor, utan av samma anledning som vi ringer för den döde lät de blåsa en sorgesång utanför dörren. Så hade folk samlats till begravningen och det var liv och rörelse och man gick ut och in i huset, som det brukar gå till när någon förnäm person är död. Mitt i allt detta, när det inte fanns någon tröst mer i hela världen, går flickans far (vad kan han få för tröst, när hon har dragit sin sista suck?) med en sällsam och märklig tanke. Han hoppas att hans döda dotter skulle bli levande igen, om bara Kristus vore där. Hans ord vittnar om det, när han faller ned för Herren och säger: »Min lilla dotter är död. Kom och lägg dina händer på henne, så räddas hon till livet.» Även om Markus och Lukas säger att han kom till Jesus medan dottern ännu låg i själatåget, så framhåller de ändå att flickan var död innan Jesus kommit in i huset. På så sätt visar de hur fadern ändå hade haft den tron och tillförsikten till Herren, att han skulle hjälpa honom och uppväcka henne från de döda.

Vem i allsin dar har sett eller hört talas om märkligare människor? Kvinnan hade givit upp tanken på att få hjälp någonstans ifrån i hela världen. Ändå får hon för sig att hon skall bli frisk om hon bara kunde komma åt att vidröra en liten flik av hans mantel. Det är inte så galet. Så som hon tror så sker det. Likadant är det med fadern vars dotter var död. Han fick för sig att om bara Herren lade sin hand på den döda flickan så skulle hon leva igen. Ja, du kan naturligtvis säga att om det vore fråga om en vanlig sömn och inte den bittra döden, så kan man uträtta något med handen. Men som det nu är lär ingen hand, inga ruskningar, inga stötar, inga rop

eller något annat hjälpa. Det är så här förnuftet måste tänka och inte på något annat vis. Men synagogföreståndaren tänkte inte på det viset. I så fall hade han stannat hemma och inte sprungit efter Herren Kristus.

Här ser vi nu för en gångs skull vilket hjärtligt välbehag Herren har till en sådan tro, som förnuftet menar bara vara tokerier. Han har visserligen andra viktiga saker för sig, nämligen en ordentlig diskussion med Johannes' lärjungar. Den bryr han sig inte mer om, utan beger sig iväg så snart han märker tron och tillförsikten. Han följer med synagogföreståndaren och inser att han måste göra så som den här mannen tror. När han sedan kommer in i huset och märker att allt är iordningställt som vid ett dödsfall, blir han orolig för att både det och folkets uppförande och otro skall slå fadern för pannan. Han skyndar sig att lugna honom med orden: »Kör ut begravningståderna ur huset!» Det var som om han ville säga: »Vad har ni här att göra? Tror ni att ni är på en begravning? Verkligen inte! Gå någon annanstans, dit där någon är död. Här finns ingen som har dött. Flickan sover bara.»

»Nej», säger de andra. »Hon sover inte. Hon är död. Vi är här för att få henne i jorden. Du kan ju inte vara riktigt klok, som tror att vi inte ser skillnad på en människa som sover och en som är död!» På så sätt visar evangelisten att de hade hånlett åt honom och menat att han var en dåre som inte kunde se skillnad på död och sömn. Men Herren håller fast vid sin mening och nu hänger allt på om han, med vad han gör, kan bevisa om han har rätt eller ej. Där finns inte en enda människa som håller med honom och menar att han har rätt, förutom flickans far. Med det låter sig Herren nöja. För faderns skull, dvs. för hans tros skull, bevisar han det med vad han gör. Om inte han hade haft en sådan tro hade flickan förblivit död och inte bara sovit. Så bra är det med tron, att man kan förvänta sig något gott av Herren Kristus. Därför går Herren fram, tar på flickan och ruskar om henne lite med handen, ungefär som man gör med ett sovande barn när det skall väckas. Det var detta fadern trodde och Herren ville inte göra något annat än efter

faderns tro. Strax reste sig flickan upp, alldeles som om hon bara hade legat och sovit gott.

Vi skall noga lägga märke till vad Herren säger: »Flickan är inte död, hon sover.» Det är förvånansvärda ord. Vi skulle gärna ge allt vad vi äger för att på rätt sätt kunna ta till oss, förstå och tro vad han menade. Ty den som när han såg en död människa ligga där kunde betrakta henne på ett sådant sätt som om hon låg till sängs och sov, eller den som så kunde förändra sin blick att döden blev till en sömn – den som kunde det, han kunde berömma sig av att behärska det främsta av alla konststycken. Men vi erfar och lägger hos oss själva märke till att ju större förnuft en människa har, desto mindre tror hon och desto mer hånlar hon. Så ser man hur de driver med Herren och tänker: »Ska han kunna göra döda levande? Är han inte riktigt klok?» Så går det, när Guds vishet är så stor att förnuftet håller den för rena rama dårskapen (jfr 1 Kor 1:18–25). Tänk om du hade ett barn som hade dött för dig och jag kom och sade till dig: »Min lille vän! Hon är ju inte död, ser du inte att hon bara sover och kan väckas med ett finger?» Då skulle du få för dig, att jag bara drev med dig i ditt elände och säga till mig, att jag skulle låta dig vara i fred. Det var ju det som de här människorna gjorde med Herren Kristus.

Tillämpning

Därför skall du av dagens evangelium lära dig, att döden för Herren Kristus är som en sömn och att sjukdom för honom är som hälsa, när vi ser hur han väcker upp den döda flickan med handen som om hon sov. Kvinnan har sin sjukdom och har den ändå inte när hon kommer till Kristus. Likadant är det med andra. Blinda blir seende genom honom, syndare rättfärdiga och fördömda saliga. På ett så fantastiskt sätt kan han umgås med oss. För våra ögon verkar det som noll och intet, men det är alldeles tvärt om. »För alla människors ögon är flickan död, men i mina ögon», säger Kristus,

»lever hon och sover bara. David var i sina och hela världens ögon en stackars fåraherde, men för mig är han en kung (1 Sam 16 f). Ni alla som tror på mig är i era egna ögon fattiga syndare, men i mina ögon är ni verkliga helgon och lika Guds änglar (Matt 5:3; Jak 2:5). Det behövs inte mer än ett ord, så måste synd, död och sjukdom ge vika och rättfärdighet, liv och hälsa komma i stället (Matt 8:8; 2 Tim 1:10). Det måste ske så som jag säger och inte på något annat vis.»

Därför uttalar vår Herre här ett så underligt ord och en stor osanning inför världen, när han om flickan säger att hon inte är död. Om han bara hade sagt »Hon sover», hade folk kunnat säga att det vore fråga om S:t Mikael's sömn,¹⁰² som man sover till den yttersta dagen. Men han säger eftertryckligt: »Hon är inte död. Ja, lever hon inte? För er och era ögon lever hon inte, men för mig lever hon, och det som ni ser är sanning. Nu väcker jag upp henne med ett finger så som ni skulle väcka era egna barn ur sömnen.»

Synd och nåd

Sammanfattningsvis tyder allt på att vi inte skall betrakta vår nöd utifrån förnuftet utan se på den med Kristi ögon. Det är sådana ögon som när de betraktar döden, synden och helvetet kan säga: »Jag ser ingen död, jag känns inte vid någon synd, jag är inte förtappad. Jag ser ju genom Kristus idel helighet, liv och salighet. När jag alltså är fattig känner jag inget armod, jag tycker att jag har alldeles tillräckligt. Jag har ju Kristus, som när som helst kan ge mig allt vad jag behöver även om jag ingenting ägde.»

¹⁰² Folkligt uttryck för den dödens sömn som man sover till dess man väcks av ärkeängeln Mikael's basunstöt. Jfr 1 Thess 4:16.

Lag och evangelium

Den som hade sådana ögon, han kunde berömma sig av att ha andliga ögon, och skulle se helt annorlunda på tingen än vi brukar göra när det blir dyrtid eller när farsoter är på väg. Då ser alla efter vad de har hemma, i källaren eller på vinden, och känner sig så till mods som det ser ut där. Hittar någon mycket är han lycklig, hittar han litet blir han ledsen och vill ge upp (jfr Luk 12:15–24). Likadant är det under epidemier. Den som då kan ge sig iväg flyr undan och tror sig vara säker på annat håll. Men en kristen, om han så hade tusen pestsjukdomar i sin kropp, skulle ändå tänka: »Jag har Kristus. Är det hans vilja, så skall smittan inte skada mig mer än en lus på armen. Den nyps lite grand, men kan inte ta livet av mig.» Det är säkert att den som kunde skaffa sig ett sådant hjärta, han skulle bli trygg och utan oro vara vid gott mod. Men när vi nu inte tror och har sådana andliga ögon, utan betraktar allt med köttsliga ögon, då blir vi rädda och modfällna och får för oss så dåraktiga tankar, som att vi kunde fly undan Guds vrede om vi bara begav oss iväg bort tio eller tjugu mil.

D. Avslutning

Så säger Herren. I evangeliet står det: »Jag är Abrahams Gud och Isaks Gud och Jakobs Gud. Gud är inte en Gud för de döda» (Matt 22:32, 2 Mos 3:6). Därför lever Abraham, Isak och Jakob. De är inte döda, fastän de legat mer än tre tusen år i jorden och för länge sedan blivit till stoft, så att varken hår eller hud finns kvar (Job 19:26). Men övertygande bevisar Kristus att de lever. Anledningen är att för Gud lever alla, för oss är allt dött. Världen och förnuftet kan ingenting annat se än döden. Men de kristnas ögon skulle inte se vad de ser, utan endast vad de hör i Ordet. Det är på så sätt som den döda flickan betraktas av sin far och av Kristus.

Trons hemlighet: »Simul iustus et peccator»

Alldeles detsamma som jag här säger om döden gäller om synden. Jag bör veta och bekänna att jag är en syndare och likaväl hoppas på idel härlighet. Här står vår Herres Kristi ord om dopet: »Den som tror och blir döpt skall räddas» (Mark 16:16). På samma sätt i nattvarden: »Ät, detta är min kropp som blir utgiven för er. Drick, detta är mitt blod som blir utgjutet för er, till syndernas förlåtelse» (Matt 26:26–28). Sådana här ord skall jag tro att de är sanna (Joh 17:17). Även om jag ser på mig själv och upplever motsatsen, skall jag bara se till vad Ordet säger mig. När du alltså ser att en kristen människa har dött, så betraktar dina ögon en död människa. Men stäng de köttsliga ögonen och öppna de andliga ögonen, som ser på Ordet. Då kommer du att se att en sådan människa inte är död utan lever inför Gud (Rom 14:8). För Kristi ord står fast: »Den som tror på mig skall aldrig någonsin se döden» (Joh 8:51; Joh 11:25).

Trons möjlighet: Rättfärdiggörelse genom tron

Så kan vi lära oss av dagens evangelium att allt, hur stort det än verkar inför dina ögon, ingenting är. Om döden ingenting är för en kristen, så måste ju blindhet, dövhet, spetälska, epidemier och andra sjukdomar vara ändå mindre och obetydligare. När du därför ser synd, sjukdomar, fattigdom och annat hos dig skall du inte bli förskräckt. Blunda med de köttsliga ögonen och öppna de andliga ögonen och säg: »Jag är kristen och har en Herre, som med ett enda ord kan avstyra allt detta elände (Jes 6:9 f; Matt 13:14 ff). Varför skall då jag bekymra mig så mycket över det?» (Matt 6:25) Därför är det precis så, att lika lätt som Kristus hjälpte den här flickan ur den död som hon låg i, lika lätt skall han också hjälpa oss, bara vi tror och vill ta emot hjälpen från honom. (Den som är död tror inte, lika litet som han hör eller ser.) Men hennes far trodde. Och är nu den tron hos någon annan så stark att hon blir levande

igen, då är det så som Kristus säger: »Allt är möjligt för den som tror» (Mark 9:23).

Sammanfattning. Återkoppling till exordiet

En så väldig sak är tron. Det må vara fråga om hur stora ting som helst, kan du bara tro det och ta emot det av Kristus, så skall det ske (Matt 8:13). Varken djävulen eller döden är tillräckligt stark för att förhindra det. Det ser vi genom de här båda underverken, liksom av att tron prisas så högt av Herren Kristus själv. Det skall inspirera oss att göra likadant. Vi måste lära oss att se på skapelsen på olika sätt, utifrån oss själva och ur Guds aspekt. Om vi alltså uppfattar oss som eländiga och döda, snärjda av synder, plågade av farsoter eller andra sjukdomar, så skall vi ändå tro att det för Gud är fråga om något annat, och vi skall med glädje säga: »Även om det är fråga om elände, smittsam sjukdom eller död så vet jag som kristen varken av fattigdom, död eller sjukdom. Ty inför min Herre Kristus är det rena rama rikedom, hälsan, heligheten och livet. Jag märker det visserligen inte, men det handlar bara om ett enda ord och jag får se det också med mina kroppsliga ögon.» Detta är alldeles sant och säkert.

Perorativ bön

Gud give oss också – för Kristi, vår återlösares och sin Sons skull – genom sin heliga Ande sådana andliga ögon, att vi betraktade all olycka på ett annat sätt än världen gör, håller fast vid trösten i detta och till slut blir saliga (Luk 10:23 f). AMEN.

Text: WA 52 (1915), s. 537.17–543.38.

Kommentar

Martin Luther (1483–1546) var en oerhört flitig predikant. Genom sin doktorsgrad erhöll han rättigheten att predika och med hans tjänst vid universitetet följde skyldigheten att göra det. Till en början predikade Luther i Augustinerklostrets refektorium inför sina medbröder och, sedan han lämnat deras gemenskap, huvudsakligen i Wittenbergs församlingskyrka. Vid de tillfällen då sjukdom hindrade honom från detta, höll han predikan för sina närmaste – familjen, tjänstefolket, vännerna och medarbetarna – hemma i sin bostad. I sin reformatoriska kallelse till en kyrkoförnyelse såg han folkpredikan som det främsta yttre medlet.

När reformationen bröt igenom i Wittenberg på 1520-talet predikade man flera gånger varje söndag och naturligtvis med utgångspunkt i de historiskt framvuxna kyrkoårsperikoperna. Endast vid några få tillfällen hände det att Luther lämnade denna klassiska gudstjänsttradition. Tvärtom understryker han vikten av att år efter år hålla fast vid den förelagda perikopserien.¹⁰³ I ottesången predikades över episteln, i högmässan över evangeliet. På kvällen kunde det hända att förkunnelsen utgick från en ofta fritt vald text i anslutning till dagens ämne eller tog sin utgångspunkt i något *locus* i tros läran. På vardagarna hölls veckopredikningar över *lectio continua*–serier eller genom en löpande utläggning av katekesen. Det var flera präster som medverkade för att genomföra detta omfattande pastoralprogram, men Luthers insats var mycket stor. Med den arbetsfördelning man hade brukade Luther vanligtvis predika i högmässan. Därför är det till stor del just predikningar över evangelieperikoper som finns bevarade efter honom. Man uppskattar att ca 2 300 predikningar av honom är kända. I denna

103 WA 29, s. 539.7–8. Jfr t. ex. predikan på Palmsöndagen, WA 29, s. 133.1–2, 15–16, 23–24, där han konstaterar att han för inte länge sedan, på Första söndagen i advent året innan (jfr WA 27, s. 433), predikat över samma text. Därefter utlägger han dagens text helt kort och fokuserar sedan predikans huvudtankar kring det kyrkoårsanknutna temat bikten.

stora mängd brukar, som yttre mått på hans verksamhet, noteras att det från ett och samma år, 1528, föreligger inte mindre än 198 predikningar, hållna under 145 av årets dagar. Siffrorna säger något om intensiteten i uppgiften.

Luther markerade tidigt en brytning med den klassiska skrift-tolkningstraditionen *sensus quadruplex scripturae*.¹⁰⁴ Varje bibelperikop har, menade han, en enda klar och genomskådlig mening och det finns en rad exempel på hur Luther i sin förkunnelse kritiserade den äldre predikotraditionen. Den verkade splittrande och hindrade samvetet att få en säker kunskap om tron.¹⁰⁵ Ett studium av hans predikningar visar hur det medeltida tolkningssättet i den reformatoriska predikan får vika för ett dogmatiskt bestämt mönster, sammanfattat i de ofta förekommande, men långt ifrån alltid verbalt utsagda dikotomierna synd-nåd eller lag-evangelium.

Sinnebilden för Luthers predikoverksamhet föreligger i hans båda mycket spridda Kyrkopostilla¹⁰⁶ resp. Huspostilla¹⁰⁷. Ingen av dem är utgiven av Luther själv utan av hans lärjungar, och några av dessa handskades ganska fritt, t. o. m. självsvåldigt, med materialet. När vi som ett exempel på Luthers förkunnelse här har valt en predikan ur Huspostillan, har syftet varit att presentera en text där läsaren så nära som möjligt möter Luther själv, vad gäller inte blott det teologiska innehållet utan också ordval och stilnivå. Dock måste i sammanhanget anmärkas, att Kyrkopostillans predikningar är betydligt omfångsrikare än den som här återgivits ur Huspostillan. I den text som nu presenteras har Luther också avhållit sig från kyrkopolitisk polemik. Ett närmast »stenografiskt»

104 Om denna, se den grundläggande framställningen hos Henri de Lubac, *Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture*, bd 1, Paris 1959 (Theologie 41), s. 425–681, samt Alf Härdelin, *Kyrka Gudstjänst Sakrament. Texter från fornkyrka och medeltid*, Stockholm 1976 (Kristna klassiker 1), s. 15–19.

105 Kritiken framföres tidigast i Lilla Galaterbrevskommentaren 1519, WA 2, s. 550.20–28, och återkommer därefter i den stora kommentaren 1531, WA 40:1, s. 663.12–28, jfr WA 10:3, s. 275.

106 WA 10:1:2, s. 208.

107 WA 52.

utkast till denna predikan föreligger också, gjort av Luthers vän Georg Rörer.¹⁰⁸ Bibeltexten är hämtad från evangeliet om kvinnan med blodgång och synagogföreståndarens dotter och den här översatta och strukturerade predikan hölls i Luthers hus den Tjugufjärde söndagen efter Trefaldighet 1533.

Texten flerfaldiga »andemening» finns emellertid kvar: »Herren gör detta för att visa oss...», »Så skall tron på Kristus uppväcka oss...», »Men en kristen skulle ändå tänka: 'Jag har Kristus...'.» Den har lärdomar att ge, inte blott om det historiska förloppet i det som berättas, utan också om människans liv med Gud här på jorden och i himmelen. Särskilt tydligt blir detta genom Luthers återkommande maning att betrakta tillvaron inte endast med kroppens ögon, utan att också »öppna de andliga ögonen» för att kunna få syn på den sanna verkligheten.

Predikans uppgift såsom uttydning av frälsningshemligheten, framhållandet av dess betydelse för den enskilde och som erinran om och maning inför det tillkommande livet, är således ett tema som Luther inte överger när han inte längre finner det medeltida hermeneutiska sättet tillämpligt. Han väljer att predika efter en annan metod än den som var gängse i den etablerade homiletiska traditionen i hans omvärld.

Luthers postillor trycktes ursprungligen för att utgöra homiletiska förebilder för präster och de har i översättning varit mycket spridda i vårt land. Redan 1528 bearbetade och översatte hans svenske lärjunge Olaus Petri den s. k. sommardelen av Kyrkopostillan (söndagarna från påsk till advent) och utgav den utan författarnamn och kompletterad med predikodispositioner av lutherlärjungen Johannes Bugenhagen, under titeln *En nyttog postilla*.¹⁰⁹ En

108 WA 37, s. 198–200. Om Rörers stora skicklighet att återge Luthers talspråk och satskonstruktion, se E. Jacobs, »Georg Rörer», *Allgemeine Deutsche Biographie* 53, s. 481, samt Ebeling (i *litt.* nedan), s. 19. Rörer stod Luther mycket nära och uppfattades närmast som familjemedlem, jfr WTi 5, s. 5202.

109 *Samlade skrifter af Olaus Petri* utg. af [...] Bengt Hesselman, bd 2, Uppsala 1915, s. 1–310.

fullständig utgåva av Kyrkopostillan på svenska förelåg inte förrän 1753 och den har därefter utkommit i olika översättningar och bearbetningar i tjugusex upplagor, senast 1987. Inte förrän 1840 blev Huspostillan för första gången översatt till svenska och den har sedan dess utgivits i femtiotvå upplagor, senast 1988. Det bör i vårt sammanhang anmärkas, att en kritisk jämförelse mellan översättningarna för uppbyggelsebruk och den under vårt sekel vetenskapligt ederade luthertexten i Weimar-utgåvan – den som här följes – på åtskilliga ställen brister i överensstämmelse vad gäller både själva texten och stilnivån. Vid sidan av de stora postillorna har sedan mitten av 1800-talet en rad prediko- och betraktelsesamlingar med urval av Luthers predikningar översatts och utgivits. Det är alltså först under 1700-talets senare del och fr. a. under 1800-talet, som Luthers egna predikningar kunde nå ut bland de breda lagren i Sverige och således inte förrän från denna tid som ett svenskt »lutherläseri» bland allmogen är möjligt.

Oloph Bexell

Litteratur

Till Luthers homiletiska teori, se främst Gerhard Ebeling, *Evangelische Evangelienauslegung. Eine Untersuchung zu Luthers Hermeneutik*, München 1942 (Forschungen zur Geschichte und Lehre des Protestantismus 2:1).

Svenska utgåvor av postillorna:

Martin Luther, *Huspostilla* [Övers. av Samuel Cavallin 1877, rev. av Kurt Nyström (t. o. m. Palmsöndagen) och Knut Johnson], Uddevalla 1962, ny utg. 1988.

Martin Luthers *Kyrkopostilla. Förklaringar över de årliga Sön- och högtidsdagarnas evangelier* [Övers. utg av EFS 1860, rev. av ett tjugotal präster i Luleå stift i samarbete med bokförlaget Artos], Skellefteå 1987.

Förkortningar: WA = Martin Luthers *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar 1883–; WTi = Martin Luthers *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden*, Weimar 1912–21.

LAURENTIUS PETRI

ÄRKEBISKOP I UPPSALA *1499

† 1572

OM TECKNEN VID JESU DÖD

OCH SE, förlåten i Templet rämnade i två stycken, uppifrån och ända ner, och jorden skakade och hällebergen rämnade, och gravarna öppnades. Och många av de heligas kroppar som hade sovit, stod upp och gick ut ur sina gravar efter hans uppståndelse och kom in i den heliga staden och uppenbarades för många. (Matt 27:51–53)

Vi har hört hur Kristus Jesus Guds Son har blivit underkastad mörkrets makt, det är hans hätska fiender, som också behandlade honom så jämmerligt till dess de till slut tog livet av honom. Ändå skedde det med hans eget medgivande. Ty, som Sankt Paulus säger: »Han ödmjukade och förnedrade sig själv och antog en tjänares gestalt. Han var lydig allt intill döden, ja, intill korsets död» (Fil 2:7 f).

Men nu får vi höra hur det hela började förändras, så att många fick andra tankar om honom än de tidigare hade haft, när de – be-
dragna genom hans hätska fienders anklagelser och lögner – höll honom för en ogärningsman och begärde att han skulle korsfästas. Ty nu blev deras sinnen förvandlade genom de stora och förskräckliga tecken som skedde, så att de övergav översteprästens lögn och började tro att Jesus hade rätt i sin sak. Och de sade: Sannerligen var denne en rättfärdig man och Guds Son.

Men innan vi talar mer om detta, vill vi beskåda de tecken det nu rör sig om. Om mörkret som föll dessförinnan har talats i föregående¹¹⁰ predikan.

Det första av tecknen är att förlåten i Templet rämnade i två stycken. I Tabernaklet fanns två förhängen, det ena för ingången till det rum som kallades Det Heliga, det andra utanför det kor som kallade Det Allra Heligaste. Det finns de som menar att det i Templet – som blev byggt i Tabernaklets ställe – skall ha funnits två förhängen. Det förhänge som rämnade skall då ha varit det första, vid ingången till Templet. Men enligt vad evangelisterna tycks vilja säga, fanns det inte mer än en förlåt i Templet, nämligen den som åtskilde Det Heliga och Det Allra Heligaste. Eftersom det heller inte talas om fler förhängen än detta enda när Salomo byggde Templet, måste det som rämnade vara just detta.

Men vad förlåten som åtskilde det Allra Heligaste och det Heliga hade för innebörd, låter Hebréerbrevets apostel nogsammt förstå. Den syftar nämligen på själva Tabernaklet och på all den gudstjänst som efter lagen ägde rum i Tabernaklet. Ty hans ord lyder så: »I det andra Tabernaklet gick bara översteprästen in, en gång om året, och då alltid med blod som han offrade för sina egna och folkets synder. Med detta visar den heliga Anden, att vägen till helgedomen inte ligger öppen så länge det första Tabernaklet ännu består» (Heb 9:7 f).¹¹¹

Därmed skall orden om förlåten tydas så, att så länge den var hel och det Allra Heligaste skyldes bakom den – det innebär: så länge den levitiska gudstjänsten ägde rum – så länge var ännu inte vägen till himlen uppenbarad. Men eftersom förlåten nu i Kristi död brast sönder, så att man nu kunde se in i det Allra Heligaste, så blev det känt att vägen till himlen nu hade uppenbarats. Genom Kristi pina och död är nämligen saligheten förvärvat för dem som tror och den levitiska gudstjänsten har upphört.

110 Det står egentligen *nästa*, men det är föregående predikan som avses.

111 Med »det andra Tabernaklet» menas här det inre rummet, medan »det första» syftar på det främre. [Red.]

Ändå fortsatte judarna att offra och upprätthöll alltså gudstjänsten i Templet. Men eftersom den nu var avskaffad av Gud, behagade sådana offer och sådan gudstjänst honom inte: den var, som Daniel säger, *abominatio desolationis* (Dan 11:31; jfr Matt 24:15). Det betyder att förödelsens styggelse står i det heliga rummet. Och för den skull blev den¹¹² inte långt senare – vare sig judarna ville det eller inte – förstörd och ödelagd, med Tempel, prästerskap, offer och sedan med allt annat som hörde till samma levitiska gudstjänst. Och judafolket blev jämmerligen fördärvat, slaget och förskingrat kring hela världen, som det allt sedan dess har varit och måste vara, så länge judarna håller ut i sin otro.

Men offret från en enda överstepräst kommer alltid att bestå, förutan ände: nämligen Jesu Kristi, som äger ett evigt prästadöme efter Melkisedeks sätt, som det står i psalmen (Ps 110:4).

Detta är innebörden i att förlåten gick sönder hela vägen ned. För de otrogna judarna var detta ett hårt tecken. Men för hedningarna var och är det ett underbart tecken. Det betydde ju att det heliga Evangeliets tröstefulla ljus därefter skulle bli uppenbarat för dem.

Men att jordbävningen skedde och bergen rämnade tycks ha den betydelsen, att Gud med detta ville uppenbara judarnas hårda och förstockade hjärta. Fräckt och i övermod gjorde de vad varken himmel eller jord kunde fördraga utan att skälva och bäva, eftersom deras skapare var stadd i sådan nöd! Och fastän dessa Guds väldiga skapelser bävade så svårt att solen gömde sitt naturliga ljus, jorden skalv och bergen brast, kunde de förstockade judarna varken bäva, frukta eller besinna sig – med undantag av dem i folkhopen som tillsammans med den hedniske hövitsmannen blev förskräckta och ångrade sig.

Ett förfärande exempel är detta – och av detta märker vi också

112 Vad som avses är uppenbarligen den gammaltestamentliga, levitiska, gudstjänsten som i det nya förbundets tid inte längre hade någon funktion. Vad som har kallats »ceremoniallagen» i Gamla testamentet har med detta upphört att fungera.

klart att de, vilka någon särskild plåga eller fördömelse förestår, inte låter rätta eller beveka sig till bättring av någonting, hur förfärligt det än må vara. I högmod föraktar de i stället alla förmaningar oavsett om de sker genom ord, under och tecken eller plågor, vare sig det gäller sodomiterna, kananéerna eller som nu – och också ofta dessförinnan – judarna. Ja, det förhåller sig i sanning så med alla människor att innan de råkar ut för den ofärd som de skall möta, blir de säkra, högmodiga och stolta föraktare. På så sätt skall det bli tydligt nog att Gud inte gör dem någon orätt när han straffar dem i sin grymma vrede.

»Jorden skalv och bävade», säger David, »och bergens grundvalar darrade och skakade, för hans vrede var upptänd» (Ps 18:8). Men de som har förhärdade hjärtan och som Gud har tagit sin nåd ifrån, de bävar inte. Detta låter Gud på många håll i skrifterna nogsamt förstå, särskilt genom profeten Jeremia vars ord lyder så: »De gjorde sina pannor hårdare än sten, de ville inte omvända sig» (Jer 5:3). Likaså Jesaja: »Jag vet att du är hård, att din nack-sena är av järn» (Jes 48:4).

Men tecknet att gravarna öppnades och att många av de heliga som hade sovit stod upp och gick ut ur sina gravar, det är ett trösterikt tecken för oss kristna. Ty det betyder klart och tydligt att vi som tror på Kristus skall uppstå tillsammans med dem när vår tid kommer. Ja, så mycket som hänger på Guds trofasta sanning är vi redan uppståndna och lever med dem i Kristus. Men ännu är det inte uppenbarat på oss som på dem.

»Vi är Guds barn», säger Sankt Johannes, »och det är ännu inte uppenbarat vad vi skall bli» (1 Joh 3:2). Men man skall heller inte tänka att dessa Guds heliga uppstod genast efter det att Kristus var död och tecknet skedde, även om texten tycks lyda så. Visserligen öppnades gravarna nu genast, men deras uppståndelse ägde inte rum förrän Kristus hade uppstått.

Ty Sankt Paulus säger att var och en skall uppstå i sin egen ordning. Den förste är Kristus, och sedan de som tillhör Kristus (1 Kor 15). På samma sätt skriver han (dvs. Paulus) till kolosserna, att

Kristus är förstfödd från de döda till att överallt vara föregångaren (Kol 1:18). Därför stod också dessa heliga upp ur sina öppna gravar, sedan Kristus hade uppstått, och gick så in i den heliga staden Jerusalem och visade sig där för många. Med detta bevisade de att deras och allas vår förlossare Kristus verkligen var uppstånden.

Men när evangelisten här kallar Jerusalem för den heliga staden såg han inte till det som var just då. Ty sedan Jerusalems inbyggare hade dräpt Guds Son, var deras stad en styggelse för Gud. För den skull måste den inte långt därefter bli i grunden ödelagd, såsom Kristus tidigare hade profeterat. Men han kallar den helig därför att den – som Kristus sade – var »en mäktig Konungs stad» (Matt 5:35), det betyder Guds stad. På samma sätt säger profeten Jesaja: »Hur har hon inte blivit en sköka, den trogna staden! Den var full av rättfärdighet, rättvisa bodde där inne, men nu mördare» (Jes 1:21). Likaså Jeremia: »Jerusalem har syndat. Därför måste hon också bli som en oren kvinna» (Klag 1:8 f).

På samma sätt kan man idag tala om den heliga romerska kyrkan. Men då menar man inte den nuvarande, ty nu är den romerska kyrkan full med avguderi och styggelse. Man talar i stället om henne som hon var tidigare, då så många fromma, både biskopar och andra, där led martyrium och död för tron på Kristus. Detta är numera så avlägset från påven och hans kyrkas lemmar, att de tvärtom på det allra gruvligaste förföljer och jämmerligen mördar fromma människor för Kristi tros skull.¹¹³

Därför står här också: De gick ut från sina gravar och kom in i den heliga staden. Detta visar att begravingarna hos Jerusalems invånare inte skedde inne i staden, såsom det mestadels har varit sed hos de kristna. I stället ägde de rum utanför staden såsom på andra håll i det judiska landet. Detta kan man också lägga märke

¹¹³ Här möter ett återkommande tema i reformatörernas förkunnelse – särskilt när det gäller Kristi lidande och död: Judarna uppfattas typologiskt som den »påvitska» kyrkans föregångare. Det övermod och de människoverk som fanns inom judendomen återkommer senare i påvekyrkan. T. o. m. judarnas brott att döda Kristus »går igen» i den påvliga kyrkan, där man inte drar sig för att förfölja och döda Kristi sanna lärjungar.

till när det gäller den grav som Josef från Arimatea hade låtit be-
reda åt sig (där Jesus blev lagd).

*Men hövitsmannen som stod där mitt emot honom och de som var till-
sammans med honom bevakade Jesus. När de såg att han med ett sådant
rop gav upp andan och såg jordbävningen och det som skedde, blev de myck-
et rädda och prisade Gud och sade: Sannerligen var denne en rättfärdig
man och Guds Son. Och då allt folket som hade kommit dit för att se på
detta, såg vad som skedde, slog de sig för sina bröst och gick hem igen.* (Mt
27:54; Luk 23:47 f)

Denne hövitsman var en hedning, utskickad av Pilatus med en
hop krigsknektar för att ta ansvar för dem som avrättades så att det
inte skulle bli något tumult eller buller. Samme hövitsman var till-
sammans med sitt följe de första som besinnade sig och bekände
att det som hade skett Jesus var orätt, bevekta som de var av teck-
nen som de både hörde och såg där.

Detta var också en orsak till att Gud lät sådana tecken ske. Ty
nu var tiden kommen att Jesu sak, som hittills hade blivit så svårt
förtryckt, förföljd och förvanskad av överstepräster, nu skulle
väckas igen, återhämta sig och bli dem som hade smädat och un-
dertryckt honom till en evig skam. Ty den konsten behärskar Gud,
såsom vi här ser när det gäller Kristus, att han också med hjälp av
samma medel, som våra fiender missbrukar till vår plåga, vanhe-
der och smälek, låter oss komma till ära igen, och fienderna till så
mycket större skam och förtret. Allt i enlighet med den Visas ord:
»På det sätt som någon syndar, måste han också bli plågad» (Vish
11:17).

Därför skall ingen som tåligt lider orätt och som dessförinnan
lägger sin sak i Guds händer behöva frukta att en sådan orätt inte
skall bli hämnad. Ja, han skall bli hårdare hämnad än någon nå-
gonsin har kunnat begära. Så står det också i psalmen: »Den rätt-
färdige skall glädjas, när han ser en sådan hämnd. Han skall tvätta
sina fötter i den ogudaktiges blod» (Ps 58:11).

Här står också att allt folket som hade kommit dit ut häpnade
och förskräcktes över dessa tecken, så att de slog sig för sitt bröst

och ångerfulla gick hem igen – därför, utan tvivel, att de hade låtit
sig bedragas så skändligt av sina styresmän överstepräster. Så
har alltså nu både hedningar och judar – men inte de förnämsta
utan den ringaste och mest föraktade hopen – bekänt Jesus som
rättfärdig, som Guds Son och Israels Konung, tvärtemot hur man
tidigare hade dömt honom och vad man hade ropat ut om honom.
Detta är också ett tecken på att Kristi församling skulle samman-
fogas av både hedningar och judar, i enlighet med de gamla profe-
ternas ord, sådana som hos Jesaja: »Det är för ringa för dig, då du
är min tjänare, att bara upprätta Jakobs stammar och föra tillbaka
de förskingrade i Israel. Utan jag har gjort dig till ett ljus för hed-
ningarna så att du skall vara min salighet allt intill världens ände»
(Jes 49:6).

*Men alla vänner och kvinnor som han kände och som hade följt honom
från Galiléen stod långt bort och såg på detta. Bland dem var Maria Mag-
dalena och Maria som var Jakobs och Josefs mor, och Salome, Sebedeus'
söners moder. De hade också följt honom och tjänat honom medan de var i
Galiléen; likaså många andra som hade vandrat upp med honom till Jeru-
salem.* (Matt 27:55 f; Mark 15:40 f; Luk 23:48 f)

De kvinnor som här omtalas hade följt med Jesus när han fördes
ut för att de skulle se vad som skulle hända honom. Liksom de
hade honom kär och tidigare hade fått uppleva mycket märkvär-
digt tillsammans med honom, så hade de ännu förhoppningen att
han genom något under skulle kunna bli fri från judarnas händer.
Lika litet som lärjungarna kunde kvinnorna tro att Kristus skulle
dö, även om de hade hört nog om detta från honom. Därför blev
de också häpna, likaväl som lärjungarna, när de såg honom dö på
korset. Och detta desto mer som de hade gjort sig så stora förhopp-
ningar om att Jesus nu skulle ta sitt rike i besittning. Detta kunde
de förstå bara på ett köttligt sätt – så att de väl nu måste säga som
Jesaja skriver om folket i deras bedrövelses tid: »Vi bidar efter ljus,
men se, det blir mörkt, efter solskens, men se, vi går i töcken» (Jes
59:9).

Så måste det också bli för alla dem som söker timliga förde-

lar hos Kristus och hans Evangelium. Ty detta kommer att saknas dem, så att de i stället skall få förnimma att allting blir tvärt om. Många måste bli förargade över detta på samma sätt som de lärjungar som övergav Jesus och inte längre ville följa honom, om vilka evangelisten Johannes skriver (Joh 6:66). Om denna förargelse förvarnade också Kristus ofta lärjungarna, när han talade om korset som han ville att de skulle göra sig beredda på att bära. Likadant när han sade att han inte var kommen för att sända frid till världen utan svärd.

Ändå kunde denna hans tillförlitliga förvarning föga hjälpa dem, inte förrän de hade hans uppståndelse tydlig för ögonen. Ty först då började de få någon kunskap om Kristi andliga rike. Men fullkomligt blev det först när den heliga Anden kom över dem på Pingstdagen och då lärde dem hela sanningen, såsom Kristus hade lovat dem.

På så sätt kan Herren frälsa de gudfruktiga också från frestelsen, såsom Sankt Petrus säger (2 Pet 2:2), eftersom Jesus frälste också kvinnorna ur den – medan så många andra dessförinnan avföll från honom och blev förargade på grund av hans kors.

Men eftersom det var tillredelsedag, fick kropparna inte bli kvar på korset över sabbaten. Ty det var en stor sabbatsdag, och judarna bad Pilatus att deras ben skulle sönderlösas och de skulle tagas bort. Så kom krigsknektarna och slog sönder den förstes ben och den andres, som var korsfäst med honom. (Joh 19:31 f)

I Femte Moseboken står budet: »När någon har begått en synd, som är värd döden, och han blir dödad på så sätt, att man hänger upp honom på trä, så skall hans döda lekamen inte lämnas kvar på träet över natten, utan ni skall begrava den samma dag. Ty förbannad för Gud är den som är hängd» (5 Mos 21:23).

Även om detta bud nu kunde ha andra orsaker beroende på judarnas situation och ordningar, så var ändå en av de främsta orsakerna den, att Gud ville lära sitt folk barmhärtighet i så måtto att de skulle låta de döda komma i jord, hur onda de än hade varit medan de levde. På samma sätt lär det bud barmhärtighet som

bjuder att sådana illgärningsmän som skulle straffas med ris inte skulle få mer än fyrtio slag (5 Mos 25:3).

Orsaken är, enligt texten, att om din broder får för många slag, blir han en styggelse för dina ögon. Men eftersom budet om hängning gavs bara till judafolket, utgör det inget hinder för den sedvänja eller lag som råder hos andra folk i enlighet med deras förhållanden. För den skull behöver man inte omedelbart ta ner tjuvar från galgen där de hänger andra till varning och förskräckelse.¹¹⁴

Men den främsta orsaken till budet har korsdöden varit, den som Kristus skulle lida. Genom en sådan död blev han räknad som en förbannelse, såsom Sankt Paulus betygar: Inte så att han hade förtjänat det med sina gärningar, utan för att han hade tagit våra förbannade gärningar på sig på det att Abrahams välsignelse skulle komma över hedningarna, såsom Paulus ord på samma ställe lyder (Gal 3:14).

Men man bör också här lägga märke till judarnas skrymtaktiga helighet. De fruktade att de skulle förtörna Gud på grund av detta bud i ceremoniallagen, om de lät kropparna hänga kvar på trä över natten. Men att dräpa den oskyldige, ja till och med att dräpa Guds ende Son – emot detta bud som är så mycket större fruktade de inte att bryta. De silade myggorna och svalde kamelen, som Kristus sade (Matt 23:24). Därför hjälpte dem heller inte denna deras skrymtaktiga och vrånga gudlighet, när hämnens dagar kom.

På samma sätt kommer det förvisso också att gå med de påvliga mördare som låter förgöra så många fromma människor på grund av sitt hat till sanningen. Och icke desto mindre uppehåller de ett sken av rättfärdighet medan de håller sitt skrymtaktiga kyrkopräl, sin sång, sina läsningar, sina mässor osv. som rätta och heliga. Men

¹¹⁴ Detta är ett typexempel på hur fri man inom den lutherska traditionen kände sig i förhållande till de bibliska budord som var beroende av tid, miljö och historisk situation. Denna relativa inställning till »lagen» utgjorde en bitvis betydande skillnad mellan luthersk bibeltolkning och reformert biblicism. Senare i den svenska lutherdomens historia gick utvecklingen i riktning mot att de gammaltestamentliga budorden blev allt mera normerande också för den kristna kyrkan och samhället.

vad säger Gud genom profeten om sådana skrymtare? »Jag skall kungöra din rättfärdighet och ditt verk så att de inte skall vara dig till gagn» (Jes 57:12)!

Judarna begärde också att benen skulle slås sönder på dem. På så sätt skulle de dö desto snabbare, så att de skulle kunna få dem ner från korset innan påskhelgen tog sin början. Så blev också gjort efter Pilatus' befallning, men bara på de två rövarena som ännu levde. Men däremot inte på Jesus, eftersom han redan var död.

Så skedde också efter Guds hemliga råd, som ville låta skrifterna fullkomnas på detta sannskyldiga påskalamm, för vilket judarnas ceremoniella påskalamm var en bild och en figur. Om detta säger skriften: »Ni skall inte slå sönder något ben på det» (2 Mos 12:46). Men vilken bland de skriftlärdade och judarnas lagkloka kunde veta att detta bud skulle avse Kristus? Nej, varken de eller apostlarna kunde förstå det, förrän den heliga Anden, som också hade givit budet, uppenbarade det. »Ty en själisk¹¹⁵ människa förnimmer ingenting av det som hör Guds Ande till», säger Paulus (1 Kor 2:14).

När de då kom till Jesus och såg honom redan vara död, slog de inte sönder hans ben, utan en av krigsknektarna stack upp hans sida med ett spjut, och strax rann ut blod och vatten. Och den som såg detta, han har vittnat om det, och hans vittnesbörd är sant. Och han vet att han talar sanning. Och detta skedde för att Skriftens ord skulle fullbordas: Ni skall inte slå sönder något ben på honom. Och åter säger ett annat Skriftens ord: De skall se vem de har stungit. (Joh 19:33–37)

Tidigare är sagt att krigsknektarna efter judarnas bön och Pilatus' befallning slog sönder de båda rövarens ben, för att de snabbara skulle dö. Men här säger evangelisten Johannes att Kristi ben inte blev sönderslagna. Detta behövdes inte, eftersom han redan var död.

För krigsknektarna fanns det inte någon annan orsak till att Kristi ben inte också blev sönderslagna. Men Gud hade en annan orsak

¹¹⁵ Laurentius Petri använder ordet *naturlig*.

till att de inte skulle göra detta utan i stället sticka upp hans sida som evangelisten här säger. Om denna orsak visste de ingenting. Men orsaken var (som det står skrivet), att Skriften skulle fullbordas.

Så förunderligt driver Gud sina planer. Genom ovetande människors händer fullbordar han sina gudomliga verk. Han åstadkommer sin församlings bästa och välfärd genom vad hennes fiender menar skall göra henne den största skadan. Och, såsom det står i psalmen: När fienderna är som grymmast och rasar som mest, då ler Gud åt dem (jfr Ps 2:1–4). Likaså: Den ogudaktige stämplar mot den rättfärdige och skär tänderna åt honom. Men Herren ler åt honom, ty han ser att hans dag kommer (Ps 37:12 f).

Men att blod och vatten flöt fram ur Kristi sönderstuckna sida måste ha någon hemlig betydelse, särskilt som evangelisten talar så flitigt om detta och med många ord och skäl betygar att det verkligen och i sanning har skett. Och det är förvisso så att det inte kunde ske utan Guds synnerliga kraft och verkan. Ty efter naturen leveras blodet i en människas lekamen så snart hon är död så att det inte kan flyta. Men här, som evangelisten säger, flöt blodet ymnigt, och dessutom klart vatten. Bådadera var övernaturligt och därmed under, så som lärarna på olika sätt uttyder texten.

Men den meningen tycks vara den enklaste, att både blodet och vattnet innebär att Kristi församling genom hans pina och död äger en fullkomlig återlösning och rening från alla synder och därmed Guds vänskap och den eviga saligheten. Ty efter Mose lag plögade blodet offras till syndernas förlåtelse och vattnet brukades till rening. Detta är också tecken på att bådadera rätteligen har vederfarits oss i Kristus. Ty genom hans heliga lekamen och blod, som vi till åminnelse tar emot i sakramentet, är vi återlösta, såsom Sankt Petrus också säger: »Ni har inte med förgängliga ting, inte med silver eller guld, blivit återlösta från ert fåfånga leverne efter fädernas sätt, utan med Kristi dyra blod, såsom med blodet från ett menlöst och obesmittat lamm» (1 Pet 1:18 f). Ett tecken på detta är blodet som flyter fram från Kristi sida. Genom honom blir vi också renade från våra synder och helgade, såsom Paulus betygar för hebréerna när

han skriver: »Han har renat oss från våra synder genom sig själv» (Heb 1:3). På samma sätt säger profeten Hesekiel: »Jag vill gjuta rent vatten över er så att ni ska bli rena från all er orenhet. Och jag skall ge er ett nytt hjärta och ge er ett hjärta av kött¹¹⁶ och jag skall låta min ande komma in i er» etc. (Hes 36:26 f). Också denna gåva syftar på vattnet som flöt ut från Kristi heliga sida.

Därmed har de rätt som låter detta, att blodet och vattnet flöt fram, syfta på de båda sakramenten, Herrens nattvard och dopet – i det de säger att blodet som flöt betyder Herrens nattvards sakrament, genom vilket vi har en daglig åminnelse och försäkran om våra synders förlåtelse. Men vattnet som flöt tillsammans med blodet betyder dopets sakrament, som Paulus kallar den nya födelsens bad (Tit 3:5). Ändå innebär detta ett och detsamma. Och därför tas i skrifterna det ena för det andra så att Kristus sägs ha avtvättat oss med sitt blod, såsom det står i Uppenbarelseboken: »Jesus Kristus har älskat oss och har tvagit oss från våra synder med sitt blod» (Upp 1:5).¹¹⁷ För denna hans ousägligt stora välgärning, genom vilken han har både återlöst och renat oss, vare honom pris och lov i evighet. Amen.

Text: Den 19:de sermonen. Om tecknen, i Laurentius Petri, Öffuer historien om vårs Herras Jesu Christi werdigha pino och död. Några eenfalligha sermoner eller predicaner. 1572. Tryckt i Stockholm aff Amund Laurentzson Anno 1573.

Kommentar

I samband med reformationen kommer det talade Ordet på ett nytt sätt i centrum. En huvuduppgift för prästerna blir att förkunna Evangelium om försoningen och syndernas förlåtelse. Nu

¹¹⁶ »Hjärta av kött» står i motsats till det underförstådda »hjärta av sten».

¹¹⁷ Författaren försöker alltså förklara det oegentliga språkbruket: att man exempelvis talar om att Kristi blod »renar» oss. Språkligt sett är det ju *vatten* och inte blod som »renar». Men för Laurentius Petri är innebörden i båda sakramenten densamma, och därför kan ett sådant »oegentligt» språkbruk substantiellt sett försvaras.

gäller inte längre den medeltida predikan – i den mån den alls har förekommit – med sina utläggningar av enstaka fraser ur dagens texter. I stället skall Evangelium predikas, hela evangeliet, såsom reformatörerna vill se det tolkas och utläggas.

Samtidigt översätts bibeln till svenska och gudstjänsten hålls på folkspråket. Predikan blir obligatorisk i söndagens högmässogudstjänst: dessutom hålls under veckan andra predikogudstjänster. Den sanna evangeliska läran skall *predikas* in i svenska folket. Problemet blir då att prästerskapet i bygderna saknar kunskaper både om den rena evangeliska lära som skall förkunna – och om den nya *ars praedicandi* som reformationen förutsätter.

»Efter många enfallughe clerker haffua beclaghat sich», skriver Olaus Petri i inledningen till En nyttig postilla (1528), »ath the icke wel kunde behielpa sich medh blotta texten j Euangelio, och ther epter predika for theras almogha, äre här nw någhre vtydelse och predikan vthsette på en stoor deel aff the Euangelier . . . ». Olaus Petri låter trycka sin postilla efter riksdagsbeslutet i Västerås år 1527 om att Guds Ord skall allestädes i riket rent predikas – dvs. efter Luthers intentioner.

Men ett prästerskap utan egentlig kännedom om den reformatoriska läran, skrifttolkningen och predikan kan inte lämnas ensamt med evangelietexten utan handgriplig hjälp. De tidigaste postillorna är därför hjälpmedel för prästerna i konsten att rent och klart förkunna det gudomliga Ordet. Kanske läser de innantill ur reformatörernas postillor – kanske gör de egna tillägg, justeringar och strykningar. Så småningom blir de väl djärva nog att själva förfärdiga predikningar efter den väg som dem anvisad är.

Förutom vid söndagens högmässa predikades det i Sverige efter reformationen också vid andra tillfällen: »Predican kan wäl altijdh och så offta folcket sikh församblar j Kyrkiona til Ottensång, Afftensång, eller ock ellies hålla warda», heter det i Laurentius Petris kyrkoordning 1571 (kapitlet »Ordning medh predican»). Varje sön- och helgdag skall prästen predika över dagens evangelium. I städerna skall dessutom episteln predikas vid aftonsångstid eller

»bittida om morgonen». Dessutom skall det två veckodagar predikas i städerna – det är onsdagen och fredagen, de gamla fastedagarna, som avses. Dessutom finns ytterligare detaljbestämmelser, bl. a. om predikan över katekesen. Under Dymmelveckan, Stilla veckan, skall »Passio eller Historien om Wårs Herres Jesu Christi Pino» predikas i städerna, ett stycke varje dag: »såsom hon aff alla fyra Euangelisterna vthdragen är».

Också kyrkolagen 1686 innehåller noggranna föreskrifter om söndags- och veckogudstjänsterna. Fortfarande tillämpades av praktiska skäl olika ordningar i staden och på landet. I staden hålls fortfarande veckopredikningar på onsdag och fredag, på landsbygden bara på fredagar. Enligt kyrkolagen skall man predika över »Christi Pijnas Historia» under en betydligt längre tidsperiod än enligt kyrkoordningen 1571. I städerna tar passionspredikningarna sin början redan på Fastlagssöndagen och pågår fram till Stilla veckan. Vid veckopredikan och vid söndagens aftonsång skall varje gång ett stycke ur passionshistorien behandlas. Utläggningarna över passionsberättelsen skall vara avslutade på Palmsöndagen. På landsbygden hålls ingen aftonsång. Där skall Kristi Pinas Historia utläggas vid fastetidens veckopredikan. Under dymmelveckan skall passionshistorien sedan »å nyo uti Städerna upreepas, och en Act predikas hwar Dag». På Långfredagen skall tre predikningar hållas i städerna, de båda första över Kristi korsfästelse och död (femte akten), den sista, vid aftonsången, över hans begravning (sjätte akten). På landet skall predikas »allenast twenne gånger, först om Christi Lijdande och Korssfästning, och sedan om Begravningen». Hela gudstjänsten bör vara slut vid middagstid. Men »för Texternes Widlyfftigheet skull» har prästerna rätt att predika något längre än vanligt.

Med »Christi Pijnas Historia» avses den harmonisering av passionstexterna som brukar hänföras till Johann Bugenhagen och som är speciell för den lutherska traditionen. Den omfattar händelserna alltifrån det osyrade brödets högtid fram t. o. m. Jesu begravning. Harmoniseringen har sammanfogats av perikoper från

de fyra evangelierna. Den består av sex »akter». Alla utom den sista är indelad i s. k. stycken, som bedömdes som rimliga i omfång som predikotexter.

Passionssynopsen kom redan tidigt att införlivas i den evangeliska svenska kyrkan. Att kyrkoordningen 1571 föreskriver att den skall utläggas under dymmelveckan får väl tolkas så att praxis redan är etablerad. Säkert krävde dessa passionspredikningar mycken utbildning för »de enfaldiga klerkerna». Det gällde ju *två* nyheter samtidigt, dels predikandet i sig, dels den innovation som passionshistorien utgjorde.

»Vår Herre Jesu Kristi lidande» kom att ligga till grund för många »postillor» under årens lopp – och för en helt ny, luthersk, genre inom homiletiken och uppbyggelselitteraturen. Av största intresse är här den stora predikosamling som ärkebiskop Laurentius Petri 1572 ställde samman Öffuer historien om wårs Herras Jesu Christi werdigha *pino och dödh*. Då var passionssynopsen redan bekant. År 1556 trycktes exempelvis en rimmad version (utan utläggningar) som troligen är författad av Olavus Petri (omtryckt i Samlade skrifter av Olavus Petri, bd 4, 1917). Utgåvan omfattar också texter om uppståndelsen.

Efter hand ändrade passionspostillorna karaktär. De framstod inte längre främst som hjälpmedel för prästernas predikan utan som uppbyggelseböcker för högläsning och enskild läsning. Under seklernas lopp skulle de tidigaste reformatoriska passionspostillorna komma att följas av åtskilliga andra, både inhemska och »importerade». Av stor betydelse för den pietistiskt influerade traditionen blev Halle-professorn J. J. Rambachs (1693–1735) betraktelser över Kristi lidande. En sen utlöpare av samma genre är Nathan Söderbloms utläggningar över »Kristi pinas historia» (1928).

Först i 1983 års evangeliebok har evangelieharmoniseringen lyfts ut och ersatts av fyra parallella versioner, en från vardera evangeliet. En 450 år lång tradition är bruten.

Laurentius Petris predikosamling över passionssynopsen kom ut i direkt anslutning till kyrkoordningen. Detta hänger naturligtvis samman med den funktion som de tidigaste lutherska postillorna hade att fylla. När det gällde tolkningen och tillämpningen av just Kristi försoning var det speciellt väsentligt att prästerna var förankrade i den reformatoriska teologin. Som något nytt i förhållande till den medeltida traditionen lyftes tillägnandet *sola gratia* av Kristi fullständiga offer fram. Laurentius Petris utläggningar av »Vår Herres Jesu Kristi lidande» har därmed både teologiskt och pedagogiskt en central plats i reformationshistorien.

Genomslaget av den reformatoriska teologin och bibeltolkningen märks på många sätt – framför allt, kanske, vid utläggningarna av Kristi försoningsdöd, nattvarden och andra centrala moment. Men den reformatoriska teologin slår igenom också i detaljer och enskildheter, när de olika händelserna i Kristi pinas historia utläggs och tillämpas. I vanlig ordning tolkar man ofta texterna i allegoriska och typologiska kategorier. Inte sällan har utläggningen en polemisk udd, riktad mot påvekyrkan. De påvitska jämförelserna med de judiska skrymtarna som under sken av att uppfylla lagens rättfärdighet bespottar, förföljer och dödar Kristus och hans trogna efterföljare.

Dessa drag och tendenser framkommer tydligt i »den 19:de sermonen», som handlar om de tecken som skedde i samband med Jesu död på Golgata. Tydningen av dessa märkliga tecken och under erbjuder en tacknämlig möjlighet att spela ut den lutherska tolkningen av Guds rena Ord gentemot »den skrymteska» som representeras både av de judiska skriftlärderna och av påvekyrkan.

Författaren Laurentius Petri (1499–1572, med tillnamnet Nericius, »från Närke») utgjorde tillsammans med brodern Olavus Petri och Laurentius Andreae det reformatoriska triumviratet på 1520-talet. Han blev Sveriges förste evangeliske ärkebiskop (1531–73) och gjorde betydande insatser för konsolideringen av den nya svenska nationalkyrkan. Gentemot kungliga anspråk och tyskt inflytande drev han kravet på kyrkans självständighet under

dess egna styresmän, biskoparna. Han gav ut åtskilliga teologiska skrifter som ger uttryck för en relativt sett mjuk och konservativ lutherdom, bl. a. »Om kyrkostadgar och ceremonier» (1566). Betydelsefulla var vidare hans redigeringar av psalm- och evangelieboken (1562) och framför allt av kyrkoordningen 1571 (som förslag 1561, stadfäst 1572).

Det kan diskuteras om passionspredikningarna skall betraktas som »original» av Laurentius Petri. Modellen är, som så mycket annat, hämtad från Tyskland. Frågan om ursprunget kan inte entydigt besvaras. Under alla omständigheter återspeglar predikningarna så mycket av reformatoriskt allmångods ifråga om tolkning och utläggning att han – i enlighet med medeltida praxis – snarare bör betraktas som redaktör än som författare. Detta oavsett om de enskilda predikningarna direkt kan återföras till tyska förlagor eller inte.

Jan Arvid Hellström

Litteratur

Yngve Brilioth, *Predikans historia*, 2 uppl. 1962, s. 166–182; Sven-Erik Brodd, »Predikan om Jungfru Maria i Laurentius Petris postillor», *Predikohistoriska perspektiv*, red. Alf Härdelin, Sthlm 1982, s. 183–212 (för litt. om Laurentius Petri, se noterna 1–6 i denna uppsats).

REGISTER ÖVER BIBELSTÄLLEN

Första Moseboken	49:25 258	19:14 258
1:3 77		19:36 151
1:22 206	Andra Moseboken	
1:26 42, 233	3:5 32, 174	Fjärde Moseboken
2:7 42	3:6 284	5:2 237
2:17 71	4:6 31	18:17 242
3:5 207	4:10 208	21:6-9 86
3:6 232	12:5-7 244, 245 n.	
3:18 181	12:22 245	Femte Moseboken
3:22 207	12:46 302	5:16 210, 212
4:4 236, 241	18:17-23 180	10:12 258
9:3 236	19:16-19 258	18:15 33
15:1 272	20:20 258	21:10-13 183
21:12 244	32:7 31	21:23 300
22 240-242	33:23 32	25:3 300
27:27 239	34:30-34 29	25:5-9 173
27:39 f. 268		25:10 32
37:27 213	Tredje Moseboken	32:33 232
37:35 72	14:4 f. 237	

Josua	Andra	32:1 148
5:16 174	Krönikeboken	34:22 71
	15:7 272	37:12 f. 303
Domarboken		37:24 272
4 232	Judit	38:8 269
	13:24 f. 251	40:3 186
Första		40:6 68
Samuelsboken	Ester	45:14 31, 196
2:17 242	2:17 251	47:2 137
2:30 255	Job	51:7 268
7:9 242	3:23 71	51:8 32
	9:3 210	51:19 147
Andra	9:28 257	52:10 180
Samuelsboken	14:4 f. 108	54:3 270
7:12-15 191	19:26 285	55:7 f. 170
13:13 150	39:37 148	55:16 45
		58:11 298
Första Kungaboken	Psaltaren	61:3 f. 186
3:4-15 192	1:1-3 181	61:11 241
4:22-34 192	1:2 30, 127	68:19 57
6:2 f., 38 192	2:1-4 302	74:13 f. 137
8:23-53 221	6:7 171	77:10 208
8:55 f., 63 193	8:5 44	78:25 205, 211
10:1-13 195 f.	12:2, 6 208	79:11 208
10:22-23 196,	12:7 182	84:5 95
267	17:15 256	85:11 f. 270
Andra Kungaboken	18:8 296	85:14 271
5:1 267	19:5 93	86:13 72, 138
17:25-27 267	19:9 224	89:31 f. 270
	23 55-56	92:13 181
	24 56-58	93:5 185, 195
Första	24:1 205	94:19 243
Krönikeboken	25:10 270	95:5 98
16:31 135	31:2 270	96:11 135

96:13 112	9:10 138	48:4 296	5:2 147	12:33 179, 269	15:40 f. 299
99:6 f. 185	10:8 182	49:6 299	13:14 71	12:36 256	16:16 285
103:15 44		55:10 f. 41		13:14 f. 285	
104:15 56	Höga Visan	57:12 301	Haggai	14:35 278	Lukasevangeliet
106:2 71, 73	2:2 241	59:9 299	1:6 152	15:19 183	1:79 135
106:3 185	4:11 214 f.	63:2 58		16:18 186, 188	2:14 110, 117
107:16 137	8:7 235	65:5 234	Sakarja	17:1-3 32	6:38 98
109:4 63			1:19 243	17:5 33	6:43-48
110:4 295	Visheten	Jeremia		21:25 170	179-186
112:9 270	2:24 107	1:6 208	Andra	22:13 69	7:28 173
119:2, 11 127	7:26 244	2:19 259	Mackabeerboken	22:32 284	7:39 268
119:20 256	11:17 298	5:3 296	9:13 239	23:24 301	9:23 243
120:7 63	11:20 197	13:17 32	12:43 231	24:15 295	10:19 87
141:3 79, 224		17:5 f. 181		25:12 129, 185	10:23 f. 286
143:2 210, 271	Syrak	23:24 205	Matteusevangeliet	25:24-30 100	11:22 46
150:1 213	4:33 256	29:11 208	3:11 174	f.	11:28 185
	13:1 182		4:19 78	25:41 199	12:15-24 284
Ordspråksboken	26:18 f. 257	Klagovisorna	5:3 283	26:24 234	12:16-21 279
2:14 152		1:8 f. 297	5:35 297	26:26-28 285	12:35 172
3:12 120	Jesaja		6:9-13 93-96	26:75 150	13:27 129
10:19 256	1:19 267	Hesekiel	6:12 271	27:45, 51 47	16:19-31 75n.
20:10 151	1:21 297	1:10-12 143-151	6:21 183	27:51-53 293	18:11 268
21:20 182	5:6 243	8:3 260	6:23 269	27:52 f. 137	22:15 74
23:26 241	5:13 129	36:26 f. 303	6:25 285	27:53 46	22:22 234n.
24:16 272	5:14 72	40:1 f. 260	7:7 f. 279	27:54 297 f.	23:34 98
28:1 145	6:5, 8 208	45:19 245	7:11 271	27:55 f. 299	23:43 86
28:9 129	6:9 f. 285		7:18 269		23:47 f. 297 f.
30:30 144	26:17 45	Daniel	7:19 181	Markusevangeliet	23:48 f. 299
31:19 254	26:18 258	3:29 180	7:21 184	1:4-8 169-175	24:32 34
31:30 257	29:11 f. 33	4 179	8:8 283	5:21-43 277-286	
	29:13 184	11:31 294	8:13 286	8:24 179	Johannesevangeliet
Predikaren	40:17 205	12:3 130	8:23-27 97-99	9:23 286	1:1 143
7:5 153	40:31 234		12:29 136, 139	14:21 234n.	1:1-3 109
9:7 272	45:2 71	Hosea	12:30 35	15:39 244	1:3 98

1:12	269	1:5	174	1:23 f.	236	16:14	216	3:17	97	5:8	64
1:14	34	4:12	270	1:24	110			4:5 f.	169		
1:18	67	7:54–8:1		1:30	211, 269	Andra		5:2	234	Andra	
3:5	269	117–121		2:2	34	Korinthierbrevet		5:18	56	Timotheosbrevet	
3:13	271	8:1–3	180	2:6 f.	34	1:12	272	6:5	101	1:10	283
3:14	86	9:1 f.	180	2:8	74n.	2:14 f.	216			3:2	151
3:19	235	15:9	270	2:9	197	3:7 f.	29	Filipperbrevet		4:17	254
3:29	174			2:14	302	3:13 f.	29, 30	1:21	149		
4:24	67	Romarbrevet		2:16	29	3:15	31	1:23	235	Titusbrevet	
5:4	78	1:17	270	3:2	211	3:16	30, 33 f.	2:6 f.	41n., 109	1:16	64, 184
5:43	67	2:1	271	3:11	186, 269	3:17 f.	34 f.	2:7 f.	293	2:9	101
6:66	299	2:13	185	3:11–15	197	5:3	128	2:10	137	2:12	255
8:36	35	2:21	271	3:16	222	5:10	271	3:20	149	3:5	304
8:51	285	3:10 f.	271	3:17	194	5:16	34			3:11	182
8:56	32	3:20	32	5:11	64	5:17	111	Kolosserbrevet			
10:33	244	5:7 f.	68	6:15	111	5:21	269	1:12 f.	111	Hebreerbrevet	
10:37 f.	277	5:10	245	6:19 f.	111, 194	11:3	73n.	1:18	296	1:3	303
11:11	72	5:12	231	6:20	101n., 255			1:20	238	2:14	57
11:25	285	5:14	270	7:23	35, 101n.	Galaterbrevet		3:3	269	4:13	210
11:43	48	5:18 f.	269	8:6	66	2:20	236	3:5	273	5:14	211
11:52	45	5:19	269	9:25	79	3:10	268	3:8 f.	111	6:4–6	96n.
12:32	67	7:19	269	9:26	272	3:14	301			7:19	32
13:1	235	8:38 f.	235	9:27	149	3:27	75, 172, 222	Första		9:7 f.	294
13:17	185	10:5	267	10:4	186, 188	4:5	107	Thessalonikerbr.		9:14	231
14:27	193	10:6–9	279	10:12	120	5:13	35	4:12	72	9:26	238
15:12	224	10:10	270	14:38	129	5:17	206, 269	4:14	72	10:10, 14	237
15:13	239	11:33	107	15:9	149 f.	5:19	111	4:16	283n.	13:15	238
17:3	67	12:9–21	273	15:18	72	5:19–23	180				
17:17	285	14:8	285	15:20	74n.	5:22 f.	175	Första		Jakobsbrevet	
18:20	278			15:22	232	5:24	172	Timotheosbrevet		2:5	283
19:31 f.	300	Första		15:23	296			1:3	65		
19:33–37	302	Korinthierbrevet		15:49	271	Efesierbrevet		2:2–7	63–67	Första Petrusbrevet	
		1:18–25	282	15:55	71	2:4 f.	111	2:5	110	1:18 f.	49, 303
Apostlagärningarna		1:21–23	34	15:56	232	2:14	193	2:14	73n.	2:4 f.	193

2:9	77n.
2:18	212
2:23	236
3:18 f.	47
3:19	73n.
4:8	121
4:11	35

Andra Petrusbrevet

1:4	111
1:10	272
2:2	300
2:19	35

Första

Johannesbrevet

2:9	64
3:2	296
3:9	269
3:15	153
3:21 f.	245
5:16	96n.

Uppenbarelseboken

1:3	185
1:5	304
5:5	33
14:7	259
15:3 f.	259